

เอกสารลำดับที่ ๑

จารึกพ่อขุนรามคำแหง

วินัย พงศ์ศรีเพียร

๑. ความสำคัญของเอกสาร

ในบรรดาเอกสารประวัติศาสตร์ไทยทั้งหมด อาจกล่าวได้ว่า คนไทยรู้จักจารึกพ่อขุนรามคำแหงกันดีที่สุด เพราะแม้ไม่เคยได้อ่านข้อความทั้งหมดแต่ก็ได้รับการบอกเล่ามาตั้งแต่ในโรงเรียนว่า จารึกนี้เป็นหลักฐานชั้นต้นที่เก่าแก่ที่สุดของไทยที่เป็นประจักษ์พยานว่า คนไทยได้เข้ามาเป็นใหญ่ในดินแดนแหลมทองเป็นเจ้าของรัฐราชอาณาจักรที่ยิ่งใหญ่รุ่งเรืองทั้งด้านวัฒนธรรมและการเมืองพ่อขุนรามคำแหงทรงเป็นผู้ประดิษฐ์อักษรไทยขึ้นใช้และผู้คนในรัชกาลของพระองค์อยู่อย่างมีความสุข เพราะทรงให้ความยุติธรรมอย่างถ้วนหน้าพระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรือง และประชาชนมีสิทธิในการค้าโดยไม่ถูกเก็บภาษีผ่านทาง อีกทั้งพ่อขุนรามคำแหงยังทรงเป็นแบบอย่างที่ดีในฐานะผู้ปกครองบ้านเมือง และในการปฏิบัติพระองค์ต่อพระราชบิดาพระราชมารดาและพระเชษฐาเมื่อก่อนขึ้นครองราชย์

จารึกพ่อขุนรามคำแหงเป็นแรงดลบันดาลใจสำหรับชนชั้นนำในยุคชาตินิยม ถึงกับมีการวิเคราะห์วิจารณ์คุณค่าของจารึกหลักนี้ว่า เป็นรัฐธรรมนูญฉบับแรกของไทย โดยเปรียบเทียบกับ Magna Carta ของอังกฤษบ้างหรือเป็นผลงานวรรณกรรมไทยเรื่องแรกบ้าง นับแต่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อยังทรงผนวชอยู่และได้เสด็จไปจารึกแสวงบุญที่เมืองเหนือ ได้ทรงค้นพบและนำศิลาจารึกวัดป่ามะม่วง (ภาษาเขมร) และจารึกพ่อขุนรามคำแหงมากรุงเทพฯ ในต้นปี พ.ศ. ๒๓๓๖ ตามที่กรมหมื่นบวรวัชรังษีทรงบันทึกในพระนิพนธ์เรื่อง “ขอมและไทยโบราณ: อักษรจารึกในเสาศิลา ณ เมืองสุโขทัย” ที่ลงพิมพ์ในวารสาร วชิรญาณ พ.ศ. ๒๔๒๓ ความว่า

“เรื่องความอักษรเขมรที่จารึกลงไว้ในเสาศิลาสี่เหลี่ยม ๕ ก่า สูงสอง คอกคืบเศษนี้ เสาศิลา นั้น ประดิษฐานอยู่ ณ เมืองสุโขทัยศรีสัชนาลัย เป็นเมืองหลวงฝ่ายเหนือ แต่เดิมพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ครั้นยังทรงพระผนวชเสด็จขึ้นไปประพาส ณ หัวเมืองฝ่ายเหนือ ได้รับเสาศิลาทั้ง ๒ แท่งลงมายังกรุงเทพฯ”

เมื่อศึกษาความในบันทึกของกรมหมื่นบวรวัธน์ (ต่อมาดำรงตำแหน่ง สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์) จะเห็นว่ารัชกาลที่ ๔ ทรงสนพระทัยศิลาจารึกวัดป่ามะม่วงของพระมหาธรรมราชาธิราช (พรญาสี่อไท) มากกว่า เพราะได้เล่าพระประวัติไว้ละม้ายกับของพระองค์เอง โดยเฉพาะเรื่องการไม่ได้ขึ้นครองราชย์ต่อจากพระราชบิดาโดยทันที นอกจากนี้ยังมีพระปรีชาสามารถในแบบเดียวกันด้วย เช่น โหราศาสตร์ ดาราศาสตร์ และยังออกทรงผนวช และเชี่ยวชาญในพุทธศาสน์ดุจเดียว เมื่อแรกประชุมนักปราชญ์ราชบัณฑิตอ่านจารึกทั้งสองหลักดังกล่าว เห็นได้ชัดว่า อ่านคลาดเคลื่อนมาก แม้เมื่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าทรงสนพระทัยแปลจารึกนี้เป็นภาษาอังกฤษ พระราชทานแก่เซอร์ จอห์น บาวริง (Sir John Bowring) นั้น ก็ยังทรงอ่านพระนามพ่อขุนศรีอินทราทิตย์ผิดไปเป็นสุรินทราทิตย์ ในสมัยตั้งแต่รัชกาลที่ ๕ เป็นต้นมา ศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหงเป็นหลักฐานประวัติศาสตร์ไทยที่นักวิชาการทั้งไทยและต่างประเทศให้ความสนใจศึกษาทั้งในแง่อักษรวิธีและอรรถบท ได้มีนักวิชาการแปลจารึกนี้ออกเป็นภาษาอังกฤษ ฝรั่งเศสและเยอรมัน อย่างไรก็ตาม มีนักวิชาการไทยและต่างประเทศบางท่านตั้งข้อกังขาว่า จารึกพ่อขุนรามคำแหงหาใช่หลักฐานร่วมสมัยไม่ หากแต่ได้ทำขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๔ นี้เอง เท่าที่ผ่านมา ได้มีการอภิปรายและถกเถียงกันหลายครั้งเกี่ยวกับเรื่องนี้ ซึ่งรายละเอียดเป็นอย่างไร คงไม่น่ามากล่าวซ้ำอีก ในที่นี้จะยึดถือความเห็นของผู้เชี่ยวชาญการอ่านจารึกไทยโบราณเป็นหลักว่า จารึกพ่อขุนรามคำแหง ไม่ใช่เอกสารที่ถูกทำขึ้นใหม่ในสมัยรัตนโกสินทร์

ปัญหาใหญ่สำหรับประเด็นนี้ คือ คนไทยมักได้ฟังหรือชอบฟังเรื่องราวเกี่ยวกับจาริกหลักที่ ๑ จากนักวิชาการที่ไม่ใช่ผู้เชี่ยวชาญด้านจาริกโดยตรง ผ่านสื่อมวลชนซึ่งต้องการขายข่าวและความตื่นเต้น นักวิชาการบางคนก็ออกมาให้ความเห็นทางโทรทัศน์พยายามโน้มน้าวให้ หรือ อยากให้ราคาแก่ตนเอง ทั้งที่อาจจะอ่านจาริกนี้ไม่เข้าใจนักและไม่มีความรู้ในสิ่งที่พูดถึงแต่อย่างใด ประเด็นที่น่าพิจารณาก็คือ สังคมไทยเป็นสังคมข่าวสารแบบทุนนิยมหรือตลาดนิยม พอใจฟังในสิ่ง “เขาเล่าว่า” ผู้เขียนได้จัดทำเนื้อความจาริกพ่อขุนรามคำแหงขึ้นใหม่ ซึ่งประกอบด้วยเชิงอรรถอธิบายความอย่างละเอียดที่สุดเท่าที่เคยทำกันมา ในที่นี้ได้แบ่งวรรคตอนในการอ่านอย่างที่ดีควรจะเป็น เพราะตั้งแต่สมัยยอช เซเดส์ ได้มีการอ่านผิดอยู่หลายแห่ง

ในเรื่องอักขรวิธีนั้น จาริกพ่อขุนรามคำแหงอาจดูมีความเป็นเอกลักษณ์ในสมัยสุโขทัย เพราะเขียนโดยเอาพยัญชนะและสระมาไว้บนบรรทัดเดียวกัน แต่หาได้เป็นตัวอย่างเดียวในการทำจาริกไม่ การเขียนอักขรคณาก็มีลักษณะคล้ายๆ กัน ข้อความที่ว่า “เมื่อก่อนลายสือไทนี้มี ๑๒๐๕ ปีมะแม พ่อขุนรามคำแหงหาใครใจในใจแลใส่ ลายสือไทนี้จึงมี” ผู้เขียนเข้าใจตามเซเดส์ที่ว่า ข้อความนี้ระบุอย่างชัดเจนว่า ลายสือไทยแบบนี้ไม่มี (ซึ่งหมายความว่า มีลายสือไทอื่นอยู่แล้ว) พ่อขุนรามคำแหงได้พิจารณาแลใส่ (ประดิษฐ์/คิดวิธีเขียน) ลายสือไทแบบนี้จึงมี แต่ศาสตราจารย์ ดร. ประเสริฐ ณ นคร ยืนยันหนักแน่นว่า ไม่เคยมีหลักฐานว่าชนไทเผ่าอื่นได้ประดิษฐ์ตัวอักษรขึ้นใช้ก่อนพ่อขุนรามคำแหง เพราะฉะนั้นข้อความดังกล่าวจึงหมายถึงว่า พ่อขุนรามคำแหงเป็นบุคคลแรกที่คิดอักษรไทยขึ้น

ข้อเท็จจริงที่ว่า แม้อักขรวิธีของพ่อขุนรามคำแหงจะเป็นการแสดงถึงอัจฉริยภาพของพระองค์ท่าน แต่การที่อักษรแบบนั้นไม่ได้ใช้กันต่อมา เป็นเพราะขัดกับความเคยชินของคนไทย เรามีตัวอย่างอีกสองครั้งในอดีตที่ผู้ปกครองต้องการปฏิรูปวิธีการเขียนภาษาไทยและโน้มน้าวให้ประชาชนใช้ตาม เช่น อักษรอริยะของรัชกาลที่ ๔ และการลดรูปอักษรในสมัยที่จอมพลแปลก พิบูลสงคราม เป็นนายกรัฐมนตรี แต่ก็ไม่เคยประสบความสำเร็จเลย เพราะวัฒนธรรมอักษรศาสตร์ของไทยได้พัฒนามาอย่างประสมประสานกับอิทธิพลจากภายนอกและ

๘ จารึกพ่อขุนรามคำแหง

ต้องการความยืดหยุ่นทั้งในภาษาพูดและภาษาเขียน

จากประสบการณ์ที่ได้ศึกษาจารึกไทยและเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มานานพอสมควร ผู้เขียนเห็นว่า รูปหลักศิลาแบบทรงกระโจมเป็นก้อนหินใหญ่สี่เหลี่ยมจัตุรัสของจารึกพ่อขุนรามคำแหงนั้น ได้รับอิทธิพลจากการทำศิลาจารึกเขมรโบราณ และไม่ค่อยได้ทำในสมัยต่อมา เมื่อพิจารณาลักษณะการจารึกหน้าจารึกมีความเห็นตรงกันว่า ลายมือที่เขียนไม่สม่ำเสมอ ซึ่งไม่ถือว่า ผิดปรกติแต่อย่างใด เพราะจารึกนี้ได้ทำขึ้นหลายหลักและอาจใช้ช่างจารหลายคนเป็นตอนๆ ไป เมื่อดูส่วนที่เป็นเนื้อหาเห็นได้ชัดว่า จารึกด้านที่ ๑ ถึง ๓ ทำคราวหนึ่ง เพราะเรื่องราวจบลงโดยบอกว่า ทำจารึกประดิษฐานไว้ที่ใดบ้างและกล่าวถึงการประดิษฐานขดานหินที่เรียกว่า มนังศิลาบาตร ณ พุทธศาลา กลางป่าตาล ส่วนด้านที่ ๔ ได้จารขึ้นในสมัยหลัง สังเกตได้จากอักขรวิธีที่แตกต่างไปอย่างเห็นได้ชัด และมีข้อมูลที่ผิดพลาดเกี่ยวกับปีศักราชที่ให้ไว้ คือ “๑๒๐๗ ศก ปีกุน” ที่บอกว่า เป็นปีขุดพระธาตุที่ศรีสัชชาลัยขึ้นมาบรรจุใหม่ ปีกุนที่ว่ำนี้นตรงกับปีมหาศักราช ๑๒๐๗ หรือ ๑๑๙๗ ได้เท่านั้น ข้อมูลนี้ทำให้สงสัยว่า เป็นความผิดพลาดของมนุษย์เนื่องจากโอกาสเขียนลับสนระหว่าง ๙ กับ ๗ ในอักษรไทยพ่อขุนรามคำแหงเป็นไปได้น้อย และปีศักราชถัดมาเป็น “๑๒๐๕ ศก ปีมะแม” การเขียนจะต้องจากก่อนไปหลัง เพราะฉะนั้น ผู้เขียนจึงเชื่อว่า ปีศักราช ๑๒๐๗ ควรเป็น ๑๑๙๗ เพราะเป็นการจารึกจากความทรงจำหรือเอกสารเก่าที่บอกเฉพาะปีนักษัตรไว้เท่านั้น

เนื้อความในจารึกหลักที่ ๑ ของสุโขทัย เริ่มต้นด้วยการเล่าพระราชประวัติพ่อขุนรามคำแหงก่อนเสวยราชสมบัติโดยใช้สรรพนามบุรุษที่ ๑ การเล่าเรื่องแบบนี้เป็นลักษณะเด่นของจารึกสุโขทัย ดังจะเห็นได้ในจารึกนครพระชุม จารึกวัดป่าแดง และจารึกวัดศรีชุม เป็นต้น ต่อมา (เริ่มจากบรรทัดที่ ๑๔ ด้านที่ ๑) จะเล่าเรื่องเมื่อขึ้นครองราชย์แล้ว เป็นการบรรยายเรื่อง (๑) การส่งเสริมการค้า ไม่เอาจกอบไพร่ที่สัญญาจะไปตามทางค้าขายสิ่งต่างๆ (๒) ไม่ยึดเหนี่ยวเรือนทรัพย์สินอันเป็นมรดกของลูกเจ้าลูกขุนที่ถึงแก่กรรม (๓) ตัดสินความแก่ลูกเจ้าลูกขุนด้วยความตรงไปตรงมา ไม่เข้าด้วยผู้ผิด (๔) ช่วยเหลือผู้ที่เข้ามาสวามิภักดิ์จนตั้งตนเป็นบ้านเป็นเมืองได้ (๕) เมตตาแก่ข้าศึก ไม่ฆ่าไม่ตี (๖) มีกระดิ่ง (ความจริง

หมายถึง รัช) แขนงไว้หน้าประตูวังให้ไพร่ฟ้าหน้าปก (พวกที่มีทุกข์) ดีเพื่อร้องทุกข์ เพื่อตัดสิ้นความให้อย่างซื่อสัตย์ จบความตอนนี้โดยกล่าวว่า ด้วยเหตุนี้ประชาชนจึงชื่นชมพระองค์ (๓) ใครสร้างปาหมากปาลางได้ผลอย่างไร ก็ตกเป็นของผู้นั้น หมายถึงไม่ขุดรีดประชาชน

ความในด้านที่ ๒ กล่าวถึงสภาพเมืองสุโขทัยว่า (๑) กลางเมืองมีตระพังโพยน้ำใสกินดีเหมือนน้ำโขงเมื่อแล้ง (๒) รอบเมืองสุโขทัยมีตึบริบูร หรือ กำแพงสามชั้นได้ ๓,๔๐๐ วา (๖,๘๐๐ เมตร) (๓) ชาวเมืองสุโขทัยมีความสุขและศรัทธาในพระพุทธศาสนา (คำสอนของพระพุทธองค์) โดยมีการกรานกฐินเมื่อออกพรรษาและงานฉลองและละเล่นต่างๆ อังมี (๔) กล่าวถึงพิหารและพระพุทธรูปสำคัญต่างๆ ที่อยู่กลางเมืองสุโขทัย ตลอดจนปูครู อันได้แก่ นิสัยมุตต์ เถร และมหาเถร (๕) ด้านตะวันตกสุโขทัยมีอรัญญิก ที่ซึ่งพ่อขุนรามคำแหงโยยทานแก่พระมหาเถรสังฆราชผู้รู้หลวงกว่าปูครูทั้งหลายทุกคนในสุโขทัยและมาจากเมืองนครศรีธรรมราช (๖) ด้านตะวันออกของสุโขทัยมีพิหาร (และปูครู) มีทะเลหลวงมีปาหมากปาลาง ไร่นา ถิ่นฐานที่อยู่อาศัยของคนทั้งใหญ่และเล็ก

ความด้านที่ ๓ กล่าวถึง (๑) ด้านดินนอน หรือ ทิศเหนือ มีตลาด มีพระอจณ มีปราสาท ถิ่นฐานบ้านคนทั้งใหญ่และเล็ก (๒) ด้านหัวนอน หรือ ทิศใต้ มีกุฎิพิหาร ปูครู และสรีดภงส์ มีน้ำโคก และ พระขพุง หรือ เขาคัดดีสิทธิ์ ซึ่งผีเทพดาดูแลเขานั้นเป็นใหญ่กว่าผีเทพดาทั้งหลายในเมืองสุโขทัย เจ้าเมืองต้องเคารพ มิฉะนั้นบ้านเมืองจะฉิบหาย (๓) เมื่อถึงมหาศักราช ๑๒๑๔ ปีมะโรง หรือ พ.ศ. ๑๘๓๕ พ่อขุนรามคำแหงปลูกไม้ตาลมาแล้ว ๑๔ เข้า (๑๓ ปี) คือครองราชย์มาแล้ว ๑๓ ปีเศษ จึงโปรดให้ฟันขดานหิน ตั้งไว้กลางป่าตาล ถึงวันพระอุโบสถ โปรดให้ปูครูขึ้นสวดธรรม ในวันอื่นโปรดให้ลูกเจ้าลูกขุนที่ถือบ้านถือเมือง (มีหน้าที่ปกครองบ้านเมือง) เข้าคัล (ถวายบังคม) (๔) กล่าวว่า ในวันเดือนดับเดือนเต็ม ชี้ช้างขึ้นไปบนพระถึงอรัญญิก (๕) กล่าวว่า ทำจารึกตั้งไว้ในที่ต่างๆ

ด้านที่ ๔ กล่าวถึงพระประวัติพ่อขุนรามคำแหงโดยย่อแล้ว จึงกล่าวถึง (๑) ผู้คนจากบ้านเมืองต่างๆ ที่เข้ามาฟังพระบรมโพธิสมภาร (๒) การชุดเอาพระธาตุออกมาให้ผู้คนไหว้แล้วบรรจุลงพระเจดีย์ที่ก่อใหม่ พร้อมทั้งก่อเวียงผาล้อมรอบ (๓) กล่าวเรื่องทรงใส่ (ประดิษฐ์) อักษรไทยแบบที่เขียนบนจารึกนี้ (๔) กล่าวถึง

๑๐ จารึกพ่อขุนรามคำแหง

พระราชปณิธานที่จะเป็นท้าวพระยาและเป็นอาจารย์แก่ไททั้งหลายแลสั่งสอนคนทั้งหลาย “ให้รู้บุญรู้ธรรม” (๕) คนในเมืองไทล้วนแต่เข้มแข็งกล้าหาญหาใครเสมอมิได้ สามารถปราบข้าศึกมีเมืองกว้างขวางหลาย และ (๖) ให้รายชื่อเมืองที่ขึ้นต่ออาณาจักรสุโขทัยในรัชกาลของพระองค์

จุดประสงค์ของจารึกพ่อขุนรามคำแหง คือ การประกาศพระเกียรติคุณของพระเจ้าแผ่นดินที่มีคุณสมบัติพร้อมทุกประการทั้งทางโลกและทางธรรม ซึ่งทำให้ประชาชนมีความสุข จารึกนี้เข้าใจในลักษณะของปศุสติ หรือ คำสรรเสริญพระราช และเสนอภาพลักษณ์พ่อขุนรามคำแหงในฐานะผู้ปกครองในอุดมคติ ความหลายตอนได้ถูกกล่าวซ้ำในจารึกของสมเด็จพระธรรมราชาธิราชที่ ๑ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในจารึกนครพระชุม

การศึกษาจารึกพ่อขุนรามคำแหงให้ความรู้หลายด้านแก่เรา ในด้านอักษรศาสตร์ ลีลาของร่ายของจารึกหลักนี้มีความสวยงาม กระชับ และไม่เยิ่นเย้อ อันเป็นเอกลักษณ์ของภาษาไทยในยุคต้น คำต่างๆ ที่ใช้แสดงให้เห็นสังคมพหุวัฒนธรรมของไทยสุโขทัย คำว่า สริตองส์ ที่ใช้ในจารึกพ่อขุนรามคำแหง ซึ่งเป็นคำสันสกฤตแปลไว้ในภาคภาษาเขมรของจารึกหลักเดียวกันว่า ทำนบ พบอีกเพียงแห่งเดียวในจารึกสตอกก๊อกกรม (ปราสาทชื่อเดียวกันนี้ ณ ที่ซึ่งพบจารึกอยู่ในจังหวัดสระแก้ว) จารึกนั้นบันทึกเรื่องราวของพราหมณ์ตระกูลศิวโกวล์ยของเขมรอายุก่อนหน้านั้นขึ้นสองร้อยปี ดังนั้นจึงไม่มีเหตุอันใดที่จะเชื่อว่า รัชกาลที่ ๔ จะทรงได้อ่านจารึกนี้มาก่อน และยืมคำมาใส่ในจารึกพ่อขุนรามคำแหงที่ทรงทำขึ้นในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นเพื่อหลอกลวง

วัฒนธรรมความเชื่อที่ปรากฏในจารึกพ่อขุนรามคำแหง แสดงให้เห็นเช่นกันถึงยุคแห่งการปรับตัวจากการนับถือผีสู่การรับนับถือศาสนาหลัก แต่การนับถือผี หรือ พลังเหนือธรรมชาติที่สถิตในสรรพสิ่ง เช่น ผีเทพดาที่รักษาพระขง (เขาคัดดีสิทธิ์) เป็นลักษณะเด่นของคนไทยสุโขทัยที่ปรากฏอย่างชัดเจนมากขึ้นในจารึกขุนจิตขุนจอต (หลักที่ ๔๕) วัฒนธรรมการปกครองของสังคมสุโขทัยที่คนรุ่นหลังอาจไม่เข้าใจแล้ว คือ การที่ผู้นำสูงสุดต้องเป็นแสงสว่างนำทางแก่ทวยราษฎร์ ขดานหินมนังคิลบาตรเป็นสัญลักษณ์ของอำนาจทางธรรมและทางโลกย์ที่ไม่อาจแยกจากกันได้ พระสงฆ์หรือปุศุ (ศัพท์สมัยสุโขทัยที่

ใช้เรียก ภิกษุ) มีหน้าที่สูงสุด (สวด) ธรรม พระมหากษัตริย์ทรงประทับบนพระแท่นเดียวกันเพื่อสั่งสอนให้ประชาชนเข้าใจและ “รู้บุญรู้ธรรม” บางที่เรายังเห็นภาพของพ่อขุนรามคำแหงสะท้อนอยู่ในสังคมไทยร่วมสมัยและประวัติศาสตร์ยังอยู่กับเรา โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เมื่อวันที่ ๔ ธันวาคม ของทุกปีมาถึงและเห็นภาพของ “ลูกเจ้าลูกขุนท่วยผู้ถือบ้านถือเมืองคัล” อยู่ต่อเบื้องพระพักตร์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เพื่อพระราชทานข้อคิดเตือนใจพลนิกรของพระองค์

๒. สารัตถวิพากษ์

จารึกพ่อขุนรามคำแหงได้รับความสนใจไม่เพียงแต่จากนักประวัติศาสตร์เท่านั้น ในยุคชาตินิยมดูเหมือนจารึกพ่อขุนรามคำแหงจะเป็นทุกสิ่งทุกอย่าง นักภาษาไทยต้องการให้จารึกนี้เป็นความเรียงเรื่องแรกของไทย นักกฎหมายมองว่า นี่คือ ธรรมนูญการปกครองฉบับแรกของไทย เปรียบได้กับธรรมนูญ Magna Carta ของอังกฤษที่ตราขึ้นใน ค.ศ. ๑๒๒๕ หรือ พ.ศ. ๑๗๖๘ เพราะมีบทบัญญัติรับประกันสิทธิของพลเมือง อย่างไรก็ดี การศึกษาจารึกพ่อขุนรามคำแหงในเชิงวิเคราะห์ทั้งให้ความรู้และนำไปสู่ประเด็นถกเถียงหลายประเด็นทีเดียว

๒.๑ วัฒนธรรมการใช้ภาษาในจารึกพ่อขุนรามคำแหง

เนื่องจากเป็นหลักฐานประวัติศาสตร์ชั้นต้นที่เก่าที่สุดของไทยสุโขทัย จารึกพ่อขุนรามคำแหงจึงแสดงตัวอย่างการใช้ภาษาไทยในช่วงแรกๆ ได้เป็นอย่างดี ลักษณะภาษาที่ใช้เป็นกึ่งร้อย มีการร้อยคำด้วยสัมผัสของเสียง ซึ่งใกล้เคียงกับเอกสารโบราณอีกฉบับหนึ่งของเชียงใหม่ คือ **คำสอนพระยามังราย** และสำนวนภาษาใกล้เคียงกับ **เตภูมิกถา** ซึ่งพระยาลือไททรงแต่งขึ้นขณะยังครองเมืองศรีสัชนาลัย คำที่ปรากฏในจารึกหลักนี้แสดงถึงพหุวัฒนธรรมของสังคมสุโขทัย เพราะมีคำบาลี สันสกฤต และเขมรอยู่มาก ในส่วนของคำไทย มีข้อสังเกตว่า คำว่า “เดือนดับ เดือนออก” และ “เดือนเต็ม เดือนบ่าง” เป็นศัพท์ที่ใช้เก่าแก่มาก ในสมัยต่อมาจึงใช้ “เดือนเพ็ญ เดือนแรม” และ “ข้างขึ้น ข้างแรม”

๑๒ จารึกพ่อขุนรามคำแหง

ในจารึกพ่อขุนรามคำแหงปรากฏคำที่ใช้ **ข** อยู่หลายคำ เช่น ขุน ขึ้น (เติบโต) ขวา ขาย ขอ (ข้างขอ) แขนง ขาม (หมากขาม) ขับ (ขั้บร้อง) เขา (ภูเขา) และคำที่ใช้ **ค** เช่น ความ (คติพ้องร้อง) แคว (แม่น้ำ) เสียง ข และ ข กับเสียง ค และ ค ยังแยกเป็นคนละเสียงกันในสมัยนั้น แต่ในภาษาไทยกลางได้มารวมกันแล้ว ในสมัยรัตนโกสินทร์ คำที่ปรากฏในจารึกที่ยกมาในภาษาไทยถิ่นไทในเวียดนามหรือในไทยบางกลุ่มที่สุโขทัยก็ยังใช้อยู่ ในการศึกษาเรื่องเสียง **ข** และ **ค** ที่ปรากฏในจารึกพ่อขุนรามคำแหง ศาสตราจารย์ ดร. ประเสริฐ ณ นคร ยืนยันว่า เขียนตรงเสียงทุกคำ

๒.๒ พ่อขุนรามคำแหง: ปัญหาเรื่องพระนามและปีรัชกาล

ได้มีผู้ตั้งข้อกังขาว่า พระนามของพ่อขุนรามคำแหงในจารึกของพระองค์เองแตกต่างจากพระนามของพระองค์ที่ปรากฏในจารึกและหลักฐานอื่นๆ เช่น จารึกหลักที่ ๒ (วัดศรีชุม) จารึกหลักที่ ๓๘ (ลักษณะลักพา/โจร) จารึกหลักที่ ๔๕ (ปู่ขุนจิตขุนจวด) และในคัมภีร์ **ชินกาลมาลีปกรณ์** ซึ่งออกพระนามว่า “รามราช” ทั้งสิ้น ประเด็นนี้ให้กำลังแก่ผู้เชื่อว่า จารึกพ่อขุนรามคำแหงเป็นของปลอมและเป็นความพยายามลอกเลียนพระนามเจ้านายสุโขทัยที่ครองเมืองสระหลวงสองแคว คือ กำแหงพระราม พระบิดาของสมเด็จพระมหาเถรศรีสุวราราชจุฬามณี ผู้เขียนเห็นว่า จารึกหลักที่ ๑ นั้น พ่อขุนรามคำแหงทรงทำขึ้นเองเพื่อเล่าพระประวัติและพระกรณียกิจ จึงออกพระนามที่ได้รับพระราชทานจากพ่อขุนศรีอินทราทิตย์ด้วยความภาคภูมิพระทัย ส่วนหลักฐานอื่นๆ ในสมัยหลัง ผู้อื่นเขียนออกพระนามว่า “รามราช” เป็นการใช้หลังจากสวรรคตไปแล้ว

จารึกพ่อขุนรามคำแหงกล่าวว่า ทรงสร้างพระแท่นมนังคศิลาบาตรหลังจากทรงปลูกต้นตาลได้ ๑๔ เข้า ที่เชื่อกันมาถึงปัจจุบันนี้เป็นข้อสันนิษฐานของนายตรีอมตยกุล ว่า คนสุโขทัยอาจเคยมีธรรมเนียมกษัตริย์ปลูกต้นตาลในปีแรกที่ขึ้นครองราชย์ ถ้าคิดดังนั้น พ่อขุนรามคำแหงก็ต้องขึ้นครองราชย์ใน พ.ศ. ๑๘๒๒ **ชินกาลมาลีปกรณ์** กล่าวว่า ใน พ.ศ. ๑๘๐๐ “พระเจ้าโรจราช” ปกครองเมืองสุโขทัยในสามประเทศ” ศักราชที่ให้ไว้เร็วกว่าในจารึกพ่อขุนรามคำแหงถึง ๒๒ ปี จึงเกิดปัญหาว่า พระเจ้าโรจราช ในที่นี้จะหมายถึงพ่อขุนรามคำแหงได้หรือไม่ ยิ่ง **ชินกาลมาลีปกรณ์** กล่าวต่อไปด้วยว่า พระเจ้าโรจราชมีโอรสคือ รามราช และ

ปาลราชเป็นโอรสรามราชอีกทีหนึ่ง ทำให้ดูสับสนไม่ตรงกับพระนามกษัตริย์
สุโขทัยที่ลำดับไว้ในจารึกหลักที่ ๔๕ คำว่า โจร แปลว่า รุ่ง รุ่งเรือง อาจหมายถึง
พ่อขุนบางกลางหาว (พ่อขุนศรีอินทราทิตย์) เพราะอาทิตย์ เป็นสัญลักษณ์ของ
ความรุ่งได้เช่นกัน ในทางลัทธิศาสตร์ รุ่ง แปลงเป็น ร่วง ได้โดยง่ายเพราะ สระอุ
เป็นอัมสระ เนื่องจากเรื่องนี้เป็นเรื่องราวของฝ่ายสุโขทัย พระรัตนปัญญาเถระ
อาจให้ข้อมูลไม่ดีเท่าเรื่องราวทางเชียงใหม่และล้านนา

คำว่า “พ่อขุน” ตามที่ใช้ในจารึกหลักที่ ๑ และหลักที่ ๒ ยังมีความหมาย
ตรงกับ กษัตริย์ หรือ ราชา ดูเหมือนว่า จะเลิกใช้คำนี้ตั้งแต่สมัยพระยาสิริไทย
เพราะมีคำว่า “สมเด็จพระ” หรือ “พระบาทสมเด็จพระ” แบบเขมร และ “พรญา” แบบ
มอญเข้ามาใช้แทนที่ คำว่า พ่อขุนถูกลดฐานะไปใช้เรียกข้าราชการ เช่นที่ปรากฏ
ในกฎหมายเตียบบาล หรือเจ้าเมือง ดังเช่นที่ปรากฏในจารึกที่เมืองตะนาวศรีใน
รัชสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ

๒.๓ จารึกหลักที่ ๑ ทำขึ้นเพื่อจุดประสงค์ใด

จารึกพ่อขุนรามคำแหงทำขึ้นเนื่องในโอกาสที่ทรงให้ตัดกระดานหิน หรือ
แท่นมนังคศิลาบาตร พระแท่นนี้ใช้เป็นที่ยกกว่าราชการและให้ “ปู่ครู” (หมายถึง
ภิกษุ) ได้ออกแสดงธรรมเทศนาแก่ประชาชนในวันพระใหญ่และวันพระเล็ก
เพราะฉะนั้น พระแท่นนี้จึงเป็นสัญลักษณ์แห่งความรุ่งเรืองทางฝ่ายอาณาจักร
(การปกครอง) และฝ่ายศาสนจักร (พระพุทธศาสนา) อันถือว่าเป็นรากฐานของ
สถาบันพระมหากษัตริย์ไทยต่อมา

๒.๓.๑ ฝ่ายอาณาจักร กล่าวถึงความชอบธรรมของพ่อขุนรามคำแหงใน
ฐานะกษัตริย์ (ในที่นี้เล่าพระประวัติเมื่อก่อนขึ้นครองราชสมบัติว่า สืบเชื้อสายมา
อย่างถูกต้อง) และกล่าวพรรณนาความรุ่งเรืองของอาณาจักร โดยเฉพาะอย่างยิ่ง
เมืองสุโขทัยอันเป็นเมืองหลวงและการดำเนินชีวิตของคนเมืองนั้น อันเป็นผลมา
จากการปกครองที่ดีของพระองค์

๒.๓.๒ ฝ่ายศาสนจักร จารึกกล่าวพรรณนาถึงพ่อขุนรามคำแหงในฐานะ
กษัตริย์ในอุดมคติโดยทรงสั่งสอนให้คนสุโขทัย “รู้บุญรู้ธรรม” และทรงคำจูน
พระพุทธศาสนาในทุกด้าน พระเกียรติยศในด้านนี้ดูจะเด่นมากในสมัยต่อมา

๑๔ จารึกพ่อขุนรามคำแหง

เพราะในจารึกหลักที่ ๒ (วัดศรีชุม) กล่าวถึง “พ่อขุนรามราช ปราชญ์รัฐธรรม” หนังสือ **ชินกาลมาลีปกรณ์** กล่าวว่า รามราชทรงนำพระพุทธรูปมาจากลังกา ซึ่งน่าจะหมายถึงการรับศาสนาพุทธจากลังกาผ่านนครศรีธรรมราช **ตำนานพระพุทธลิหังค์** ได้เล่าเรื่อง พระร่วงเจ้าลงไปเมืองนครศรีธรรมราช และต่อมากษัตริย์ลังกาทรงเห็นพระบุญญาธิการมาก จึงทรงยินดีถวายพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์คือ พระพุทธลิหังค์แด่พระองค์ **ตำนานพระพุทธลิหังค์** อาจไม่ใช่เรื่องจริงทางประวัติศาสตร์ (เพราะทางลังกาไม่เคยรับรู้ด้วยเลย) แต่ก็ถือว่าเป็นความพยายามของผู้แต่งที่จะให้เรื่องเล่านี้เป็นสัญลักษณ์สะท้อนความสัมพันธ์ทางศาสนาระหว่างลังกา นครศรีธรรมราช สุโขทัยและล้านนา ข้อความที่กล่าวถึงพระมหาสามีสังฆราช ผู้หลวก (มีปัญญา) กว่าปู่ครูทั้งหลายทุกคนในเมือง (สุโขทัย) นี้ และมาจากนครศรีธรรมราช เป็นหลักฐานสำคัญยืนยันว่า สุโขทัยรับลัทธิลังกาวงศ์ในขั้นต้นผ่านทางใต้ ศาสตราจารย์ ดร. ประเสริฐ ณ นคร ยังให้ข้อคิดว่า แม้แต่การนำเครื่องหมายวรรณยุกต์กำกับเสียงเอก-โทก็อาจได้รับอิทธิพลจากเมืองนครศรีธรรมราชด้วย

๒.๔ ข้อมูลสภาพเมืองสุโขทัย

ในบรรดาเอกสารประวัติศาสตร์ที่พรรณาสภาพบ้านเมืองและเมือง นั้น จารึกพ่อขุนรามคำแหงนับว่า เป็นหลักฐานเอกสารร่วมสมัยที่เก่าแก่ที่สุดของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เอกสารประเภทเดียวกัน คือ **เทศวรรณนา** ของกวีนามว่า มนุปรปัญญาะ แห่งราชสำนักมัยปหิต ที่ได้แต่งขึ้นพรรณนาเมืองหลวงของชวา ใน ค.ศ. ๑๓๖๕ หรือ พ.ศ. ๑๙๐๘ ในสมัยพระเจ้าราชสนคร และ **พรรณนาภูมิสถานพระนครศรีอยุธยา เอกสารจากหอหลวง** ซึ่งพรรณนาความยิ่งใหญ่ของเมืองหลวงสยาม แม้จารึกพ่อขุนรามคำแหงจะไม่ได้ให้ข้อมูลที่ละเอียดลออเท่างานทั้งสองเรื่องที่กล่าวแล้ว แต่ข้อมูลเกี่ยวกับสภาพของเมืองทำให้นักประวัติศาสตร์เข้าใจแนวคิดในการสร้างเมืองสุโขทัยได้ค่อนข้างชัดเจนและช่วยในการศึกษาตำแหน่งของสถานที่สำคัญต่างๆ เช่น กล่าวถึงลักษณะและความยาวของตริบูร (สามพันสี่ร้อยวา) ภายในเมืองกล่าวถึงตระพังโพลีที่อยู่กลางเมือง และอารามตลอดจนพระพุทธรูปต่างๆ ตลาดปสานด้านเหนือ เขตอรัญวาสีทางตะวันตก ซึ่งเป็นเขตที่มีพิหารและพระอัฐฐารส ในขณะที่นอกเมืองทางตะวันออก

เป็นเขตเกษตรกรรมที่มีทะเลสาบเป็นแหล่งน้ำ และทางใต้ซึ่งมีเขื่อนทำนบตลอดจนพินหาร เมืองมีปากประตูใหญ่ทั้งสี่ด้าน นอกเมืองไปมีบ้านเล็กบ้านใหญ่ทุกแห่งทุกที่มีต้นหมากกลางหมากขามอุดมสมบูรณ์ โดยสรุปแล้ว ภาพของสุโขทัยคือ เป็นเมืองที่ “ในน้ำมีปลา ในนามีข้าว”

๒.๕ หลักการปกครองบ้านเมือง

จารึกพ่อขุนรามคำแหงเป็นหลักฐานเอกสารที่แสดงให้เห็นว่า หลักการปกครองบ้านเมืองที่ตินั้นเป็นอย่างไร ในที่นี้ผู้เขียนขอยกมาเฉพาะประเด็นที่สำคัญคือ

๒.๕.๑ ผู้ปกครองต้องมีความใกล้ชิดกับประชาชนเหมือนดังพ่อที่ใกล้ชิดลูก ได้มีผู้เรียบระบบการปกครองของพ่อขุนรามคำแหงว่า “ระบบพ่อขุน” ซึ่งหมายถึง ผู้ปกครองสูงสุดเป็นพ่อบ้านพ่อเมือง ต้องเอาใจใส่ดูแลทุกข์สุขของลูกบ้านลูกเมืองในทุกด้าน และต้องมีเมตตาธรรมเป็นที่ตั้งแม้แต่กับข้าศึกหัวรบพัวพุงที่จับมาได้ อีกทั้งต้องพร้อมที่จะให้ความช่วยเหลือแก่ผู้มาพึ่งพิง

๒.๕.๒ ผู้ปกครองที่ดีต้องพร้อมที่จะรับฟังความทุกข์ร้อนของราษฎร ผดุงความยุติธรรมโดยไม่โลภและมีฉันทาคติในการตัดสินคดีความ

๒.๕.๓ ผู้ปกครองที่ดีต้องส่งเสริมการค้าและเศรษฐกิจ เช่น การส่งเสริมให้ประชาชนประกอบอาชีพ “ใครทำได้ให้ไว้แก่มัน” และไม่อาจังกอบ หรือ ภาษีผ่านด่านแก่พ่อค้าที่สัญจรไปมา และให้เสรีภาพแก่การค้าทุกประการ

๒.๕.๔ ผู้ปกครองที่ดีต้องให้หลักประกันสิทธิในอสังหาริมทรัพย์และสังหาริมทรัพย์ที่ผู้ตายทำพินัยกรรมสั่งยกให้แก่ทายาท เช่นในความที่ว่า “ลูกเจ้าลูกขุนผู้ใดแล้ ล้มหายตายกว่า เหย้าเรือนพ่อเชื้อเลื้อยค้ำนให้แก่ลูกมันสิ้น”

๒.๕.๕ ผู้ปกครองที่ดีต้องอยู่ในศีลในธรรมและสั่งสอนประชาราษฎรให้ “รู้บุญรู้ธรรม”

๒.๕.๖ ผู้ปกครองที่ดีต้องเคารพจารีตประเพณีและส่งเสริมวัฒนธรรมอันดีของบ้านเมือง

๓. วิเคราะห์เอกสาร

จารึกพ่อขุนรามคำแหง

ด้าน ๑

๑. พู่ก^๑ ชี^๑ สร^๑ นทรา^๑ ทิตย^๑ แม่^๑ ก^๑ ชี^๑ นาง^๑ สี^๑ เสง^๑ พู่ก^๑ ชี^๑ บาน^๑ เมือง^๑
พอก^๑ ชี^๑ อคร^๑ อินทรา^๑ ทิตย^๑ แม่^๑ ก^๑ ชี^๑ นาง^๑ สี^๑ เสง^๑ / พู่ก^๑ ชี^๑ บาน^๑ เมือง^๑ /
๒. ทุ^๒ พีน^๒ ้อง^๒ ท้อง^๒ ดยว^๒ ห้า^๒ คน^๒ ผู้^๒ ชาย^๒ สาม^๒ ผู้^๒ ญิง^๒ โส^๒ ่ง^๒ ี^๒ ฝ^๒ อย^๒
ตุ^๒ พีน^๒ ้อง^๒ ท้อง^๒ เดียว^๒ กัน^๒ ห้า^๒ คน^๒ / ผู้^๒ ชาย^๒ สาม^๒ ผู้^๒ ญิง^๒ โส^๒ ่ง^๒ ี^๒ ฝ^๒ อย^๒ -
๓. อย^๓ ฝ^๓ ้าย^๓ ตาย^๓ จาก^๓ ี^๓ ฝ^๓ อย^๓ อด^๓ ยม^๓ ญ^๓ ึง^๓ ง^๓ เลก^๓ ี^๓ ฝ^๓ อย^๓ ก^๓ ี^๓ ้น^๓ ให^๓ ญ^๓ ใต้^๓
อ^๔ ฝ^๔ ้าย^๔ ตาย^๔ จาก^๔ ฝ^๔ ือ^๔ เตียม^๔ ั^๔ แต่^๔ ยัง^๔ เล็ก^๔ / เมื่^๕ อย^๕ ขึ้น^๕ ใหญ่^๕ ใต้^๕

^๑ เสียง ตรงกับ เสียง ในภาษาไทยโบราณแปลว่า แสงสว่าง

๒. ตู ในที่นี้หมายถึง พวกกูทั้งหลาย (เฉพาะพวกกูผู้พูด) คำว่า เรา แปลว่า พวกเรา
ทั้งหมด (รวมทั้งผู้พูดผู้ฟัง)

๓ โสง หรือ สอง

^๔ เพื่อ หมายถึง พวกกบฏทั้งสอง (เฉพาะผู้พด) ในที่นี้ เมื่อพ่อขุนรามคำแหงกล่าวว่า พี่เลี้ยงผู้ยาย หมายถึง “พี่คนโตของพวกกบฏทั้งสอง คือ พ่อขุนบาลเมืองและพระองค์ท่านเอง

๕. อ้าย หมายถึง ลูกชายคนแรก

๖. เติยม ใน “เติยมแต่” (ตั้งแต่) มีความหมายเช่นเดียวกับ เจียม หรือ จาก

^{๓๗} ขึ้น หมายถึง โต คำนี้ยังใช้มาถึงสมัยรัตนโกสินทร์ ดังปรากฏใน “พระราชกำหนดใหม่” ในกฎหมายตราสามดวง จุลศักราช ๑๑๖๖ เช่น ได้กล่าวถึง เด็กขึ้น หมายถึง เด็กโต ตามความที่ยกมาข้างล่างสองตอน

“แต่นี้สืบไป ถ้าการฉกรรจ์สงครามยกมาติดแคว้นแคว้นแดนพระนคร
ข้าราชการฝ่ายทหารพลเรือนผู้รักษาเมืองผู้รั้งกรมการ มีพักพวกสม
กำลังมิชู้สีกเนรลิก**เดกขึ้น**ยังมิได้สักมากน้อยเท่าใด อย่าให้เบียดบังไว้ ให้ไป
เข้ากองทัพบให้ทั่วหน้าจงทุกคน”

“ด้วยทรงพระกรุณาตรัสเหนือเกล้าฯ ลังว่า ครั่งนี้ราชการทับแลการล้าง
พระนครนี้เพนอันมาก เลกไพร่หลวงสมกำลังทุกวันนี้ แก่ชะราพิการตายหนี
ร่วงโรยเบาบางไปกว่าแต่ก่อน แลเลกถูกหมู่**เดกขึ้น**ภิกขุสิกเนรลิก ซึ่งจะได้
ลักบวกขึ้นใช้ราชการแทนเลกชะราพิการตายหนีนั้นน้อยลง”

๔. “สิบเก้าเข้า” ขุนสามชนเจ้าเมืองฉอดมาที่ เมืองตากฟูกไปรบ
สิบเก้าเข้า / ขุนสามชนเจ้าเมืองฉอดมาที่เมืองตาก / ฟูกไปรบ
๕. ขุนสามชนหวนซ้าย ขุนสามชนขบมาหวนขวา ขุนสาม
ขุนสามชน / หัวซ้าย ขุนสามชนขบมา หัวขวาขุนสาม-
๖. ขนเกลื่อนเข้าไฟรฟ้าหน้าใสฟูก หนัญญายพายจแจ
ขนเกลื่อนเข้า / ไฟรฟ้าหน้าใส ฟูกหนัญญายพายจแจ-

^{๑๘} สิบเก้าเข้า หมายถึง อายุได้ ๑๘ เต็มย่างเข้า ๑๙ ปี เข้า คือ ข้าว สมัยก่อนทำนาทาง
 ฟ้า (อาศัยน้ำฝน) ปีละครั้ง อายุได้ ๑๙ เข้า จึงหมายถึงปีที่ ๑๙ ในชีวิต

^{๑๙} สามชน ผู้เขียนเห็นว่า น่าจะเป็นสมัญญานามไฉว่า ขนข้างชนะมาแล้วสามครั้ง แต่
 พลตรี หม่อมราชวงศ์ศุภวัฒน์เห็นว่า ตรงกับ สยามชน

^{๑๐} ท ในที่นี้แปลว่า เข้าใจดี อาจเป็นคำเดียวกับ “ทอ” ในเอกสารชั้นหลังเขียนซึ่ง
 แปลว่า ใจดีอย่างกระตือรือร้น เช่นเดียวกัน ดังปรากฏใช้ในพระโอบายการเบดเสร็จ ของ
 กฎหมายตราสามดวง ความว่า

“๑๓๐ มาตราหนึ่ง ผู้ใดผูกมัดควายแรงทอให้ผูกจ้งหมั่นถ้าจ้งให้จ้งจ้งหมั่น
 ถ้าจ้งควายขาดเสียทอดคนตาย ท่านให้ไหมผู้ผูกผู้จ้งมัดควาย ให้ดูข้าคนอัน
 ตายนั้นเท่าใดให้แล่งเปนสองภาค ๆ หนึ่งให้ผู้จ้งมัดควายนั้นใช้ ท่านว่ามันบัง
 เหตุ”

^{๑๑} ข้อความตั้งแต่ “หัวซ้ายขุนสามชนขบมา / หัวขวาขุนสามชนเกลื่อนเข้า / ไฟรฟ้าหน้า
 ใสฟูก / หนัญญายพายจแจ / ฟูกหนัญญาย / ฟูกข้างเบกพล / ฟูกเข้าก่อนฟูก / ฟูกต่อข้าง
 ด้วยขุนสามชน / ..” ต้องอ่านแบ่งวรรคตอนตามที่แสดงมานี้ จึงจะได้ความถูกต้อง
 สมบูรณ์และเป็นเหตุเป็นผล

^{๑๒} หัวซ้าย หมายถึง ปีกซ้าย

^{๑๓} เกลื่อนเข้า หมายถึง ประดังพลเข้าเต็มไปหมด

^{๑๔} ไฟรฟ้าหน้าใส หมายถึง ไฟของพระเจ้าแผ่นดินผู้มีความสุข (หน้าใส)

^{๑๕} ญญาย พยางค์หน้ากร่อนมาจาก ญายญาย ต่อมาเพี้ยนเป็น ญญาย แล้วเป็น ยัก
 ย้าย แปลว่า เคลื่อนหนีไป

^{๑๖} ศาสตราจารย์ ดร. ประเสริฐ ณ นคร อธิบายว่า พาย ตรงกับคำไทยต้นฉบับคือ บ่าย
 แปลว่า หันหนี เช่นในคำว่า บ่ายหนี บ่ายเบี่ยง (คำซ้อนความหมาย) ข้าพเจ้าเห็น
 แตกต่างออกไป เขมรมีคำว่า ผาย อ่านว่า พาย แปลว่า หือหนี รีบหนี ดูซ้อนความกับ
 พายจแจ แปลว่า รีบระบึงหนี ไทยรับเสียงเขมรมาและเขียนตามเสียง

๑๘ จารึกพ่อขุนรามคำแหง

๓. (นุ)กบ^{๑๗}หนุ^{๑๗}ก^{๑๗}ช^{๑๗}ข้างเบกพล^{๑๘}ก^{๑๗}ขบ^{๑๗}บ^{๑๗}เข้า^{๑๗}ก่อน^{๑๗}พ^{๑๗}ญ^{๑๗}ก^{๑๗}ฏ^{๑๗}
น^{๑๗} / ก^{๑๗}บ^{๑๗}หน^{๑๗} ก^{๑๗}ช^{๑๗}ข้างเบกพล^{๑๘} / ก^{๑๗}ข^{๑๗}บ^{๑๗}เข้า^{๑๗}ก่อน^{๑๗}พ^{๑๗}ญ^{๑๗} / ก^{๑๗}ต^{๑๗}
๔. (ช^{๑๗})ง^{๑๗}ด^{๑๗}ว^{๑๗}ญ^{๑๗} ช^{๑๗}น^{๑๗}ส^{๑๗}า^{๑๗}ม^{๑๗}ช^{๑๗}น^{๑๗}ต^{๑๗}น^{๑๗}ญ^{๑๗} พ^{๑๗}ง^{๑๗}ช^{๑๗}า^{๑๗}ง^{๑๗}ช^{๑๗}น^{๑๗}ส^{๑๗}า^{๑๗}ม^{๑๗}ช^{๑๗}น^{๑๗}ต^{๑๗}ว^{๑๗}ว^{๑๗}ช^{๑๗}
ช^{๑๗}า^{๑๗}ง^{๑๗}ด^{๑๗}ว^{๑๗}ญ^{๑๗}ช^{๑๗}น^{๑๗}ส^{๑๗}า^{๑๗}ม^{๑๗}ช^{๑๗}น^{๑๗} / ต^{๑๗}น^{๑๗}ญ^{๑๗} พ^{๑๗}ง^{๑๗} ช^{๑๗}า^{๑๗}ง^{๑๗}ช^{๑๗}น^{๑๗}ส^{๑๗}า^{๑๗}ม^{๑๗}ช^{๑๗}น^{๑๗}ต^{๑๗}ว^{๑๗}ว^{๑๗}ช^{๑๗}
๕. มา^{๑๗}ส^{๑๗}เ^{๑๗}ม^{๑๗}อ^{๑๗}ง^{๑๗}แพ^{๑๗}ญ^{๑๗} ช^{๑๗}น^{๑๗}ส^{๑๗}า^{๑๗}ม^{๑๗}ช^{๑๗}น^{๑๗}พ^{๑๗}า^{๑๗}ย^{๑๗}ห^{๑๗}น^{๑๗}พ^{๑๗}ญ^{๑๗}ก^{๑๗}จ^{๑๗}ง^{๑๗}ช^{๑๗}น^{๑๗}ช^{๑๗}ญ^{๑๗}ก^{๑๗}
มา^{๑๗}ส^{๑๗}เ^{๑๗}ม^{๑๗}อ^{๑๗}ง^{๑๗}แพ^{๑๗}ญ^{๑๗} / ช^{๑๗}น^{๑๗}ส^{๑๗}า^{๑๗}ม^{๑๗}ช^{๑๗}น^{๑๗}พ^{๑๗}า^{๑๗}ย^{๑๗}ห^{๑๗}น^{๑๗} / พ^{๑๗}อ^{๑๗}ญ^{๑๗}จ^{๑๗}ิ^{๑๗}ง^{๑๗}ช^{๑๗}ิ^{๑๗}น^{๑๗}ช^{๑๗}ิ^{๑๗}อ^{๑๗} ญ^{๑๗}
๑๐. ช^{๑๗}พ^{๑๗}ระ^{๑๗}ร^{๑๗}า^{๑๗}ม^{๑๗}ค^{๑๗}ำ^{๑๗}ห^{๑๗}า^{๑๗}ง^{๑๗}เพ^{๑๗}อ^{๑๗}ญ^{๑๗}ก^{๑๗}พ^{๑๗}ง^{๑๗}ช^{๑๗}า^{๑๗}ง^{๑๗}ช^{๑๗}น^{๑๗}ส^{๑๗}า^{๑๗}ม^{๑๗}ช^{๑๗}น^{๑๗}เ^{๑๗}ม^{๑๗}อ^{๑๗}
ช^{๑๗}ิ^{๑๗}อ^{๑๗}พ^{๑๗}ระ^{๑๗}ร^{๑๗}า^{๑๗}ม^{๑๗}ค^{๑๗}ำ^{๑๗}ห^{๑๗}า^{๑๗}ง^{๑๗} เพ^{๑๗}อ^{๑๗} ญ^{๑๗}พ^{๑๗}ง^{๑๗}ช^{๑๗}า^{๑๗}ง^{๑๗}ช^{๑๗}น^{๑๗}ส^{๑๗}า^{๑๗}ม^{๑๗}ช^{๑๗}น^{๑๗} / เ^{๑๗}ม^{๑๗}เ^{๑๗}
๑๑. อ^{๑๗}ช^{๑๗}ว^{๑๗}พ^{๑๗}ญ^{๑๗}ก^{๑๗}บ^{๑๗}ร^{๑๗}อ^{๑๗}แ^{๑๗}ก^{๑๗}พ^{๑๗}ญ^{๑๗}ก^{๑๗}บ^{๑๗}ร^{๑๗}อ^{๑๗}แ^{๑๗}ก^{๑๗}แม่^{๑๗}ญ^{๑๗}ก^{๑๗}ไ^{๑๗}ด^{๑๗}ไ^{๑๗}ต^{๑๗}ว^{๑๗}
อ^{๑๗}ช^{๑๗}ว^{๑๗} พ^{๑๗}อ^{๑๗}ญ^{๑๗} / ญ^{๑๗}บ^{๑๗}า^{๑๗}ร^{๑๗}อ^{๑๗} แ^{๑๗}ก^{๑๗}พ^{๑๗}อ^{๑๗}ญ^{๑๗} / ญ^{๑๗}บ^{๑๗}า^{๑๗}ร^{๑๗}อ^{๑๗}แ^{๑๗}ก^{๑๗}แม่^{๑๗}ญ^{๑๗} / ญ^{๑๗}ไ^{๑๗}ด^{๑๗}ไ^{๑๗}ต^{๑๗}ว^{๑๗}
๑๒. เ^{๑๗}น^{๑๗}อ^{๑๗}อ^{๑๗}ต^{๑๗}ว^{๑๗}ร^{๑๗}ป^{๑๗}ล^{๑๗}า^{๑๗}ก^{๑๗}เ^{๑๗}า^{๑๗}มา^{๑๗}แ^{๑๗}ก^{๑๗}พ^{๑๗}ญ^{๑๗}ก^{๑๗}ไ^{๑๗}ด^{๑๗}ไ^{๑๗}ห^{๑๗}มา^{๑๗}ก^{๑๗}ล^{๑๗}ั^{๑๗}ห^{๑๗}มา^{๑๗}ก^{๑๗}ห^{๑๗}ว^{๑๗}
เ^{๑๗}น^{๑๗}อ^{๑๗}อ^{๑๗}ต^{๑๗}ว^{๑๗}ร^{๑๗}ป^{๑๗}ล^{๑๗}า^{๑๗} / ญ^{๑๗}เ^{๑๗}า^{๑๗}มา^{๑๗}แ^{๑๗}ก^{๑๗}พ^{๑๗}อ^{๑๗}ญ^{๑๗} / ญ^{๑๗}ไ^{๑๗}ด^{๑๗}ไ^{๑๗}ห^{๑๗}มา^{๑๗}ก^{๑๗}ล^{๑๗}ั^{๑๗}ห^{๑๗}มา^{๑๗}ก^{๑๗}ห^{๑๗}ว^{๑๗}-

^{๑๓} จ^{๑๗}แ^{๑๗}จ^{๑๗}น^{๑๗} ก^{๑๗}ร^{๑๗}อ^{๑๗}น^{๑๗}จ^{๑๗}า^{๑๗}ก^{๑๗} แ^{๑๗}จ^{๑๗}น^{๑๗}แ^{๑๗}จ^{๑๗}น^{๑๗} แ^{๑๗}ล^{๑๗}ว^{๑๗}า^{๑๗} ว^{๑๗}ิ^{๑๗}ง^{๑๗}ห^{๑๗}น^{๑๗}อ^{๑๗}ย^{๑๗}า^{๑๗}ง^{๑๗}ร^{๑๗}ว^{๑๗}ด^{๑๗}ร^{๑๗}็^{๑๗}ว^{๑๗} ป^{๑๗}ั^{๑๗}จ^{๑๗}จ^{๑๗}ุ^{๑๗}ป^{๑๗}น^{๑๗}น^{๑๗} ย^{๑๗}ั^{๑๗}ง^{๑๗}มี^{๑๗}ล^{๑๗}ำ^{๑๗}า^{๑๗}น^{๑๗}ว^{๑๗}น “ว^{๑๗}ิ^{๑๗}ง^{๑๗}แ^{๑๗}จ^{๑๗}น^{๑๗}ห^{๑๗}น^{๑๗}ี”

^{๑๔} เบ^{๑๗}ก^{๑๗}พ^{๑๗}ล^{๑๗} เ^{๑๗}ป^{๑๗}็น^{๑๗}ช^{๑๗}ิ^{๑๗}อ^{๑๗}ช^{๑๗}า^{๑๗}ง^{๑๗}ท^{๑๗}ร^{๑๗}ง^{๑๗}ช^{๑๗}อ^{๑๗}ง^{๑๗}พ^{๑๗}อ^{๑๗}ข^{๑๗}ุ^{๑๗}น^{๑๗}ร^{๑๗}า^{๑๗}ม^{๑๗}ค^{๑๗}ำ^{๑๗}ห^{๑๗}า^{๑๗}ง^{๑๗}

^{๑๕} ต^{๑๗}อ^{๑๗}ช^{๑๗}า^{๑๗}ง^{๑๗}ด^{๑๗}ว^{๑๗}ญ^{๑๗} แ^{๑๗}ล^{๑๗}ว^{๑๗}า^{๑๗} เ^{๑๗}า^{๑๗}ช^{๑๗}า^{๑๗}ง^{๑๗}ต^{๑๗}อ^{๑๗}ล^{๑๗}ั^{๑๗} (ช^{๑๗}น^{๑๗}ช^{๑๗}า^{๑๗}ง^{๑๗}) ก^{๑๗}บ^{๑๗}

^{๒๐} ต^{๑๗}น^{๑๗}ญ^{๑๗} ใน^{๑๗}ที่^{๑๗}นี้^{๑๗}ห^{๑๗}มา^{๑๗}ย^{๑๗}ถึง^{๑๗} ช^{๑๗}า^{๑๗}ง^{๑๗}ช^{๑๗}อ^{๑๗}ง^{๑๗}ญ^{๑๗}

^{๒๑} พ^{๑๗}ง^{๑๗} แ^{๑๗}ล^{๑๗}ว^{๑๗}า^{๑๗} ท^{๑๗}ะ^{๑๗}ย^{๑๗}า^{๑๗}น^{๑๗}เ^{๑๗}า^{๑๗}ไ^{๑๗}ส^{๑๗}่

^{๒๒} แพ^{๑๗}ญ^{๑๗} แ^{๑๗}ล^{๑๗}ว^{๑๗}า^{๑๗} ช^{๑๗}น^{๑๗}ะ^{๑๗} ห^{๑๗}มา^{๑๗}ย^{๑๗}ถึง^{๑๗} พ^{๑๗}อ^{๑๗}ข^{๑๗}ุ^{๑๗}น^{๑๗}ร^{๑๗}า^{๑๗}ม^{๑๗}ค^{๑๗}ำ^{๑๗}ห^{๑๗}า^{๑๗}ง^{๑๗}ท^{๑๗}ร^{๑๗}ง^{๑๗}ช^{๑๗}น^{๑๗}ช^{๑๗}า^{๑๗}ง^{๑๗}ช^{๑๗}น^{๑๗}ะ^{๑๗}

^{๒๓} ช^{๑๗}ิ^{๑๗}น^{๑๗}ช^{๑๗}ิ^{๑๗}อ^{๑๗} ห^{๑๗}มา^{๑๗}ย^{๑๗}ถึง^{๑๗} ส^{๑๗}ถ^{๑๗}า^{๑๗}ป^{๑๗}น^{๑๗}า

^{๒๔} พ^{๑๗}ระ^{๑๗}ร^{๑๗}า^{๑๗}ม^{๑๗} เ^{๑๗}ป^{๑๗}็น^{๑๗}พ^{๑๗}ระ^{๑๗}น^{๑๗}า^{๑๗}ม^{๑๗}ย^{๑๗}ี^{๑๗}ม^{๑๗}มา^{๑๗}จ^{๑๗}า^{๑๗}ก^{๑๗}ต^{๑๗}ว^{๑๗}เ^{๑๗}ก^{๑๗}ใน^{๑๗}ค^{๑๗}ั^{๑๗}ม^{๑๗}ภ^{๑๗}ี^{๑๗}ร^{๑๗}ั^{๑๗}ร^{๑๗}า^{๑๗}มา^{๑๗}ย^{๑๗}ณ^{๑๗}ะ^{๑๗} ค^{๑๗}ำ^{๑๗}ห^{๑๗}า^{๑๗}ง^{๑๗} แ^{๑๗}ล^{๑๗}ง^{๑๗}จ^{๑๗}า^{๑๗}ก^{๑๗}ค^{๑๗}ำ^{๑๗}เ^{๑๗}ม^{๑๗}ร^{๑๗}ว^{๑๗}า^{๑๗} แ^{๑๗}ช^{๑๗}ัง^{๑๗} แ^{๑๗}ล^{๑๗}ว^{๑๗}า^{๑๗} มี^{๑๗}พ^{๑๗}ล^{๑๗}ง^{๑๗} ก^{๑๗}ล^{๑๗}้า

^{๒๕} เพ^{๑๗}อ^{๑๗} แ^{๑๗}ล^{๑๗}ว^{๑๗}า^{๑๗} เ^{๑๗}ห^{๑๗}ระ^{๑๗}ะ

^{๒๖} ช^{๑๗}ั^{๑๗}ว^{๑๗} ต^{๑๗}ร^{๑๗}ง^{๑๗}ก^{๑๗}บ^{๑๗}ค^{๑๗}ำ^{๑๗}ว^{๑๗}า^{๑๗} ช^{๑๗}ว^{๑๗}ง^{๑๗} ห^{๑๗}มา^{๑๗}ย^{๑๗}ถึง^{๑๗} ะ^{๑๗}ะ^{๑๗}ย^{๑๗}ะ^{๑๗}เว^{๑๗}ล^{๑๗}า

^{๒๗} บ^{๑๗}ำ^{๑๗}ร^{๑๗}อ^{๑๗} แ^{๑๗}ล^{๑๗}ว^{๑๗}า^{๑๗} ร^{๑๗}ั^{๑๗}บ^{๑๗}ใ^{๑๗}้^{๑๗} ห^{๑๗}ร^{๑๗}ือ^{๑๗} ป^{๑๗}ร^{๑๗}น^{๑๗}น^{๑๗}ิ^{๑๗}บ^{๑๗}ั^{๑๗}ติ

^{๒๘} ต^{๑๗}ว^{๑๗}เ^{๑๗}น^{๑๗}อ^{๑๗}ต^{๑๗}ว^{๑๗}ป^{๑๗}ล^{๑๗}า^{๑๗} ศ^{๑๗}.ต^{๑๗}ร^{๑๗}.ป^{๑๗}ระ^{๑๗}เส^{๑๗}ริ^{๑๗}ฐ^{๑๗} ฦ^{๑๗} น^{๑๗}ค^{๑๗}ร^{๑๗} ไ^{๑๗}้^{๑๗}ค^{๑๗}ว^{๑๗}า^{๑๗}ห^{๑๗}มา^{๑๗}ย^{๑๗}ว^{๑๗}า^{๑๗} ส^{๑๗}ั^{๑๗}ต^{๑๗}ว^{๑๗}บ^{๑๗}ก^{๑๗} ส^{๑๗}ั^{๑๗}ต^{๑๗}ว^{๑๗}น^{๑๗}้ำ

๑๓. นอนนใดิกนอร้อยิกน^{๓๐} ญ กเอามาแก้ฟ ญ กไปตี
น^{๓๐} อันใดอร้อยิกนตี / ญเอามาแก้ฟ ญ / ญไปตี
๑๔. หนงวงงช้างได้ ญ กเอามาแก้ฟ ญ กไปที่บ้านที่^{๓๑}เม
ห็นงวังช้าง^{๓๑}ได้ / ญเอามาแก้ฟ ญ / ญไปที่บ้านที่เม-
๑๕. องได้ช้างได้งวงได้ปัววได้นางได้^{๓๒}เงอนได้ทอง ญ กเอ
อง ได้ช้างได้งวง^{๓๒}ได้ปัว^{๓๓}ได้นาง^{๓๔}ได้เงอน^{๓๕}ได้ทอง / ญเอ
๑๖. มาเวนแก้ฟ ญ กฟ ญ กตายญง^{๓๖}ฟ ญ กพรำบเรอแก้ฟ^{๓๗}
มาเวน^{๓๖}แก้ฟ ญ / ฟ ญ กตายยัง^{๓๗}ฟ ญ / ญพรำบเรอแก้ฟ
๑๗. ญ กง้งบเรอแก้ฟ ญ ก^{๓๘}ฟ ญ กตาย^{๓๙}ง้งได้^{๔๐}เมองแก้ ญ กทง

^{๒๙} หมากล้ม หมายถึง ผลไม้รสเปรี้ยว

^{๓๐} หมากวาน หมายถึง ผลไม้รสหวาน

^{๓๑} ตีหนึ่งวังช้าง เป็นกระบวนการล้อมช้าง เริ่มจากตีหนึ่ง เพื่อทำเชือกหนึ่ง กับ วังช้าง คือ ล้อมช้างเข้าไว้ในที่เดียวกันแล้วเลือกจับเอาเชือกที่เหมาะสมแก่การมาขึ้นระวาง (ฝึก แล้วนำขึ้นบาญชี) ในเอกสารสำคัญของสมัยอยุธยาได้ใช้สำนวนว่า “ตัดหนึ่งวังช้าง” เช่น ความใน ตำราพระราชโองการครั้งรัชกาลสมเด็จพระเพทราชาที่สั่งห้ามไม่ให้เจ้าเมือง กรมการเมืองหรือผู้มีอำนาจมาเรียกเกณฑ์คนเชิงภูมิศาสตร์ (ข้าวัดข้าพระ) ไปเป็นบ่าวไพร่ใช้ประโยชน์ส่วนตัว รวมทั้ง “งานสรรพมาตราตัดหนึ่งวังช้าง” งานสรรพมาตรา คือ งานหลวงอื่นที่ไม่ใช่การพระราชสงคราม ดู ประชุมพระตำราบรมราชูทิศเพื่อกลั่นนา สมัยอยุธยา ภาค ๑ (กรุงเทพฯ: คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และโบราณคดี สำนักนายกรัฐมนตรี, ๒๕๑๐) หน้า ๓๕.

^{๓๒} คำว่า งวง หมายถึง ช้าง เช่นกัน

^{๓๓} แม้ศาสตราจารย์ ดร.ประเสริฐ ณ นคร ได้ให้ความหมาย ปัว ว่า บริวารชาย หมายถึง บ่าว ข้าพเจ้าเชื่อว่า ปัว น่าจะเป็นคำกลางๆ หมายถึง ชนชั้นผู้ดีในราชสำนัก เพราะมีคำว่า สนมบัวนาง ในกฎมณเฑียรบาล และ บัวบัว ในวรรณกรรม กำสรวลสมุทร (หรือ กำสรวลศรีปราชญ์)

^{๓๔} นาง หมายถึง หญิงชั้นสูงหรือนางผู้ดี

^{๓๕} เงอน หรือ เงิน คำนี้อาจได้รับอิทธิพลจากคำจีนว่า เงิน

^{๓๖} เวณ หมายถึง มอบ

^{๓๗} ยัง แปลว่า ยังมีชีวิตอยู่ หรือ คงอยู่

๒๐ จารึกพ่อขุนรามคำแหง

กู / ตั้งบำเรอแก่พ่อกู / พี่กูตาย จึงได้เมืองแก่กูทั้ง

๑๘. (ก) ลือเมืออชวพุ่ขุนรามคำแหงเมองบุกโขไทนี้^{๓๘} ดในน้ำ

กลม^{๓๘} / เมือชัวพ่อขุนรามคำแหง / เมืองสุโขทัยนี้ดี ในน้ำ

๑๙. (เ้ม)ปลาในน้ำเ้มเข้าเจ้าเ้มเมืองบ่เอาจกอบในไพร่ลู่ทางเ้ม^{๓๙}

มีปลาในน้ำมีข้าว / เจ้าเมืองบ่เอาจกอบ^{๓๙}ในไพร่ลู่ทาง^{๔๐} / เพื่-

๒๐. (อ)หนูจองวรวไปค้าเ้มมาไปขายใครจกใครค้าช้างค้าใคร

อน^{๔๑}จวรวไปค้าเ้มมาไปขาย / ใครจักใครค้าช้างค้า / ใคร

๒๑. จกใครค้าม้าค้า / ใครจกใครค้าเ้มเอนค้าทองคำ / ไพร์ฟ้าหน้าใส

จักใครค้าม้าค้า / ใครจักใครค้าเ้มเอนค้าทองคำ / ไพร์ฟ้าหน้าใส

๒๒ ูลกเจ้า ูลกขุน ูฝืดแล้ล้ตายหายกว่าอ้ายว^{๔๒} เรรอนพ^{๔๓}เชื้อ

ลูกเจ้าลูกขุนผู้ใดแล้ / ล้มตายหายกว่า^{๔๒} / เหย้าเรือน^{๔๓}พ่อ
เชื้อ^{๔๔}

๒๓ เ้ลื้ออคำมนนช้างซ ูลกเ้มยเ้มยเข้าไพร์ฟ้าข้าไทป่า

^{๓๘} ทั้งกลม แปลว่า ทั้งหมด

^{๓๙} จกอบ หมายถึง ภาษีผ่านด่าน

^{๔๐} คำจารึกเป็น ลู่ทาง แม้ศาสตราจารย์ ดร.ประเสริฐ ณ นคร กล่าวว่าตรงกับ ลู่ทาง มีใช้ในภาษาถิ่นล้านนาและอีสาน แปลว่า “สะดวก โดยตลอด” ข้าพเจ้าอยากคิดว่า เป็นคำง่ายกว่านั้น คือ เป็นคำซ้อน ลู่/ลู่ + ทาง โดยคำว่า ลู่/ลู่ อาจรับมาจากคำจีนว่า ลู่ หรือ กร่อนจาก ฝูลู่ (อ่านว่า ฝูลูว) ในภาษาเขมร ซึ่งต่างแปลว่า ทาง เพราะดูเข้าความได้สนิท คือ พ่อขุนรามคำแหงส่งเสริมการค้าขายโดยไม่เก็บภาษีผ่านด่านตลอดหนทางสัญจร

^{๔๑} เพื่อน ใช้เป็นสรรพนามบุรุษที่สาม แปลว่า เขา ใครๆ ก็ตาม

^{๔๒} กว่า หมายถึง จาก

^{๔๓} เหย้าเรือน หมายถึง อสังหาริมทรัพย์รวมทั้งสิ่งสินและผู้คนที่เป็นส่วนหนึ่งของ อสังหาริมทรัพย์นั้นด้วย

^{๔๔} พ่อเชื้อ หมายถึง พ่อตัว

เลื้อ^{๔๕} คำ^{๔๖} มั่น / ช้างขอ^{๔๗} ลูกเมียเยี่ยข้าว^{๔๘} ไฟรฟ้าข้าไท^{๔๙} ป่า

๒๔. หมาป่า^{๕๐} พลพ^{๕๑} ีเชื้ออมนนไว้แก่^{๕๒} ลกมนน^{๕๓} สันไฟรฟ้า

หมาป่า^{๕๐} ป่าพลพ^{๕๑} เชื้อม่น / ไว้แก่^{๕๒} ลกม่นสัน / ไฟรฟ้า

๒๕. ลกเจ้า^{๕๔} ลก^{๕๕} ชน^{๕๖} ีผ้แล^{๕๗} ผดแพกแสกว้างกนนวน^{๕๘} ด

ลกเจ้า^{๕๔} ลก^{๕๕} ชน / ผิแลผดแพกแสก^{๕๖} ว้าง^{๕๗} กัน / สนวน^{๕๘} ด

๒๖. แท้^{๕๙} แล^{๖๐} ีจ่งแล่งความ(แ)ก่ชาด้วย^{๖๑} ีช่บ่เข้า^{๖๒} ลกมก

แท้^{๕๙} แล^{๖๐} / จ่งแล่งความ^{๖๑} แก่ชา^{๖๒} ด้วยชื้อ^{๖๓} / บ่เข้า^{๖๔} ลกมก

๒๗. ผู้ช่อน^{๖๕} เหนเข้าท่านบ่ใคร^{๖๖} ีพนเหน^{๖๗} สนวนท่านบ่ใคร^{๖๘} เดอ

ผู้ช่อน^{๖๕} / เห็นข้าวท่านบ่ใคร^{๖๖} ฟิน^{๖๗} / เห็นสินท่านบ่ใคร^{๖๘} เตอ-

^{๔๕} เลื้อ หมายถึง บุคคลที่ตายไปแล้ว

^{๔๖} คำมั่น หมายถึง สั่งคำ หรือ สั่งความให้ไว้แก่มั่น ซึ่งก็คือ การทำพันธยกรรม
หมายความว่า สั่งความไว้มรดกแก่ใคร ก็ให้ผู้นั้นได้

^{๔๗} ช้างขอ คือ ช้างที่ฝึกแล้ว

^{๔๘} เยี่ยข้าว คือ ยุ่ง หรือ ฉางข้าว

^{๔๙} ไฟรฟ้าข้าไท หมายถึง บริวารที่เป็นทั้งไพร่หลวง (ไพร่ฟ้า) และ ไพร่สม (ข้าไท)

^{๕๐} ป่าหมา หมายถึง สนวนหมา

^{๕๑} แสก แปลว่า แยกจากกัน อย่างเช่น เมื่อพูดว่า แสกผม

^{๕๒} ว้าง แปลว่า ห่าง

^{๕๓} สนวน แปลว่า ถามความ คำเขมรเดิมคือ สัวร (อ่านว่า ชัวร) แปลว่า ถาม หรือ
สอบถามปากคำ ส่วนคำนามคือ สัณวร เขียนรูป สัณวร ก็มี (อ่านว่า ช้อมนัวร) แปลว่า
คำถาม

^{๕๔} แท้ แปลว่า จริง

^{๕๕} แล่ง แปลว่า ตัด แล่งความ คือ ตัดสินคดีความ

^{๕๖} ชา เป็นคำไทยโบราณ แปลว่า เขาทั้งสอง

^{๕๗} ชื้อ หมายถึง ลัจ เทียงธรรม

^{๕๘} บ่เข้า^{๖๔} ลกมกผู้ช่อน หมายถึง ไม่เข้าข้างขโมย เพียงเพราะมัก (ชอบพอ) กับผู้ช่อน

^{๕๙} ฟิน หมายถึง ยินดี

๒๒ จารึกพ่อขุนรามคำแหง

๒๘ ดคนใด^{๖๐} ช้างมาหาพา^{๖๑} เมืองมา^{๖๒} ค่อย^{๖๓} เหนือ^{๖๔} เพ็-

ด^{๖๕} / คนใด^{๖๖} ช้างมาหา พาเมืองมา^{๖๗} / ค่อย^{๖๘} เหนือ^{๖๙} เพ็-

๒๙. อ^{๖๙} กัมนนป^{๗๐} ช้างป^{๗๑} ม่าป^{๗๒} ม่วป^{๗๓} มนางป^{๗๔} ม^{๗๕} เอง

อ^{๗๖} ก^{๗๗} / ม่นป^{๗๘} มีช้างป^{๗๙} มีม้า / ป^{๘๐} มีป^{๘๑} ม่นาง / ป^{๘๒} มีเงอ-

๓๐. นป^{๘๓} มทองให้แก่นน^{๘๔} ค่อยมนน^{๘๕} ตวงเปนน^{๘๖} บ้านเปนน^{๘๗} เมือง

นป^{๘๘} มีทอง / ให้แก่น^{๘๙} / ค่อยมน^{๙๐} ตวง^{๙๑} เป็นบ้านเป็นเมือง-

๓๑. ง^{๙๒} ได้^{๙๓} ข้า^{๙๔} เสอ^{๙๕} ข้า^{๙๖} เสอ^{๙๗} หว^{๙๘} พง^{๙๙} หว^{๑๐๐} รบ^{๑๐๑} ก^{๑๐๒} ด^{๑๐๓} ป^{๑๐๔} ข้า^{๑๐๕} ป^{๑๐๖} ด^{๑๐๗} ใน

ง / ได้^{๑๐๘} ข้า^{๑๐๙} เสอ^{๑๑๐} ข้า^{๑๑๑} เสอ^{๑๑๒} / หว^{๑๑๓} พง^{๑๑๔} หว^{๑๑๕} รบ^{๑๑๖} ก^{๑๑๗} ด^{๑๑๘} / ป^{๑๑๙} ม่าป^{๑๒๐} ด^{๑๒๑} / ใน

๓๒ ปาก^{๑๒๒} ป^{๑๒๓} ต^{๑๒๔} ม^{๑๒๕} ก^{๑๒๖} ด^{๑๒๗} งอน^{๑๒๘} น^{๑๒๙} ฦ^{๑๓๐} ง^{๑๓๑} แขน^{๑๓๒} วน^{๑๓๓} ไร่^{๑๓๔} หัน^{๑๓๕} น^{๑๓๖} ไพ^{๑๓๗} ร^{๑๓๘} ฟ้า^{๑๓๙} หน้า

ปาก^{๑๔๐} ประ^{๑๔๑} ตู^{๑๔๒} / มี^{๑๔๓} กระจ^{๑๔๔} ด^{๑๔๕} ัง^{๑๔๖} อัน^{๑๔๗} ฦ^{๑๔๘} ง^{๑๔๙} แขน^{๑๕๐} วน^{๑๕๑} ไร่^{๑๕๒} หัน^{๑๕๓} / ไพ^{๑๕๔} ร^{๑๕๕} ฟ้า^{๑๕๖} หน้า

๓๓ ป^{๑๕๗} ก^{๑๕๘} กลาง^{๑๕๙} บ้าน^{๑๖๐} กลาง^{๑๖๑} เมือง^{๑๖๒} ม^{๑๖๓} ถ้อย^{๑๖๔} ม^{๑๖๕} ความ^{๑๖๖} เจบ^{๑๖๗} ท้อง

ป^{๑๖๘} ก^{๑๖๙} กลาง^{๑๗๐} บ้าน^{๑๗๑} กลาง^{๑๗๒} เมือง^{๑๗๓} / มี^{๑๗๔} ถ้อย^{๑๗๕} มี^{๑๗๖} ความ^{๑๗๗} เจบ^{๑๗๘} ท้อง

๓๔ (ซ)^{๑๗๙} อย^{๑๘๐} ใจ^{๑๘๑} มน^{๑๘๒} จก^{๑๘๓} ก^{๑๘๔} ลาว^{๑๘๕} เอง^{๑๘๖} เจ้า^{๑๘๗} เอง^{๑๘๘} ชน^{๑๘๙} ป^{๑๙๐} ไร^{๑๙๑} ไป^{๑๙๒} ลน^{๑๙๓} น^{๑๙๔} ก

^{๖๐} เดือด หมายถึง เดือดร้อน หรือ ยินร้าย

^{๖๑} มาสู่ คือ มาสวามีภักดี

^{๖๒} ค่อย หมายถึง ช่วยเหลือ ในสมัยก่อนการใช้อักษร อ และ ว แทนกันได้

^{๖๓} ค่อยเหนือเพ็ญ แปลได้เป็น ช่วยเหลือเกื้อกูล คำว่า เหนือ คือ เหลือ เสียง น กับ ล ในภาษาไทยใช้แทนกันได้

^{๖๔} ตวง แปลว่า จนกระทั่ง

^{๖๕} ข้าเสือก เป็นภาษาภาพพจน์ เสือก แปลว่า พุ่งไปข้างหน้า ทำนองทหารกล้าตาย

^{๖๖} ข้าเสือก หมายถึง ทหารกล้าอย่างเสือก

^{๖๗} หัวฟุงหัวรบ อธิบายสถานภาพของพวก ข้าเสือกข้าเสือก ซึ่งเป็นพวกกล้าหาญนำพลเข้ารบก่อน และจึงเป็น “แม่ทัพนายกอง” นั้นเอง เพราะ หัว แปลว่า หัวหน้า ในที่นี้ คือ หัวหน้าของพวกที่เข้าฟุงเข้ารบ

^{๖๘} ไพรฟ้าที่มีความทุกข์ (ปก แปลว่า คลุม หรือ ปิด เพราะฉะนั้น หน้าปก คือ หน้าที่ต้องคลุมหรือปิดไม่อยากให้เห็นเพราะทุกข์)

ข้อใจ^{๖๙} / มั่นจักกล่าวถึงเจ้าถึงขุนบ่ไร^{๗๐} / ไปลัน^{๗๑} กะ-

๓๕. ึ่งอนนท่านแขวนไว้ ุชนรามค้ำแหงเจ้าเมืองได้
ตั้งอันท่านแขวนไว้ / พ่อขุนรามค้ำแหงเจ้าเมืองได้

ด้าน ๒

๑. ึ่งญนรยก(ึ่ง)มอธามสวนความแก่นนด้วยึ่งไฟร์ใน
ยินเรียกเมื่อ^{๗๒} าม / สวนความแก่นด้วยึ่งชื่อ / ไฟร์ใน
๒. (ึ่ง)องสุโขไทึ่ง ึ่งจ้งสร้างป่าหมากป่า ุพลท่วึ่งเมอ
เมืองสุโขทัยนี้จ้งชม^{๗๓} / สร้างป่าหมากป่าพลูทัวเมื่อ-
๓. ึ่งนี้ ุทกแห่งป่าพร้าวทหลายในึ่งเมือง ึ่งป่าลาง
งนี้ทุกแห่ง / ป่าพร้าวทหลายในเมืองนี้ / ป่าลาง^{๗๔}
๔. ทหลายในึ่งเมือง ึ่งหมากม่วงทหลายในึ่งเมือง ึ่ง
ทหลายในเมืองนี้ / หมากม่วงทหลายในเมืองนี้ /
๕. ห(มา)กขามทหลายในึ่งเมือง ึ่งใครสร้างได้ไว้แก่นน
หมากขาม^{๗๕} ทหลายในเมืองนี้ / ใครสร้างได้ไว้แก่นน /
๖. กลางึ่งเมือง ุสโขไทึ่ง ึ่งมน้ำตรพงโพย ึ่งใส ึ่งกน ึ่งด
กลางเมืองสุโขทัยนี้ / มีน้ำตระพง ึ่งโพย ึ่งใส ึ่งกน ึ่งด

^{๖๙} เจ็บท้องข้อใจ หมายถึง มีเรื่องเดือดร้อน

^{๗๐} บ่ไร หมายถึง ไม่ยากเลย

^{๗๑} ลัน แปลว่า ดี เช่น ในสำนวนว่า อย่าเอาไม้ลันไปลันซี่ และ ดีลันพันแทง (ปัจจุบันเขียนเป็น “ดีรันพันแทง”)

^{๗๒} เมื่อ แปลว่า มา

^{๗๓} ชม ในที่นี้ หมายถึง ชมชอบกษัตริย์ที่ให้ความยุติธรรมแก่พลเมือง

^{๗๔} ป่าลาง หลายท่านว่า ลาง แปลว่า ขุน

^{๗๕} หมากขาม คือ มะขาม

๒๔ จารึกพ่อขุนรามคำแหง

๓. ... (ฏ) งง ิกนน้ำโขง ีเม่อแล้งรอบ ีเมองุสโขไทให้ ีตร
...ดั่งกินน้ำโขงเมื่อแล้ง / รอบเมืองสุโขทัยนี้ ตรี
๔. ูป (ร) ได้สามพนน ีศรีร้อยวาคนใน ีเมองุสโขไทให้ ี
บุร ี^{๓๖} ได้สามพันสี่ร้อยวา ี^{๔๐} / คนในเมืองสุโขทัยนี้
๕. มก (ก) ทานมกทรวง ีสลมกกโอยทานพ ุชนรามคัแหง

^{๓๖} ตระพัง หมายถึง บ่อน้ำ หรือ สระน้ำธรรมชาติ

^{๓๗} โปย มอญเขียน “โปย” อ่านว่า ปัว แปลว่า งานรื่นเริงต่างๆ พม่าใช้ว่า “Pweh = festival” ตรงกับ ปอย ของไทยใหญ่และไทยฝ่ายเหนือ

^{๓๘} โปยสี่ เป็นชื่อเฉพาะของตระพังแห่งนี้ เพราะในพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ได้กล่าวถึงเหตุการณ์ครั้งสมเด็จพระนเรศวรทรงยกทัพไปปราบกบฏพระยาพิชัยและพระยาสุวรรณคโลกในรัชกาลสมเด็จพระมหาธรรมราชาตอนหนึ่งว่า

“แจ้งว่าพระยาทั้งสองเป็นกบฏ จึงยกทัพหลวงเสด็จจากเชียงทองไปเมืองสุวรรณคโลก เสด็จไปทางสุโขทัย ก็ตั้งทัพหลวงตำบลวัดวัดฤๅษีชุม จึงทรงพระกรุณาบัญชาตรัสให้ชาวพ่อชุมนุ้มพรหมณาจารย์ เอาน้ำในบ่อพระสยมภูวาท แลเอาน้ำตระพังโปยศรี มาตั้งบูชาโดยกิจพิธีกรรมเป็นน้ำสัตยาธิษฐาน.....”

^{๓๙} โดยทั่วไปมักเข้าใจว่า ตรีบุร หมายถึง กำแพงสามชั้น คำว่า ตรีบุร แปลว่า ปราการทั้งสาม ในตำนานโบราณของอินเดียเล่าว่า อสูรชื่อว่า มยะหวังจะครองโลก จึงได้บำเพ็ญตบะอย่างหนักจนสามารถสร้างป้อมปราการขึ้นมาในชั้นโลก ชั้นอากาศที่กั้นระหว่างโลกและสวรรค์ และในชั้นสวรรค์ มยะได้ใช้เวทมนตร์หลอหลอมปราการทั้งสามนี้ฝึกเป็นปราการเดียวที่แม้แต่พระอินทร์ อัคนิ หรือ วายุ ก็ไม่สามารถทำลายได้ แต่อาจถูกทำลายได้เพียงครของพระศิวะเล่มเดียวเท่านั้น เพราะพระศิวะทรงมีฐานะเป็นเทพคู่ศุบัติหรือนายพรานมาก่อน พระอินทร์ทรงสร้างรถศึกขึ้น มีพระพรหมทรงบังคับรถ และพระศิวะได้ใช้ศรของพระองค์ยิงทะลุตรีบุรของอสูรมยะ ทำให้ฝ่ายเทพสามารถรบจนชนะฝ่ายอสูรได้ ตามตำนานนี้ ตรีบุร หมายถึง กำแพงพิเศษที่เกิดขึ้นจากการหลอมรวมเอาปราการที่แข็งแกร่งทั้งสามเข้าด้วยกัน มีความหมายในเชิงสัญลักษณ์ว่า เป็นกำแพงที่ไม่อาจทำลายได้ หากได้หมายถึง กำแพงสามชั้น ไม่ เมืองเชียงใหม่ก็อ้างว่า มีตรีบุร และใน **กำสรวลสมุทร** ก็ได้กล่าวว่า “อยุธยาไพโรจน์ใต้ ตรีบุร” แต่ทั้งสองเมืองก็หาร่องรอยของกำแพงสามชั้นไม่ จารึกพ่อขุนรามคำแหงกล่าวถึง ตรีบุร ในเชิงสัญลักษณ์เพื่อหมายถึง กำแพงที่แข็งแกร่ง หรือ กำแพงที่ทำลายไม่ได้

^{๔๐} เท่ากับ ๖,๘๐๐ เมตร โดยประมาณ คือ ด้านละ ๑,๙๐๐ เมตร โดยเฉลี่ย

มักทาน^{๔๑} / มักทรงศีล / มักโอยทาน^{๔๒} / พ่อขุนรามคำแหง

๑๐. เจ้าเมืองสุโขทัยนี้ / ทั้งชาวแม่ชาวเจ้า / ท่วย^{๔๓} ปัวท่วยนา-

เจ้าเมืองสุโขทัยนี้ / ทั้งชาวแม่ชาวเจ้า / ท่วย^{๔๓} ปัวท่วยนา-

๑๑. งูล(ก)เจ้า ลกฺชนทงจี่ชนทงหลายทง ผู้ชาย ผู้หญิง

ง / ลูกเจ้าลูกขุนทั้งสิ้นทั้งหลาย / ทั้งผู้ชายผู้หญิง /

๑๒. ผง(ท)วอยมีสธธาในพระพุทศาสนาทรัง^{๔๔} สเเมื่อพรน

ผูงท่วยมีศรัทธาในพระพุทศาสนา^{๔๔} / ทรงศีล^{๔๕} เมื่อพร-

๑๓. ขาทกคนเเมื่ออโอกพรนขากรานกิณเเดือนเณงเจ

ขาทกคน / เมื่อออกพรรษา / กรานกฐิน เดือนเณงเจ-

๑๔. งแล่วเเมื่อกรานกิณเมีพนเบัยเมีพนหมากเมี

ง แล่ว / เมื่อกรานกฐิน มีพนม^{๔๖} เปีย มีพนมหมาก มี

๑๕. พนดอกไมเมีหมอนญ่งงหมอนโนนบเริพาร กิณเโอ

พนมดอกไมเ / มีหมอนน่งงหมอนโนน^{๔๗} / บริพารกฐินเ-

๑๖. ยทานแลเปแลเญบล่านไปสุตญตตกิณเเงอ

ยทานแลเปแลเญบล่าน^{๔๘} / ไปสุตญตติกฐิน^{๔๙} เเงอ-

^{๔๑} มักทาน หมายถึง ชอบทำบุญให้ทาน

^{๔๒} โอยทาน หมายถึง ให้ทาน

^{๔๓} ท่วย หมายถึง เหล่า

^{๔๔} พระพุทศาสนา หมายถึง คำสอนอันประเสริฐของพระพุทธเจ้า หากได้ใช้หมายถึง “ศาสนา” (religion) หรือ ลัทธิความเชื่อ (creed) อย่างที่เข้าใจในปัจจุบันไม่

^{๔๕} รักษาศีล ถือศีล

^{๔๖} พนม แปลว่า กองพูน

^{๔๗} หมอนโนน คือ หมอนนอน

^{๔๘} แลเปแลเ แปลว่า ปีละ

^{๔๙} ญิบ แปลว่า ยี่สิบ เพราะฉะนั้น ญิบล่าน หมายถึง จำนวนเบี้ย ๒๐,๐๐๐,๐๐๐ เบี้ย

๒๖ จารึกพ่อขุนรามคำแหง

๑๓. ไริญญุพนั^{๙๑}เม่อออกกเข้ามวรงรงกนนแฏ่อไร
รัญญิก^{๙๑}พุน / เม่อจักเข้ามาเวียง / เรียงกันแต่อร์-
๑๔. ัญญ(พ)นเท้าหวลนดบงคักลงด้วยสยงพาดสยง^{๙๒}พิ
ญญิกพุนเท้า^{๙๒}หวลน^{๙๓} / ดบงคักลง^{๙๔} ด้วยเสียงพาด^{๙๕}เสียงพิ-
๑๕. นสยง^{๙๖}เล่อนสยงขบปไครจกมกกเห่ลนเห่ลนไครจ
ณ^{๙๖} / เสียงเล่อน^{๙๗}เสียงขบ^{๙๘} / ไครจักมักเล่นเล่น / ไครจ-
๒๐. กกมกกหวหวไครจกมกก^{๙๙}เล่อน^{๙๙}เล่อน^{๙๙}เมอง^{๙๙}ส
กมักหัว^{๙๙}หัว / ไครจักมักเล่อนเล่อน / เมืองสุ-
๒๑. กโขไท^{๑๐๐}น^{๑๐๐}ม^{๑๐๐}คปาก(ป)ตหลวงท้ยนญอมคนสยดกน
โขทัยนี้มีสีปากประตูลวง / เทียรยอม^{๑๐๐}คนเสียดกัน /
๒๒. เข้ามา^{๑๐๑}ตท่านเผาทย(น)ท่านเห่ลนไฟ^{๑๐๑}เมอง^{๑๐๑}สโขไท^{๑๐๑}น^{๑๐๑}
เข้ามาดูท่านเผาเทียน^{๑๐๑}ท่านเล่นไฟ^{๑๐๒} / เมืองสุโขทัยนี้

^{๙๐} สุตญัตติกฐิน หมายถึง สวดญัตติกฐิน

^{๙๑} อรัญญิก อยู่ทางทิศตะวันตกของเมืองสุโขทัย

^{๙๒} เท้า หมายถึง ถึง

^{๙๓} ลาน แปลว่า สนาม หวลน หมายถึง ด้านเข้าสนาม

^{๙๔} ดบงคักลง คำว่า ดบง มาจากคำเขมรว่า ฎบง อ่านว่า ด้อมบอง แปลว่า ไม้ตะบอง ในที่นี้หมายถึง ไม้ขนาดใหญ่ที่ใช้ตี คำว่า ด่า ใน คำกลง มาจากคำเขมรว่า ฎ (ด้อม) แปลว่า ทบ ในที่นี้น่าจะหมายถึง ตี หรือ รัว คำกลง หมายถึง ตีกลง ความทั้งหมดคือ เสียงไม้ตีรัวกลง

^{๙๕} พาด คือ พาทย (เครื่องประโคม หมายถึงรวม เครื่องตี และ เครื่องเป่า)

^{๙๖} พิณ คือ เครื่องสาย

^{๙๗} เสียงเล่อน คือ เสียงเอื้อนเป็นทำนอง

^{๙๘} เสียงขบร้อง

^{๙๙} มักหัว แปลได้เป็น ไครหัวเราะ

^{๑๐๐} เทียรยอม แปลว่า ล้วนแต่ เห็นชัดๆ ว่า (ตรงกับภาษาอังกฤษว่า evidently หรือ naturally)

๒๓. มีเมืองจกกแตกกล(าง)มีเมืองสุโขทัยนี้ มีพิหาร^{๑๐๓} / มี
มี^{๑๐๓} ตั้งจักแตก / กลางเมืองสุโขทัยนี้ / มีพิหาร^{๑๐๔} / มี
๒๔. พระพุทธรูปทองมีพระอัฐสารศ^{๑๐๕} / มีพระ(พุ)ทธรูป /
พระพุทธรูปทอง มีพระอัฐสารศ^{๑๐๕} / มีพระ(พุ)ทธรูป /
๒๕. มีพระพุทธรูปอนนใหญ่มีพระพุทธรูปอนน
มีพระพุทธรูปอันใหญ่ / มีพระพุทธรูปอัน
๒๖. รามมีพิหารอนนใหญ่มีพิหารอนนรามมีปู
ราม^{๑๐๖} / มีพิหารอันใหญ่ / มีพิหารอันราม / มีปู
๒๗. บุครินสไ(สยม)ดมีเถระ^{๑๐๗}มมหาเถระ^{๑๐๘}เป่องตวันนตก
ครู^{๑๐๗} / นิสัยมุตก^{๑๐๘} มีเถระ^{๑๐๙} มีมหาเถระ^{๑๑๐} / เปื่องตวันนตก
๒๘. มีเมืองสุโข(ไท)นี้มอ(ไร)ญญกพุชนรามค้แห่งกทำ
เมืองสุโขทัยนี้ มีอไรญก^{๑๑๑} / พอชนรามค้แห่งกระทำ

^{๑๐๑} เพาเทียน คือ จุตเทียน

^{๑๐๒} เล่นไฟ คือ เล่นไฟพะเนียง

^{๑๐๓} มี หมายถึง อังมี แปลว่า เสียงอ้ออึง เสียงดัง

^{๑๐๔} พิหาร หรือ วิหาร

^{๑๐๕} พระอัฐสารศ เป็นพระพุทธรูปปางห้ามญาติ สูง ๑๘ ศอก

^{๑๐๖} ราม แปลว่า เล็ก ทั้งนี้โดยเปรียบเทียบได้กับข้อความในจารึกหลักที่ ๒ (จารึกวัดศรีชุม) ที่ว่า “มีรูปโฉมพรรณอนนงามพิจิตรตรงอินทรีมีด เอามาปรกิตชิดชนเปนตน พระพุทธรูปอนนใหญ่อนนถ้าวอนนราม [อันใหญ่/อันถ้าว/อันราม] งามหนักหนาเอามาไวเตมในมหาพิหาร” (ด้าน ๒ บรรทัดที่ ๓๓-๓๕)

^{๑๐๗} ปู่ครู เป็นคำรวมที่ใช้เรียกพระที่บวชมานาน คำที่ตามหลังมา นิสัยมุตต์ เถระ และมหาเถระ เป็นการบอกรายละเอียด

^{๑๐๘} นิสัยมุตก แปลว่า ผู้พ้นจากนิสัย ได้แก่ พระภิกษุผู้ศึกษา อบรมดีแล้ว และมีพรรษาห้าขึ้นไป

^{๑๐๙} เถระ คือ พระอาวุโสมีพรรษา ๑๐ ขึ้นไป

^{๑๑๐} มหาเถระ คือ พระอาวุโสมีพรรษา ๑๕ ขึ้นไป

๒๘ จารึกพ่อขุนรามคำแหง

๒๙. โอยทานแก่มหาเถร(งม)ราชปราชญ์เรียนจบปิฎกไตร

โอยทาน / แก่มหาเถรสังฆราชปราชญ์เรียนจบปิฎกไตร^{๑๑๒} /

๓๐. หลกกกว่าปู่ครูในเืองนี้ทุกคน ลูกแกเืองสร

หลวก^{๑๑๓} กกว่าปู่ครูในเืองนี้ทุกคน / ลูก^{๑๑๔} แต่เืองศรี-

๓๑. รมมราชมาใน(ก)กลางอริญญกมีพิหารอนนเืองมน

รรมราชมา / ในกลางอริญญก มีพิหารอันเือง / ลูกยี่-

๓๒. ให้ญสูงงามแก่กมีพระอัฐฐารศอนนเืองลูกเือง

ใหญ่ สูงงามแก่กม / มีพระอัฐฐารศอันเือง ลูกยี่-

๓๓. นเืองตวน(น)เือง(ง)ส(ไ)ชเืองนี้ มีพิหารมีปู่ครู

น / เืองตวันเือง^{๑๑๕} เืองสุโขทัยนี้ / มีพิหาร มีปู่ครู

๓๔. มีทะเลหลวง(มีป)าหมากป่าพลมีไรมีนา มีถ่าน

มีทะเล^{๑๑๖} หลว / มีป่าหมากป่าพล มีไรมีนามีถ่าน^{๑๑๗} /

๓๕. มีบ้านใหญ่บ้าน(น)ลก็มีปาม(ว)มีป่าขามุดงามงกแกล

^{๑๑๑} อริญญก หมายถึง ผู้อยู่ป่า ในที่นี้หมายถึง เขตอริญญก ที่พำนักของพระภิกษุฝ่ายวิปัสสนาธุระ

^{๑๑๒} ตรงกับพระไตรปิฎก ลักษณะเป็นการเขียนคำบาลีโดยเรียงคำแบบไทย ความตั้งแต่ “มหาเถรสังฆราชปิฎกไตร” แปลว่า พระมหาเถร ผู้เป็นสังฆราช ผู้เป็นปราชญ์เรียนจบปิฎกไตร” ทั้งหมดนี้หมายถึง บุคคลเพียงคนเดียว ความต่อมากล่าวว่า สังฆราชท่านนี้หลวก (รอบรู้) กกว่าปู่ครูในเืองนี้ทุกคน และคำว่า “มหาเถรสังฆราช” เป็นประธานของคำกริยา ลูกแต่ (มาแต่) หาใช่ว่า ปู่ครูที่เืองสุโขทัยทุกคนมาจากเืองนครศรีธรรมราชไม่

^{๑๑๓} หลวก แปลว่า ฉลาด หล็กแหลม

^{๑๑๔} ลูก ในที่นี้หมายถึง มาแต่, มาจาก

^{๑๑๕} ตวันเือง คือ ตวันออก

^{๑๑๖} ทะเล แปลว่า ห้วงน้ำใหญ่

^{๑๑๗} ถ่าน หรือ ถิ่นฐาน

มีบ้านใหญ่บ้านเล็ก / มีปามะม่วงป่าขาม / ดูกามดังแก่-

ด้าน ๓

๑. (งแง)ง^{๑๑๘} เปื่อง^{๑๑๙} ตนนอน^{๑๒๐} เมือง^{๑๒๑} สุขโขไท^{๑๒๒} น^{๑๒๓} ีมตลาดป-
(ง^{๑๑๘} แต่)ง / เปื่อง^{๑๑๙} ตนนอน^{๑๒๐} ีเมือง^{๑๒๑} สุขโขทัย^{๑๒๒} นี้ มีตลาดป-
๒. (สา)น^{๑๒๓} ีมพระอจน^{๑๒๔} ีมปราสาท^{๑๒๕} ีมป่าหมาก^{๑๒๖} ฟ้าวป่าหมาก
สาน^{๑๒๗} / มีพระอจน^{๑๒๘} / มีปราสาท^{๑๒๙} / มีป่าหมาก^{๑๓๐} ฟ้าวป่าหมาก
๓. ลาง^{๑๓๑} ีมไร่^{๑๓๒} ีมนา^{๑๓๓} ีถ่นถ่าน^{๑๓๔} ีมบ้านใหญ่^{๑๓๕} บ้านเล็ก^{๑๓๖} เป็-
ลาง / มีไร่^{๑๓๗} มีนา / มีถ่นถ่าน^{๑๓๘} มีบ้านใหญ่^{๑๓๙} บ้านเล็ก^{๑๔๐} / เป็-
๔. องหวนนอน^{๑๔๑} เมือง^{๑๔๒} สุขโขไท^{๑๔๓} น^{๑๔๔} ีมูก^{๑๔๕} ดพีหาร^{๑๔๖} ปู่คร
องหวนนอน^{๑๔๗} เมือง^{๑๔๘} สุขโขทัย^{๑๔๙} นี้ / มีกฏี^{๑๕๐} พihar / ปู่คร
๕. ู้อย^{๑๕๑} ีม^{๑๕๒} ีสรดงส^{๑๕๓} ีมป่าฟ้าว^{๑๕๔} ปาลาง^{๑๕๕} ีมปาม่วง^{๑๕๖} ป่าขาม^{๑๕๗}
อยู่ / มีสรดงส^{๑๕๘} / มีป่าฟ้าว^{๑๕๙} ปาลาง^{๑๖๐} มีปาม่วง^{๑๖๑} ป่าขาม /
๖. ีมน้ำโคก^{๑๖๒} ีมพระข^{๑๖๓} พง^{๑๖๔} ีมเทพดา^{๑๖๕} ในเขาอนน^{๑๖๖} น^{๑๖๗}
มีน้ำโคก^{๑๖๘} / มีพระข^{๑๖๙} พง^{๑๗๐} / มีเทพดา^{๑๗๑} ในเขาอัน^{๑๗๒} นั้น /

^{๑๑๘} แก้ง แปลว่า ตั้งใจ

^{๑๑๙} เปื่องตนนอน คือ ทิศเหนือ

^{๑๒๐} ตลาดปสาน คือ ตลาดขายของ คำว่า ปสาน มาจากคำเปอร์เซีย บาซาร์ แปลว่า ตลาดสด ไทยรับคำนี้ผ่านภาษามลายู

^{๑๒๑} อจน แปลว่า ไม่หวั่นไหว มาจากภาษาบาลีว่า อจล

^{๑๒๒} ปราสาทนี้ น่าจะหมายถึง ปราสาทพระพายหลวงติดด้านเหนือเมืองสุโขทัย

^{๑๒๓} เปื่องหวนนอน คือ ทิศใต้

^{๑๒๔} สร็ดงส เป็นภาษาสันสกฤต ซึ่งแปลงเป็นภาษาเขมร สร็ดงสพบในจารึกที่ปราสาทสดอกก้อกธม แปลว่า “ทำนบ” คำว่า สร็ดงส พบในจารึกหลักที่ ๑ และจารึกปราสาทสดอกก้อกธมเท่านั้น

๓๐ จารึกพ่อขุนรามคำแหง

๓. เปนใหญ่กว่าทุกผีในเมืองนี้ / ชนผู้ใดถือเมือง
เป็นใหญ่กว่าทุกผี^{๑๒๕}ในเมืองนี้ / ชนผู้ใดถือเมือง^{๑๒๖}
๔. สุขโขไท่นแล้ให้วัดปลับูกเมืองนี้ทั้งเมือง
สุขโขทัยนี้ / แล้ให้วัดปลี^{๑๓๐}ถูก / เมืองนี้เที่ยง^{๑๓๑}เมือง
๕. ี้นี้วัดให้วัดปลับูกผีในเขาอนนบุดัมบ
นี้ดี / ผีให้วัดปลี^{๑๓๒}ถูก / ผีในเขาอื่น^{๑๓๒}บุดัมบ
๑๐. เกรงเมืองนี้หาย ๑๒๑๔ สกปมโรงพ่อขุนรามคำ
เกรง เมืองนี้หาย^{๑๓๓} / ๑๒๑๔ ศก^{๑๓๔} ปีมะโรง พ่อขุนรามคำ
๑๑. แหงเจ้าเมืองศรีสขชนนาไลสุโขไท่นูปลกไม้ตา
แหงเจ้าเมืองศรีสขชนนาลัยสุโขทัยนี้ / ปลุกไม้ตา-
๑๒. นันได้สปีศเข้าจ้งให้ช่างพนนขดาร์หนง่วงหวาง
ล^{๑๓๕}นี้ ได้สปีสเข้า / จ้งให้ช่างพันขดานหิน^{๑๓๖}ตั้งหวาง

^{๑๒๕} โคก แปลว่า ที่สูง หรือ ที่ดอน/ น้ำโคก จึงหมายถึงแอ่งน้ำในที่สูง

^{๑๒๖} ขพุง เป็นภาษาเขมร แปลว่า เนินเขา หรือ ลันเขา คำว่า วุระ (ไทยใช้พระ) เดิมหน้าคำเพื่อแสดงความศักดิ์สิทธิ์ พระขพุง หมายถึง ผีภูเขา หรือ เทพดาร์क्षाเขานั้น

^{๑๒๓๗} คำว่าผี มีความหมายอย่างเดียวกับเทพดา หรือ เทวดา

^{๑๒๔} ทุกผี หมายถึง ทุกเทวดา

^{๑๒๕} ถือเมือง มีความหมายเช่นเดียวกับ กินเมือง คือ ปกครองเมือง

^{๑๓๐} ปลี คือ การบูชา หรือ บวงสรวงเทพดา

^{๑๓๑} เที่ยง แปลว่า มั่นคง ยืนยาว

^{๑๓๒} อื่น หรือ นั้น

^{๑๓๓} หาย คือ หนีหาย

^{๑๓๔} ๑๒๑๔ ศก เป็นปีมหาศักราช ถ้าจะเปลี่ยนมหาศักราชเป็นคริสต์ศักราชให้บวกด้วย ๓๗๔ และถ้าจะเปลี่ยนเป็นพุทธศักราชให้บวก ๖๒๑

^{๑๓๕} ประเพณีกษัตริย์ทรงปลุกไม้ตาลเมื่อขึ้นครองราชย์นั้น ปรากฏอยู่ในไทอาหมและอาณาจักรฟูกามของพม่า ไม้ตาลเป็นสัญลักษณ์ของความยั่งยืน

๑๓. กลางไม้ตาน^{๑๓๖} นวน^{๑๓๗} เคนดบ^{๑๓๘} เคนอิก^{๑๓๙} เปตวัน^{๑๔๐} / วั-
กลางไม้ตาล^{๑๔๑} / วันเดือนดับ^{๑๔๒} เดือนอิก^{๑๔๓} เปตวัน^{๑๔๔} / วั-
๑๔. น^{๑๔๕} เคนเตม^{๑๔๖} เคนบ่าง^{๑๔๗} เปตวัน^{๑๔๘} ฝง^{๑๔๙} ฟู^{๑๕๐} คุ^{๑๕๑} เกรม^{๑๕๒} หา^{๑๕๓} เ-
นเดือนเต็ม^{๑๕๔} เดือนบ่าง^{๑๕๕} เปตวัน^{๑๕๖} / ฝง^{๑๕๗} ฟู^{๑๕๘} คุ^{๑๕๙} เกร^{๑๖๐} ม^{๑๖๑} หา^{๑๖๒} เ-
๑๕. ร^{๑๖๓} ช้น^{๑๖๔} ฌ่ง^{๑๖๕} ฌี^{๑๖๖} เหนอ^{๑๖๗} ขดา^{๑๖๘} ร^{๑๖๙} หนุ^{๑๗๐} สด^{๑๗๑} ธรรม^{๑๗๒} แก^{๑๗๓} ุ^{๑๗๔} บา^{๑๗๕} สกุ^{๑๗๖} ฝ^{๑๗๗}
ร^{๑๗๘} ช้น^{๑๗๙} ฌ่ง^{๑๘๐} เหนือ^{๑๘๑} ขดาน^{๑๘๒} หิน^{๑๘๓} สด^{๑๘๔} ธรรม^{๑๘๕} แก^{๑๘๖} ุ^{๑๘๗} บา^{๑๘๘} สก^{๑๘๙} ฝ^{๑๙๐}-
๑๖. ง^{๑๙๑} ท่วย^{๑๙๒} จำ^{๑๙๓} ส^{๑๙๔} ฝ^{๑๙๕} ใ^{๑๙๖} วน^{๑๙๗} น^{๑๙๘} สด^{๑๙๙} ธรรม^{๒๐๐} ฝ^{๒๐๑} ุ^{๒๐๒} ฌ^{๒๐๓} ราม^{๒๐๔} ค^{๒๐๕} แห^{๒๐๖} ง
ง^{๒๐๗} ท่วย^{๒๐๘} จำ^{๒๐๙} คี^{๒๑๐} ล^{๒๑๑} / ฝ^{๒๑๒} ใ^{๒๑๓} วน^{๒๑๔} สด^{๒๑๕} ธรรม^{๒๑๖} / ฝ^{๒๑๗} ุ^{๒๑๘} ฌ^{๒๑๙} ราม^{๒๒๐} ค^{๒๒๑} แห^{๒๒๒} ง
๑๗. เจ้า^{๒๒๓} เ^{๒๒๔} เมอง^{๒๒๕} ี^{๒๒๖} ทร^{๒๒๗} ส^{๒๒๘} ฌ^{๒๒๙} ฌ^{๒๓๐} นนา^{๒๓๑} ไล^{๒๓๒} ุ^{๒๓๓} ไซ^{๒๓๔} ใ^{๒๓๕} วน^{๒๓๖} ฌ่ง^{๒๓๗} ฌี^{๒๓๘} เหนอ^{๒๓๙} ขดา^{๒๔๐}
เจ้า^{๒๔๑} เมือง^{๒๔๒} ี^{๒๔๓} ทร^{๒๔๔} ส^{๒๔๕} ฌ^{๒๔๖} ฌ^{๒๔๗} นนา^{๒๔๘} ไล^{๒๔๙} ุ^{๒๕๐} ไซ^{๒๕๑} ใ^{๒๕๒} วน^{๒๕๓} ฌ่ง^{๒๕๔} ฌี^{๒๕๕} เหนือ^{๒๕๖} ขดา^{๒๕๗}-
๑๘. ร^{๒๕๘} หน^{๒๕๙} ใ^{๒๖๐} ฝง^{๒๖๑} ท่วย^{๒๖๒} ุ^{๒๖๓} ลก^{๒๖๔} เจ้า^{๒๖๕} ุ^{๒๖๖} ลก^{๒๖๗} ุ^{๒๖๘} ฌ^{๒๖๙} ฝง^{๒๗๐} ท่วย^{๒๗๑} ี^{๒๗๒} ุ^{๒๗๓} บา^{๒๗๔} น^{๒๗๕} ี^{๒๗๖} ถ^{๒๗๗}
น^{๒๗๘} หิน^{๒๗๙} / ใ^{๒๘๐} ฝง^{๒๘๑} ท่วย^{๒๘๒} ุ^{๒๘๓} ลก^{๒๘๔} เจ้า^{๒๘๕} ุ^{๒๘๖} ลก^{๒๘๗} ุ^{๒๘๘} ฌ^{๒๘๙} ฝง^{๒๙๐} ท่วย^{๒๙๑} ุ^{๒๙๒} ิ^{๒๙๓} บา^{๒๙๔} น^{๒๙๕} ี^{๒๙๖} ถ^{๒๙๗}
๑๙. เ^{๒๙๘} เมอง^{๒๙๙} คน^{๓๐๐} น^{๓๐๑} วน^{๓๐๒} เคนดบ^{๓๐๓} เคนเตม^{๓๐๔} ถาน^{๓๐๕} ฌ่ง^{๓๐๖} ฌาง^{๓๐๗} ี^{๓๐๘} ฝเ^{๓๐๙}
เมือง^{๓๑๐} คัล^{๓๑๑} / วันเดือนดับ^{๓๑๒} เดือนเต็ม^{๓๑๓} / ถาน^{๓๑๔} ฌ่ง^{๓๑๕} ฌาง^{๓๑๖} ี^{๓๑๗} ฝเ-

๑๓๖ ขดานหิน หรือ แท่นหิน

๑๓๗ วันเดือนดับ คือ วันเดือนแรม

๑๓๘ วันเดือนอิก คือ วันเดือนเพ็ญ

๑๓๙ เปตวัน หมายถึงนับไปถึงวันที่ ๘ คือ วันขึ้น ๘ ค่ำและวันแรม ๘ ค่ำ

๑๔๐ วันเดือนเพ็ญ คือ วันขึ้น ๑๕ ค่ำ

๑๔๑ บ้าง ภาษาไทยโบราณแปลว่า แหว่ง

๑๔๒ คือ วันขึ้นและวันแรม ๘ ค่ำ

๑๔๓ สด หรือ สวด

๑๔๔ ฝใ หรือ หากไม่ฝใ

๑๔๕ เดิมอ่านเป็น กนน สอบทานแล้วอ่านเป็น คนน

๑๔๖ คัล แปลว่า เข้าเฝ้า

๓๒ จารึกพ่อขุนรามคำแหง

๒๐. (อ)กกรพดลยงท้ย่นญ่อมทองงา...ชวา^{๑๔๗}ชู้รจา^{๑๔๘}
อกระพดลยง^{๑๔๘} / เที้ยรย่อมทองงา (ซ้าย) ชวา ชู้รจา^{๑๔๙} /
๒๑. (พ)ุชนรามคำแหง^{๑๕๐}ชู้ไปนบพร(ะ)...อร^{๑๕๑}ญญกแล้
พ่อขุนรามคำแหงชู้ไปนบ^{๑๕๐}พระ[เถิง] อ^{๑๕๑}ญญกแล้-
๒๒. (ว)เข้ามา ๐ จา^{๑๕๒}ริกอนน^{๑๕๓}ม^{๑๕๔}ใน^{๑๕๕}เมองชลงสถาบกไว้
วเข้ามา ๐ จา^{๑๕๖}ริกอันหนึ่งมีในเมืองเชลียง / สถาบก^{๑๕๗}ไว้
๒๓. (ด)้วยพระ^{๑๕๘}ศรรตนา^{๑๕๙}ดจา^{๑๖๐}ริกอนน^{๑๖๑}ม^{๑๖๒}ใน^{๑๖๓}ถ้ำ^{๑๖๔}ชถำ
ด้วยพระ^{๑๖๕}ศรรัตนธาต / จา^{๑๖๖}ริกอันหนึ่งมีในถ้ำช้อถำ
๒๔. (พ)ระราม^{๑๖๗}อยู่ฝ่งน้ำสำพายจา^{๑๖๘}ริกอนน^{๑๖๙}ม^{๑๗๐}ใน^{๑๗๑}ถ้ำ^{๑๗๒}
พระรามอยู่ฝ่งน้ำสำพาย^{๑๗๓} / จา^{๑๗๔}ริกอันหนึ่งมีในถ้ำ
๒๕. (ร)ต)นธารในกลวงปาดาน^{๑๗๕}นี้^{๑๗๖}ม^{๑๗๗}ขาลาสองอนน^{๑๗๘}ม^{๑๗๙}ใน^{๑๘๐}ถ้ำ^{๑๘๑}ช
รัตนธาร ในกลวง^{๑๘๒}ปาดาล^{๑๘๓}นี้ / มีขาลาสองอัน อันหนึ่งช้อ
๒๖. (ข)าลาพระมาสอนน^{๑๘๔}ม^{๑๘๕}ช^{๑๘๖}พุทธขาลา(ข)ดาร์^{๑๘๗}หน^{๑๘๘}นี้^{๑๘๙}ช^{๑๙๐}ม
ขาลาพระมาส / อันหนึ่งช้อพุทธขาลา / ขดานหิน^{๑๙๑}นี้^{๑๙๒}ช้อ ม-
๒๗. นง^{๑๙๓}ข^{๑๙๔}ลาบาตรสถาบกไว้^{๑๙๕}หน^{๑๙๖}นี้^{๑๙๗}(จ)ง)ทงหลายเห
นังศิลาบาตร^{๑๙๘} / สถาบกไว้^{๑๙๙}นี้^{๒๐๐}จ^{๒๐๑}ึงทงหลายเห

^{๑๔๗} เดิมอ่านว่า ศรี สอดค้นแล้วอ่านเป็น ศรี

^{๑๔๘} กระพดลยง / กระพด คือ สายรัดกบบนหลังช้าง, ลยง ในภาษาเขมรมีคำว่า รยาง คือ สายห้อยโตงเตง

^{๑๔๙} รุจาครี เป็นชื่อช้าง

^{๑๕๐} นบ แปลว่า ไหว้

^{๑๕๑} สถาบก แปลว่า ประดิษฐาน

^{๑๕๒} สำพาย ไม่พบหลักฐานว่าอยู่บริเวณใด

^{๑๕๓} กลวง ตรงกับ ควง หรือ ขวง แปลว่า บริเวณ

^{๑๕๔} ในภาษาเขมร มีคำว่า มโนสิลา (อ่านว่า เมียะโนสะลา) แปลว่า หินเนื้ออ่อนนุ่มใช้ตำ

ด้าน ๔

๑. พ่อขุนพระ(รา)มคำแหง ลุกพ่อขุน^{๑๕๕}ศรีอินทรา^{๑๕๖}ทตยเป
พ่อขุนพระรามคำแหง / ลุกพ่อขุนศรีอินทราทิตย์ / เป้-
๒. (นุ)ชน(ใน)เมือง^{๑๕๗}สรสชช(นา)ไลสุโขไททงงมากาวลาว
นขุนในเมืองศรีสัชชนาลัยสุโขทัย / ทั้งมา^{๑๕๘} กาว^{๑๕๙} ลาว^{๑๖๐}
๓. (แ)ลไทเมืองไ้หล้าฟ้า^{๑๖๑} ... ไทชาว^{๑๖๒}อชาวของมา^{๑๖๓}อ-
แลไทยเมืองไ้หล้าฟ้า^{๑๖๔} ... / ไทชาว^{๑๖๕}อ ชาวของ^{๑๖๖}มา^{๑๖๗}อ-
๔. ก ๑๒๐๓ สก^{๑๖๘}ป^{๑๖๙}กรให้^{๑๗๐}ชด(เอา)พระธา^{๑๗๑}ุดออกทงหลาย
ก / ๑๒๐๓ ศก^{๑๗๒}ปี^{๑๗๓}กุน^{๑๗๔} ให้^{๑๗๕}ชดเอาพระธา^{๑๗๖}ุดออก^{๑๗๗}ทั้งหลาย
๕. เหนกทำ^{๑๗๘}บชาบ^{๑๗๙}เรอแก่พระธา^{๑๘๐}ุดไ้^{๑๘๑}เดอน^{๑๘๒}ทกวน^{๑๘๓}น^{๑๘๔}จ^{๑๘๕}

หรือเพา มักเรียกกลายเป็น มุนางสิลา (อ่านว่า เม้นียงสะลา) เข้าใจว่า เป็นหินที่ตัดได้ง่ายดังใจ จึงมีชื่อเรียกดังกล่าว คำว่า บาตร มาจากภาษาบาลี แปลว่า แผ่น

^{๑๕๕} สร ในด้านก่อนหน้านี้ใช้ สร

^{๑๕๖} เคยมีผู้สันนิษฐานว่า มา เป็นชื่อเรียกแม่น้ำของมาในเวียดนามภาคเหนือ จึงหมายถึงชาวแม่น้ำมา แต่ในกลุ่มนี้ กาวและลาว ต่างเป็นชื่อเรียกกลุ่มชาติพันธุ์ ข้าพเจ้าขอสันนิษฐานเพิ่มเติมว่า น่าจะเป็น มาว เพราะอ่านสัมผัสกับคำที่ตามมาได้ดีกว่า มาว คือคนไทแห่งรัฐไทมาวหลวงบริเวณพม่าต่อแดนกับญวนนาน

^{๑๕๗} กาว เป็นชื่อเรียกกลุ่มไทเมืองแพร่ เมืองน่าน

^{๑๕๘} ลาว คือ หลวงพระบาง

^{๑๕๙} เมืองไ้หล้าฟ้า^{๑๖๐}..มีความหมายรวมๆ ว่า เป็นเมืองที่อยู่ไกลสุดหล้าฟ้าเขียว

^{๑๖๑} ไทชาว^{๑๖๒}อ อยู่บริเวณแม่น้ำ^{๑๖๓}อ ซึ่งไหลจากทางตอนเหนือของเวียดนามมาสบแม่น้ำโขง

^{๑๖๔} ชาวของ อยู่บริเวณแม่น้ำโขง

^{๑๖๕} ๑๒๐๓ ศก^{๑๖๖}ปี^{๑๖๗}กุน เป็นไปไม่ได้ ปีมหาศักราช ๑๒๐๓ ตรงกับปีระกา ในที่นี้ ถ้าให้ถูกต้องเป็น ๑๒๐๔ แต่ศาสตราจารย์ ดร. ประเสริฐ ณ นคร บอกว่า เขียนเลข ๓ ชัดเจน และรูปเลข ๓ ไม่สับสนกับ ๔

^{๑๖๘} ที่บอกว่า ชุดเอาพระธา^{๑๖๙}ุดออก หมายความว่า มีพระธา^{๑๗๐}ุดอยู่แต่เดิมแล้ว พ่อขุนรามคำแหงเพียงแต่โปรดให้ก่อพระเจดีย์ขึ้นครอบใหม่ ระหว่างปฏิสังขรณ์ก็นำพระธา^{๑๗๑}ุดเจ้าออกให้ไพร่ฟ้าข้าไทได้บูชา

๓๔ จารึกพ่อขุนรามคำแหง

เห็น / กระทำบูชาบำเรอแก่พระธาตุได้เดือนหกวัน / จี-

๖. งเอาลงฝังในกลาง^{๑๖๕} (เมอ)ง^{๑๖๖}สรสชชนาโลก^{๑๖๗}พระเจ

งเอาลงฝังในกลางเมืองศรีสัชชนาลัย / ก่อพระเจ-

๗. ีต^{๑๖๘}เเหนือหกเข้า^{๑๖๙}จ้งแล้วตั้งวงยงผาล้อมพระม

ดีย^{๑๗๐}เเหนือหกเข้า^{๑๗๑}จ้งแล้ว / ตั้งเวียงผา^{๑๗๒}ล้อมพระม-

๘. หาธา^{๑๗๓}ดสามเข้า^{๑๗๔}จ้งแล้ว^{๑๗๕}เมื่อก่อนลาย^{๑๗๖}สไ^{๑๗๗}ไท^{๑๗๘}นี้^{๑๗๙}บ

หาธา^{๑๘๐}ดสามเข้า^{๑๘๑}จ้งแล้ว / เมื่อก่อนลายสไ^{๑๘๒}ไท^{๑๘๓}นี้^{๑๘๔}บ

๙. ีม^{๑๘๕} ๑๒๐๕ สก^{๑๘๖}ปมแม่พ^{๑๘๗}ขุนรามคำแหงหา^{๑๘๘}ใคร^{๑๘๙}ใจ^{๑๙๐}

มี / ๑๒๐๕ ศก ปีมะแม^{๑๙๑} พอ^{๑๙๒}ขุนรามคำแหง หา^{๑๙๓}ใคร^{๑๙๔}ใจ^{๑๙๕}

๑๐. ในใจแล^{๑๙๖}ฟส^{๑๙๗}ลาย^{๑๙๘}สไ^{๑๙๙}ไท^{๒๐๐}นี้^{๒๐๑}ลาย^{๒๐๒}สไ^{๒๐๓}ไท^{๒๐๔}นี้^{๒๐๕}จ้ง^{๒๐๖}ม^{๒๐๗}เพ

ในใจแล^{๒๐๘}สไ^{๒๐๙} / ลายสไ^{๒๑๐}ไท^{๒๑๑}นี้^{๒๑๒}จ้ง^{๒๑๓}มี / เพ-

๑๑. อ^{๒๑๔}ข^{๒๑๕}น^{๒๑๖}น^{๒๑๗}น^{๒๑๘}ไ^{๒๑๙}ไ^{๒๒๐}ว^{๒๒๑}พ^{๒๒๒}ขุนพระรามคำแหง^{๒๒๓}น^{๒๒๔}น^{๒๒๕}หา

อ^{๒๒๖}ข^{๒๒๗}น^{๒๒๘}น^{๒๒๙}น^{๒๓๐}ไ^{๒๓๑}ไ^{๒๓๒}ว^{๒๓๓} / พอ^{๒๓๔}ขุนรามคำแหง^{๒๓๕}น^{๒๓๖}น^{๒๓๗}หา^{๒๓๘}

๑๒. เปน^{๒๓๙}ท้าว^{๒๔๐}เปน^{๒๔๑}พรญา^{๒๔๒}แก^{๒๔๓}ไท^{๒๔๔}ทง^{๒๔๕}หลาย^{๒๔๖}หา^{๒๔๗}เปน

^{๑๖๕} ผา แปลว่า หิน/ เวียงผา ตรงกับ กำแพงหิน

^{๑๖๖} ลายสไ^{๑๖๗}ไท คือ ตัวหนังสือไทย

^{๑๖๘} แบบนี้

^{๑๖๙} ตรงกับ พ.ศ. ๑๘๒๖

^{๑๗๐} คำว่า ใครใจ ปรากฏในจารึกพ่อขุนรามคำแหงในความหมายว่า พิจารณา ในสมัยหลังก็ยังใช้คำนี้อยู่ดังปรากฏในพระไอยการเบตเสรจ ของ กฎหมายตราสามดวง ในความตอนหนึ่งว่า “ท่านว่ามันไม่เกล้ง ให้ปรับไหมโดยพระราชกฤษฎีกาแล้วให้ปธานมัน โดยบาตเจบ จะควรปันเปน ๓ ส่วนจะเอาแต่ ๒ ส่วนก็ดี จะควรเอาแต่ส่วนหนึ่งแลก็ง ส่วนก็ดี ให้^{๑๗๑}ใคร^{๑๗๒}ใจ^{๑๗๓}จ^{๑๗๔}ง^{๑๗๕}จ^{๑๗๖}ควร^{๑๗๗}แล้ว^{๑๗๘}จ^{๑๗๙}ึง^{๑๘๐}ปรับ” ในปัจจุบันเรามักได้ยินแต่คำว่า ใคร^{๑๘๑}ควร^{๑๘๒}ญ^{๑๘๓} แปลว่า คิดดูให้ดี

^{๑๗๔} สไ^{๑๗๕} แปลว่า แต่ง หรือ ตั้ง

^{๑๗๖} หา คือ ไผ่พระทัย พอ^{๑๗๗}พระทัย^{๑๗๘}ที่จะ ในปัจจุบันใช้ว่า ไผ่หา

เป็นท้าวเป็นพระยาแกไททั้งหลาย / หาเป็น

๑๓. บุครอาจารย์สงสอนไททั้งหลายให้รู้
ครูอาจารย์สั่งสอนไททั้งหลาย / ให้รู้
๑๔. บุณัฐธรรมแทแต่คนอนนั่มในเฌเมืองไทด้วย
รู้บุญรู้ธรรม^{๑๓/๑} แท้^{๑๓/๒} / แต่คนอันมีในเมืองไท / ด้วย^{๑๓/๓}
๑๕. บุรด้วยหลวกกด้วยแกลวดด้วยหานด้วยแคะ
รู้ด้วยหลวก^{๑๓/๔} ด้วยแกล้วยด้วยหาญด้วยแคะ^{๑๓/๕}
๑๖. ด้วยแรงหาคนจกกเสมอนั่มได้อาจปราบฝูงข้า
ด้วยแรง^{๑๓/๖} / หาคนจักเสมอนั่มได้ / อาจ^{๑๓/๗} ปราบฝูงข้า
๑๗. เฌเฌนั่มเฌเมืองกว้างข้างหลายปราบเฌเฌองตวันนอ
เฌเฌ^{๑๓/๘} มีเมืองกว้าง^{๑๓/๙} ข้างหลาย / ปราบเฌเฌองตวันนอ-
๑๘. อกรอดสรลงสองแคว ล่ำบายสคาเท้าฝงขอ
อก รอด^{๑๔/๐} สรลงสองแคว^{๑๔/๑} ล่ำบาย^{๑๔/๒} สคา^{๑๔/๓} เท้า^{๑๔/๔} ฝงขอ

^{๑๓/๑} วลีที่ว่า “รู้บุญรู้ธรรม” เป็นวลีเด่นของจารึกสุโขทัย ซึ่งเริ่มต้นในจารึกพ่อขุนรามคำแหงลงจะใช้ต่อมาในจารึกของพระยาสุโขทัย (สมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราชที่ ๑) และในวรรณกรรมพุทธศาสนาเรื่อง **เตภูมิกถา** หรือที่เรียกกันว่า ไตรภูมิพระร่วง

^{๑๓/๒} แท้ เป็นคำย่ำแปลว่า จริงๆ

^{๑๓/๓} ถึงพร้อมด้วย

^{๑๓/๔} หลวก หมายถึง หลักแหลม

^{๑๓/๕} แคะ หมายถึง แก่ง

^{๑๓/๖} แรง หมายถึง เข้มแข็ง

^{๑๓/๗} อาจ แปลว่า สามารถ

^{๑๓/๘} ข้าเฌเฌ ตรงกับ ข้าเฌเฌอ ดูเชิงบรรณ ๖๕ ข้อเท็จจริงที่ว่า เขียนต่างกัน เป็นหลักฐานภายในบ่งว่า คนทำจารึกด้านที่ ๔ เป็นคนละคนกับคนทำจารึกด้านที่ ๑ ถึง ๓

^{๑๓/๙} เมืองในที่นี้หมายถึง พระราชอาณาจักร กว้างใหญ่

^{๑๔/๐} รอด หมายถึง ผ่านตลอด

๓๖ จารึกพ่อขุนรามคำแหง

๑๙. จีเฌวรงจนวรงคำเปนนีทแล่ววีเป่งหวว
ง^{๑๘๕} / เฌวเวียงจันท์เวียงคำ^{๑๘๖} เป็นที่แล่ว^{๑๘๗} / เปื้อ(อ)งหัว
๒๐. นอนรอตคนนีทพระบางแพรงสุพรรณณู
นอน รอตคนที่^{๑๘๘} พระบาง^{๑๘๙} แพรง^{๑๙๐} สุพรรณณู-
๒๑. มราชูปรีเพช(ป)รีศรีธรรมมราชฝงทะเล
มิ^{๑๙๑} ราชบุรี เพชรบุรี ศรีธรรมราช^{๑๙๒} ฝ่งทะเล
๒๒. สุมทรเปนนีท(แล่ว)เป่องตวนนตกรอด^๑เมอ
สมุทรเป็นที่แล่ว / เปื่องตะวันตกกรอดเมือ-
๒๓. งนอด^๑เมอง..นหงศาพิตสมุทรหาเป
งนอด^{๑๙๓} เมือง[พัน]^{๑๙๔} หงสาวดี สมุทรหาเป-

^{๑๘๕} สรลงสองแคว เป็นเมืองแฝด สรลงหวง อยู่ฝ่งตะวันตกแม่น้ำน่าน ส่วนสองแคว (แปลว่า อยู่ระหว่างสองแม่น้ำ) เป็นเมืองอยู่ฝ่งตะวันออกแม่น้ำน่าน ทางทิศตะวันออกของเมืองมีร่องรอยของลำน้ำโบราณที่ได้แห้งขอดไป

^{๑๘๖} ลุมบาจาย สันนิษฐานว่าคือ เมืองหล่มสัก

^{๑๘๗} สคา ไม่ทราบว่ายอยู่บริเวณใด

^{๑๘๘} เท้า หมายถึง จรด

^{๑๘๙} ของ หรือ โขง

^{๑๙๐} จารึกกล่าวถึง “เวียงจันท์เวียงคำ” ว่า เป็นเมืองแฝดในทำนองเดียวกับ “ศรีลัชนาลัยสุโขทัย” จึงน่าจะเป็นเมืองบริเวณริมฝ่งแม่น้ำโขง

^{๑๙๑} เป็นที่แล่ว หรือ เป็นที่สิ้นสุด

^{๑๙๒} คนที่ คือ กำแพงเพชร

^{๑๙๓} พระบาง คือ นครสวรรค์

^{๑๙๔} ปัจจุบันอยู่ใน อ.สรรคบุรี จ.ชัยนาท

^{๑๙๕} สุพรรณภูมิ หรือ สุพรรณบุรี

^{๑๙๖} ศรีธรรมราช หรือ นครศรีธรรมราช

^{๑๙๗} เมืองนอด หรือ แม่สอด อยู่บริเวณจังหวัดตากหรือเมืองเมวดีของพม่า

^{๑๙๘} ในการอ่านจารึกส่วนนี้ ผู้อ่านเว้นไว้สามตัวอักษร ศาสตราจารย์ ดร. ประเสริฐ ณ

๒๔. นแดน ๐^{๑๕}เป็อง(๑^{๑๕}ตน)นอนรอด^๑เมองแพล^๑เม

นแดน^{๑๕๕} / ๐ เป็องตีนนอน รอดเมืองแพร์ เม-

๒๕. องม่าน^๑เมองน..^๑เมองพลวพ่นฝงของ

องม่าน^{๑๕๖}เมืองน[าน]^{๑๕๗}เมืองพลัว^{๑๕๘}พ่นฝงของ

๒๖. ^๑เมองชวาเป(น^๑ท)แล้ว ๐ ปลูกเลี้ยง ๐ ฝงลูกบ้า

เมืองชวา^{๑๕๙}เป็นที่แล้ว / ๐ ปลูกเลี้ยงฝงลูกบ้า-

๒๗. นูก^๑เมอง(นน)นชอบด้วยธรรมทุกคน

นลูกเมืองนั้น / ชอบด้วยธรรมทุกคน.

นคร เสนอว่าเป็นเมืองตรอนตรีสินธุ์ ข้าพเจ้าไม่เห็นด้วยในประเด็นว่า จากฉอดจะไป
หงสาวดีแล้วให้ไปเมืองตรอน (อุตรดิตถ์) ก่อน จักกลายเป็นย้อนทางไป ข้าพเจ้าเสนอ
ว่า เป็นเมืองพัน หรือ เมืองศูนย์กลางพุทธศาสนาของรัฐมอญเกาะตะมะ กล่าวคือ จาก
ฉอดไปถึงเมืองพันก่อนแล้วจึงไปหงสาวดี เมื่อได้ให้อาจารย์เทิม มีเต็มตรวจดู เห็น
ช่องว่างนั้น เต็มอักษร พน ได้ไม่เคยอะเพราะอักษร พ นั้นเขียนกินเนื้อที่เท่าสอง
ตัวอักษรอื่น

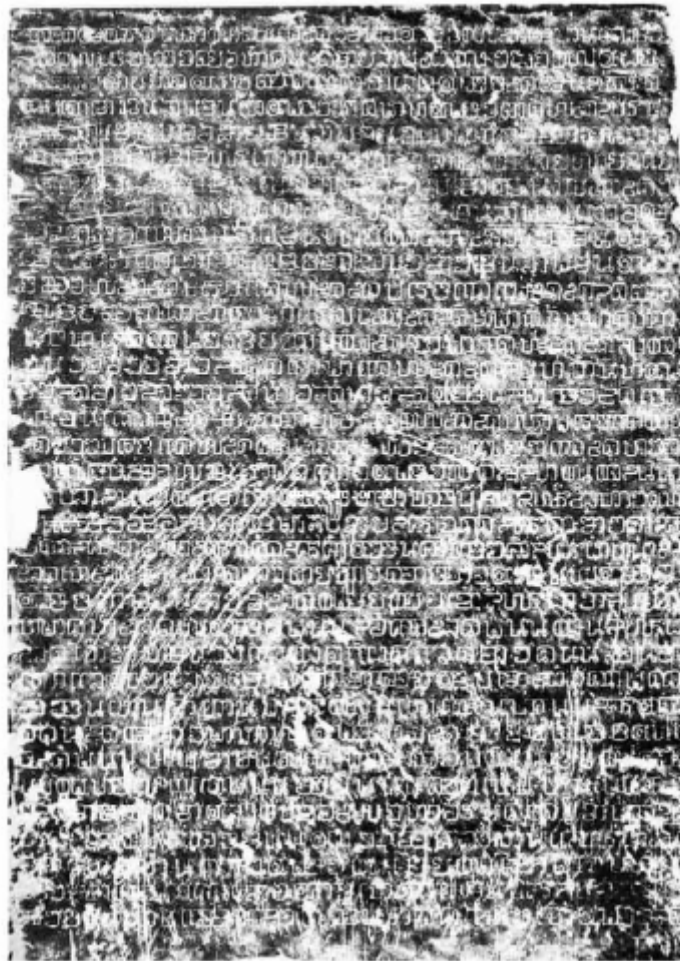
^{๑๕๕} หา แปลว่า เอาตรงนั้น

^{๑๕๖} ม่าน ในที่นี้เป็นชื่อเมืองแฝดกับเมืองแพร์ ตรงกับเมือง เงา หรือ งาว ที่กล่าวถึงใน
จารึกปูหลานสบถกัน ที่ต้องเขียน เงา/งาว เป็น ม่าน (สิ่งที่มาบัง) เพื่อให้สัมผัสกับ น่าน

^{๑๕๗} น.. หมายถึง “น่าน” ได้สนิท

^{๑๕๘} เมืองพลัว หรือ เมืองบัว เป็นเมืองโบราณก่อนจะสร้างเมืองน่าน ปัจจุบันเป็นอำเภอ
หนึ่งในจังหวัดน่าน

^{๑๕๙} ชวา เพี้ยนเสียงจาก ชวา หรือ ซ่าว เป็นชื่อเรียกไทเผ่าหนึ่งซึ่งเข้าครอบครองเป็น
ใหญ่ในหลวงพระบาง

ศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหง

เอกสารลำดับที่ ๒

จารึกวัดศรีชุม

วินัย พงศ์ศรีเพียร

๑. ความสำคัญของเอกสาร

จารึกวัดศรีชุม คือ จารึกหลักที่ ๒ ในประมวลจารึกไทย พลโท หลวง สโมสรพการ (ทัต ศิริสัมพันธ์) ค้นพบที่ช่องอุโมงค์ มณฑปวัดศรีชุม เมืองเก่า สุโขทัย เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๐ จารึกนี้จารบนแผ่นศิลาขนาดสูง ๒ เมตร ๗/๕ เซนติเมตร กว้าง ๖๗ เซนติเมตร หนา ๘ เซนติเมตร ถือว่ามีขนาดใหญ่ที่สุดในบรรดาจารึกภาษาไทยสุโขทัย คำจารึกบนแผ่นศิลามีอยู่ ๒ ด้าน ด้านแรกมี ๑๐๗ บรรทัด ด้านที่สองมี ๙๕ บรรทัด แต่เดิมได้เคยอ่านต่อเนื่องกันจากด้าน ๑ ไปยังด้าน ๒ เลย แต่ศาสตราจารย์ ดร. ประเสริฐ ณ นคร ได้ค้นพบว่า แท้ที่จริงนั้น ผู้จารึกได้จารึกลงด้าน ๑ จนถึงบรรทัดที่ ๙๐ มีเส้นขีดจบตอนอยู่ แล้วไปขึ้นด้าน ๒ แต่เมื่อจารึกไปขึ้นด้าน ๒ แล้วพบว่า ยังไม่จบความต้องย้อนกลับมาจารึกบนด้าน ๑ ส่วนที่เหลือต่อจนจบ จารึกหลักนี้แต่เดิมยอช เซเดส์ ได้อ่านไว้ก่อน แต่เนื่องจากศิลาจารึกได้รับความเสียหาย คำจารึกขาดหายไปมาก และส่วนที่เหลืออยู่ก็อ่านได้ด้วยความยากลำบาก ใน พ.ศ. ๒๕๒๒ กรมศิลปากร ได้จัดประชุมผู้เชี่ยวชาญอ่านตรวจสอบจารึกนี้ใหม่ แม้จะอ่านได้มากขึ้น แต่ส่วนใหญ่ก็还是没有ความแน่ใจกันจึงได้ขีดเส้นใต้ความที่อ่านได้ไม่ชัดเจน เมื่อ พ.ศ. ๒๕๒๙/๓๐ ผู้เขียนยังมีความข้องใจเกี่ยวกับคำอ่านและการอธิบายความหลายตอนในจารึกวัดศรีชุม จึงได้เรียนเชิญศาสตราจารย์ ดร. ประเสริฐ ณ นคร พลตรีหม่อมราชวงศ์ศุภวัฒน์ เกษมศรี และคุณวิภา โรจนราชา มานั่งอ่านกันใหม่อยู่หลายเดือนที่ห้องประชุมบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร วังท่าพระ

ความในจารึกวัดศรีชุมเป็นอัฐิประวัติสมเด็จพระมหาเถรศรีสุริยราชจุฬามณี (ซึ่งมักถอดชื่อท่านเป็นสันสกฤตว่า “ศรีศรัทธาราชจุฬามณี”) เจ้านายในราชวงศ์ศรีนาวนำถม ทรงเล่าเรื่องการสร้างสมภารบารมีเพื่อหวังที่จะได้ตรัสรู้

เป็นพระพุทธรเจ้าในอนาคต เอกสารประเภทนี้เข้าในข่ายประวัตินักบุญ หรือที่ฝรั่งเรียกว่า hagiography ลักษณะการเขียนไม่แตกต่างกับจารึกพ่อขุนรามคำแหงในข้อที่ว่า บางครั้งใช้สรรพนามบุรุษที่ ๑ บางครั้งใช้พระนามแทนตนเหมือนอย่างสรรพนามบุรุษที่ ๓ ในการเล่าอดีตชีวิตของพระองค์ท่าน ซึ่งเรื่องที่สำคัญที่สุด คือ การที่ทรงได้ไปประทับอยู่ลังกา ๑๐ เข้า (คือ ๙ ปีเต็ม) และบูรณปฏิสังขรณ์ศาสนสถานที่สำคัญที่สุดของลังกา นั่นคือ มหิยังคณเจดีย์และพระมหาพันตธาตุดุสศนเจดีย์ ข้อสังเกตที่สำคัญ คือ สมเด็จพระมหาเถรศรีสุรธาราฯ จุฬามณีทรงกล่าวย่ำว่า เมื่อทรงกระทำบุญและพระสารีริกธาตุของพระพุทธรเจ้าทรงแสดงปาฏิหาริย์หลายครั้งนั้น เป็นเพราะได้ไป “ยอ” (ฟื้นฟู) ศาสนาของพระเจ้าในลังกาทวีป ผู้ที่ศึกษาประวัติศาสตร์ลังกาในช่วงเวลานี้ย่อมทราบว่า ได้เกิดความวุ่นวายในลังกามากอันเนื่องมาจากการรุกรานของพวกทมิฬจากอินเดียได้ จนทำให้กษัตริย์ลังกาต้องย้ายเมืองหลวงบ่อยๆ เพราะฉะนั้น สิ่งที่สมเด็จพระมหาเถรฯ ทรงพยายามจะถ่ายทอดก็คือ ได้ทรงกระทำสมภารบารมีอันยิ่งใหญ่ ในส่วนที่เกี่ยวกับธุดงค์วัตรและการสร้างสมพระบารมีนั้น ทรงเล่าพระประวัติไว้เป็นสองส่วน ส่วนแรกคือ ชีวิตเมื่อครั้งยังเป็นคฤหัสถ์ เล่าตั้งแต่เป็นเด็กจนถึงเหตุที่ทำให้ทรงออกพระผนวช และส่วนที่สองคือ ชีวิตเมื่อเป็นบรรพชิต และได้เถรเทศ (ออกเดินทางไปยังดินแดนต่างๆ) ทั้งในสยามประเทศเอง ชมพูทวีป และลังกา แล้วจึงเดินทางกลับมายังประเทศสยามอีก

สำหรับนักประวัติศาสตร์แล้ว เรื่องที่เล่าแทรกอยู่ในพระประวัติมีความสำคัญไม่ยิ่งหย่อนไปกว่าวัตรปฏิบัติทางศาสนาและการจาริกแสวงบุญ เช่น เรื่องความเป็นมาของราชวงศ์ศรีนาวนำถม ความสัมพันธ์ระหว่างพ่อขุนบางกลางหาวกับพ่อขุนผาเมือง การขึ้นมามีอำนาจของราชวงศ์ศรีอินทราทิตย์ และรายละเอียดเกี่ยวกับพัฒนาการทางการเมืองของอาณาจักรสุโขทัยในเวลานั้น การอ่านจารึกนี้ในสมัยแรกซึ่งยังอ่านได้ไม่ติดนัก ทำให้นำไปสู่การตีความที่ผิดๆ เป็นต้นว่า เมื่อคนไทที่ปกครองน่านเจ้าต้องเสียบ้านเมืองแก่จีนราชวงศ์หยวน กลุ่มคนไทก็ได้อพยพลงมายังแหลมทอง ตั้งรัฐต่างๆ ขึ้นมา ในลุ่มแม่น้ำยม ผู้นำไทสองพระองค์ คือ พ่อขุนบางกลางท่าวเจ้าเมืองบางยาง และพ่อขุนผาเมืองเจ้าเมืองราด ได้

รวมมือกันขับไล่ขอมสบาดโขลญลำพงออกไป ทั้งพระนามของพ่อขุนบางกลางท่าว และเหตุการณ์ที่เล่าไว้ผิดจากที่อ่านได้ในปัจจุบัน เช่น บางกลางท่าว ต้องเป็น บางกลางหาว เป็นต้น ความรู้ใหม่ที่ได้จากการศึกษาจารึกวัดศรีชุมมีหลายด้าน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง บทบาทของราชวงศ์ศรีนาวนำถมในประวัติศาสตร์สุโขทัย

๒. สารัตถวิพากษ์

ท่านผู้อ่านจารึกวัดศรีชุมที่นำมาเสนอในที่นี้ จะเห็นว่าผู้เขียนได้จัดเรียงลำดับความที่ถูกต้องเพื่อความสะดวกในการศึกษาวิเคราะห์ ส่วนที่เป็นคำอ่านต้นฉบับของหอสมุดแห่งชาติมาก่อน ส่วนที่เป็นคำอ่านปัจจุบันของผู้เขียนซึ่งเรียงอยู่ในบรรทัดถัดมา ในส่วนคำอ่านปัจจุบัน ผู้อ่านย่อมสังเกตได้ทันทีว่า ผู้เขียนได้ซ่อมข้อความที่ขาดไว้ให้สมบูรณ์ ในเชิงสมมุติฐาน ความส่วนที่ซ่อมจำลองอยู่ในเครื่องหมายวงเล็บเหลี่ยม [...] เพื่อให้ทราบว่า คำหรือความที่หายไปน่าจะเป็นอะไร เหมือนดังภาพซึ่งถูกตัดออกเป็นชิ้นๆ เอามาต่อชิ้นใหม่ แม้บางส่วนหายไป แต่ก็พอทราบได้ว่าเป็นอะไร

๒.๑ สารของจารึก

เนื่องจากจารึกวัดศรีชุมอ่านเข้าใจได้ยากมาก ผู้เขียนจึงได้จัดเรียงลำดับเรื่องราวเพื่อให้ผู้ที่ยัง “สนทนา” กับเอกสารไม่ได้เอง ติดตามเรื่องได้ง่ายขึ้นดังนี้

ตอนที่ ๑ บรรทัด ๑-๓๗

- ข้อความที่ขาดหายไปตอนต้นน่าจะเป็นส่วนที่กล่าวถึงคักราชที่ทำจารึกนี้ และกล่าวนมัสการพระรัตนตรัย
- กล่าวถึงพระธาตุของพระตถาคตพุทธเจ้าเมื่อปรินิพพานแล้วได้บรรจุอยู่ที่มหายังคณเจดีย์และเมื่อพระสุคนธเจดีย์อันประดิษฐานพระมหาทันตธาตุอันศักดิ์สิทธิ์ของพระมหามุนี (พระพุทธรองค์)
- กล่าวถึงพระองค์เองว่า มีพระมหาเถรผู้หนึ่งชื่อศรีสรธาราชจุฬามณี ศรีรัตนลงกาที่ปมมหาสามีเป็นเจ้า ได้มาจอดพักใกล้ฝั่งน้ำมาวลิกลงคานนอกเมืองกำแพงไถ เมื่อไปถึงที่แล้ว ได้หาฝูงคนดี มาก่อพระทันตธาตุสุคนธเจดีย์ ๓ องค์ มี

๔๒ จารึกวัดศรีชุม

ยอดเหลืออยู่เพียงองค์หนึ่ง

ตอนที่ ๒ บรรทัด ๘-๑๙

- เล่าพระประวัติว่า ประสูติที่นครสองอันคือ สระหลวงสองแคว เล่าเรื่องราวตระกูลเป็นลำดับมาดังนี้

- ประกาศเกียรติคุณของปู่พระยาศรีนาวนำถม (ชั้นปู่) ว่า
- ได้ประดิษฐานพระศรีรัตนมหาธาตุใกล้ฝั่งน้ำ(...)ในนครสุโขทัย
- ได้ครอบครองพระราชอาณาเขตด้านทิศใต้ถึงแดนขุนลุนตาขุนดาและขุนด่าน (หรือกลุ่มคนต่างๆ ที่ตั้งชุมชนเป็นอิสระ) ส่วนด้านทิศตะวันตกเฉียงใต้ไปถึง หนอง เวียงเหล็ก ไปจนถึงตะวันตกถึง ละพูน (ลำพูน) และอีกเมืองหนึ่ง ซึ่งชื่อลบลื่อนไปจนถึงตะวันตกเฉียงเหนือถึง เชียงแสน พยาว [ม]ลาว (หรือ เมืองมาว) ไปจนถึงเมืองหนึ่ง (ชื่อไม่ชัดเจน) และเขตแดนในอำนาจของขุนตานและขุนอื่นๆ ต่างยอมอยู่ในอำนาจของพ่อขุนนาวนำถมทีเดียว พ่อขุนนาวนำถมจึงได้เมืองสุโขทัย

- ยกย่องว่า พ่อขุนศรีนาวนำถมมีคุณวิเศษ (ความรู้ในการรบอันวิเศษ) คือ รู้วังช้าง แก้วหาญในการรบ อีแดงเพลิงเข้าแทงพ่อขุนศรีนาวนำถม พ่อขุนศรีนาวนำถมได้ “ต่อหัวช้างด้วย” (สำนวนไทยโบราณแปลว่า ชนช้างกับ) อีแดงเพลิง ได้ชัยชนะ พ่อขุนศรีนาวนำถมใส่ของกำนันให้แก่อีแดงเพลิงจำนวนบาตรหนึ่ง แลกกับการเวนเมืองหางและเมืองสุโขทัยให้

- กล่าวว่า เมื่อใดที่รบศึกชนะนั้น พ่อขุนศรีนาวนำถมให้สิน (รางวัล) แก่คนของท่าน ที่ได้สองส่วนน้องได้หนึ่งส่วน

ตอนที่ ๓ บรรทัด ๒๐-๔๑

- ประกาศเกียรติคุณพระยาผาเมืองลูกพ่อขุนศรีนาวนำถม (ชั้นพ่อ) ดังนี้
- เป็นขุนในเมืองราด(เมืองลุม?) บ้านเมืองออกมีมากมายกว้างขวางนัก
- ย้อนความว่า แต่เดิมพ่อขุนบางกลางหาวขึ้นไปเมืองบางยางให้จัดรวมพลของพ่อขุนผาเมือง พาพ่อขุนผาเมืองแยกจากกัน พ่อขุนบางกลางหาวได้เมืองศรีสัชนาลัยสุโขทัยแล้ว พ่อขุนผาเมืองเจ้าเมืองราดจึงพาพลมาพบกันที่บางขลง

พ่อขุนบางกลางหาวได้เวนเมืองบางขลังแก่พ่อขุนผาเมือง

- ผาเมืองเจ้าเมืองรายนำพลมาพบที่เมืองบางขลัง (ไม่ทราบว่าเป็นเมืองอะไร) เวนเมืองบางขลังแก่ผาเมืองแล้ว พ่อขุนผาเมืองนำพลกลับไปเมืองรายนำเมืองสะคำไม่นาน

- ศรีสุทนต์ล้วยสุโขทัยกับขอมสบาดโขลญลำพงรบกันไม่แล้ว (ไม่เสร็จศึก) พ่อขุนบางกลางหาวไปขอเรียกพลของพ่อขุนผาเมืองมาที่เมืองสุโขทัยให้ประชุมทัพกัน

- ทั้งสองชี้หัวช้างปรึกษากัน แล้วให้บางกลางหาวกับขอมสบาดโขลญลำพงรบกัน

- ขุนบางกลางหาวให้ไปบอกแก่ผาเมืองๆ จึงรบกับขอมสบาดฯ หะหายพ่ายพอง เข้าเมืองสุโขทัยได้

- เวนเมืองสุโขทัยแก่บางกลางหาวๆ ไม่สู้เข้าเพราะเกรงแก่สหาย ขุนผาเมืองจึงนำพลออก

- พ่อขุนผาเมือง ได้ลูกสาวผีฟ้ายโสธรปุระ และธิดาชื่อ นางสุขธรมหาเทวี อภิเษกพ่อขุนบางกลางหาวเป็นกษัตริย์ ให้ชื่อนามกรเดิม ศรีอินทราธิราช

- พ่อขุนศรีอินทราธิราชและพ่อขุนผาเมืองทรงนำไพร่พลเข้ารวมกันออกตรวจตราไปทั่วทุกแห่งทุกที่ทั้งเหนือและใต้ แล้วต่างกลับบ้านเมืองตน

- กล่าวความต่อว่า พ่อขุนศรีอินทราธิราชมีลูกชื่อ พ่อขุนรามราช ทรงได้รับการยกย่องว่าเป็น “ปราชญ์รัฐธรรมนูญ” และทรงก่อพระศรีรัตนมหาธาตุอันหนึ่งในศรีสุทนต์นาลิ แล้วกล่าวต่อไปว่า หลานพ่อขุนศรีอินทราธิราชชื่อ “ธรรมราชา” เกิดมาแล้วทรง “รัฐธรรมนูญ” มีพระปรีชาหนักหนาไม่อาจกล่าวครบทุกประการเลย

- ย้อนกลับมากล่าวยกย่องพ่อขุนผาเมือง เจ้าเมืองรายนำว่า

๑. ทรงให้สร้างเจดีย์มีคุณแก่ฝูงท้าวพระยา ทรงเป็นผู้คุ้มครองที่ยิ่งใหญ่ และสั่งสอนกฎเกณฑ์ข้อประพจน์อันดีแก่ “กษัตราธิราช”ทั้งหลาย ในที่นี้ยกย่อง

๔๔ จาริกวัดศรีชุม

พ่อขุนผาเมืองว่า เป็นกษัตริย์ของกษัตริย์ผู้ยิ่งใหญ่ทั้งหลาย

๒. ได้ทรงมาสถิตอยู่ในศรีเสนาไล กระทำทุกแห่งให้เป็นบุราวาส? หรือ วัด เพื่อในภายหลังคนทั้งหลาย ล้วนจักได้พบคุณทานพิเศษอันเป็นเครื่องขัดเกลากิเลสของผู้เป็นครูหนักหนาแก่กม (ผู้เป็นครู ในที่นี้น่าจะหมายถึง ปู่ครู หรือ พระเถระทั้งหลาย)

ตอนที่ ๔ บรรทัด ๔๑ - ๖๐

- สมเด็จพระมหาเถรศรีสุรธาราชาจุฬามณี ทรงเล่าอดีตชีวิตประวัติดและคุณสมบัติของท่านโดยรวม ความว่า

- พ่อขุนผาเมืองมีหลานผู้หนึ่งชื่อ สมเด็จพระมหาเถรศรีสุรธาราชาจุฬามณี หมายถึงพระองค์ท่านเอง ซึ่งเป็นคนเฉลียวฉลาด ชอบกระทำบุญกระทำความดี แต่งกายสะอาด มิได้ตระหนี่ให้ทาน โดยให้ทานทุกวันไม่ขาด สิบห้าวันทุกคาบ และวัน เมื่อออกผนวช มักมิได้ฉันอาหาร เพราะชอบจำศีลภาวนาอยู่กลางแจ้งกลางดงจนหลงลืมถึงกับอดฉันจังหัน ได้ฉันแต่ใบไม้และลูกหมากลูกไม้ มีวัตรปฏิบัติแบบพระสิงหล (ลังกา) ทุกประการ ทรงชอบที่จะออกเดินทางไปสู่ดินแดนต่างๆ เพื่อแสวงหาปัญญาอันประเสริฐจากการตรึงตั้งอันวิเศษ ทำให้ทรงรู้หลายภาษา มักกระทำความเพียรพยายามแม้แต่กลางดึกกลางคืนก็ไม่เคยหยุดหย่อน ด้วยปรารถนาจะได้โพธิสมภาร จึงสร้างพระเจดีย์ ปลุกพระศรีมหาโพธิ สร้างพระพุทธรูปทุกแห่งทุกฝ่าย ฟื้นฟูศาสนาของพระพุทธองค์มิให้อันตรธาน (สูญหายไป) มิให้ฉิบหายสักแห่งเลย สมเด็จพระมหาเถรศรีสุรธาราชาจุฬามณีนั่น ผู้ที่เชื่อผิดเคียดแค้นตนท่าน ท่านก็ไม่เคียดแค้นตอบ แต่ขอสันติไมตรี รู้ปรานีเอ็นดูสัตว์ทั้งหลาย เช่น ปลดปล่อยช้าง สราย (ช้างศึก) มิให้ล้มมิให้ตายเลย รู้บุญรู้คุณท่าน รู้จักสำรวมตนและสั่งสอนคนทั้งหลายละอายกลัวบาป กลัวผิดต่อผู้เฒ่าผู้แก่พ่อแม่ครูอุปัชฌาย์และญาติมิตรทั้งหลาย สมเด็จพระมหาเถรศรีสุรธาราชาจุฬามณีอธิษฐานด้วยไม้กระทิงและไม้อื่นๆ ว่า แม้จักได้ตรัสเป็นพระพุทธเจ้าไซ้ ขอให้ไม้พระศรีมหาโพธิและไม้ทั้งหลายขึ้นเป็นไม้เหี่ยวสักต้นเลย เมื่ออธิษฐานแล้ว ไม้ที่เหี่ยวอยู่ก็เขียวและโตขึ้นเป็นไม้ใหญ่สูงงามแตกออกเป็นหลายสาขาหลายกิ่ง นอกจากนี้ สมเด็จพระมหาเถรศรีสุรธาราชาจุฬามณียังให้

ฉลักรูปพระพุทธรูปไว้ที่ศรีรามเทพนคร ซึ่งอยู่ทางใต้ของสุโขทัย ได้สร้าง
สาธารณประโยชน์ต่างๆ จากเมืองกุदानคร (กำแพงนคร) ไปจนถึงศรีสัชนาลัย
แล้วได้ไปอธิษฐานสร้างสมภารบารมีที่ในเกาะลังกาและชมพูทวีป

ตอนที่ ๕ บรรทัด ๖๑ – ๘๓

- สมเด็จพระมหาเถรศรีสุรธาราชาจุฬามณี ทรงเล่าพระประวัติเมื่อเป็น
คฤหัสถ์และเหตุที่ละชีวิตคฤหัสถ์ สรุปความว่า

- ตอนอายุ ๒๖ ปี ได้ต่อหัวช้างด้วยขุนจ้จ เมื่อครั้งเป็นคฤหัสถ์ “พิดเสมอ
ราชสีห์มีกำลัง ขุนจ้จขี่ช้างสรายน้ำมันกำลังตก เล่นมาอย่างรวดเร็วหนักหนา มา
ทำพระยากำแหงพระราม ครั้งนั้น พระยากำแหงพระรามหมายแรกหมอนแลก
แพร เจ้าศรีเจ็บใจแทนพ่อนัก “เสมอดังเอาส่อนตีหางนาคราช ขั้ช้างชื่อ
ทองทวลเข้าสู่ หันหน้าไม้ปักปิ่นปากจอบ ยิงถูกรูน้ำมัน ช้างสรายนั้นเจ็บหนักหนา
ยักเพี้ยกมุดป่าหนี เจ้าศรีสรธาไล่ตามตีไม่หยุด ใครห้ามไม่ฟัง จึงได้ช้างสรายนั้น
มาถวายสมเด็จพระธรรมราชาฯ ทรงแปลกพระทัยว่า เหตุใดแม่ช้างจึงชนะช้างสราย
ตกน้ำมันได้

- สมเด็จพระมหาเถรศรีสุรธาราชาจุฬามณี ไม่ทรงปรารณากลับไปเป็น
พระหริะรามาทพ (พระกฤษณะ) และเล่าชีวิตเมื่อเป็นคฤหัสถ์ว่า

- เมื่อตอนยังเล็กยังน้อย แม่ให้กินนมสองปีปลาย
- ครั้นอายุได้ ๑๗ - ๑๘ ปี มีจำบังด้วย (ได้รับกับ) ขุนผู้หนึ่งชื่อ ท้าวมน..ง
อีกผู้หนึ่งชื่อ ท้าวอิฉาน

- พอถึงอายุได้ ๒๖ ปีก็ได้รับครั้งใหญ่กับขุนจ้จ ไม่ใช่เรื่องเล็กน้อยเลย แต่
ไม่ขอกล่าวทุกอย่าง เพราะได้กล่าวก่อนแล้ว

- เจ้าศรีสรธามักคุณเรียนคุณ (วิชาทหาร) อันพิเศษ ทั้งคุณช้าง คุณม้า
คุณคน คุณสีหราช คุณธนูศิลป์ บัดหัวบัดให้ บัดได้บดเสีย บัดได้สุข บัดได้ทุกข์
เชื่องใจในสงสารนี้หลายแก่กม

ตอนที่ ๖ บรรทัด ๘๔ – ๑๐๐

- อายุ ๒๙ เต็มเข้า ๓๐ ทศ ได้ราชกุมารผู้หนึ่งทรงพระนามว่า (อ่านไม่ได้) เลยทรงเห็นว่า สงสารภพนี้อนิทยอนาถ กล่าวคือ ไม่เที่ยงไม่แน่นอน จึงคิดถึงการแสวงหาโพธิสมภาร (ภาวะแห่งความรู้แจ้ง)

- อายุเข้า ๓๑ ปี เกิดศรัทธาแรงกล้าในพระพุทธศาสนา แม่ผู้ใดปรารถนาจักเอาหัวตนก็จะไถยทานเมื่อนั้น จึงทำลายล้างเครื่องอาวุธทั้งหลาย เป็นต้นว่า หน้าไม้ ธนู ออกหุงจันทน์ในป่า สละพันธะแห่งเหย้าเรือน แต่งเรือนผ้าด้วยผ้าแดง ผ้าเหลือง ผ้าดำ ผ้าเขียว ผ้าขาวเลื่อม กระทำไตรกระยาทาน เอาเครื่องแก้วมณีทั้งหลายมากอง แต่งแ่งลูกสาวสองคน ใส่ทองปลายแขนใส่แหวนปลายก้อย ไถยทานให้แก่ผู้มาขอแลออกบวช แม้แต่เมียก็ให้แต่งกายในสวयงามหนักหนายินดียกให้แก่ผู้ขอ แล้วปรารถนาจะได้เป็นพระพุทธเจ้าอันสมบูรณ์ จึงภิเษกกรรม (เสด็จออกครั้งใหญ่) ออกจากรัตนภูมิ (แดนแห่งแก้วแหวนเงินทอง หรือความสุขสบาย) สะพายบาตร พร้อมทั้งสังฆบริวาร มุ่งเข้าสู่ป่าดงเดินทางไปเพื่อหาพระมหาธาตุ ปรารถนาทำกุศลเพื่อให้ได้ญาณหยั่งรู้ (สรพเพชฌดาญาณ) จึงอาศัยอิงใต้ต้นพระศรีมหาโพธิ์ หวังหาบรมโพธิสมภาร ทรงออกเดินทางแต่สองแคว ไปยังนครสุโขทัย บางฉล้ง และศรีสัชนาลัย ปรารถนาจำให้เมืองเหล่านี้เป็น ธรรมบุรา หรือเมืองแห่งธรรมะ

ตอนที่ ๗ บรรทัด ๑๐๐ – ๑๒๗

- สมเด็จพระมหาเถรศรีสุทธราชาจุฬามณีทรงกล่าวถึงการสร้างโพธิสมภารของท่าน โดยการรื้อฟื้นศาสนาเป็นลำดับดังนี้

- ลางแห่งได้ก่อพระศรีรัตนมหาธาตุ ผังแก้วเก่าประการที่ต้นพระศรีมหาโพธิ์ สร้างวิหารอาวาสอันงาม พระพุทธรูปอันงาม สมควรต้องจาริกไว้แล้วยังได้สร้างกุฎีอาศรมบทอันอุดมวิเศษยิ่งนัก

- ไปถึงที่ลางแห่งกระทำตระพัง (สระน้ำ) มหาสะพาน ปลุกต้นไม้หลายพรรณ สำหรับพระศรีมหาโพธิ์ก็ทรงกลปนา (แต่งคน) ไว้ดูแลมีไร่นาอากรไว้ให้ด้วย วันอุโบสถทั้งในเดือนดับเดือนเพ็ญปวารณาแต่งคนไว้สำหรับล้างดินภิกษุ

สงฆ์ทั้งหลาย

- ไปในที่ลานแห่งได้ปลูกสร้างมหาตำหนัก (เรือนพักขนาดใหญ่) สร้างศาลาและมหาตระพัง มหาเจดีย์ ปลูกพระศรีมหาโพธิและสร้างพระพุทธรูปอันใหญ่

- เมื่อเสด็จไปในลานแห่ง ทรงเทศลาดซื้อสัตว์ปลดปล่อยสัตว์ทั้งหลาย เป็นต้นว่า คน แพะ แกะ ไก่ หมู หมา ปลา เป็ด นก หก ผึ้ง เนื้อ บรรดาที่มีรูปดี โฉมงาม (ซึ่งเขามักซื้อไปฆ่าไปกิน) ทรงให้ฉลากลวดลายอันงามประกอบพระพุทธรูปอันงามลงในต้นอินทนิลที่ดงโปรดช้างในเขานางตาย โปรด (ปล่อยช้าง) ที่นั่นถวายเป็นพุทธบูชา

- ในที่ลานแห่ง แห่งหนึ่งเป็นที่ชุมนุมพระมหาธาตุเจ้าเป็นใหญ่ทั้งหลาย แต่อันตรธาน (สูญหายไปแล้ว) กลายเป็นป่าดงไป สมเด็จพระมหาเถรศรีสุรธาราฯ ทรงเอาตน (เอาเป็นธุระของตน) เข้าไปก่อกระทำ (บูรณะปฏิสังขรณ์) พระมหาธาตุหลวงคืนกลับสภาพเดิม พระมหาธาตุหลวงนี้สูงได้ ๙๕ วา (หรือ ๑๙๐ เมตร) ไม้ที่ขึ้นคลุมพระมหาธาตุนั้นกว้างสามคนอ้อมแขนรอบ พระศรีราชจุฬามณีโปรดให้คนแผ้วถางลงแล้วก่ออิฐขึ้นไปจากเดิมอีก ๓ วา (หรือ ๑๔ เมตร) แล้วให้สหายปูน (ฉาบปูน) จนทั้งองค์ สูงทั้งเก่าใหม่รวมกัน ๑๐๒ วา (หรือ ๒๐๔ เมตร) พวกขอม (หมายถึง พวกที่อยู่ในลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา) เรียกเจดีย์นี้ว่า พระธม หรือ พระมหาเจดีย์ ตั้งอยู่กึ่งกลางนครพระกฤษณ์ (นครปฐมโบราณ)

- ได้ทรงเล่าถึงการเสี่ยงบารมีว่า เมื่อจะสหายปูนพระธมนั้น หาปูนยาก หนักหนา หาปูนไม่ได้เลย สมเด็จพระมหาเถรศรีสุรธาราฯจุฬามณีจึงทรงอธิษฐานว่า “หากกูจะได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าแล้ว ขอให้พบโป่งปูน” ทันใดนั้นเอง ณ ที่ตรงนั้นทีเดียวก็ได้พบโป่งปูนอันหนึ่งดีหนักหนา เอามาฉาบพระธาตุที่ก่อเก่าใหม่แล้วยังเอามาต่อพระพุทธรูปหินที่หักอยู่จนบริบูรณ์ ปูนก็ยังเหลืออีก พระมหาธาตุหลวงนั้นกระทำปาฏิหาริย์อัศจรรย์ยิ่งนัก พระสารีริกธาตุอันใหญ่หลายองค์ออกมาล้อมพระมหาธาตุหลวงนั้น สมเด็จพระมหาเถรศรีสุรธาราฯจุฬามณียังก่อพระมหาวิหารด้วยอิฐเสร็จบริบูรณ์ โปรดให้คนไปสืบค้นหาพระพุทธรูปหินเก่าแต่โบราณ ไปหาไกลชั่วสองสามคืน แล้วเอามาประดิษฐานไว้ที่พระมหาวิหารนั้น

๔๘ จาริกวัดศรีชุม

พระพุทธรูปปางองค์บางแห่งได้แค่แขน คอ หรือ ศีรษะ ได้ส่วนของศีรษะบ้าง ออก บ้าง บางแห่งเศียรพระตกอยู่ไกลต้องใช้คนตั้ง ๔ คนจึงหามมาได้ บางแห่งได้แข้ง ได้ขา บางแห่งได้มือ ได้ตีน ล้วนเป็นพระพุทธรูปหินองค์ใหญ่ทั้งสิ้น ต้องชักมาด้วย ล้อด้วยเกวียนสู่พระมหาวิหารแล้วก็ต่อติดเข้าด้วยปูน จนมีรูปโฉมพรรณวิจิตรดัง พระอินทร์นิรมิต มีใหญ่บ้าง กลางบ้าง และเล็กบ้าง เอามาไว้เต็มพระมหาวิหาร เรียงเป็นแถวงามหนักหนา

ตอนที่ ๘ บรรทัด ๑๒๗ – ๑๓๔

- สมเด็จพระมหาเถรศรีสุรธาราชาจุฬามณีทรงเล่าถึงการสร้างสมภารบารมีในมณฑลเทศ (อินเดีย) ว่า

- ในมณฑลเทศ ที่ป่าตลิ่งบุตรนคร ใกล้ฝั่งน้ำอินมานที มีพระศรีรัตนมหาธาตุเป็นเจ้าชื่อ ศรีธัญญกตกา ประดิษฐานอยู่ พระกฤษณะทรงประดิษฐานพระมหาเจดีย์นั้น แต่ “พระกฤษณะนั้น คือ ตนพระมหาสามิศรีสุรธาราชาจุฬามณีศรีรัตนลงกาที่ปเป็นเจ้าเอง และทรงย้าว่า พระองค์เอง คือ ตนพระรามพระนารายณ์เทพที่ได้เกิด เทียวในสงสารภพเกิดไปมา ดังกล่าวไว้ในร้อยกรองเรื่องเกี่ยวกับพระเมตไตรยโคดม พระมหาเจดีย์ศรีธัญญกตกสูงใหญ่ โดยรอบนั้นฉลักรหินห้ารอยชาติ แม้มองจากปากใดทิศใดก็งามพิจิตรเป็นยิ่งนัก เมื่อก่อนพวกตรุก (พวกมุสลิมที่เข้ามารุกรานอินเดียในสมัยกลางพุทธศตวรรษที่ ๑๘) ได้มล้าง (ทำลาย) เอาทองไปจนหมด สมเด็จพระมหาเถรศรีสุรธาฯ ขึ้นจากลังกามาเอาฝูงคนดีแบกอิฐแต่ต่ำขึ้นไปกระทำพระพุทธรูปเก๋าท่านคีนบริบูรณ์ ทรงนำเอาพระมหาธาตุสองลูกจากสีหฬมาประดิษฐานที่เจดีย์ศรีธัญญกตกา บุญสมภารที่ทรงสร้างมีอาจพูดได้ถ้วนเลย

ตอนที่ ๙ บรรทัด ๑๓๔ – ๑๓๕

- สมเด็จพระมหาเถรศรีสุรธาราชาจุฬามณี เล่าถึงการสร้างสมภารบารมีในลังกาว่า เสด็จไปใกล้ฝั่งน้ำมาวาลิกคงคา ณ ที่พระพุทธเป็นเจ้าปุจรามขัน ประดิษฐานพระเกศธาตุ พระศิวธาตุ พระบริโกธธาตุ ซึ่งต่อมาเรียกชื่อ มหิยังคณะ มหาเจดีย์ ณ ที่นั้นพระบรมสารีริกธาตุได้แสดงปาฏิหาริย์อย่างใหญ่โต เหตุที่เป็น

ดังนั้น เพราะบัลลังก์มหาธาตุพังฝ่ายบูรพาทิศสิบสามวา สมเด็จพระมหาเถรศรี
สรธราชจุฬามณีทรงก่ออิฐสทลายปูน ทั้งองค์จนงามดั่งเขาไกรลาส นอกจากนั้น
ยังทรงนำพระพุทธรูปหินที่หักอยู่มาต่อเป็นองค์สมบูรณ์ ภายในวันเดียว ทรงสร้าง
บุญบารมีมากถึง ๒๘ ประการ พระมหาธาตุจึงเสด็จออกมาแสดงปาฏิหาริย์ดั่ง
น้ำมหาสมุทรไหลเป็นละลอกไปในท้องฟ้าสว่างไสว ดั่งดอกมะลิ ดอกพุดเต็ม
จักรวาล เช่น พระเกศธาตุเสด็จออกมาดั่งสายฟ้าแลบเป็นสายน้ำอยู่กลางหา
วสิ่งหนึ่งเห็นเหมือนตะวันที่มีแสงเหมือนสูงเผาหม้อเผาไห ซึ่งก็คือ พระศิวดาตุที่
เสด็จออกจากเจดีย์ทองปรากฏแสงขณะดวงอาทิตย์เสียอีก พระศิวดาตุนั้นราว
กับกลองเงินอันใหญ่ ส่องฉัพพรรณรังสีแก่โลกธาตุนานตั้งแต่สองชั้นฉายจนถึง
จักใกล้เที่ยง ชาวสีหลได้เห็นอัศจรรย์เช่นนั้น จึงพากันข้ามแม่น้ำมา ส่งเสียงร้อง
สาธุการกันเป็นการใหญ่ เพราะว่าพวกเขาเหล่านั้นเคยอาราธนาพระบรม
สารีริกธาตุให้แสดงปาฏิหาริย์ แต่ไม่เสด็จออก แต่พอสมเด็จพระมหาเถรฯ ทรง
อาราธนากลับเสด็จออกมาเวียนขวารอบพระเจดีย์ทอง เหตุที่เสด็จออกมาแสดง
ปาฏิหาริย์เพราะพระองค์ท่านได้มอบตนเพื่อจะฟื้นฟูพระพุทธศาสนาในลังกาทวีป
และจะฟังคำสอนของพระพุทธเจ้า สมเด็จพระมหาเถรฯ ทรงอัญชลีพระมหาธาตุเจ้า
พระมหาธาตุเจ้าองค์หนึ่งจึงเสด็จออกมาวัดเฉวียนรอบตนท่าน มาอยู่ตรงเหนือ
หัวและมาถึงกลางหน้าผาก ทรงยอมมือทั้งสองขึ้นรับพระเกศธาตุนั้นไว้ ทรงยินดี
ด้วยศรัทธาจนน้ำตาหลังไหลออกมาและทอดองค์ลงอัญชลีพระธาตุเจ้า ชาวสีหล
เห็นดังนั้น จึงเกิดศรัทธาพากันทอดตัวลงไหว้เบญจางค์มองเห็นดังท่อนอ้อยเรียง
รายกันแน่นเต็ม ต่างคนต่างพากันกล่าวสรรเสริญว่า สมเด็จพระมหาเถรฯ ทรง
เป็นหน่อพุทธางกูร (ผู้จักได้ตรัสรู้) แน่แท้ จนถึงเอน้ำมาชำระดินท่านและยินดีที่
จะดื่มกินด้วยศรัทธา บางคนก็ขุดเอาดินที่สมเด็จพระมหาเถรฯ ทรงเหยียบแย่ง
กันเอาไปบูชา ครั้นรุ่งขึ้น เห็นพระธาตุสององค์เหาะขึ้นไปก่อนในอากาศ เมื่อพระ
มหาเถรฯ ทรงข้ามแม่น้ำไปอีกฝั่งแล้ว พระมหาธาตุจึงเสด็จเข้ายังโกศ ในวันรุ่งขึ้น
เมื่อสร่งน้ำแล้ว พระธาตุจึงเสด็จขึ้นไปกลางหาดังงจักรกลิ้งไปสู่พระเจดีย์ทอง
พระธาตุแสดงปาฏิหาริย์อยู่ ๓๑ วัน เพราะต้องการให้คนทั้งหลายไปช่วยฟื้นฟู
ศาสนาของพระพุทธเจ้าในลังกาอันเป็นการมหากุศล

ตอนที่ ๑๐ บรรทัด ๑๓๔ – ๑๘๖

- สมเด็จพระมหาเถรศรีสุรธาราชาจุฬามณีทรงเล่าเรื่องไปบูรณะพระทันตธาตุ ดังนี้

- ได้เสด็จไปที่อรัญญิกนอกเมืองกำแพง ไพร่พวกชาวสีห์ต่างตกแต่งธง ฎูป ดอกไม้เครื่องหอม มาพร้อมบริวาร เพื่อไหว้พระมหาทันตธาตุ ถัดจากพระมหาสามี พระมหาเถระและเถระ (ฝ่ายคามวาสี) ยังมีหมู่สงฆ์ อันทรงธุดงค์ศิลา พระมหาสามี อรัญญวาสี ถัดไปเป็นฝูงอมาตยราชเสนา อุบาสก อุบาสิกา นั้บไม้ถั้ววน ที่ปราสาททอง เขาเอาพระทันตธาตุมอบให้แก่สมเด็จพระมหาเถรศรีสุรธาราชาจุฬามณี ได้ทรงยอ สอนมือรับมาพิจารณาดูเห็นเป็นของแท้จริง สมเด็จพระมหาสวามีเป็นเจ้าจึงมี ศรัทธาโอยทานพระองค์เอง แล้วไถ่พระองค์ออกมาเพื่อบูรณะพระทันตธาตุ ได้ เงิน(?) ร้อยมาทำยอดพระธาตุที่นั่น พระธาตุจึงแสดงปาฏิหาริย์ถึงสามเดือนเป็น มหัศจรรย์ เป็นคุณแก่สกลโลก

- ได้เสด็จไปที่เขาสุมนกูฏ ณ ที่นั่นพระธาตุทั้งหลาย อันได้แก่ พระนลาต ธาตุ พระศิวาธาตุ พระทักษิณอักขกธาตุ และพระทันตธาตุต่างเสด็จขึ้นไปกลาง หาวแสดงปาฏิหาริย์อีก ชาวสีห์หลต่างพากันศรัทธาพระมหาเถรศรีสุรธา พากันมา หล่อรูปสมเด็จพระมหาเถรศรีสุรธาราชาจุฬามณีไว้เหนือจอมเขา (ความที่เหลือ อ่านไม่ได้ความ)

- มีกล่าวถึงพระศรีอารยโมตริ การเสด็จไปเมืองอนุราชปุระ และพระพุทธรูมิ แต่ความที่จารึกขาดหายไปมากเกินกว่าจะเข้าใจได้

๒.๒ วิเคราะห์

เรื่องราวเกี่ยวกับจารึกวัดศรีชุมนับว่าได้นำไปสู่ประเด็นถกเถียงได้หลาย ประเด็นคือ

๒.๒.๑ สถานที่พบศิลาจารึกวัดศรีชุม

ตามข้อมูลที่ได้รับทราบกัน ศิลาจารึกวัดศรีชุมถูกค้นพบอยู่ในอุโมงค์ มณฑปวัดศรีชุม ซึ่งนับว่าเป็นเรื่องแปลกมากทีเดียว เนื่องจากศิลาจารึกนี้มีขนาดใหญ่ อีกทั้งเนื้อความก็สำคัญมาก และน่าจะเคยตั้งไว้ในที่สาธารณะ เรื่องนี้ทำให้

คิดว่า ได้มีผู้นำศิลาจารึกไปเก็บไว้ โดยอาจเป็นการซ่อนเพื่อป้องกันการถูกทำลาย หรือถูกสั่งให้นำไปเก็บในที่ที่ไม่มีคนเห็น เมื่อพิจารณาจากเนื้อหาในศิลาจารึก พบว่ามีข้อความที่ผู้เขียนคือ พระมหาเถรศรีสุรธาได้พรรณนาถึงราชตระกูลศรีนาวนำถมว่า ได้เคยช่วยให้ราชวงศ์ศรีอินทราทิตย์ขึ้นมามีอำนาจ โดยมีน้ำเสียงในลักษณะทวงบุญทวงคุณ ดังนั้นจึงเป็นไปได้ว่า หลังจากสมเด็จพระมหาเถรศรีสุรธากลับมาจากลังกาแล้ว ได้ทรงสถาปนาศิลาจารึกนี้ขึ้นในสมัยที่กษัตริย์ราชวงศ์ศรีอินทราทิตย์ยังอ่อนแออยู่ ศาสตราจารย์ ดร. ประเสริฐ ณ นคร คิดว่า คงเป็นในช่วงที่สุโขทัยตกเป็นประเทศราชของฝ่ายพระนครศรีอยุธยาชั่วคราว กษัตริย์สุโขทัยที่ครองราชย์ต่อมาทรงเห็นไม่สมควรจึงสั่งให้เก็บซ่อนไว้ เหตุที่ไม่ทำลายเพราะผู้ทำจารึกเป็นเจ้านายเชื้อสายราชวงศ์เก่าที่เป็นบุคคลสำคัญ

๒.๒.๒ ความสำคัญของราชวงศ์ศรีนาวนำถม

จารึกวัดศรีชุมได้กล่าวไว้อย่างชัดเจนว่า พ่อขุนศรีนาวนำถมทรงเป็นพระมหากษัตริย์นักรบที่ปกครองเมืองสุโขทัยและศรีสัชนาลัยอยู่ก่อน และทรงรบได้เมืองสุโขทัยและเมืองระแหงจากอิन्द्रาปเตซึ่งอาจเป็นกษัตริย์มอญทางตะวันตก พระราชอาณาเขตของพระองค์กว้างขวางใหญ่โตโดยมีชุมชนหรือกลุ่มคน (อาจทั้งคนไทยและชาติพันธุ์อื่นๆ) ที่มาอ่อนน้อมทุกทิศ และได้ทรงสถาปนาวัดพระศรีรัตนมหาธาตุขึ้นกลางเมืองสุโขทัย พ่อขุนศรีนาวนำถมมีพระราชโอรสคือพ่อขุนผาเมือง เจ้าเมืองราด-เมืองลุม-เมืองสะคา (ในลุ่มแม่น้ำป่าสัก) และพระยาคำแหงพระราม เจ้าเมืองสระหลวงสองแคว (เมืองแปดในพิษณุโลก) แสดงว่าทรงมีพระราชอำนาจในขอบเขตที่เป็นแดนหัวใจของอาณาจักรสุโขทัยต่อมา ในจารึกนี้สมเด็จพระมหาเถรศรีสุรธา ทรงเล่าว่า เป็นหลานปู่ของพ่อขุนศรีนาวนำถม เป็นหลานพ่อขุนผาเมืองและเป็นลูกพระยาคำแหงพระราม ซึ่งแสดงว่าพระยาคำแหงพระรามเป็นพระอนุชาของพ่อขุนผาเมือง การปกครองอาณาจักรสุโขทัยจึงเป็นในลักษณะเมืองราชธานีกับเมืองลูกหลวง

๒.๒.๓ พ่อขุนผาเมืองกับพ่อขุนบางกลางหาว

พ่อขุนผาเมืองนั้นถือว่า มีบทบาทเด่นในจารึกวัดศรีชุม พระองค์มีพระสหาย พระนามว่า พ่อขุนบางกลางหาว แม้เป็นพระสหายกันแต่ฐานะไม่เท่ากัน เพราะพ่อขุนผาเมืองเป็นพระราชโอรสของพ่อขุนศรีนาวนำถมเจ้าเมืองสุโขทัย-ศรีสัชชนาลัย และพ่อขุนผาเมืองได้รับนามเกียรติ (ราชทินนาม) “ศรีอินทราปตินทราทิตย” พระขรรค์ชัยศรี และพระธิดาจากผีฟ้าแห่งยโสธรปุระ (เมืองพระนครหลวงเขมร) หมายถึง กษัตริย์เมืองพระนครหลวงพระองค์ที่สวรรคาลัยแล้ว (อาจเป็นพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗) เนื่องจากพ่อขุนผาเมืองปกครองกลุ่มเมืองในกลุ่มแม่น้ำป่าสัก ซึ่งอยู่ทางตะวันออกสุดของราชอาณาจักรสุโขทัย และติดแดนอาณาจักรเขมรโบราณซึ่งมีอำนาจมาก จึงทรงยอมรับนามเกียรติจากพระมหากษัตริย์เขมร และศัพท์ “กัมรแดง อัญ” นำหน้าพระนามแบบเขมรด้วย

เหตุการณ์รอบกับขอมสบาดโขลญลำพงนั้น ศาสตราจารย์ ดร. ประเสริฐ ณ นคร สันนิษฐานว่า คงเป็นผลมาจากรัชกาลพ่อขุนศรีนาวนำถมสิ้นสุดลง ขอมสบาดโขลญลำพงได้ยกทัพเข้ามายึดเมืองสุโขทัยและศรีสัชชนาลัยที่พ่อขุนบางกลางหาว น่าจะได้ปกครองดูแล พ่อขุนผาเมืองทรงสั่งให้พ่อขุนบางกลางหาวไปรวบรวมพลของพระองค์ยังเมืองบางยาง (ไม่ทราบว่ายู่ที่ใดแน่) มารบขอมสบาดโขลญลำพง พ่อขุนบางกลางหาวไม่สามารถต้านทานศัตรูได้ จึงขอความช่วยเหลือจากพ่อขุนผาเมือง ฝ่ายพ่อขุนผาเมืองทรงรับขณะศัตรูที่พ่ายไปอย่างราบคาบ และทรงยึดเมืองสุโขทัยได้ พ่อขุนผาเมืองได้เวนเมืองคืนแก่พ่อขุนบางกลางหาว แต่ฝ่ายหลังไม่ยินดีเข้าเมืองเพราะ “เกรงแก่พระสหาย” ดังนั้น พ่อขุนผาเมืองจึงได้ยกพลออกพร้อมทั้งประกอบพิธีอภิเษก (คือ รดน้ำ) พ่อขุนบางกลางหาวเป็นเจ้าเมืองสุโขทัยพร้อมทั้งพระราชทานนามเกียรติที่ได้รับจากกษัตริย์แก่พระสหาย พิธีกรรมนี้มีความสำคัญในเชิงสัญลักษณ์ เพราะหมายถึงการที่พ่อขุนผาเมืองได้ประกาศพระองค์เสมอด้วยกษัตริย์เขมร โดยสลัดสิ่งที่บ่งบอกความเป็นประเทศราช

จารึกวัดศรีชุมกล่าวว่า พ่อขุนผาเมืองได้เสด็จมาประทับยังเมืองศรีสัชชนาลัย และทรงสร้างพระเจดีย์เป็นคุณแก่ท้าวพระยาทั้งหลาย พร้อมทั้งสรรเสริญพระองค์ในฐานะเป็น “อาจารย์พรณิบาลแก่ท้าวพระยามหากษัตริย์ทั้งหลาย” ซึ่ง

หมายความว่า ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ผู้ยิ่งใหญ่เหนือกษัตริย์ทั้งหลาย

๒.๒.๔ สมเด็จพระมหาเถรศรีสุรราชจุฬามณีกับการสร้างสมภารบารมี

สมเด็จพระมหาเถรศรีสุรราช ได้ทรงเล่าถึงการสร้างสมภารบารมีเพื่อจะได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า โดยเสด็จไปนมัสการและบูรณปฏิสังขรณ์พระบรมสารีริกธาตุในที่ต่างๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง พระบรมสารีริกธาตุสำคัญในลังกา อันได้แก่

มหายังคณเจดีย์ ซึ่งบรรจุพระเกศธาตุและพระศิวาธาตุ พระเกศธาตุนั้น พระสุมณเทวราชผู้เป็นเทวดารักษาเขาสุมณภูในเกาะลังกาได้ขอพระราชทานไว้บูชา ส่วนพระศิวาธาตุนั้น พระสรณศิษย์ของพระสารีบุตรได้แสดงปาฏิหาริย์เอื้อมมือเข้าไปหยิบเอาจากในกองเพลิงที่ไหม้พระบรมสารีริกธาตุ ในภายหลังได้นำไปบูชาในมหายังคณเจดีย์ที่เกาะลังกา จารีกวัดศรีชุมได้กล่าวว่า มีพระบริโกธธาตุรวมอยู่ ณ เจดีย์นี้ด้วย ในขณะที่คัมภีร์**มหาวงค์**ได้กล่าวถึงพระบริโกธธาตุเลย

พระทันตธาตุ ซึ่งอยู่ที่นอกเมืองกำโปละ หรือ กำพะไล พระทันตธาตุนี้ตามคัมภีร์ **ท้าววาทะ** เดิมตกเป็นของพระเจ้าพรหมทัตต์และประดิษฐานอยู่ที่เมืองทันตปุระ ให้คนได้บูชากันมาหลายชั่วคน ต่อมาพวกนิคนธ์ได้ไปยุยงพระเจ้าปาณทั กษัตริย์ผู้ปกครองเมืองปาตลีบุตรว่า การบูชากระดูกคนเป็นอัปมงคล พระองค์จึงให้นำพระทันตธาตุมายังเมืองของพระองค์แล้วทรงสั่งให้ทำลายหลายวิธี นับตั้งแต่เอาเผาในกองไฟ ให้ช้างเหยียบกระเทียบ เอาธนูทิ่มแทงแทง และเอาทิ้งในคูเมืองโสโครก ทุกครั้งที่กระทำดังกล่าวกว่า พระทันตธาตุก็แสดงปาฏิหาริย์กลับกลายเป็นดอกบัวเสมอ จนท้ายที่สุดพระเจ้าปาณทัจึงทรงหันกลับมาเคารพบูชาและให้นำไปประดิษฐานที่เมืองทันตปุระดังเก่า ต่อมาเมืองทันตปุระถูกศัตรูมารุกราน เจ้าเมืองทันตปุระเห็นว่า พระสารีริกธาตุจะเป็นอันตราย จึงมอบหมายให้พระธิดา คือ นางเหมมาลาและพระราชบุตรชาย คือ เจ้าชายทันตะ นำพระทันตธาตุลงเรือไปเกาะลังกา เพราะพระองค์เป็นพระสหายกับเจ้าเมืองลังกา ต่อมาพระทันตธาตุจึงไปประดิษฐานที่นั่น หลังจากถูกนำไปที่ต่างๆ เวลาที่ลังกาเปลี่ยนราชวงศ์หรือเมืองหลวง พระทันตธาตุก็เปลี่ยนที่ประดิษฐานไปเรื่อยๆ

พระเจดีย์ศรีรัตนยถกฏกา สมเด็จพระมหาเถรศรีสุรธาดา เล่าว่า ได้นำชาวลังกาที่มีศรัทธาไปปฏิสังขรณ์พระเจดีย์นี้ ซึ่งอยู่ ณ เมืองปาฏลีบุตร ที่ใกล้ฝั่งน้ำอินทมาณี อีกทั้งยังนำพระบรมสารีริกธาตุสองลูกไปประดิษฐานที่นั่นด้วย เนื่องจากมหาเจดีย์นี้เคยถูกพวกตรุก หรือ มุสลิมเข้ามาปล้นทำลายเอาทองไปสิ้น

พระธม หรือ พระมหาเจดีย์หลวง ตั้งอยู่กึ่งกลางนครพระกฤษณ์ ซึ่งตามเส้นทางเมื่อสมเด็จพระมหาเถรศรีสุรธาดา เดินทางกลับจากลังกาอยู่ถัดจากเพชรบุรี ราชบุรีมาก่อนจะไปถึงอโยธยาศรีรามเทพนคร นครพระกฤษณ์นี้คือเมืองนครชัยศรีโบราณ ซึ่งปัจจุบันมีพระโศภนเจดีย์เป็นศูนย์กลาง เมื่อบูรณะเสร็จแล้ว ยังทรงนำพระพุทธรูปหินเก่าที่หักอยู่มากมายหลายองค์มาต่อติดประติดเป็นองค์สมบูรณ์ เมืองนครพระกฤษณ์ คือ เมืองทวารวดีที่นครปฐมนั่นเอง พระพุทธรูปหินที่ทรงต่อใหม่นั้น ทำให้นึกถึงพระพุทธรูปสมัยนิยมของวัฒนธรรมทวารวดีในภูมิภาคตะวันตกของไทย

การกระทำบุญของสมเด็จพระมหาเถรศรีสุรธาดาเป็นไปในหลายลักษณะดังต่อไปนี้ การสร้างมหาสะพาน มหาตระพัง (สระน้ำใหญ่) มหาศาลา มหาตำหนัก พระพุทธรูป การโปรส (ปลดปล่อย) คนและสัตว์เป็นอิสระ เส้นทางจาริกแสวงบุญของท่านปรากฏในจารึกเขากบ (หลักที่ ๑๑) โดยเริ่มต้นที่สระหลวงสองแควไปยังสุโขทัย บางฉล้ง ศรีสัชนาลัย ผ่านเมืองฝาง แพร่ ลำพูน ตาก เชียงทอง จากนั้นเข้าสู่เขตมอญไปถึงนครพัน แล้วข้ามฝั่งสมุทรไปกลิงครัฐ ปาตลีบุตร ทันทปุระ นครตรีโจพมณฑล มัลลราช และลังกาเป็นที่สุด ระหว่างอยู่ลังกา ๑๐ เข้า (๙ ปีเต็ม) นั้น ท่านได้ไปบูรณะเจดีย์ศรีรัตนยถกฏกา ก่อนที่จะกลับเมืองสยาม เมื่อกลับมาแล้ว สมเด็จพระมหาเถรศรีสุรธาดาจุฬาราชมุนียังคงมีบทบาทอยู่มาก เพราะมีเรื่องราวของท่านที่กลายเป็นตำนานแล้วเกี่ยวกับการที่พระมหาเถรไพล่ลายบรรจุพระสารีริกธาตุที่พระโศภนเจดีย์ และใน **พงศาวดารเมืองเหนือ** กล่าวถึงท่านว่า เป็นผู้บรรจุพระสารีริกธาตุที่วัดเดิม (ต่อมาเรียกว่า วัดอโยธยา) ที่เกาะหนองโสน สอดคล้องกับจารึกวัดศรีชุมที่กล่าวว่า ท่านได้กระทำพระพุทธรูปที่อโยธยาศรีรามเทพนคร

๒.๒.๕ **ความสัมพันธ์ทางศาสนากับลังกา** จารีกวัดศรีชุมเป็นหลักฐานสำคัญเกี่ยวกับความสัมพันธ์ทางศาสนาระหว่างสุโขทัยกับลังกา ช่วงเวลาก่อนหน้านี้นั้นไปประมาณหนึ่งศตวรรษ พระภิกษุจากดินแดนมอญและพม่าได้เดินทางไปเล่าเรียนและสืบศาสนาที่ลังกา สมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราชที่ ๑ (พระยาสิริไทย) ได้เชิญสมเด็จพระมหาสามีจากลังกามาเป็นพระอุปัชฌาย์ในการทรงออกพระผนวช และมีสงฆ์ลังกามาเผยแผ่ศาสนาที่สุโขทัยด้วยหลายรูป สมเด็จพระมหาเถรศรีสุรธาได้เล่าว่า ทรงยึดถือเยี่ยงของลังกาทุกประการในเรื่องวัตรปฏิบัติ ซึ่งแสดงถึงการยึดพระสงฆ์ลังกาเป็นแบบอย่าง อย่างไรก็ตาม แนวทางการปฏิบัติวิปัสณากรรมของพระมหาเถรฯ ที่กล่าวไว้ในจารึกเขากบ นครสวรรค์ (ดูเอกสารสำคัญลำดับที่ ๓ ข้างล่าง) แสดงให้เห็นอิทธิพลของพุทธมหายานอย่างชัดเจน

๒.๒.๖ **ความรู้ด้านวัฒนธรรม** จารีกวัดศรีชุมได้ให้ความรู้ด้านวัฒนธรรมอยู่ไม่น้อย เช่น คติความเชื่อเกี่ยวกับการเวียนว่ายตายเกิด หรือสังสารวัฏ การอบรมเลี้ยงดูเจ้านาย คำสอนเรื่องการปฏิบัติตนของคนดี กับบทบาทของพระสงฆ์ในโลกแห่งวัฒนธรรมเปิด เช่น การที่สมเด็จพระมหาเถรศรีสุรธากล่าวถึงการ “ถเมิรเทศ” หรือเดินทางไปในดินแดนต่างๆ

๒.๒.๗ **บทพรรณนาเรื่องปาฏิหาริย์** ผู้อ่านจารีกวัดศรีชุมที่เป็นคนรุ่นปัจจุบัน คงจะรู้สึกลำบากใจที่จะเชื่อเรื่องราวพระประวัติของสมเด็จพระมหาเถรศรีสุรธาฯ ที่เล่าเหมือนเลียนแบบมหาเวสสันดรชาดกและพุทธประวัติ ยิ่งเรื่องการแสดงปาฏิหาริย์ของพระบรมสารีริกธาตุในโอกาสและสถานที่ต่างๆ ด้วยแล้วยิ่งไม่น่าเชื่อหนักขึ้นไปอีก อย่างไรก็ตาม การเขียนพรรณนาในลักษณะเกินความจริงเป็นเรื่องปกติและยอมรับได้ของคนสมัยก่อน ในทำนองเดียวกับการเฝินยอพระเกียรติพระมหากษัตริย์โดยทั่วไป ซึ่งคำนึงถึงแบบแผนของวรรณกรรมโบราณ

๓. บทวิเคราะห์เนื้อความ

๑ ...^๑

๒

๓ สเด็จพระ^๒ ตถาคต เปน
สมเด็จพระตถาคต^๓ เป็น[เจ้า]^๔

๔ มหายังคน^๕ เมื่อสเด็จพระมหามุนีศรีมหาพนตธาตุ

..... มหายังคนะ^๖ เมื่อสมเด็จพระมหามุนีศรีมหาพนตธาตุ^๗ [สุคนธ
เจติยพัง]

๕ อยู่..... สเด็จพระมหาเถรผู้สิริสรราชจุลามาผู้สิริรัตนลงกาทิปมหาสา

^๑ จุดที่เว้นไว้ คือ จารึกที่ยังอ่านไม่ได้ เพราะอักษรลบเลือนมาก

^๒ คำที่ไม่ขีดเส้นใต้ไว้ คือ คำที่อ่านไว้แต่เดิมและตีพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๐๐

^๓ พระผู้ไปแล้วอย่างนั้น เป็นคำที่พระพุทธเจ้าทรงเรียกพระองค์เอง

^๔ คำในวงเล็บขีดเส้นใต้ [] นั้น ผู้ทำคำอ่านในที่นี้ใส่ไว้ในเชิงสันนิษฐานเพื่อให้ผู้อ่านเข้าใจเนื้อความง่ายขึ้น

^๕ คำที่ขีดเส้นใต้ คือ คำที่อ่านได้เพิ่มเติมในการสัมมนาเมื่อ พ.ศ. ๒๕๒๓

^๖ มหายังคนะ มาจากภาษาบาลีว่า มหิ + องค์ + คน ซึ่งเรียกมหาเจติยในลังกาเป็นที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้ามี ๓ องค์ด้วยกันคือ พระเกศธาตุ พระศิวาธาตุ และพระโศกธาตุ เรื่องราวเกี่ยวกับเจติยนี้มีเล่าอยู่ในคัมภีร์มหาวงศ์ของลังกาทอนที่พระพุทธองค์เสด็จเกาะลังกาเพื่อปราบทมิฬพญักษ์ (หมายถึง พวกรชนพื้นเมืองเดิมที่ยังไม่ได้รับนับถือศาสนาพุทธ) สุมณเทวราชผู้เป็นใหญ่แห่งเขาสมณภูฏได้ขอพระธาตุจากพระองค์ไว้บูชา พระพุทธองค์ทรงใช้พระหัตถ์ลูบไล้พระเกศา ได้เส้นพระเกศาไว้ก่อนบรรจุในพระสถูปที่สมณเทวราชก่อขึ้น ต่อมาเมื่อพระพุทธเจ้าปรินิพพาน พระสรณูเถระ ซึ่งเป็นศิษย์ของพระสารีบุตรได้อภินิหารยืมมือหยิบพระศิวาธาตุของพระพุทธเจ้าจากกองเพลิงแล้วนำไปเกาะลังกาใส่บรรจุไว้ในมหายังคนสถูปที่ใส่พระเกศธาตุไว้ก่อน ในภายหลังเมื่อกษัตริย์ทูลเกล้าทูลกระหม่อมทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ได้ทรงสร้างพระสถูปครอบใหม่ คัมภีร์มหาวงศ์กล่าวถึงพระธาตุเพียงสององค์หาได้กล่าวถึงพระโศกธาตุไม่ มหายังคนเจติยมีชื่อเสียงมากจึงมีการสร้างจำลองในที่อื่น ไทยใช้ว่า มเหยงคณ์ เช่น ชื่อวัดที่มีอยู่ที่พระนครศรีอยุธยา และ นครศรีธรรมราช

^๗ มหามุนีเป็นศัพท์เรียกพระพุทธเจ้าแบบนิกายมหายาน คำว่า มหามุนีศรีมหาพนตธาตุ คือ พระเขี้ยวแก้วของพระพุทธเจ้า

มิเป

อยู่[ก่อน] สมเด็จพระมหาเถรผู้ชื่อศรีศรัทธาราชจุฬามณีศรีรัตนลง
กาที่ป^๙ มหาสามี^๙ เป็

๖ นเจ้า ไกลฝั่งน้ำมาวลิกคงคาในลงกาทวีปนอกเมืองกำพลไถถึง...ย สั
เดจหา

นเจ้า[มาจอดอยู่]ใกล้ฝั่งน้ำมาวลิกคงคา^{๑๐} ในลงกาทวีปนอกเมือง
กำพลไ^{๑๐} ถึง[ที่ตาย] สมเด็จพระ

๓/ที่นันทกษัตริย์ทนต์ธาดุสคนธเจตีสามีสามอนนมียอดอนนมินิ

[หาผู้คนดี]ที่นั่น ก่อพระทนต์ธาดุสคนธเจตีสามีสามอันมียอดอันหนี

๘ งพระมหาเถรศรีสุทธาราชจุฬามณีเกิดในนครหลวงสองแคว บุชีพรญาสรี
นาวนำถ์(เปนขุน) เปนพ่

งพระมหาเถรศรีศรัทธาราชจุฬามณีเกิดในนครหลวงสองแคว^{๑๒}

บุชีพรญาสรีนาวนำถ์^{๑๓} เป็นพ่อ

^๙ เกาะลังกา

^๙ ผู้สอน, นักปราชญ์ผู้ยิ่งใหญ่, ผู้เป็นแสงสว่างแห่งลังกา

^{๑๐} แม่น้ำมาวลิก ชื่อที่ถูกตัดลงในภาษาทมิฬ คือ “มหามาลูกคงคา” ปัจจุบันเรียกแม่น้ำนี้ว่า
มหาเวลิคงคา

^{๑๑} เมืองกำพลไถหรือเมืองกำโปละ เริ่มเป็นเมืองหลวงของลังกาในปี ค.ศ. ๑๓๔๖ หรือ พ.ศ.
๑๘๘๙ ราว ๓๓ ปี ในรัชกาลพระเจ้าพูนเนกพาหุที่ ๔ ซึ่งทรงครองราชย์ ๔ ปีและยังคงเป็น
เมืองหลวงในรัชกาลพระเจ้าพูนเนกพาหุที่ ๕ ผู้ทรงครองราชย์ต่อมาอีก ๒๙ ปี แต่ทรงย้าย
เมืองหลวงจนถึงปี ค.ศ. ๑๓๙๖ หรือ พ.ศ. ๑๙๓๙ ดู Patrick Peebles, *The History of Sri Lanka*,
(Greenwood Publishing Group, 2006): 33

^{๑๒} สหะหลวงสองแคว น่าจะเป็นเมืองแฝด เมื่อเรียกรวมกัน ในทำนองเดียวกับ ศรีลังกาลัย
สุโขทัย เวียงจันทน์เวียงคำ เชียงตุงเชียงทอง แพร่น่าน พระบางคนที่ หรือ ละโว้โยธยา
หมายถึง รัฐ หรือ แคว้นแคว้น ที่อยู่ภายใต้การปกครองของราชวงศ์หรือ “อนุวงศ์” (ศัพท์เก่า
ที่ใช้ในกฎหมายโบราณคดี ซึ่งอ้างถึงในกฎหมายตราสามดวง) เมืองหนึ่งเป็นเมืองกษัตริย์
อีกเมืองหนึ่งเป็นเมืองรัชทายาท เนื่องจากสมเด็จพระมหาเถรศรีศรัทธาจะเกิดในนครสอง
นครไม่ได้ จึงต้องตีความว่า ท่านเกิดในอนุวงศ์ปกครองแคว้นแคว้นที่ชื่อ สหะหลวงสองแคว

^{๑๓} คำว่า ขุน ในสมัยต้นคริสต์ศตวรรษที่ ๑๓ หรือกลางพุทธศตวรรษที่ ๑๘ มีความหมาย
อย่างกว้างๆ คือ กษัตริย์

๕๔ จารึกวัดศรีชุม

- ๙เสวยราชย์ในนครสองอนนทนนิงชินครสุโขทัยอนนทนนิงชินครสุริ(ส)
[พญา]เสวยราชย์ในนครสองอัน อันหนึ่งชื่อนครสุโขทัย อันหนึ่งชื่อนครศรีเส
- ๑๐ ชนาไล ประดิษฐานพระศรีรัตนมหาธาตุใกล้ฝั่งน้ำ...ในนครสุโขทัย
อนนทนนพช
चनाไล^{๑๔} ประดิษฐานพระศรีรัตนมหาธาตุใกล้ฝั่งน้ำ[...]ในนครสุโขทัยนั้น พ่อข
- ๑๑ นศรีนาวนำถุ ศรีเสชนาไลดงอิงเปนบุญธรรมหนักหนา
นศรีนาวนำถุม[สถิตในนครสุโขทัย]ศรีเสชนาไลดงอิง^{๑๖}เป็นบุญธรรมหนักหนา
- ๑๒ นา^{๑๗}เปนขุนในเมืองชลยง.....เมืองใดออกพขุนนำถุเปื่องตวนน
อช
นาเป็นขุนในเมืองชลยง^{๑๘} [เมืองเหนือ]เมืองใดออก^{๑๙}พ่อ
ขุนนำถุม เปื่องตวันอช
- ๑๓ กเถิง.....เปื่องหววนอนเถิงขุนลุนตาขุนดาขุนดาน ๐...เปื่องในหริดีเถิง
ฉอดดวยงเหลก
กเถิง.....เปื่องห้วนอน^{๒๐}เถิงขุนลุนตาขุนดาขุนดาน ๐...เปื่อง^{๒๑}ใน

^{๑๔} ศรีสุชนาลัย

^{๑๕} น่าเสียดายที่ชื่อตรงนี้ลบเลือนไป แต่คงหมายถึง ลำน้ำซึ่งไหลผ่านตอนเหนือของสุโขทัยลงมาต่อเชื่อมกับลำน้ำที่ในปัจจุบันเรียกว่า คลองแม่รำพัน ทางตะวันออกของเมือง

^{๑๖} ดงอิง หมายถึง เป็นที่พึ่งพิง

^{๑๗} ความที่พิมพ์ด้วยอักษรเอนมีปัญหาคือ เดิมอ่านไว้ว่า “เป็นขุนยี่ขุนนางหนักหนา” ในที่นี้ใช้คำอ่านใหม่ของศาสตราจารย์ ดร. ประเสริฐ ณ นคร ซึ่งได้ความดีกว่า

^{๑๘} การปรากฏชื่อเมืองชลยงพร้อมกับเมืองศรีเสชนาไล หมายความว่า เมืองทั้งสองคือชลยงและศรีสุชนาลัยเป็นคนละเมืองกัน

^{๑๙} เมืองที่ย่อมอยู่ภายใต้การปกครอง หรือเมืองขึ้น

^{๒๐} ทิศใต้

^{๒๑} ทิศตะวันตกเฉียงใต้

หริตถิณอด^{๒๒} เวียงเหล็ก^{๒๓}

- ๑๔ ..เปื่องตวันตกเถิง...ละพุล.....บุญ...๐ เปื่องพายบบเถิงชยงแสนพายว.
ลาว ๐ เปื่อ
..เปื่องตวันตกเถิง[เวียง]ละพุน^{๒๔}บุญ...๐ เปื่องพายัพ^{๒๕} เถิงเชียง
แสน^{๒๖} พยว^{๒๗} [ม]ลาว^{๒๘} ๐ เปื่อ
- ๑๕ งตึนนอนเถิงเมืองด....ขุนตาน.....(ขุน) ค.....พขุนนำถมตาย ไดเมือง
งสุก
งตึนนอน^{๒๙} เถิงเมืองด....ขุนตาน.....ขุนค.....พ่อขุนนำถมตาย
ได้เมืองสุก
- ๑๖ โขไทแกพขุนตาย.....พขุนนำถมคุณอนนพิเสส๐คี่..งข้างรู้วังข้างแกลวหาน
...
โขทัยแกพ่อขุนตาย^{๓๐}พ่อขุนนำถมรู้คุณ^{๓๑} อันพิเศษ ๐คี่..งข้างรู้
วังข้าง^{๓๒} แกลวหาญ^{๓๓} [อีแดง

^{๒๒} เมืองฉอด ตรงกับ เมืองสอ ดบนแม่น้ำเมย จังหวัดตาก บางท่านสันนิษฐานว่า คือ เมืองเมียวดีในประเทศพม่า

^{๒๓} ศาสตราจารย์ ดร. ประเสริฐ ณ นคร ได้ให้ความหมายว่า ชัยภูมิที่ตั้งเมืองเล็กก่อนตั้งเมืองใหญ่

^{๒๔} ลำพูน

^{๒๕} ทิศตะวันตกเฉียงเหนือ

^{๒๖} ข้อความในบรรทัดที่ ๑๔ อ่านไม่ได้ความชัดเจนเลย และเป็นไปได้ว่า อาจผิดทั้งหมด เช่น ที่กล่าวถึงเชียงแสนก็ไม่น่าเป็นไปได้ เพราะเมืองเชียงแสนนั้น **ขึ้นกาลมาลีปกรณ์** และ **ตำนาน ๑๕ ราชวงศ์** ของเชียงใหม่ว่า พระยาแสนภูทองสร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๑๘๓๑

^{๒๗} พะเยา

^{๒๘} มลาว อาจหมายถึง ลาว หรือ มาว หรือ ไทยมาวหลวง เป็นอาณาจักรหนึ่งทางพม่าซึ่งกำลังจะขึ้นมามีอำนาจในขณะนั้น

^{๒๙} เปื่องตึนนอน คือ ทิศเหนือ

^{๓๐} ตาย ใช้ลงท้ายประโยคเช่นเดียวกับ แล

^{๓๑} คุณ แปลว่า ประโยชน์ ในภาษาเขมรมีคำว่า คุณ แปลว่า วิชา ความรู้ ศาสตร์

^{๓๒} วังข้าง แปลว่า จับข้าง

๕๖ จารึกวัดศรีชุม

- ๑๓/เขาแทงพูน...นำถ้ำ...พูนนำถ้ำต่อหาวข้างคอยอีแดงพะเลิง.....
พะเลิง]เข้าแทงพูน[นาว]นำถ้ำ[ตาย] พูนนำถ้ำต่อหัวช้าง^{๓๔}
ด้วยอีแดงพะเลิง^{๓๕}
- ๑๔ ..ใต้เมืองแก่พูนนำถ้ำพูนนำถ้ำใส่.....อีแดงพะเลิงใหญ่ประมาณเท่าบาตรเวน
เม
..ใต้เมืองแก่พูนนำถ้ำ พูนนำถ้ำใส่^{๓๖}อีแดงพะเลิงใหญ่
ประมาณเท่าบาตร^{๓๗} เวน^{๓๘} เม
- ๑๙ องแห่งเมืองสุโขไทพูนนำถ้ำรบเสกมาได้ให้เข้าให้สินแก่ท่านแลพีสอง
น้องไดนิง
องแห่ง^{๓๙} เมืองสุโขทัย พูนนำถ้ำรบเสกมาได้ให้เข้า ให้สิน^{๔๐} แก่
ท่านแล พีสองน้องได้หนึ่ง
- ๒๐ .รก.....นจกก...อนันไดลูกพูนศรีนาวนำถ้ำหนึ่งชีพรญาพาเมืองเป็นขุน
. รก.....นจก...อันนี้ได้ ลูกพูนศรีนาวนำถ้ำหนึ่งชีพระยา^{๔๑}
พาเมืองเป็นขุน
- ๒๑ ในเมืองราดเมืองลุมคมลงแสนข้างมาพากรอบบานเมืองออกทลวงหลาย
แก่กั เมือกอนพูน

^{๓๓} กล้าหาญ

^{๓๔} ต่อหัวช้าง แปลว่า ชนช้าง

^{๓๕} อีแดงพะเลิง ในเอกสารฝ่ายพม่ามอญ มีคำเรียกกษัตริย์มอญว่า Egaing อาจเป็นคำเดียวกัน

^{๓๖} มอบเป็นเครื่องบรรณาการ

^{๓๗} บาตรพระ

^{๓๘} มอบ

^{๓๙} เมืองตากเก่า

^{๔๐} เข้า แปลว่า ข้าวของ

^{๔๑} สิน ในที่นี้หมายถึง รางวัลความชอบ

^{๔๒} คำเดิมในภาษามอญคือ พรญา แปลว่า ผู้เป็นใหญ่ หรือ กษัตริย์

ในเมืองรัต^{๕๓} เมืองลุม^{๕๔} คุมลงแสนข้างมาฝากรอม บ้านเมืองออก^{๕๕}
หลวงหลาย^{๕๖} แก่กม^{๕๗} ๐เมื่อก่อนพ่อขุน

๒๒ บางกลางหา^{๕๘}ขึ้นไปเมืองบางยางให้สิริ^{๕๙}จัดพลพ่อขุนผาเมืองเจ้าเมืองรัตพา
พขุนผาเมืองผดาง

บางกลางหา^{๕๘}ขึ้นไปเมืองบางยาง^{๕๙}ให้สิริ^{๕๙}จัดพลพ่อขุนผาเมืองเจ้า
เมืองรัต พาพ่อขุนผาเมืองผดาง^{๕๐}

๒๓ กนแลกน๐พขุนบางกลางหาได้เมืองศรีเสนาไล.....พขุนผาเมืองเจ้า
เมืองรัตเอาพลมา

กันแลกัน ๐พขุนบางกลางหาได้เมืองศรีเสนาไล[สุโขทัย] พขุน
ผาเมืองเจ้าเมืองรัตเอาพลมา

๒๔ ตบกนนที่บางหลงได้เวณบางหลงแกพขุนผาเมืองแล้วพขุนผาเมืองเอาพล
เมือเมืองรัตเมืองส

ตบ^{๕๑} กันที่บางหลง^{๕๒} ได้เวณบางหลงแกพ่อขุนผาเมืองแล้ว พอขุนผา
เมืองเอาพลเมือ^{๕๓} เมืองรัตเมืองส

^{๕๓} เมืองรัตอยู่ที่ใดไม่ทราบชัด ผู้เสนอบทความนี้เห็นว่า เป็นเมืองเพชรบูรณ์ในกลุ่มแม่น้ำป่าสัก

^{๕๔} ข้อความในบรรทัดที่ ๒๑ อ่านแทบไม่ได้เลย ตรงที่อ่านว่า เมืองลุม นั้น เป็นสิ่งที่นักอ่าน
จารึกพยายามมองให้เป็น ในความที่ติดตามมาไม่มีข้อความใดเลยที่กล่าวถึงเมืองลุมอีก คง
กล่าวแต่เพียงว่า พ่อขุนผาเมือง ครองเมืองรัตเท่านั้น ความมาชัดเจนตรงที่ว่า บ้านเมือง
ออก (แผ่ไป) ใหญ่หลวงนัก

^{๕๕} ออก แปลว่า ขึ้น บ้านเมืองออก หมายถึง บ้านเมืองที่มาอ่อนน้อม แต่อาจแปลได้
เช่นเดียวกันว่า ดุจะ เช่นที่ตกมาในสำนวนปัจจุบันว่า เขาออกตระหนี่ไปนิด

^{๕๖} ใหญ่โต กว้างขวาง

^{๕๗} คำย้าความ จริงๆ ที่เดียว

^{๕๘} ยังไม่ทราบว่า เป็นเมืองอยู่ที่ใดแต่ต้องตั้งอยู่เหนือสุโขทัยศรีสัชนาลัย

^{๕๙} สิริ แปลว่า รวม

^{๕๐} มาจากคำภาษาเขมรว่า ฝญาจ (อ่านว่า พัดจ) แปลว่า ทำให้ขาด ตัดขาด แยกกัน

^{๕๑} พบกัน บรรจบกัน

^{๕๒} บางหลงจะเป็นเมืองอะไรยังไม่ทราบแน่ชัด

^{๕๓} เมือแปลว่า กลับ หรือ ไป

๕๘ จารึกวัดศรีชุม

- ๒๕ คาไต่.สบ.ล..บ^{๕๔} สรีเสขนาไสสุโขทัยขอมสบาดโขลญลำพงรบกน.แลวพขุน
บางกลางหาไป
คาไต่.สบ.ล..บ^{๕๔} ศรีสัชนาไสสุโขทัยขอมสบาดโขลญลำพง^{๕๕} รบกั
[ป]แล้ว พ่อขุนบางกลางหาไป
- ๒๖พลพขุนผาเมืองเจ้าเมืองราดมาที่นี้ให้ผ^{๕๖} พล ๐ พขุนบางกลางหาแลพ
ขุนผาเมืองซี
[ลิริจิต]พลพ่อขุนผาเมืองเจ้าเมืองราดมาที่นี้ให้ผ^{๕๖} พล ๐ พ่อขุน
บางกลางหาแลพ่อขุนผาเมืองซี
- ๒๗/ ชางสรายพรญาผสบกน.แลกน.คิน^{๕๗} ให้ซีด้วยกน.เหนือหวาง ๐ บร
คนแลวพ
ช้างสราย^{๕๗} [มาถึงแลสอง]พระยาผสบ^{๕๘} กันแลกันคิน^{๕๙} ให้ซีด้วยกัน
เหนือหัวช้าง ๐ บรคน^{๖๐} แล้วพ่อ
- ๒๘ ขุนบางกลางหาแลขอมสบาดโขลญลำพงรบกน. ๐ พขุนบางกลางหาให้
ไปบอกแก่พขุนผาเมืองพ
ขุนบางกลางหาแลขอมสบาดโขลญลำพงรบกัน ๐ พ่อขุนบางกลาง
หาให้ไปบอกแก่พ่อขุนผาเมือง พ่อข
- ๒๙ นผาเมือง.....ขอมสบาดโขลญลำพงห..พายพง ๐ พขุนผาเมืองจึงยังเมือง
สุก ไข
นผาเมือง[มารบ]ขอมสบาดโขลญลำพงห[าย]^{๖๑} พาย^{๖๒} พง^{๖๓} ๐ พ่อขุน

^{๕๔} ความกระต่อนกระแท่นเกินกว่าจะอธิบายความหมายได้

^{๕๕} ขอมสบาด เป็นชื่อคน โขลญลำพง เป็นตำแหน่งเจ้าเมือง (โขลญ เป็นคำเขมรโบราณ
แปลว่า ขุน ส่วน ลำพง มาจาก ลำพัง แปลว่า เขต มณฑล)

^{๕๖} ประชุม

^{๕๗} ช้างศึก

^{๕๘} ประสบ พบ

^{๕๙} กลับคืนมาพบกัน

^{๖๐} ร่วมกันปรึกษา

^{๖๑} นินบาย แตกทัพ

ผาเมืองจิ้งยัง^{๖๔} เมืองสุโข

๓๐ ไทเขาไต ๐เวนเมืองแกพขุนบางกลางหาว ๐พขุนกลางหาวมิฐุเขาเพื่อเกรง
แกพระสหายพขุนผา

ทัยเข้าได้ ๐เวนเมืองแกพขุนบางกลางหาว ๐พขุนบางกลางหาวมิ
ฐิ^{๖๕} เข้าเพื่อ^{๖๖} เกรง^{๖๗} แกพระสหาย พอขุนผา

๓๑ เมืองจิงเอาพลออก พขุนบางกลางหาวจิงเขาเมือง ๐พขุนผาเมืองจิงอภิ
เสก พขุนบางกลางหาวให้เมื่อ

เมืองจิงเอาพลออก พอขุนกลางหาวจิงเข้าเมือง ๐พอขุนผาเมืองจิง
อภิเชก^{๖๘} พอขุนบางกลางหาวให้เมื่อ

๓๒ งสุโขไทให้ทั้งชื่อนแกพระสหาย รยกชีสรีอินทรบดินทราทิตย ๐นามเดิมกมร
แดงอญผาเมือง ๐เมื่อ

งสุโขทัย ให้ทั้งชื่อนแกพระสหาย เรียกชื่อศรีอินทรบดินทราทิตย^{๖๙}
๐นามเดิมกมรแดงอญ^{๗๐} ผาเมือง ๐เมื่อ

๓๓ กอนผีฟ้าเจ้าเมืองศรีโสธรปุระให้ลูกสาวชื่อนางสุขรมหาเทวีกบชนนไชยส
ริให้นามกยรแกพขุนผาเมื่อ

กอนผีฟ้า^{๗๑} เจ้าเมืองศรีโสธรปุระ^{๗๒} ให้ลูกสาวชื่อ นางสุขรมหาเทวีกบ

^{๖๒} พาย เป็นภาษาเขมรแปลว่า หนีไปอย่างไม่คิดชีวิต

^{๖๓} พง แปลว่า ป่า พายพง แปลว่า หนีป่าราบ

^{๖๔} ยึด

^{๖๕} คำว่า ยิน แปลว่า รู้สึก ในที่นี้หมายถึง กระดากใจ

^{๖๖} เพราะ

^{๖๗} ตรงกับสำนวนปัจจุบันว่า เกรงอกเกรงใจ

^{๖๘} รดน้ำสถาปนา

^{๖๙} มาจาก ศรี (ศักดิ์สิทธิ์ ศิริมงคล) + อินทร (นามพระอินทร์) + ปติ (ผู้เป็นใหญ่) + อินทราทิตย (นามส่วนพระองค์ มาจาก กลางหาว ตรงกับ อาทิตย)

^{๗๐} กัมรแดง เป็นศัพท์เขมรโบราณเรียกผู้เป็นใหญ่ กัมรแดงอญ แปลโดยศัพท์ว่า ผู้เป็นใหญ่ของข้า (My Lord)

^{๗๑} คำว่า ผีฟ้า มีอธิบายแตกต่างกันไป ในหนังสือ มหาชาติคำหลวง แต่งรัชกาลสมเด็จพระ

ขรรค์ชัยศรี^{๓๗/๓๑} ให้นำมเกียรติ^{๓๗/๔} แก่พ่อขุนผาเมือง

๓๔ งหมมพขุนบางกลางหาวได้อื้อศรีอินทรบดินทราทิตยเพื่อพขุนผาเมืองเอาชิต
ตนให้แก่พระสหายอีก

งเหียม^{๓๗/๔} พ่อขุนบางกลางหาวได้อื้อศรีอินทรบดินทราทิตย เพื่อ^{๓๗/๖} พ่อ
ขุนผาเมือง เอาชิตตนให้แก่พระสหายอีก^{๓๗/๓๗}

๓๕ เมืองสุโขไทเพือนนน^{๓๗/๔} พขุนศรีอินทรบดินทราทิตยแลพขุนผาเมืองเอาพล
ตบกนนพาทว

เมืองสุโขทัยเพื่อนัน^{๓๗/๔} ๐พ่อขุนศรีอินทรบดินทราทิตยแลพ่อขุนผา
เมือง เอาพลตบ^{๓๗/๔} กันพาทว

๓๖ ท.เมือโตเมือเหนือเตรลาคลาทุกแห่งทุกพายตางคนตางเมืองบานเมือ
งดงเกาลูกพขุนศรีอื้อ

[ทั้ง]เมือ^{๔๐/๑} โตเมือเหนือเตร^{๔๐/๑} ลา^{๔๐/๒} คลา^{๔๐/๓} ทุกแห่งทุกพาย^{๔๔/๔} ตางคน

บรมไตรโลกนารถในสมัยศรีอโยธยา ใช้หมายถึง เทวดาในท้องฟ้า เท่านั้น แต่ในสมัยสุโขทัย
และในที่นี่ ฟ้า คือ กษัตริย์ที่สวรรคตแล้วเป็นเทพ (ฟ้า แปลว่า กษัตริย์)

๓๗/๒ ศรีโสธรปุระ หมายถึง พระนครธม เมืองหลวงของเขมรจนถึง พ.ศ. ๑๙๓๔

๓๗/๓ ในจารึกปราสาทพระขรรค์ของพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ (จารึกราว พ.ศ. ๑๙๐๔) กล่าวถึง
ว่า พระองค์โปรดพระราชทานพระราชธิดาและพระขรรค์ชัยศรีแก่เจ้าประเทศราช

๓๗/๔ นามพระราชทานในสุพรรณบัฏ

๓๗/๕ เหตุที่

๓๗/๖ ก็เพราะ

๓๗/๗ อีกทั้ง

๓๗/๘ ก็เพราะเหตุเดียวกัน

๓๗/๙ รวมเข้าด้วยกัน

๔๐ ไป

๔๑ ไปทั่ว

๔๒ ออกจากที่หนึ่งไปอีกที่หนึ่ง

๔๓ เคลื่อน

๔๔ ที่

ต่างเมื่อบ้านเมื่อเมืองดังเก่าลูก พ่อขุนศรีอิ

- ๓๓/ นทราทิตยผุ่หนึ่งซึ่งพขุนรามราชปราชญ์ธรรมกอพระสรีรดตนธาดุอนนิงในส
ริสนาไลหลานพขุนส
นทราทิตยผุ่หนึ่ง ชื่อพ่อขุนรามราช^{๔๕} ปราชญ์รู้ธรรม ก่อ^{๔๖} พระศรี
รัตนธาดุอันหนึ่งในศรีสัชชาลัย หลานพ่อขุนค
- ๓๔ รียื่นนทราทิตยผุ่หนึ่งซึ่งธรรมราชาพุลบุณฐธรรมมีปริชญาแกกัมมิกล่าวถิเลข๐
พขุนผาเมืองเจ้าเมือง
รียื่นนทราทิตยผุ่หนึ่งชื่อธรรมราชา^{๔๗} พุล^{๔๘} รุ้บุญรู้ธรรมมีปริชญา^{๔๙} แก่
กม บัมิกล่าวถิ^{๕๐} เลข ๐พ่อขุนผาเมืองเจ้าเมือง
- ๓๕ ราชดนนให้สร้างเจดีย์มีคุณแกฝูงทาวพญาเป็นอาจารย์พรณธิบาลแกฝูงกสค
ตราธิราชทั้งหลายมา
ราชดนน ให้สร้างเจดีย์มีคุณ^{๕๑} แกฝูงทาวพระยาเป็นอาจารย์^{๕๒} พรณ^{๕๓} ธิ
บาล^{๕๔} แกฝูงกษัตราธิราชทั้งหลาย มา
- ๔๐ สถิตอยู่ในสริเสชนาไล.....ทุกแห่งให้เป็นบุรา...สพายลุนปุนหลังทั้งหลาย
ญอมให้สปรสร
สถิตอยู่ในศรีสัชชาไล [กระทำ]ทุกแห่งให้เป็นบุรา[ว]ส พายลุนปุน

^{๔๕} คือ พ่อขุนรามคำแหง เมื่อขึ้นครองราชย์แล้วเรียก พระเจ้าราม (รามราช)

^{๔๖} สร้าง

^{๔๗} หมายถึง พญาเลอไท

^{๔๘} เกิดมา ประสูติมา

^{๔๙} ปรีชา

^{๕๐} ครบถ้วน

^{๕๑} ประโยชน์

^{๕๒} ในที่นี้ควรเป็น อาจารย์ แปลว่า เป็นผู้นำด้านปัญญา “รู้และสั่งสอนกฎเกณฑ์และ
แบบอย่างที่ดีได้” ถ้าเป็น อาจารย์ ดังปรากฏ แปลว่า แบบอย่างอันดี ความประพฤติอันดี

^{๕๓} ไม่ทราบความหมายที่ชัดเจน ในภาษาสันสกฤตมีคำที่ใกล้เคียงคือ พรณ แปลว่า ออก
เสียง ส่งเสียง ในที่นี้อาจหมายถึง ประกาศ

^{๕๔} อธิ + ปาล แปลว่า ผู้คุ้มครองที่ยิ่งใหญ่

หลัง^{๙๕} ทั้งหลายยอมให้สบ^{๙๖} สรร

๔๑ ลิกคุณทานพิ...ผู้เป็นครูหนักหนาแก่กั^{๙๗} ๐ มีหลานพชนพาเมืองผู้หนึ่งชื่อ เดจ
พระมหาเถรศรีสุรธา

ลิกคุณ^{๙๗} ทานพิ[เศษ]ผู้เป็นครูหนักหนาแก่กั^{๙๗} ๐ มีหลานพชนพา
เมืองผู้หนึ่งชื่อ สมเด็จพระมหาเถรศรีสุรธา

๔๒ ราชจุลามา^{๙๘}นิสรีตคนลงกาภิปมหาสามิเปนเจ้าพระมหาเถรศรีสุรธाराชจุ
ลามุ^{๙๘}นิหลานพชนพาเม

ราชจุฬามุ^{๙๘}นิสรีตคนลงกาภิปมหาสามิเปนเจ้า พระมหาเถรศรีสุรธา
ราชจุฬามุ^{๙๘}นิหลานพชนพาเม

๔๓ องนนนพุลวณกมกกทำบุญยกทำกรรมมก^{๙๙}โดยทานทุกเมื่อบัดแคนจก
ให้แก่ทานแต่งแ

องนั้นผู้หลวง^{๙๙} มักกระทำบุญกระทำกรรมมก^{๙๙}โดย^{๙๙} ทานทุกเมื่อ บั
คิด[แคน]^{๑๐๐} จักให้แก่ท่าน แต่งแ

๔๔ ง์สอาดงามหนักหนาจึงโดยทานบิณฑิบาทโดยทานบมิชาด^{๑๐๑}สกกวนนโดย
[กวนน]สืบหาคาบแล...ม

ง์^{๑๐๑} สะอาดงามหนักหนา จึงโดยทานบิณฑิบาทโดยทานบมิชาดสักวัน
โดยกันสืบหาคาบแล[วัน บั]ม

๔๕ กกณนทกวนนดง์อนน^{๑๐๒}แลมก^{๑๐๒}จำลีลภาพนาอยู่กลางปากกลางดงหลง
อดณน^{๑๐๒}ใบพง[คณน]

^{๙๕} ในภายหน้า วันหน้า

^{๙๖} ประสบ พบ

^{๙๗} คุณอันเป็นเครื่องขัดเกลากิเลส

^{๙๘} มีปัญญาหลักแหลม ฉลาด

^{๙๙} ให้

^{๑๐๐} คำนี้ เป็นได้ทั้ง (๑) แค้น แปลว่า ตระหนี่ ไม่เต็มใจให้ เช่น ในสำนวน แค้นยืม และ (๒)
แค้น แปลว่า ติดขัดอยู่ เช่นมีสำนวนว่า แค้นคอกา (ติดอยู่) หรือ ค่นแค้น / ช้นแค้น แปลว่า
ยากแค้น ยากไร้ ไม่มีให้ ทั้งหมดมีความหมายในทางเดียวกัน คือ ตระหนี่ ไม่เต็มใจให้

^{๑๐๑} แต่งกาย

๖๔ จารึกวัดศรีชุม

พาย^{๑๑๓} เลิก^{๑๑๔} ศาสนาพระมหา[มุณีท่า]

๔๙ น..อนนตรธานบให้หีบให้หายสกกแห่ง๐พระมหาเถรสิริสธาราชจุลามุ
นินนณญเชื้อผ...

น[บมิให้]อันตรธาน^{๑๑๕} บให้หีบให้หายสกกแห่ง ๐พระมหาเถรศรี
ศรัทธาราชจุฬามุนีนัน ผู้เชื้อ[ผซึ่ง]

๕๐นกตบมิตยดตอบขสานติไมยตริรูปรานี^{๑๑๖}อื่นดูสุดตวทงหลายโปรสสรายบ
ให้ลัมให้ตา(ย)

เคียดตน]ก็ดี บมิเคียด^{๑๑๖}ตอบ ข^{๑๑๗}สานติ^{๑๑๘}ไมตรี^{๑๑๙}รู้ปรานี^{๑๑๙}
สัตว์ทั้งหลาย โปรส^{๑๒๐}สราย^{๑๒๑} บให้ลัมบให้ตาย

๕๑ สกกอนนรูปนรูปคุณทานสงยมมรรยาทอาจ^{๑๒๒}สังวอนตนสังสอนคนทง
หลายให้รูลอายรุกลวบาบกล

สักอัน^{๑๒๓}รู้บุญรู้คุณท่าน เสงี่ยม^{๑๒๓}มรรยาท^{๑๒๓}อาจสังวรตน^{๑๒๔}สังสอน
คนทั้งหลายให้รู้ละอายรู้กลัวบาปกล

๕๒ ววผิตต์ผู้เถาผู้แกพแมครูอุบาทยายมิตรสหายทงหลายพระมหาเถรสิริส

^{๑๑๓} ปัจจุบันมักเขียนว่า ภาย แปลว่า แห่ง สถานที่

^{๑๑๔} ยกยอ ฟั่นฟู

^{๑๑๕} อันตรธาน แปลว่า สูญหายไป

^{๑๑๖} เคียดแค้น โกรธ

^{๑๑๗} ขอ

^{๑๑๘} สันติ ความสงบ

^{๑๑๙} เอ็นดู

^{๑๒๐} มาจากภาษาเขมรว่า โปรส แปลว่า (๑) ช่วยเหลือ สงเคราะห์ (๒) ปล่อยไป เนรเทศไป

^{๑๒๑} ช้างศึก

^{๑๒๒} มาจากภาษาเขมร เสงี่ยม แปลว่า เหย ไม่พูดจา คือ รู้สำรวมกิริยา

^{๑๒๓} มาจากภาษาสันสกฤต แปลว่า อยู่ในเขตของศีลธรรม จริยธรรมและประเพณี อยู่ใน
ความเหมาะสม (bounds of morality, moral law; established usage; limits of propriety)
ความโดยรวมเหมือนกับ เสงี่ยม เพียงแต่เป็นคำมาจากต่างภาษา

^{๑๒๔} การควบคุมตน

ธรรมาจฺจุลามาณินนํกลา

วผิตตอผู้เฒ่าผู้แก่ พ่อแม่ครูอุบาทยาย^{๑๒๕} มิตรสหายทั้งหลาย พระ
มหาเถรศรีศรัทธาธรรมาจฺจุลามาณินนํกลา

๕๓ อ[อธิสสถาน]ดวยแกกั๐แมนซิไมกทิงกัดีแมนซิกิงพระสริมหาโพ...แมนซิอี
..กัดีแมนซิ ...สิร

ว[อธิฐาน]ด้วยแกกั ๐แมนซิ^{๑๒๖}ไมกระทิงกัดี แมนซิอกิงพระศรี
มหาโพ[ธิกัดี]แมนซิอี..กัดี แมนซิอ....สิร

๕๔ พระสริมหาโพธินครสิงหลนนกัดีสัเดจพระมหาเถรเปนเจ้าเอามาปลุกเห
นือ ดินจึงอธิสสถานผิว่า

พระศรีมหาโพธินครสิงหลนํกัดี สมเด็จพระมหาเถรเป็นเจ้าเอามา
ปลุกเหนือดิน จึงอธิฐานว่า ผิว่า

๕๕ พระพุทฺธจริงจึงวาใสจุให้เปนญาโตหยวสกกอนนคนนอธิสสถาน
ดจันนชิใบึงแ

[จักได้ตรัสเป็น]พระพุทฺธจริง จึงว่าไซ้^{๑๒๗} จุง^{๑๒๘}ให้เป็นอย่าได้เหี่ยว
สักอัน ครั้นอธิษฐานดังอัน ชีอใบึงแ

๕๖ หง.....จึงขึ้นเปนในขยวงามหนกหนาแกกั๐เปนตนใหญ่ตนหลวงสูงงามหน
นกกห

หัง.....จึงขึ้นเป็นใบเขยวงามหนกหนาแกกั๐ เป็นต้นใหญ่ต้นหลวงสูง
งามหนกห

๕๗ นาเปน..... หลายกิงมิพระ...ฉลกกปติสธาไวในสิริราม.ทพนครเบืองโต
เมืองสุโขไท

นา เป็น[หลายสาขา]หลายกิง มีพระ[เจ้า]ฉลักประดิษฐานไว้ในศรี
รามเทพนคร^{๑๒๙} เบื้องใต้เมืองสุโขทัย

^{๑๒๕} อุปัชฌาย์ คือ พระเถระที่เป็นประธานบวชตน

^{๑๒๖} ชีอ แปลว่า แม้ว่า ช้าความหมายกับ แมน

^{๑๒๗} จึงกล่าวดังนี้ไซ้

^{๑๒๘} จง

^{๑๒๙} ตรงกับ อโยธยาศรีรามเทพนคร ในจารึกหลักที่ ๑๑ (เขากบ) นครสวรรค์

๖๖ จารึกวัดศรีชุม

- ๕๘लगमहास....गवैणकुदानकुरगंपकुरंगेणनक्रस्रीसनाले
.....लगमहास....गवैणकुदानक्र^{๑๓๐} गंपकुरंग^{๑๓๑} ऐणनक्र
ศรีसनालय
- ๕๙ ...นาพระ.....ายเมื่อแพ...อยตายอทิสถานใสเปนปุราในลงกาทวีปในเมื่อ
...นาพระ.....าย เมื่อแพ...อยตาย อธิษฐานใสเป็นปุรา^{๑๓๒} ในลงกา
ทวีปในเมื่อ
- ๖๐กในขุพทุทวีปหลวงมีหลายแห่งให้มีบังค...ลเศจพระมหาเถรลรี (สรธา)
.....กในขมพทุทวีปหลวงมีหลายแห่งให้มีบังคม...สมเศจพระมหาเถร
ศรีศรีทธา
- ๖๑ผุง.....เปนครหส...เมื่อนน๐เจ้า.....กิตเสมอิราชสีห์มีกำลัง
....ผุง.....เป็นคฤหัสถ์...เมื่อนั้น ๐เจ้า[มหาเถร]กิต^{๑๓๓} เสมอิราชสีห์มี
กำลัง
- ๖๒นหนกกหนาแกกัต์หววซางดวยซุนจงง๐ซุนจงงนน๐ซี้ซางสรายเปนสาร
สูงใหญ่
.....นหนักหนาแกกม ต่ฮั่วซ้างดวยซุนจ้ง ๐ซุนจ้งนัซี้ซ้างสรายเป็น
สาร^{๑๓๔} สูงใหญ่
- ๖๓ แกกันำมนนซางก่าลงงตกล่นมาดวยเรวหนกกหนาซุนจงง...ทว.พรวญา
คำแห่งพระ
แกกม น้ำมันซ้างกำลังตกล่นมาดวยเรวหนักหนา ซุนจ้ง[ซี้มา]ทาง
พระยาคำแห่งพระ
- ๖๔ ราม...คนนพรวญาคำแห่งพระรามหม...มจกกลกหมอนแพรวแ่นแ่น...
ราม[ตาย] ครั้นพระยาคำแห่งพระรามหม[สู้ยอ]มจกกลกหมอน
แพรวแ่นแ่น...

^{๑๓๐} กุดานคร ตรงกับ รัตนกุดานคร เป็นคัมภีรนาม

^{๑๓๑} ก่าพงครอง เป็นชื่อพื้นบ้านของรัตนกุดานคร

^{๑๓๒} ปุรา แปลว่า แต่ก่อน ชั่วเพรงก่อน โบราณ ในที่นี้หมายถึง การอธิษฐานโดยเสี่ยงกับบุญ
ที่ได้สร้างไว้ชั่วก่อน

^{๑๓๓} ภาษาเขมรเดิมคือ กิต คำกริยาแปลว่า กลัว ในที่นี้ แปลว่า น่าสะพรึงกลัว

^{๑๓๔} สาร แปลว่า ซ้าง

- ๖๕ ..แปนพดงอนนเจ้าสรีสธรราชจุลามุณีนนนเจ็บใจต่างพตนหนกหนา
 ..[เห็น?]พ่อตังอัน เจ้าศรีศรัทธาราชจุฬามุณีนันเจ็บใจต่าง^{๑๓๕} พตน
 หนักหนา เ
- ๖๖ สมิดดงเอาค่อนดีหางนาคราชนน... ชางชีทวงท.ลชั้นขบแลนดวย.นั
 สมอดังเอาซื่อนดีหางนาคราชนัน [เจ้ามหาเถรชี]ข้างชีทวงท[ว]ล
 ชั้น^{๑๓๖} ขับแลนด้วย[มัน]
- ๖๗ แม่ข้างแลชางสรายลงมนนข้าเชิงท...นชางสรายเอางวงมนนคลำนำลงใน
 ...
 แม่ข้างแล ชางสรายลงมันข้าเชิง^{๑๓๗} ท[ว]มต]น ชางสรายเอางวงมัน
คลำนำลงใน^{๑๓๘} ใน...
- ๖๘ อนัยอัยถูกหวเจ้าสรีสธรราชจุลามุณีหนนหนาไม่ปกกป็นปากจอบญิงถูก
 รุนำมนน
 อันอัยถูกหัวเจ้าศรีศรัทธาราชจุฬามุณี^{๑๓๙} [๒]^{๑๔๐} หนหน้าไม้ปก
ป็น^{๑๔๑} ปากจอบ^{๑๔๒} ยิงถูกรุนำมัน
- ๖๙ ชางสรายนนนเดินเจ็บหนกหนาคนหนนดินกญงชอยแทงชางสรายนนนจิง
 ยกก
 ชางสรายนันเดินเจ็บหนักหนา คนหนนดิน^{๑๔๓} กยังชอย^{๑๔๔} แทง ชางส
รายนันจิงยัก
- ๓๐ พลยกมุคปาพงหนีเจ้าสรีสธรราชจุลามุณีจิงขบแมชางไดตามตีบอยำคำ

๑๓๕ แทน

๑๓๖ กระชั้น ชิดเข้ามา

๑๓๗ ไหลชุ่มถึงดิน

๑๓๘ นำลง ตรงกับ นำทาง

๑๓๙ ในที่นี้ ต้องอ่านชื่อเจ้ามหาเถรฯ ซ้ำอีก

๑๔๐ โบราณกำหนดให้อ่านซ้ำเป็นครั้งที่ ๒ คือ เจ้าศรีศรัทธาราชจุฬามุณี

๑๔๑ ลูกธนู

๑๔๒ ปากกว้าง ไม่ใช่แหลม

๑๔๓ พลเชิง หรือ ผู้ติดตามที่ตีนช้าง

๑๔๔ ช่วย

๖๘ จารึกวัดศรีชุม

นบทานเม

เพ็ญ^{๑๔๕} มุดป่าพงหนี เจ้าศรีศรัทธาราชจุฬามณี จึงขับแม่ช้างไล่
ตามตีบ่หย่า^{๑๔๖} ค้าน^{๑๔๗} บ่ทาน^{๑๔๘} เม

๓/๑ อตามตีความช้างวิ่งหนีตกป่าแซมเงือดคำรบสองคาบสามคาบเขาทางงห
(นติน)

อตามตีความช้าง^{๑๔๙} ข้าง^{๑๕๐} วิ่งหนีตก^{๑๕๑} ป่าแซม เงือด^{๑๕๒} คำรบ^{๑๕๓} สองคาบ
สามคาบเขาทั้งหนติน

๓/๒ นนงวิงหนีเลยชางนนตามบ่อย่าจึงได้ชางสรายนนใหม่มาแลสำแดงธรรม
ราชา

นั้นวิงหนีเลย^{๑๕๓} ข้างนั้นตามตีบ่หย่า จึงได้ช้างสรายนั้นมาแล สมเด็จ
ธรรมราชา^{๑๕๔}

๓/๓ ...เมืองสุโขทัย^{๑๕๕}ไททินทาน....วาดงงฤาแล แม่ชางตชางสารตกน้ามนนแลชาง
สาร(ตกน้าม)

[เจ้า]เมืองสุโขทัยที่นี้ท่าน[กล่าว]ว่า ดังฤา^{๑๕๖} แลแม่ช้างต่อช้างสารตก
น้ามัน แลช้างสารตกน้าม

๓/๔ (นน).....หนีแกแม่ชาง...ดงงฤาแลชางสารตกน้ามนนหนีดงงอนนทยมชา
(ง)...

^{๑๔๕} ยัก แปลว่า ขยับ เพ็ญ มาจากภาษาเขมร เก็ญ แปลว่า ตะแครง หรือ เพ็ญ แปลว่า
เดินท่อมๆ

^{๑๔๖} หย่า แปลว่า หยุด หรือ เลิก

^{๑๔๗} ห้าม

^{๑๔๘} ต้านไว้ได้

^{๑๔๙} หมายถึง ความขี้ขลาดของขุนจ้

^{๑๕๐} ถึง เช่น พูดว่า ตกตึก แปลว่า ถึงเวลาตึก

^{๑๕๑} เงื่อ จับอาวุธขึ้น

^{๑๕๒} ครบ

^{๑๕๓} ฟ้นไปแล้ว

^{๑๕๔} พระยาเลอไท

^{๑๕๕} เป็นไปได้อย่างไรหนอ

น[ั้นน่าย]หนีแม่ช้าง[เป็น]ดังฤาแล ช้างสารตักน้ำมันหนีดังอัน
เทียมช้าง...

๓/๕๐เมื่อสเด็จพระเจ้าศรีสรรธราชจุลามาณี่ขงงอาสเมื่อเปนพระหริระ...เทพ
เมื่อน.

.....๐เมื่อสมเด็จเจ้าศรีศรีสรรธราชจุฬามณีขงอาส^{๑๕๖}เมื่อเป็น
พระหริระ[ราม]เทพเมื่อน.

๓/๖ ...ด..แต่เมื่อเจ้าศรีสรรธราชจุฬามณีญงงนอยแม่ให้กินนไตสองปีปลายคำ
นิงใน

...ดู..แต่เมื่อเจ้าศรีศรีสรรธราชจุฬามณียังนอยแม่ให้กินนมได้สองปี
ปลาย^{๑๕๗}คำนิง^{๑๕๘}ใน

๓/๗ ที่แทครานนั้นมาถึงสิบเจดปีสิบแปดปีมีจำบงงดวยขุนผู้นิงชี้ทำวมน..งจำบ
งงดวย

ที่แทครานั้น มาถึงสิบเจดปีสิบแปดปี มีจำบง^{๑๕๙}ดวยขุนผู้หนึ่งทำว
มน..งจำบงดวย

๓/๘ อิกมนนผู้นิงชี้ทำวอิฉานมาถึงยี่สิบหกปีมีจำบงงหนกหนดหวางดวย
ขุนจงง

อิกมันผู้หนึ่งชี้ทำวอิฉาน^{๑๖๐}มาถึงยี่สิบหกปี มีจำบงหนกหนด ต่อหัว
ข้างดวยขุนจง

๓/๙ .งเลยสนอยเลยบมีกล่าวถึเลยมีดงกล่าวก่อนนนแล๐เจ้าศรีสรรธราชจุ
ลามาณี่..

.งเลยสนอย^{๑๖๑}เลย บมีกล่าวถึเลย มีดงกล่าวก่อนนนแล ๐เจ้าศรี
ศรีสรรธราชจุฬามณี

๘๐คุณมกรยณคุณอนนพิเสสนอนนิงรู้คุณชางอนนิงรู้คุณมาอนนิงรู้

^{๑๕๖} ไม่ปรารถนา

^{๑๕๗} ปลาย แปลว่า เศษ

^{๑๕๘} ย้อนพิจารณา

^{๑๕๙} ได้รับ ได้ต่อกรกับ

^{๑๖๐} เดิมเคยอ่านว่า อิฉาน คำว่า อิ เป็นฐานันดรศักดิ์มอญ

^{๑๖๑} มาจาก สเล็กล่นอย แปลว่า เพียงเล็กน้อย

คุณ. อนน

.....คุณมักเรียนคุณอันพิเศษ อันหนึ่งรู้คุณข้าง อันหนึ่งรู้คุณม้า
อันหนึ่งรู้คุณ.อัน

๘๑ หนึ่งรู้คุณ.อนนหนึ่งรู้คุณสีห...อนนหนึ่งรู้คุณคือธนูสีลปปีนยิงเข้าไปถูกรู้คุณ
(หลายประการ)

หนึ่งรู้คุณคน^{๑๖๒} อันหนึ่งรู้คุณสีห[ราช] อันหนึ่งรู้คุณคือธนูสีลปปีนยิง
เข้าไปก็ถูก รู้คุณหลายประการ

๘๒ มหาเถรศรีสรรธราชจุลามาณีนันนบตตเข้าบุนเข้าบาบบตตหวอบตตไหบตต
โตบตตเสียบตต

มหาเถรศรีสรรธราชจุฬามุนีนัน บัด^{๑๖๓}เข้าบุญเข้าบาบ บัดหัว^{๑๖๔} บัด
ให้^{๑๖๕} บัดได้บัดเสีย บัด

๘๓ ไตสุข บตตโตทุกขวยนสบบกลบไปมาเขนใจในสงสารนี้หลายซ้ำแก่กับ
.....นบ

ได้สุขบัตได้ทุกข์ เวียนสับกลับไปมาเข้นใจ^{๑๖๖}ในสงสาร^{๑๖๗}นี้หลายซ้ำ
แก่กับ บ.....นบ

๘๔นมาถึงยี่สิบเก้าเข้าสามสิบทตตมีราชกุมารบุตรผู้หนึ่งส....ดทานทส
โอ....นสำ

.....นมาถึงยี่สิบเก้าเข้าสามสิบทต^{๑๖๘} มีราชกุมารบุตรผู้หนึ่งส....ดทา
นทสโอ....นสำ

๘๕หนกหนาหนาเณสงสาราภพนี้อนัตตยอนัตตปมิตยงจึงคำนิ(ง)โพธิสัภา
รอนน.....รพา

^{๑๖๒} คือ รู้วิชาการใช้คนให้ถูกหน้าที่

^{๑๖๓} ประเดี้ยวก็อย่างโน้น ประเดี้ยวก็อย่างนี้

^{๑๖๔} หัวเราะ มีความสุข

^{๑๖๕} ร้องไห้ มีความทุกข์

^{๑๖๖} ยากเข้นใจ ทุกข์ใจ

^{๑๖๗} สังสารวัฏ หรือ การเวียนว่ายตายเกิด

^{๑๖๘} ทศ ปีที่ครบรอบ ๑๐ เช่น ๒๐, ๔๐, ๖๐ ในที่นี้หมายถึง อายุได้ ๒๙ เข้าปีที่ ๓๐ เต็ม

[แดง]หนักหนา เห็นสงสารภพนี้ อนิตย^{๑๖๙} อนาคต^{๑๓/๐} บ่มีเที่ยง จึง
คำนึง^{๑๓/๑} โภธิสมภาร^{๑๓/๒} อัน.....รพา

๘๖ น..ง.....มาถึงสามสิบเอ็ดปีมีศรัทธาหนักหนา ชี้อผู้ใดปราถนาเอาหวด(น)

.....

น..ง.....มาถึงสามสิบเอ็ดปีมีศรัทธาหนักหนา ชี้อผู้ใดปราถนาเอาหัว
ตน.....

๘๗ โยehanเหมือนนงจึงชนนี้มล้างเครื่องอาวุธทงงหลายอนนเปนต์นว่า

.....

โยehanเมื่อนั้น จึงขณะนี้มีล้าง^{๑๓/๓} เครื่องอาวุธทั้งหลายอันเป็นต้นว่า

.....

๘๘ ...สหนาไม้ธนูพนนหุงจงหนนในป่า.... จิงว.นใหม่..อย่า.....งง..

...สหนาไม้ธนู พัน^{๑๓/๔} หุงจ้งหัน^{๑๓/๕} ในป่า....จิงว.นใหม่..อย่า.....งง

..

๘๙ ...นงจึง..ต้องสวาะพนนละอย่าวเรือนแต่งเรือนผาดวยผ้าแดงผาเหลืองผ้า
ดำผ้าขยวผ้าขาว

...นงจึง..ต้องสวาะ^{๑๓/๖} พันละ^{๑๓/๗} เขี้ยวเรือนแต่งเรือนผ้า^{๑๓/๘} ด้วยผ้าแดง
ผ้าเหลือง ผ้าดำ ผ้าเขี้ยว ผ้าขาว

๙๐ เลื่อม[เอา]สาเอาห่อปะไคจิงไตรกระยาทานสัส...พารฝังมรดก....ใน....นิ...

๑๖๙ ไม่แน่นอน

๑๓/๐ มิมีที่พึง

๑๓/๑ ใคร่ครวญถึง

๑๓/๒ ภาวะความรู้แจ้ง คือ ตรัสรู้

๑๓/๓ ทำลาย

๑๓/๔ พันไม้หาฟัน

๑๓/๕ อาหารที่พระฉัน.

๑๓/๖ สวาะ คำมอญแปลว่า ปล่อยไป ล่องลอยไป

๑๓/๗ พันระ สิ่งที่ถูกไ้

๑๓/๘ เรือนผ้า หมายถึง เรือนที่เกิดจากการเอาผ้าผืนมาล้อมขึ้น เหมือนอย่างปัจจุบันเรียกว่า
เพ้นท์

ง..นิ.

เหลื่อม..สาเอาห่ปได้จึงไตรกรยาทานส่ส...พารผงมรกด....ใน....นิ...
ง..นิ.

๙๓มณีรัตนปตราคาไฟทุ...การปรพาล..รัตนแก้ว.....

.....มณีรัตนปัทมราคาไฟทุ...การประพาล..รัตนแก้ว.....

๙๔นแต่งแ่งลูกสาวสองคนใส่ทองปลายแขนแหวน...ย.....

.....นแต่งแ่งลูกสาวสองคนใส่ทองปลายแขนแหวน(ปลา)ย[นิ่ว]

๙๕หนักหนาโอยทานให้แก่ท่านผู้มาขอด้วยมหาสรวธา..เมย.ก.

.....หนักหนา โอยทานให้แก่ท่านผู้มาขอด้วยมหาสรวธา..
เมย.ก.

๙๖แต่งแ่งเลงคูมีรูปงามแก่ตาโอยทานให้แก่ท่านผู้มาขอแลออกบว.

.....แต่งแ่งเลงคูมีรูปงามแก่ตา โอยทานให้แก่ท่านผู้มาขอ
แลออกบวช

๙๗ปราธนาเปนพระพุทธรูปมหาอุดต์ จึงพิเนสกรรมออกจากรัตนภูมิ^{๑๓๗}
สพายบาตร

.....ปรารธนาเป็นพระพุทธรูปมหาอุดม จึงภิเนษกรรม^{๑๓๘}ออกจาก
รัตนภูมิ^{๑๓๙} สพายบาตร

๙๘ทงหลายมุงดงจงเดรหาพระสรีรัตนมหาธาตุปราธนาเพอจกกก
ทำกุศล

.....ท้งหลายมุงดงจง^{๑๔๐}เดร^{๑๔๑}หาพระสรีรัตนมหาธาตุ
ปรารธนาเพื่อจักทำกุศล

๙๙แก้สรวเพญเดญาณอึงไตต้นพระสรีมหาโพธิจึงแสวงหา.....

.....แก้สรวเพญเดญาณ^{๑๔๒} อึง^{๑๔๓}ไต้ต้นพระสรีมหาโพธิ จึง

^{๑๓๗} การออกครั้งใหญ่ หมายถึง ออกบวช

^{๑๓๘} ภูมิแห่งแก้วมณี มีความหมายในเชิงสัญลักษณ์ คือ ความสุขในทางโลกย์

^{๑๓๙} เจาะจง ตั้งใจจง

^{๑๔๐} เดินทางไป

^{๑๔๑} สรวเพชฌดาญาณ คือ ญาณหยั่งรู้ทุกอย่าง

^{๑๔๒} อาศัยพึ่งพิง

แสวงหา (พระศรีรัตน

๑๐๐นครสุโขทัยบางฉล่งศรีสขนาโดยใครใจจกกให้เป็นธรรมบุรา
 ลางแห่งก.

มหาธาตุ)นครสุโขทัยบางฉล่งศรีสขนาลัย ใครใจ^{๑๔๕}จักให้เป็น
 ธรรม บุรา^{๑๔๖} ลางแห่งก[ระ

๑๐๑พระศรีรัตนมหาธาตุปลูกเนาวรัตนพระศรีมหาโพธิสงพินาร
 อาวาสอนน

ทำ].....พระศรีรัตนมหาธาตุ ปลูก^{๑๔๗} เนาวรัตน^{๑๔๘} พระศรีมหา
 โพธิ สร้างพินารอาวาสอัน

๑๐๒พระพุทธรูปอนงามพิจิตตรตองจาริตไว้ในที่นี้กทำกูดีอาสร้ม
 บทอนนอุดคพิเส

บงาม] พระพุทธรูปอันงามพิจิตร ตอง จาริต^{๑๔๙}ไว้ในที่นี้กระทำกูฎี
 อาศรมบท^{๑๕๐} อันอุดมพิเศ-

๑๐๓ สหนกภณาลางแห่งกทำ...แลมากทำมหาสพานปลูกดอกไม้ต้นใหญ่หลาย
 พรรณแก่ก

สหนกภณาลางแห่งกกระทำ[ตระพัง]แลมากกระทำมหาสพาน ปลูก
 ดอกไม้ต้นใหญ่หลายพรรณแก่กม

๑๐๔ ...พระศรีมหาโพธิไว้คนแต่งเฝ้ารกกสหลายครวมีทงสวนหมากสวนพลู
ไร่นากร

...พระศรีมหาโพธิไว้คนแต่งเฝ้ารักษาหลายคร้วมีทงสวนหมากสวน
 พลูไร่นากร

๑๐๕พุกพรรณทงหลายเดือนคบบเดือนเพญ วนนญโบสถบวารณาแต่งให้

^{๑๔๕} ตั้งใจ ปรรณนา

^{๑๔๖} ธรรมบุรา แปลว่า เมือง หรือ นครแห่งธรรม

^{๑๔๗} ปลูกแปลว่า ฝังลงไว้ หรือ สร้าง ก็ได้

^{๑๔๘} ตามศัพท์แปลว่า แก้ว ๙ ประการ แต่เป็นไปได้ว่า อาจเป็นแท่นหรือบัลลังก์มีช่องเก้าช่อง
 สำหรับใส่อัญมณีสร้างอยู่ ณ ต้นพระศรีมหาโพธิ ลางที่จะสมมุติให้เป็นโพธิบัลลังก์

^{๑๔๙} จารึก

^{๑๕๐} ทางเดินเชื่อมอาศรมหรือที่อยู่

อุปคตฤา

....พทุกพรรณทั้งหลาย เดือนดับ^{๑๙๑} เดือนเพ็ญ^{๑๙๒} วันอุโบสถ^{๑๙๓}
ปวารณาแต่งให้อุปัฏฐา-

๑๐๖ กตกกน้ำล้างตีนพระมหาเถรานุเถรภิกษุสงฆ์ทั้งหลาย ๐ ลางแห่งปลุกมหา
ตำนกกกลาลามหาตร

กตักน้ำล้างตีนพระมหาเถรานุเถร ภิกษุสงฆ์ทั้งหลาย ๐ ลางแห่งปลุก
มหาตำหนักกลาลามหาตร

๑๐๗ พงมมหาเจติปลุกพระศรีมหาโพธิกท่ามหาพุทธรูปลางแห่งเทศลาดชี
สดตวาทงหลายไป

พังมหาเจติย์ ปลุกพระศรีมหาโพธิ กระท่ามหาพุทธรูป [๐]ลางแห่งเท
ตลาดชีอัสตว์ทั้งหลายไป

๑๐๘ รส อนนเปนต์น (วา) คนอีกแพะแลหมูหมาเปิดไก่อทงห่านนกหกปลาเนื้อ
ฝูงสดตวาทงหลาย

รส อันเป็นต้นว่า คนอีกแพะแลหมูหมาเปิดไก่อทงห่านนกหก^{๑๙๔} ปลา
เนื้อฝูงสัตว์ทั้งหลาย

๑๐๙ โปรสสดตวดีมีรูปโฉมงามอีกฉลกกสนนทอนนงามฉลกกพระพุทธรูป
ในต้นไม้อื่นทรนิ

โปรสสัตว์ดีมีรูปโฉมงาม อีกฉลกกสนน^{๑๙๕} อันงาม ฉลกกพระพุทธรูปใน
ต้นไม้อื่นทรนิ

๑๑๐ ลที่ดงโปรสข้างในเขานางตายเอาช้างไปบูชาพระเปนเจ้าโปรสที่นนลา
งแห่งที่ขึ้นพระมหาธา

ลที่ดงโปรสข้างในเขานางตาย เอาช้างไปบูชาพระเป็นเจ้าโปรสที่นั่น
[๐]ลางแห่งที่ชุมนุมพระมหาธา

๑๑๑ คุเปนเจ้าอนนใหญ่ทงหลายครธานเปนป่าเปนดงลำแดงพระมหาเถรสรีสร
ธราชจุลลามูณีเป

^{๑๙๑} เดือนดับ คือ เดือนแรม

^{๑๙๒} เดือนเพ็ญ คือ เดือนเต็ม

^{๑๙๓} วันพระลงพระอุโบสถ

^{๑๙๔} หก ใน “นกหก” หมายถึง หกเหิน?

^{๑๙๕} ภาษามคธีณ์ แปลว่า ลวดลาย ลวดลายเครือเถา

ตเป็นเจ้าอันใหญ่ทั้งหลายตรธาน^{๑๙๖}เป็นป่าเป็นดงสมเด็จพระมหา
เถรศรีศรัทธาราชจุฬามณีเป็-

๑๑๒ นเจ้าเอาตนเขาไปเลือกไปกักทำพระมหาธาตุหลวงดินพระมหาธาตุด้วยสูง
เกล้าลิบหาว่าไม

นเจ้าเอาตนเข้าไปเล็ก^{๑๙๗}ไปก่อกระทำพระมหาธาตุหลวงคีน พระ
มหาธาตุด้วยสูงเกล้าลิบห้าวา ไม้

๑๑๓ เหนือพระธาตุหลวงใสสองอ้อมสามอ้อมพระศรีราชจุฬามณีเป็นเจ้าพยา
ยามให้แผ้วแ

เหนือพระธาตุหลวงไซ้สองอ้อมสามอ้อม พระศรีราชจุฬามณีเป็นเจ้า
พยายามให้แผ้ว^{๑๙๘}แ

๑๑๔ ลวจึงก่อขึ้นเจดวาสทายปุ่นแล้วบริบวรณพระธาตุหลวงก่อใหม่เกล้าด้วยสูง
ไตรอยสอ

ลัวจึงก่ออิฐขึ้นเจ็ดวา สทายปุ่น^{๑๙๙}แล้วบริบวรณ^{๒๐๐} พระธาตุหลวงก่อ
ใหม่เกล้าด้วยสูงได้ร้อยสอ

๑๑๕ งวาขอมรยกพระธนนันแล๐สถิตเครีงกลางนครพระกริส๐เมือจกกสทาย
ปุ่นในกลางป่า

^{๑๙๖} มาจาก อันตรธาน แปลว่า หายไป

^{๑๙๗} เล็ก แปลว่า ยก เช่น เล็กกระโปรงรถยนต์

^{๑๙๘} ถางออกให้เป็นที่โล่ง

^{๑๙๙} ฉาบปูน

^{๒๐๐} บริบูรณ์

งวา ขอม^{๒๐๑} เรียกพระธม^{๒๐๒} นั้นแล ๐ สกิตครึ่งกลางนคร
พระกฤษณ์^{๒๐๓} ๐ เมื่อจักสทหายปุ่น ในกลางป่า

๑๑๖ นนวนหาปุ่นยากหนักหนาหาปุ่นมิได้ พระศรีราชจุฬามุณีเป็นเจ้าจึงอภิสส
ถานว่าดังนี้

นั้นหาปุ่นยากหนักหนาหาปุ่นมิได้ พระศรีราชจุฬามุณีเป็นเจ้า จึง
อภิสฐานว่าดังนี้

๑๑๗กุแลญงจกกโตตรสสแกสรรเพญดาญาณเปนพระพุททจริงวาใสจุงให้
พบปุ่น (ค)

[แม้ชื่อ] กุแลยังจักได้ตรัสแกสรรเพญดาญาณเป็นพระพุททจริงว่า
ไซ้รู้ จงให้พบปุ่น ค

๑๑๘ นนวนอภิสสถานบดดแมงแหงหนนดายกลายพบโป่งปุ่นนิงทายาทหนัก
หนาเอามาสทา

^{๒๐๑} มาจากคำว่า กล่อม ที่พม่าโบราณเรียกพวกที่พูดภาษามอญ-เขมรดั้งเดิมในดินแดน
ภาคเหนือและภาคกลางของประเทศไทย ในเอกสารไทยโบราณมีตำนานเรื่องพระเจ้าพรหม
ปราบปรามพวก กล่อมดำ (ลัวะ หรือ ระเม็ง/รเมัญ) และไล่ลงมาถึงกำแพงเพชร (พระอินทร์
ได้เข้าแทรกแซงเพราะเกรงว่า พวกขอมจะสูญชาติ) ตำนานนี้สะท้อนภาพการแผ่ขยายของ
กลุ่มชาติพันธุ์ไทเข้าครอบครองดินแดนภาคเหนือทั้งหมด ได้เขตอิทธิพลอาณาจักรสุโขทัยลง
มาเดิมเป็นอาณาจักรทวารวดีของชนชาติมอญ (ระหว่างต้นพุทธศตวรรษที่ ๑๒ ถึง ปลาย
พุทธศตวรรษที่ ๑๖) ซึ่งต่อมาถูกอิทธิพลเขมรสมัยนครวัดและนครธมแผ่เข้ามาครอบงำ
เอกสารพม่าสมัยปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๗ เรียกคนในกลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา (มอญผสมเขมร)
ก่อนสมัยคนไทยเข้ามาว่า กล่อม ซึ่งก็คือ ขอม นั่นเอง (kлом > khom) ต้องเข้าใจด้วยว่า เขมร
ไม่เคยเรียกตัวเองว่า ขอม หรือ กล่อม

^{๒๐๒} แปลมาจาก พระมหาธาตุหลวง (ธม ภาษาเขมรแปลว่า ใหญ่)

^{๒๐๓} ถ้าพิจารณาจากเส้นการเดินทางของสมเด็จพระมหาเถรศรีศรัทธาราชจุฬามุณีที่เล่าไว้ใน
จารึกหลักที่ ๑๑ จะเห็นว่า นครพระกฤษณ์ น่าจะตรงกับเมืองโบราณที่อำเภอ นครชัยศรี
จังหวัดนครปฐม ซึ่งมีประโทนเจดีย์อยู่กลางเมืองเกือบพอดี ตามเทพปกรณัมฮินดู นครทวารกา
(หรือทวาราวดี) นั้น พระกฤษณะทรงเป็นผู้สร้างขึ้น มอญทวารวดีรับคตินี้มา เพราะฉะนั้น
เมืองทวาราวดีที่นครปฐมจึงเรียกว่า นครพระกฤษณ์ด้วย ด้วยเหตุที่พระองค์ทรงสร้าง

รัตนโกสินฐาน บัดแมง^{๒๐๔} แห่ง^{๒๐๕} ดายกลายพบโป่งปูนอันหนึ่ง
 ทายาต^{๒๐๖} หนักหนา เอามาสาธา

๑๑๙ ยพระธาตุก่อใหม่เก่าแลวเอามาต่อพระพุทธรูปหินอนนทกอนนพงงบริบวรณ
 แล่วปูนก่

ยพระธาตุก่อใหม่เก่า แล่วเอามาต่อพระพุทธรูปหินอันหักพังบริ
 บวรณแล่ว ปูนก่

๑๒๐ ญงเหลือเลย ๐พระมหาธาตุหลวงนั้นกทำปราดีหารอสจรรยหนก
 หนาแลมีพระธา

ยังเหลือเลย ๐พระมหาธาตุหลวงนั้น กระทำปฏิหาริย์อัศจรรย์หนัก
 หนา แลมีพระธา

๑๒๑ ดอนนใหญ่ลอมหลายแกก่๐ก่ทงมมหาพินารใหญ่ด้วยอิตเสจรบบริบวรณ
 แล่วจึงไป

ตุอันใหญ่ลอมหลายแกกม ๐ก่ท้งมหาพินารใหญ่ด้วยอิฐเสรีจ
 บริบูรณแล่ว จึงไป

๑๒๒ สิบคนหาเอาพระพุทธรูปหินเก่าแก้แต่บูราด้วยไกลชวรสองสามคีนเอา
 มาปรดิสสถาไว้

สิบคีนหาเอาพระพุทธรูปหินเก่าแก้แต่บูรา^{๒๐๗} ด้วยไกลช้วสองคีนสาม
 คีน เอามาประดิษฐานไว้

๑๒๓ ในมหาพินารलगแห่งใดคใดตณलगแห่งใดคใดคณใดคกลางแห่งใดหวต
 กไกล

ในมหาพินาร लगแห่งใดคอได้ตณ लगแห่งได้คณได้คณได้คอก लग
 แห่งได้คหวตกไกล

๑๒๔ แลสิคนหาม เอามาจึงใด๐लगแห่งใดค่างใดคาลางแห่งใดคได้คีนญอมพระ
 หินอนนใหญ่

^{๒๐๔} ทันที่ทันใดนั้น

^{๒๐๕} แห่งนั้น ที่นั้น ในที่ตรงนั่นเอง

^{๒๐๖} ดียิ่งนัก

^{๒๐๗} โบราณ

แลสี่คนหามเอามาจึงได้ ๐ ลางแห่งได้แข่งได้ขา ลางแห่งได้มือได้ตีน
ย่อม^{๒๐๘} พระหินอันใหญ่

๑๒๕ ชกมาด้วยสัดด้วยกวยแขนเข้าในมหาพิหาร เอามาตืดปรกิดด้วยปูนมีรูป
โคมพรรณอนน

ชักมาด้วยล้อ^{๒๐๙} ด้วยเกวียน เข็นเข้ามาในมหาพิหาร เอามาต่อติด
ประกิด^{๒๑๐} ด้วยปูน มีรูปโคมพรรณอัน

๑๒๖ งามพิจิตรดงอินทรีมีดเอามาปรกิดชิดชนแป้นตนพระพุทธรูปอนน
ใหญ่อนนถ้าวอนน

งามพิจิตรดงอินทรีนิรมิตร เอามาประกิดชิดชนแป้นตนพระพุทธรูป
อันใหญ่ อันถ้าว^{๒๑๑} อัน

๑๒๗ รามงามหนักหนาเอามาไว้เต็มในมหาพิหารเรียงหลายถ้องงามหนัก
หนาแก่กั

ราม^{๒๑๒} งามหนักหนา เอามาไว้เต็มในมหาพิหารเรียงหลายถ้อง^{๒๑๓}
ช้องงามหนักหนาแก่กม

๑๒๘ในมณิเทศในปาดลือบุตรนครไกลฝงนำอโนมานที่พระศรีรัตนม
หาธาตุเปนเจ้าศรีธัญญก

[ลางแห่ง]ในมณิเทศ^{๒๑๔} ในปาดลือบุตรนคร ไกลฝงนำอโนมานที่พระ
ศรีรัตนมหาธาตุเป็นเจ้าศรีธัญญก

๑๒๙ ดกา ๐ พระกริสนนันคิตนพระมหาสามีศรีพระกริสนนันคิตนพระมหาสามี
ศรีสรวาราชจุลามณีศรีรัตนดลง

ดกา^{๒๑๕} พระกฤษณ์ พระ[ราม]หากประดิษฐาน ๐ พระกฤษณ์นั้นคือ

^{๒๐๘} ล้วน

^{๒๐๙} ล้อเลื่อน

^{๒๑๐} ประกบให้เข้ากัน

^{๒๑๑} กลาง ขนาดกลาง

^{๒๑๒} อันเล็ก

^{๒๑๓} ถ้าว

^{๒๑๔} ประเทศที่อยู่ตรงกลาง หมายถึง อินเดีย

^{๒๑๕} ชื่อพระศรีรัตนมหาธาตุเจดีย์

ตนพระมหาสามีศรีศรัทธาราชจุฬามณีรัตนลง

- ๑๓๐ กาทิปเปนเจ้าคิดนพระราม พระนารายเทพจุตหากทวยในสงสารา
ภพอนนโกลเกิดไปมาแล๐เมตไต่
กาทิปเป็นเจ้า คือตนพระรามพระนารายณ์เทพจุติ^{๒๑๖} หาก^{๒๑๗}
เทียว^{๒๑๘} ในสงสารภพอันโกล^{๒๑๙} เกิดไปมาแล ๐เมตไต่
๑๓๑ โยโคตตโมคาถานี้มีแห่งมหานิทานแล๐พระเจดีย์สูงใหญ่รอบนนวนลกกหิน
หารอยชาดติรเทศงา
โยโคตตโม^{๒๒๐} คาถา^{๒๒๑} นี้ มีแห่งมหานิทานแล ๐พระเจดีย์สูงใหญ่^{๒๒๒}
รอบนั้น ฉลกกหินห้าร้อยชาติ^{๒๒๓} ติรเทศ^{๒๒๔} งา
๑๓๒ มพิจิตรหนกกหนาแก่กั ตรุกมล้างเอาทองดรรธาน๐ล้ำเดชพระมหาสามี
จากแต่สืหลมาเอาฝูง..

^{๒๑๖} วิธีการเขียนแสดงให้เห็นอิทธิพลภาษาเขมร (จุติ) จุติ แปลว่า เป็นเทวดาลิ้นอายุต้องไปเกิดใหม่

^{๒๑๗} เพียงแต่

^{๒๑๘} ท่องไป

^{๒๑๙} มาจาก อนุโกล ภาษาสันสกฤต แปลว่า แกว่งไกว ไล่ไปมา ในที่นี้หมายถึง สลับไปมา

^{๒๒๐} มาจาก เมตไตรย + โคตม คือ พระศรีอารียเมตไตรยโคตม พระพุทธเจ้าที่จะมาตรัสรู้เป็นองค์สุดท้ายในภัทรกัลป์ หรือ กัลป์ปัจจุบัน

^{๒๒๑} บาลีใช้ คาถา แปลว่า ร้อยกรอง ตรงกับภาษาสันสกฤตใช้ว่า โศลก

^{๒๒๒} คือ เจดีย์ศรีรัตนยงกกา

^{๒๒๓} พุทธชาดก เรื่องราวอดีตชาติของพระพุทธเจ้า

^{๒๒๔} ติร แปลว่า ผึ่ง หรือ ด้าน หรือ ฟาก ส่วน เทศ แปลว่า แดน หรือ ทิศ ในที่นี้หมายความว่า ด้านหรือทิศใดก็ตาม

มพิจิตรหน้าหน้าแก้กม ตรุก^{๒๒๕} มล้าง^{๒๒๖} เอาทองตรธาน ๐สมเด็จ
พระมหาสามี่จากแต่สีหลมา เอาฝูง..

๑๓๓แบกอืดแต่ดำขึ้นไปกทำพระเกาทานคีนบิรบริณด้วยสรธาญง
เอาพระ

.....แบกอิฐแต่ดำขึ้นไปกระทำพระ[แก้]ทานคีนบิรบริณ^{๒๒๓/}
ด้วยศรัทธายังเอาพระ

๑๓๔ สรีรดนมมหาตุสองลูกแต่สีหลมาปประดิษฐานนินนโสดปมีคณนาถีเลย๐
लगแห่งค..ก

ศรีรัตนมหาตุสองลูกแต่สีหลมาประดิษฐานที่นั่นโสด ปมีคณนาถี
เลย ๐लगแห่งค..ก

๑๓๕ไกลฝงนำมาวลิกคองคาที่พระพุทเป็นเจ้าปุจรัมชนนปประดิษฐานพระ
เกสธาตุพระ

.....ใกล้ฝั่งนำมาวลิกคองคา ที่พระพุทเป็นเจ้าปุจรัมชน^{๒๒๔}
ประดิษฐานพระเกสธาตุพระ

๑๓๖ ...ธาตุพระปรีโกธาตุ พระศรีรัตนมหาตุรยกชิมหิยงคณมหาเจดีแล๐
พระเปนเจ้า

^{๒๒๕} ตรุก มาจากคำว่า Turque หรือ Turk ซึ่งภายหลังยังเพี้ยนไปเป็น ตโยก ในภาษาพม่า และ ตาตอก ในตำนานของไทย พวกชาวตรุกเป็นชนชาติกลุ่มใหญ่ที่รับนับถือศาสนาอิสลาม และแผ่อำนาจเข้ามาครอบครองอินเดียภาคเหนือไปจนจรดตะวันออก คนอินเดียใช้คำว่า ตรุก เรียกพวกมุสลิมทั้งหมด เหมือนอย่าง que พวกมุสลิมเรียกชาวคริสต์เถื่อนว่า feringi หรือฝรั่ง ที่มาจากชื่อชนชาติ Frank โดยเหมารวมว่า ชนชาติยุโรปที่นับถือศาสนาคริสต์เป็นชาวแพงก์ ชาวอินเดียโบราณเรียกสุลต่านแห่งรัฐเดลีว่า ตรุขราช คำว่า ตรุก มีความหมายว่า ใจเหี้ยมโหดร้าย เพราะในสมัยคริสต์ศตวรรษที่ ๑๑ ได้เคยปล้นโบสถ์พราหมณ์และวัดพุทธมหายานในอินเดียเพื่อเอาทอง คำนี้ไทยอยุธยาใช้เป็น ทรูก เช่น ในวรรณกรรมยวนพ่าย พูดถึงพระญาติลมหาราชแห่งเชียงใหม่ว่า “ท้าวนี้ใจทรุกแท้ ทุรชน ชื่นแฮ”

^{๒๒๖} ทำลาย

^{๒๒๓/} กลับคืนบริบูรณ์

^{๒๒๔} แผ่นหนังสำหรับปู ในคัมภีร์มหาวงศ์ ใช้คำว่า หนังสือสนันถัต ดู กรมศิลปากร, วรรณกรรมสมัยรัตนโกสินทร์ เล่ม ๑ (หมวดศาสนจักร คัมภีร์มหาวงศ์), (กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, ๒๕๓๔), หน้า ๔๒

[คือว่า]^{๒๒๙} ชาติ พระบริโกตชาติ^{๒๓๐} พระศรีรัตนมหาธาตุเรียกชื่อมหายัง
คณะมหาเจดีย์แล ๐พระเป็นเจ้า

๑๓๓/ นนเสนจปราตีหารอสสจรรยแก้กั๐ปลลงงพระมหาธาตุพงงฝ่ายบูรพทิศ
สืบสามวาภูมิ

นั้นเสด็จปาฏิหาริย์อัศจรรย์แก้กม ๐บัลลังก์พระมหาธาตุพังฝ่าย
บูรพทิศสืบสามวา ภูมิ

๑๓๔ สรทพยายามชนนอีตปรกิดเข้าจทายปุนมิถองถวัน ๐เมือทาปุนแต่ญอด
แก้กัเถิงตีนสูง

ศรัทธพยายามชั้น^{๒๓๑} อัฐประกิดเข้า สทาย^{๒๓๒} ปุนมิถองถวัน^{๒๓๓} ๐
เมือทาปุนแต่ญอดแก้กม^{๒๓๔} เถิงตีนสูง

๑๓๕ ให้ญูขาวงามดงงเขาไกรลาสคงตตื้นตมีต่งงตนพระพุทธรูปหลายแห่งทำ
โหนงงกัแ

ให้ญูขาวงามดงงเขาไกรลาส คงตตื้นตมีต่งงตนพระพุทธรูป
หลายแห่งทำโ^{๒๓๕} นังก่อแ

๑๔๐ ลวเปนตนพระพุทธรูปหีนงามแก้กั๐ญหากใช้ตนญทำการบุญลัภา
รอนนดยวญี่สืบแปดการ

ลัวเป็นตนพระพุทธรูปหีนงามแก้กม ๐ญหากใช้ตนญกระทำการบุญ
สมการวันเดียวยี่สิบแปดประการ

๑๔๑ พระมหาธาตุเปนเจ้าจึงเสด็จปราตีหารหนกกหนดงน้ามหาสมุทรลอก
ดงงฝนตกห่า

พระมหาธาตุเป็นเจ้าจึงเสด็จปาฏิหาริย์หนักหนา ดงน้ามหาสมุทร
ระลอกดงฝนตกห่า

^{๒๒๙} กระตุกก้านคอ

^{๒๓๐} เครื่องบริขารที่พระพุทธเจ้าทรงใช้สอย

^{๒๓๑} ทำให้แน่น

^{๒๓๒} ที่เขียน จทาย ในคำอ่านคงคลาดเคลื่อน

^{๒๓๓} มีอาจกล่าวได้ครบถ้วน

^{๒๓๔} สุด

^{๒๓๕} หอ

๘๒ จารึกวัดศรีชุม

- ๑๔๒ ให้ญรสสมี ลางอนนดงพนนสะจรอดสวายสุภาลุกาบุสภารารสสมีลา
งอนนเหลื่อม
- ใหญ่ รสมีลางอันดั่งพรรษา^{๒๓๖} จรวด^{๒๓๗} สวาย^{๒๓๘} สุภาลุกาบุส
ภารา^{๒๓๙} รัศมีลางอันเหลื่อม
- ๑๔๓ ดงดงดาวคำเหลื่อมดงน้ำทองไหลจรัสไปทุกแห่งรสมีลางอนนขาวด
งด.
- ดั่งดงดาวคำ เลื่อมดั่งน้ำทองไหลจรัสไปทั่วทุกแห่ง รัศมีลางอันขาว
ดั่งดอ
- ๑๔๔ ...กรัดคนดงดอชอนดอภุดเหนแก่ตาดาสทววจกกราพาลพระเกสชา
ตุเสดจมีห
- ก..กรัตนดั่งดอชอน^{๒๔๐} ดอภุดเห็นแก่ตา ดาษทั่วจักรพาล ๐พระ
เกศชาตุเสดจมีห
- ๑๔๕ มูหนึ่งชู้ดงสายฟ้าแมลบดงแฉวน้ำแล่นในกลางหาอสจรรย๐สิ่งนึ่ง
เหนตวนน.
- มูหนึ่งชู้ดงสายฟ้าแมลบ^{๒๔๑} ดั่งแฉวน้ำแล่นในกลางหาอศจรรย ๐
สิ่งหนึ่งเห็นตะวัน
- ๑๔๖ ...ออกคยวดงสูงเฝ้าหม้อเฝ้าไห๐พระคิว่าธาตุเสดจจากเจดีทองพุ่งขึ้นไป
ยง
- ...ออกเขี้ยวดั่งสูง^{๒๔๒} เฝ้าหม้อเฝ้าไห ๐พระคิว่าธาตุเสดจจากเจดี
ทอง พุ่งขึ้นไปยัง
- ๑๔๓/เหนดงตวนนสองอนนเรืองไสงามหนกกหนาแพ้พระอาทิตยพิตสตุ

^{๒๓๖} สายฝน

^{๒๓๗} มาจากคำเขมรว่า จรวจ (อ่านว่า จะรวจ) แปลว่า หลั่งลงมา

^{๒๓๘} มาจากคำเขมรว่า จุวาย แปลว่า ม้วนเป็นขด คือ เป็นแถบอย่างกล่าวซ้ำในบรรทัดที่

๑๔๕

^{๒๓๙} ธารของดอกไม้ที่สวยงาม

^{๒๔๐} มะลิ

^{๒๔๑} ฟ้าแลบ

^{๒๔๒} จากบริบทในที่นี้จะหมายถึง ลิ่นของเปลวไฟที่มีแสงและสีไปทางเขียว

พระ

[กลางหาว]เห็นดั่งตะวันสองอันเรืองไสงามหนักหนา พ้^{๒๔๓} พระ
อาทิตย์ พิศดูพระ

๑๔๘ คือวาทูประมาณเท่ากลองเงินอนนใหญ่รอบนนวนด้วยกว้างแสงจรสโสภา
แล ปลาตค

คือวาทูประมาณเท่ากลองเงินอันใหญ่ รอบนั้นด้วยกว้าง แสงจรส
โสภาแล ประหลาด^{๒๔๔} ค

๑๔๙ วรแลว่ามีฉบบพन्नรงสีเหลือง แดงดำขยวขาวภาวจรส ส่องในโลกธาตุ
ทุกแ

วรแลว่า มีฉัพพรรณ^{๒๔๕} รังสี^{๒๔๖} เหลืองแดงดำเขียวขาว ภาว^{๒๔๗} จรัส
ส่องในโลกธาตุทุกแ

๑๕๐ หงปราดีหารแต่แดดอุณถึงสองชนนฉายจกกไกลทงขาวสีหลห้าบ้านขาม
น้ำคดคา

ห้ง ปาฏิหาริย์แต่แดดอุณถึงสองชั้นฉาย^{๒๔๘} จักใกล้เที่ยง ขาวสีหลห้า
บ้านขามน้ำคดคา

๑๕๑ พายมาสาธุการสยงร้งมีโกลาหลหนหนาเขาอาราธนาพระบมีเสด็จลง
มาเขาใหญ่

พาย^{๒๔๙} มาสาธุการ เสียงร้งมีโกลาหลหนักหนา ๐เขา^{๒๕๐} อาราธนา
พระบมีเสด็จลงมา เขาให้กู

๑๕๒ อาราธนาพระจึงลงมาปรทกกลี้นรอบพระเจดีย์ทองแลวผยองขึ้นเมื่อเลา๐กู
มีสรธาหนก

^{๒๔๓} ชนะ

^{๒๔๔} แปลก ไม่เคยเห็นมาก่อน

^{๒๔๕} สีทั้ง ๖

^{๒๔๖} รังสี มาจากภาษาบาลีว่า รสิ ภาษาสันสกฤตใช้ว่า รสุมิ แปลว่า แสง

^{๒๔๗} ภาว เป็นคำเขมรอ่านว่า เพี้ยว แปลว่า เรือ

^{๒๔๘} วิธีการกำหนดเวลาแบบเก่าของไทย

^{๒๔๙} พายเรือ

^{๒๕๐} หมายถึง พวกชาวบ้านล้งกา

อาราธนาพระจึงลงมาประทับณ^{๒๕๑} รอบพระเจดีย์ทอง แล้ว
ผยอ^{๒๕๒} ขึ้นเมื่อเล่า ๐กุ่มีศรัทธาหนัก

๑๕๓ หนาญจิงทอดตนญโอยทานให้ชีพิตตชาตวากกสทำสาสนาในลงกาทีป
จกกฟงคำพระ

หนาญจิงทอด^{๒๕๓} ตนญ โอยทานให้ชีวิตชาตว่า จักสทำ^{๒๕๔} ศาสนาใน
ลงกาทีป จักฟงคำพระ

๑๕๔ เปนเจ้าทุกอนนแล๐พระเปนเจ้าจึงลงมาวดครอบสูวนนเจด็รสมี่กรลยก
งามหนก

เป็นเจ้าทุกอันแล ๐พระเป็นเจ้า^{๒๕๕} จึงลงมาวัดรอบสุวรรณเจดีย์
รัศมีกระเลี้ยก^{๒๕๖} งามหนัก

๑๕๕ หนา.....ดงกกงวณแกวแล่นพระศิวาธาตุเจ้าจึงเสด็จเขาในโกสทองผุง
พระธาตุ.

หนา.....ดั่งกงเกวียนแก้ว แล้วพระศิวาธาตุเจ้าจึงเสด็จเข้าในโกศ^{๒๕๗}
ทอง ผุงพระธาตุ.

๑๕๖จึงเขามาสู่พระเจดีย์พดงเผิงพานเข้ามาสู่ (ร) งงนนแล๐ญจิงลูกชินอญ
ชูลี

.....จึงเข้ามาสู่พระเจดีย์พอ^{๒๕๘} ดั่งเผิง^{๒๕๙} พาน^{๒๖๐} เข้ามารังนั้นแล ๐ญ
จิงลูกขึ้นอญชูลี

๑๕๗ ๐คอยมาถึง..นน โยธาพระสรีรตดมหาธาตุเจ้า๐ลูกนึ่งมีพรรณงามดง

^{๒๕๑} เวียนขวา

^{๒๕๒} ทะยานขึ้น

^{๒๕๓} วาง ในที่นี้หมายถึง อุทิศ มอบ

^{๒๕๔} กระทำ

^{๒๕๕} พระสารีริกธาตุ

^{๒๕๖} เจ็ดจำ

^{๒๕๗} ผะอบบรรจุพระบรมสารีริกธาตุ

^{๒๕๘} เทียบ เหมือน

^{๒๕๙} ผึ่ง

^{๒๖๐} ประดั่งเข้ามาอย่างไม่เป็นระเบียบ

ทองรสมีเท่า

๐ ค่อยมาถึง..นน โยธา^{๒๖๑} พระศรีรัตนมหาธาตุเจ้ากู ๐ ลูกหนึ่งมีพรรณ
งามดังทองรสมีเท่า

๑๕๘ ลูกหมาก.....เสด็จมาแต่กลางหาวลงมาจรดรอบต้นท้านแลจึงเสด็จขึ้น
อยู่เหนือห

ลูกหมาก[หาก]เสด็จมาแต่กลางหาว ลงมาจรดรอบต้นท้านแล จึง
เสด็จขึ้นอยู่เหนือห

๑๕๙ ววแลพระรัตนธาตุจึงเสด็จมาอยู่เบื้องหน้าผากพระศรีสุริยาราชจุ
ลामูณีสิริรัตนลงกาที่

ววแล พระรัตนธาตุจึงเสด็จมาอยู่เบื้องหน้าผาก พระศรีสุริยาราชจุฬามู
ณีศรีรัตนลงกาที่

๑๖๐ บจิงญสองมีรบบเอาแลไหวพระเกศธาตุเสนึงเหลื่อมงามดวงมาแต่
บนสพดดเห

บ จิงยสองมีรบบเอาแลไหว พระเกศธาตุเส้นหนึ่งเหลื่อมงาม คว้างมา
แต่บน สะพัดเห

๑๖๑ นือหววพระศรีสุริยาราชจุลामูณีเป็นสรณำตาถงตกหนกกหนาบูชาทง
ตนอกเข้าซองท

นือหวั พระศรีสุริยาราชจุฬามูณีนิน^{๒๖๒} ศรัทธาน้ำตาล^{๒๖๓} ตกหนก
หนา บูชาทั้งตัวอกเข้าซอง^{๒๖๔} ทั

๑๖๒ งงหลายบมีวาถิเลย๐ชาวสีหลทงงหลายเหนอสจรรยดงงอนนเขาจิงชน
นทอดตน

งหลาย บ่หมิวาถิเลย ๐ชาวสีหลทงงหลายเหนอสจรรยดงงอนน เขาจิง
ชน^{๒๖๕} ทอดตน

^{๒๖๑} กองทัพ

^{๒๖๒} รู้ลึก

^{๒๖๓} พรังพรู

^{๒๖๔} หน้าแข้ง

^{๒๖๕} โนมตัวลง เอนตัวลง ยังใช้อยู่ในภาษาไทยปัจจุบัน เช่น พูดว่า เนินเขาลาดชันลง ซึ่ง ลาด
กับ ชัน เป็นคำซ้ำความหมาย

๘๖ จารึกวัดศรีชุม

- ๑๖๓ ไหว้คนนทพดคเบญจางคนอนพกชงงติดพระศรีสรวธราชจุลามณีคนทง
หลายไหว้คน
ไหว้คันทพ^{๒๖๖} เบญจางค นอนพก^{๒๖๗} ชง^{๒๖๘} ดินพระศรีศรัทธาราช
จุฬามณี คนทั้งหลายไหว้คัล
- ๑๖๔ นเต็มแผ่นดินอุปมาดงรยงทอนอ้อยไวกตามดาสเต็มทีสถานนนวนแล๐
เขาจึง
เต็มแผ่นดิน อุปมาดงเรียงทอนอ้อยไวกตาม^{๒๖๙} ดาษ^{๒๗๐} เต็มที่
สถานนั้นแล ๐เขาจึง
- ๑๖๕ ขึ้นบงคกลางคนว่าเจ้าราชกุมารมหาสามีนี้หน่อพุททางคจริงแลน๐เขาจึงเอา
นำมาลงดิน
ขึ้นบงคกลางคนว่าเจ้าราชกุมารมหาสามีนี้หน่อพุททางคจริงแลน๐
๐เขาจึงเอานำมาลงดิน
- ๑๖๖ พระมหาสามีสูเอนำกินชุดเอาดินทิมหาสามีศรีสรวธราชจุลามณีอวยบพิ
ไดยอดดินทินน
พระมหาสามีสู^{๒๗๑} เอนำกิน ชุดเอาดินทิมหาสามีศรีศรัทธาราชจุฬา
มณีเหยียบที่ไดยอดดินทิน^{๒๗๒}
- ๑๖๗ นชุดเอาดินทินนชนนกนเขาไปไหว้บูชา๐รุ่งนนวนพระมหาธาตุสองลูกเรือ
ง...ค
น ชุดเอาดินที่นั่นชน^{๒๗๓} กนเข้าไปไหว้บูชา ๐รุ่งนั้น พระมหาธาตุสอง

^{๒๖๖} แปลว่า “ไหว้ด้วยของหอมและเสื้อผ้า” (คนท แปลว่า ของหอม, พสฺตร แปลว่า เสื้อผ้า)
ในสมัยโบราณผู้เลื่อมใสพระมหาเถระมักถวายเครื่องหอมและผ้าเป็นเครื่องบูชาแก่พระภิกษุ
นั้น

^{๒๖๗} ติด

^{๒๖๘} แข่ง ขา (จากภาษาบาลี ชงฺข)

^{๒๖๙} ติดๆ กันไป หรือ เอามาไว้ด้วยกัน (ความโดยบริบท) เช่น ตามไว้ด้วยกัน

^{๒๗๐} มาจากคำเขมรว่า ฐาส อ่านว่า ตะส แปลว่า มากมาย หรือ เกลื่อน ภาษาไทยใช้ ดาษ
เพื่อลากให้เป็นภาษาเขมร มักใช้กับคำอื่น เช่น ดาษดิน เตียรดาษ ดาดาษ ดารดาษ ส่วน ตามดาษ
ปรากฏในจารึกวัดศรีชุมเพียงแห่งเดียว ความหมายทั่วไปเหมือนกัน

^{๒๗๑} สู ในภาษาไทยโบราณแปลว่า ยินดี

^{๒๗๒} แข่งกัน

ลูกเรื่อง[ภาว]ด้

- ๑๖๘ งงดาวค้อยเสด็จไปกลางหาวก่อนพระศรีสรรทธาราชจุลามาญีจึงขามน้ำคองคาไป..ช
งดาวค้อยเสด็จไปกลางหาวก่อน พระศรีสรรทธาราชจุฬามาญีจึงขามน้ำคองคาไป[ถึง]ช้
- ๑๖๙ ววคีนึ่งพระเจ้าเสด็จเขาในโกศ๐สงแลวเมื่อรุ่งจึงเสด็จออกออยบุดดแมง
ให้ค นทง
วคีนึ่ง พระเจ้าเสด็จเข้าไปในโกศ ๐สงแลว^{๒๓/๓}เมื่อรุ่ง จึงเสด็จ
ออกไปอยู่บุดดแมง^{๒๓/๔}ให้คนท้
- ๑๓/๐ งหลายเห่นสรธาสาธการแลจึงเสด็จคีนเรื่องเท่างจกรกลึงไปกลางหาวสุ
...
งหลายเห่นสรธาสาธการ^{๒๓/๕}แล จึงเสด็จคีนเรื่องเท่างจกรกลึงไป
กลางหาว สู้[พระ]
- ๑๓/๑ เจติทองทีการสสมิถูกชานต้องพรายเรื่องงามชิงแสงพระอาทิตย์เมือฟุ้งขึ้น
เจติย์ทองทีเก่า รสมีถูกชาน^{๒๓/๖} ต้องพรายเรื่องงามชิง^{๒๓/๗} แสงพระ
อาทิตย์เมือฟุ้งขึ้น
- ๑๓/๒ พระเปนเจ้าที่นนปราดีหารไคสามสิบเอ็ดวัน๐หยมพระเปนเจ้าปราดีหาร
รด
พระเปนเจ้าที่นนปฎิหาริย์ได้สามสิบเอ็ดวัน ๐เหียมพระเปนเจ้า
ปฎิหาริย์ด้
- ๑๓/๓ งอนนเพือกกให้ส้แดงแก่คนทงหลายให้ไปชอยยอธรรมไนลงกาทีบ
งอัน เพื่อกจกให้ส้แดงแก่คนทงหลายให้ไปชอยยอธรรมไนลงกาทีบ
- ๑๓/๔ เปนมหากุสลอนนใหญ่ให้ปรากดแกพทุทสาส๐ลงแหงไปเถิงอารญิกนอก
เมิ

^{๒๓/๓} เมื่อส่งพระสารีริกธาตุกลับ

^{๒๓/๔} ทันใดนั้น

^{๒๓/๕} ส่งเสียงแสดงความยินดี

^{๒๓/๖} ถูกชาน ในที่นี้หมายถึง รสมีกระทบถูกพระมเหสียังคณเจติย์ทั่วทั้งองค์ (ชาน)

^{๒๓/๗} แข่งชิงเอาแสงกับดวงอาทิตย์

เป็นมหากุศลอันยิ่งใหญ่ให้ปรากฏแก่พุทธศาสน^{๒๓/๘} ๐ ลางแห่งไปถึง
อรัญญิกนอกเมื

๑๓/๕ องค์ำพลีลาวสีหลจึงปรดบบชบดากทิบฐบคนธมาลาเขาจึงนบพระมหา
....

องค์ำพลี ลาวสีหลจึงประดับชปฏาก^{๒๓/๙} ที่ป^{๒๔๐} ฐป^{๒๔๑} คันธมาลา^{๒๔๒}
เขาจึงนบพระมหา[ทันต]

๑๓/๖ ธาตุด้วยยสบริพารมากมายหลวงหลายอนนไปถดตมหา.....เถร..

ธาตุด้วยยสบริพารมากมายหลวงหลาย อันไปถัด^{๒๔๓} มหา[สามีมหา]
เถร[านู]

๑๓/๗ เถรมีหมู่สงฆเถรอนนทรงฐดงคสีลาพระมหาสามือ.....สี

เถร มีหมู่สังฆเถรอันทรงฐดงคสีลา^{๒๔๔} พระมหาสามือ[รัญวา]สี

๑๓/๘ ถดตฝูงอมาตยราชเสนาอุปาสกอุปาสীগาบมีอาจคณนาเลย.....สาท

ถัดฝูงอมาตยราชเสนา อุปาสกอุปาสীগาบมีอาจคณนาเลย.....สาท

๑๓/๙ ทองเอาพระมหาทนต์ธาตุมีพระ.ก.หนกกหนาใส.....สามือ..

ทอง เอาพระมหาทนต์ธาตุมีพระ.ก.หนักหนาไซร์[เก้พระมหา]สามือ
เจ้า

๑๔๐ สรีสธราชจุลामูณีจึงญสองมีบงค์รบบเอาเลงดูแทใสงามเส.....

ศรีสธราชจุฬามูณีจึงยอ^{๒๔๕} สองมือบังคมรับเอาเล็งดู^{๒๔๖} แท^{๒๔๗}ใส
งาม[สมเด็จพะ]

^{๒๓/๘} คำสอนแห่งพระพุทธรองค์

^{๒๓/๙} เสาธง

^{๒๔๐} ดวงประทีป

^{๒๔๑} ฐปเทียน

^{๒๔๒} ดอกไม้เครื่องหอม

^{๒๔๓} พวกที่ไปถัดจากนั้น

^{๒๔๔} ฐดงคสีล

^{๒๔๕} ยก

^{๒๔๖} พิจารณาอย่างละเอียดถี่ถ้วน

^{๒๔๗} (เห็นว่าเป็นของ) จริง

- ๑๘๑เพนเจ้ามีสรธาไอยทานตนที่นนไถ่ตนที่นนกพระทนต์ธาตุ
มหาสามี]เป็นเจ้ามีสรธาไอยทานตนที่นนไถ่ตน^{๒๘๘}ที่นนก่พระทนต์
ธาตุ.....
- ๑๘๒ มิ...รอยทำญอดที่นนพระเพนเจ้าปราดีหารไธสามเดือนเพนอสสจรรย
.....
มิ...ร่อยทำญอดที่นน พระเป็นเจ้าปาฏิหาริย์ไธสามเดือนเป็นอัศจรรย์
.....
- ๑๘๓ทงหลายสกลในโลก..ส...เขาที่นนอนน.....
.....ทั้งหลายสกลในโลก..สมณญ...เขาที่นนอัน.....
- ๑๘๔ พระนลาตธาตุพระคิวัธาตุพระทกขินอชกธาตุพระทนต์ธาตุพระธาตุ....
พระนลาตธาตุ^{๒๘๙} พระคิวัธาตุ พระทกขินอชกธาตุ^{๒๙๐} พระทนต์ธาตุ
พระธาตุ[เหาะมา]
- ๑๘๕ กลางหาขาวสีหลเห็นแก่ตามีสรธาหลง.... เขา....มาห.รูปพระมหาเถรศรีสร
ธาราช
กลางหาขาวสีหลเห็นแก่ตามีสรธาหลง[บังคม]เขา....มาห[ล่อ]รูป
พระมหาเถรศรีสรธาราช
- ๑๘๖ จุลามูณีไวเหนือจอมเขาสุมณญคกทำปุน.าว.....บุชา.....น..บพ...
จุฬามูณีไว้เหนือจอมเขาสุมณญ^{๒๙๑} กระทำปุน[ข]าว.....บุชา.....
น..บพ...
- ๑๘๗ อนนนิ่งก่ฉลกกด้วยหิน...แห่งเทญรายสาเงไว.....ภิ...ส....น..มาวลิกคง
อันหนึ่งก่ฉลกด้วยหิน...แห่งเทญรายสร้างไว้.....ภิ...ส....[น้ำ]มาวลิก
คง
- ๑๘๘ คาไปก่ทำพระเจดีะคินมาฉบบร่งสีชิน ...

^{๒๘๘} ไอยทานตนที่นนไถ่ตน คือ ให้ตนเป็นทานโดยตั้งค่าตัวแล้วไถ่เป็นเงิน เอาเงินที่ได้มาเป็น
ทุนบูรณะพระมหาทนต์ธาตุ

^{๒๘๙} กระดูกหน้าผาก

^{๒๙๐} ทกขินอชกธาตุ คือ พระสรธาตุส่วนรากขวัญข้างขวา (มาจาก ทกขิน แปลว่า ด้านขวา
และ อักขก แปลว่า รากขวัญ หรือ กระดูกคร่อมคอ)

^{๒๙๑} ชื่อเขาคักดีสิทธิ์ในเกาะลังกา เป็นที่สถิตของสมณเทวราช

๙๐ จารึกวัดศรีชุม

- คาไปก่อทำพระเจดีย์.....ะคีนมาฉฝรั่งสี..... ขึ้น...
- ๑๘๙ นช..... ทุกเมื่อฉบับ.....
- นช..... ทุกเมื่อฉ[รั่งสี].....
- ๑๙๐ รกกสฯ..แห่งพระสรีราชจุลามาณี.....
- รักษา..แห่งพระศรีราชจุฬามณี.....
- ๑๙๑ ..เขาสุมณญด.....เอาหวว.....
- ..เขาสุมณญ.....เอาหัว.....
- ๑๙๒ที่ตยพ...ย.....
-ที่ตยพ...ย.....
- ๑๙๓ม..ก..... ..บ.....
-ม..ก..... ..บ.....
- ๑๙๔ อ่านไม่ได้
- ๑๙๕พระ..... (อ่านได้คำเดียว)
- ๑๙๖ญ..... (อ่านได้คำเดียว)
- ๑๙๗ พระมหาสามีสรีรัตนลงกาที่ป.....
- พระมหาสามีสรีรัตนลงกาที่ป.....
- ๑๙๘ ..ว.งแพร..เท่ายอด.....อารยไมตรี.....
- ..ว.งแพร..เท่ายอด.....อารยไมตรี[เป็น
- เจ้า].....
- ๑๙๙ ..วสมาธิคงตรงไต่ตน.....สรีรัตน.....
- ..วสมาธิคงตรงไต่ต้น..... ศรีรัตน
-[อนุ]
- ๒๐๐ ราชบุรุมหานครแห่ง.....นา.....
- ราชบุรุมหานคร^{๒๙๒} แห่ง.....นา.....[พระ
- มหาเจ]
- ๒๐๑ ดีสรีรัตนธาตุใด.....
- ดี ย]ศ รี รั ต น ธ า ตู ไ ต้

^{๒๙๒} เมืองอนุราชปุระ เป็นเมืองหลวงของลังการะหว่างราวกลางพุทธศตวรรษที่ ๒ ถึงราวกลางพุทธศตวรรษที่ ๑๖

.....[พระพุ]..

๒๐๒ ทศรูปมนุญยาวพรรณด.....

ทศรูปมนุญยาวพรรณด.....

๒๐๓ ห้าแสนหาหมื่น.....

ห้าแสนห้าหมื่น

.....

๒๐๔ คนปมีอาจคณนา.....

คนปมีอาจคณนา

.....

เอกสารลำดับที่ ๓

จารึกเขากบ ปากน้ำโพ (ด้านที่ ๒ บรรทัดที่ ๑-๒๙)

วินัย พงศ์ศรีเพียร

๑.อน.
.....อน.
๒.ปรพ..
.....ประพ[าฬ]^๑
๓.มีไต่..
.....มีไต่..
๔.รรนทว
.....รรนทัว
๕.สาวสองคน
[ลูกสาว]สาวสองคน
๖.งอน์แต่งแ.
.....ง อันแต่งแ[ง]^๒
๗.หาสรธาปรารธนา
.....ม]หาศรัทธาปรารธนา
๘.ยาทสภารมี..
.....ยาทสภารมี^๓...
๙.ทำพระ
.....ทำพระ
๑๐.แต่ปลุกพระสรีมหาโพธิ.....

^๑ มาจากคำบาลีว่า ปวาฬ แปลว่า แก้วสีแดงเกิดจากปะการังใต้ทะเล

^๒ แต่งกาย

^๓ บารมี ๑๐ ประการ ได้แก่ ทาน ศีล เนกขัมมะ (การออกจากกาม คือ บวช) ปัญญา วิริยะ
ขันติ สัจจะ อธิฏฐาน เมตตา อุเบกขา

๙๔ จารึกเขากบ ปากน้ำโพ

....แต่ปลุกพระศรีมหาโพธิ.....

๑๑.อาวาสแตนครสรลงมีพุทธปรตี่มาพระสร่ม...

.....อาวาสแต่นครสรลงมีพุทธปฏิมา พระศรีม[หาโพธิ]

๑๒.สนามหาล่พานไว่คนฝูงดีตกก่น้ำลางตีนฝูงสงฆ์

..[พระศา]สนา มหาสะพานไว่คนฝูงดีตกน้ำลางตีนฝูงสงฆ์

๑๓.รกกสาจึงคล้ายังสุโขไทเสชนาโลกทำสำการบารมี..

.....รักษา จึงคลา^๔ ยังสุโขทัยเสชนาลัษกระทำสมการบารมี..

๑๔.พระมหาธาตุคลาดยงงฝางแพลร์พุนตากชยง..

.....พระมหาธาตุคลาด^๕ ยัง ฝาง^๖ แพล^๗ ระพุน^๘ ตาก เชียง[ทอง]

๑๕.(ร) อดเถิงดงที่โปรดชางนครพนนกลึงคราสปาดลีบุตร

....รอดเถิงดงที่โปรดช้าง^๙ นครพัน^{๑๐} กลึงคราส^{๑๑} ปาดลีบุตร^{๑๒}

๑๖.บุร่นครตรีใจลมนนทล้ามลลราชรอดเถิงลงกาที่ป

[ทนต์]บุร^{๑๓} นครตรีใจลมณทลัม^{๑๔} มลลราช^{๑๕} รอดเถิงลงกาที่ป..

^๔ ไป

^๕ เคลื่อน ไป

^๖ เมืองฝางที่พิษณุโลก

^๗ แพร์

^๘ ลำพูน

^๙ ศาสตราจารย์ ดร. ประเสริฐ ณ นคร ว่า สถานที่ปล่อยช้างเมื่อข้ามจากแดนสยามเข้าสู่แดนมอญ

^{๑๐} นครพัน เป็นเมืองมอญอยู่ห่างจากเกาะตะมะไปทางตะวันออกประมาณ ๓๐ กิโลเมตร เป็นศูนย์กลางพุทธศาสนา

^{๑๑} ปัจจุบันคือ แคว้นโอริสสา (Orissa) อยู่ทางตะวันออกของอินเดีย

^{๑๒} ปาฏลีบุตร เป็นเมืองสำคัญของอินเดียมาตั้งแต่สมัยราชวงศ์โมริยะปกครองอินเดีย อยู่ในแคว้นโอริสสา

^{๑๓} ทนต์ปุระ เป็นชื่อเมืองในแคว้นโอริสสา เคยเป็นที่ประดิษฐานพระทันตธาตุมาก่อนที่จะถูกนำไปลังกา

๑๓.คว.หาพบพระมหาตันธาตุแต่จวดตทำจริยาใดห....
คว.หาพบพระมหารัตนธาตุ แต่จวตทำจริยา ได้ห....
๑๔. ..ตสางพระมหาธาตุเล็กสาศนาธรรมในพระมหานครสิงหล.....
 ..ต สร้างพระมหาธาตุเล็ก^{๑๖} ศาสนาธรรมในพระมหานครสิงหล^{๑๗}....
๑๕. ..โสตผลัสิบเขาขามมาละตนาวศรีเพื่อเลือกเอาคนผูงดี.....
 ..โสต ผสม^{๑๘} สิบข้าว^{๑๙} ข้ามมาละตนาวศรีเลือกเอาคนผูงดี.....
๒๐. .สิงหลที่ปรอดพระพุทศรีอารยโมตริเพชบุรีราชบุรีน.....
 .สิงหลที่ปรอดพระพุทศรีอารยโมตริ เพชบุรี ราชบุรี น[ครพระก
๒๑. .สอโยทยาสรีรามเทพนครทิสอรพิรุณาสตรงปาดาลพระ..
 ธิส^{๒๐} อโยธยาสรีรามเทพนคร^{๒๑} ที่ศรพิรุณาสตรงปาดาล^{๒๒} พระ..

^{๑๔} น่าจะมาจาก ตรี + โจฬะ + มณฑลัม (คำว่า มณฑล อ่านอย่างทมิฬ) ทั้งหมดแปลว่า แคว้นทั้งสามของพวกโจฬะ มหาอาณาจักรโจฬะเคยมีอำนาจยิ่งใหญ่ในอินเดียภาคใต้ฝ่ายตะวันออกในระหว่างกลางพุทธศตวรรษที่ ๑๕ ถึงกลางพุทธศตวรรษที่ ๑๘ อำนาจของอาณาจักรนี้ยังสะท้อนอยู่ในชื่อชายฝั่งตะวันออกของอินเดียที่เรียกว่า โจฬมณฑล หรือที่เพี้ยนไปเป็น Coromandel ในปัจจุบัน

^{๑๕} มัลลราช (มัลลราชกูร์) เป็นชื่อแคว้นสำคัญ หรือ หนึ่งใน ๑๖ มหาชนบทของอินเดีย แต่เป็นที่น่าสงสัยว่า เจ้ามหาเถรศรีสรรทจะได้ไปถึงที่นั่นจริง จึงอาจเป็นชื่อสถานที่ (เมืองท่า) ในอินเดียใต้ เพราะอยู่ถัดศรีโจฬมณฑลลงไป นอกจากนี้ มัลลราชกูร์ อาจเป็นชื่อเรียก รัฐ หรือ บ้านเมืองของพวกมัลละ (ชื่อโคตรตระกูลของพวกนับถือศาสนาไชนะ) ในอินเดียใต้

^{๑๖} ฟืนฟู่ให้เจริญ

^{๑๗} สิงหลเป็นชื่อเรียกชาวเกาะลังกา ได้ชื่ออย่างนั้น เพราะอ้างว่าสืบเชื้อสายมาจากเจ้าชายวิชัย ผู้เป็นพระราชโอรสของพระเจ้าสีหพาหุ กษัตริย์ผู้ทรงเป็นมนุษย์ครึ่งสิงห์ตามเล่าไว้ในคัมภีร์มหาวงศ์ ที่พระมหานามเถระแต่งขึ้นในราวคริสต์ศตวรรษที่ ๖ หรือกลางพุทธศตวรรษที่ ๑๑

^{๑๘} รวม

^{๑๙} ข้าว หรือ ข้าว แปลว่า ปี สมัยโบราณปลูกข้าวกันปีละครั้ง ดังนั้น หนึ่งข้าวจึงหมายถึงปีหนึ่ง และสิบข้าวคือ สิบปี

^{๒๐} นครพระกฤษณ์ หมายถึง เมืองทวารกา หรือทวาราวดี ในแคว้นคุชราตที่พระกฤษณะทรงสร้าง ในที่นี้หมายถึง เมืองโบราณที่นครปฐมบริเวณที่พระโศภนเจดีย์อยู่กึ่งกลาง ในจารึกวัดศรีชุมเรียกพระมหาเจดีย์นี้ว่า พระธม หรือ เจดีย์หลวง

๙๖ จารึกเขากบ ปากน้ำโพ

๒๒. เดจทานก่ที่นั้ผลั้แต่ก่พระเจดีพระสรีรัตนธาตุไดพนน...ร
เตีจ ท่านก่ที่นั้ ผสมแต่ก่พระเจดียัพระสรีรัตนมหาธาตุได้พัน
...^{๒๓}รี-
๒๓. อยหาสิบเจตรตันญุดานครไทวก่พงครองอีกพระเจดี.....
อยห่าสิบเจ็ด รตันญุดานคร^{๒๔}ไทว่า^{๒๕} ก่าพงครอง อีกพระเจดียั.....^{๒๖}
๒๔. ผลั้แต่ปลุกพระสริมหาโพธิไดสามรอยตนกลางตนญุดลา (งตน)
ผสมแต่ปลุกพระสริมหาโพธิไดสามร้อยตัน ลางต้นยอด ลางต้น
๒๕. .งलगตนคาลางตนพีชปลุกดวยอที่สถานบารมีจิง..
[กิง]लगต้นค^{๒๗} लगต้นพีช^{๒๘} ปลุกด้วยอชฐานบารมี จิง..
๒๖. ปลุกพระโพพนันตนแต่บุษาดอกไม่ต่างตางสิงไดสอง..
ปลุกพระโพพนันต้น แต่บุษาดอกไม่ต่างตางสิงไดสอง[พัน]
๒๗. สามรอยแปดสิบสิ่งกวานนบคนาเลยแต่ทวลปรทีบ

^{๒๑} แปลว่า อโยธยานครแห่งเทพศรীরาม

^{๒๒} ความเชื่อเรื่องพระรามยิงศรเสี่ยงทายสร้างเมืองอโยธยา เป็นเรื่องตำนานที่ถ่ายทอดกันมาจนถึงสมัยปลายแห่งพระนครศรีอยุธยา เพียงแต่เรื่องนี้ถูกยกให้เป็นเรื่องของพระรามายิบัติ (หรือ ท้าวอุทอง) เจ้าเมืองเพชรบุรีที่ต้องการหาที่ตั้งราชธานีใหม่ และทรงยิงศรเสี่ยงทายไปตกที่เกาะหนองโสน ณ จุดที่เป็นปากบาดาลอันพระยานาคพันพินขึ้นมาจากเบื้องล่าง พระฤาษีที่ทรงศิลป์วิเศษได้กราบทูลแก่พระองค์ว่า สถานที่นั้นเป็นพิษร้าย ยกเว้นแต่จะจับโยนผู้ที่มีความบริสุทธิ์ยิ่งเช่นตนพระฤาษีเอง ท้าวอุทองให้คนไปสืบหาแล้วก็หาบุคคลที่บริสุทธิ์เช่นนั้นมิได้ จึงหลอกล่อจับโยนพระฤาษีลงในบาดาล หลังจากนั้นจึงทรงสร้างกรุงอโยธยาเป็นราชธานี เรื่องเล่านี้มีอยู่ใน ประวัติศาสตร์สังเขป ที่ฟาน ฟลิต เขียนขึ้นในสมัยสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง และใน “คำให้การชาวกรุงเก่า” ที่พวกพม่าบันทึกเรื่องเล่าจากเชลยชาวไทยที่จับไป

^{๒๓} ความที่ขาดหายไปอาจเป็น สอง สาม เจ็ด เก้า ตัวใดตัวหนึ่ง

^{๒๔} รตันญุดานคร คือ เมืองโบราณที่บริเวณเขากบ อำเภอเมือง จังหวัดนครสวรรค์

^{๒๕} ไทเรียกกันว่า

^{๒๖} จำนวนตัวเลขขาดหายไป

^{๒๗} คา หรือ คาคบ ส่วนที่เป็นง่ามของต้นไม้

^{๒๘} ต้น

สามร้อยแปดสิบ สิ่งกว่านั้นบ่อมิคณาเลย แต่ทวล^{๒๙} ประทีปเ

๒๘. หนือหววไคพนนคีนสกลราตรี^{๓๐}ย่น^{๓๑}คงหลายท่า แลจึงเอาย.

หนือหัวได้พันคีนสกลราตรี^{๓๐}ย่น^{๓๑}คงหลายท่า แลจึงเอาย.

๒๙. ..สีพนนต่นำมนนห่ล่รดทววเหนือหววมหาปรทีปท.

..สีพันต้น น้ำมันหล่อรดท่วเหนือหัว มหาประทีปท.

^{๒๙} ทุน เอาไว้บน

^{๓๐} สกลราตรี แปลว่า ตลอดทั้งกลางคืน (สกล แปลว่า ทั้ง ทั้งหมด)

^{๓๑} ย่น

เอกสารลำดับที่ ๔

ศิลาจารึกกฎหมายลักษณะลักพา/โจร

วินัย พงศ์ศรีเพียร

๑. ความสำคัญของเอกสาร

ในบรรดาจารึกสุโขทัย จารึกลักษณะลักพา/โจร ถือว่ามีความสำคัญเป็นพิเศษ เพราะโดยปกติแล้ว จารึกโบราณมักเป็นเรื่องเกี่ยวกับการพระศาสนา เช่น การสร้างวัด หรือการกัลปนา เป็นต้น จารึกลักษณะลักพา/โจร เป็นจารึกเพียงหลักเดียวของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่บันทึกตัวบทกฎหมายไว้ เนื้อความในจารึกเป็นบทกำหนดโทษผู้กระทำความผิดในลักษณะลักพาสิ่งของของคน หรือโจรขโมยเข้าของต่างๆ เพราะฉะนั้น จึงมีความสำคัญยิ่งต่อการศึกษาประวัติศาสตร์กฎหมายไทยและประวัติศาสตร์สังคมไทยโบราณ

เจ้าหน้าที่กรมทางหลวงได้พบจารึกหลักนี้ที่บริเวณทางเลี้ยวเข้าวัดมหาธาตุ และวัดสระศรี เมืองเก่าสุโขทัย เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๓ จารึกหลักนี้มี ๒ ด้าน ด้านแรกมีคำจารึก ๔๕ บรรทัด ด้านที่สองมี ๕๔ บรรทัด ถือเป็นหลักที่ ๓๘ ในประมวลจารึกไทย เนื่องจากกฎหมายนี้บัญญัติที่เมืองกำแพงเพชร ดังนั้น จึงเป็นไปได้ว่าจารึกนี้ได้ถูกนำขึ้นไปที่สุโขทัย ซึ่งเป็นเมืองหลวง หรืออาจเป็นสำเนาหนึ่งของจารึกเนื่องจากเป็นกฎหมายที่ประกาศใช้ทั้งราชอาณาจักร

นักประวัติศาสตร์ส่วนใหญ่เคยสันนิษฐานว่า พญาราม กษัตริย์แห่งอโยธยา ได้เสด็จไปออกกฎหมายลักษณะลักพา/โจรที่เมืองกำแพงเพชรใน พ.ศ. ๑๙๔๐ หลังจากเสด็จขึ้นครองราชย์เพียงสองปี เหตุที่เชื่อเช่นนั้น เพราะมีสร้อยพระนามว่า “สรีบรมจักรพรรดิราช” ซึ่งเป็นสร้อยพระนามของกษัตริย์อโยธยา แต่ผู้วิจัยกลับเห็นว่า กษัตริย์ที่ตราพระราชบัญญัติฉบับนี้ คือ สมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราชที่ ๓ (ไสยาไท) ผู้มีพระราชประวัติปรากฏอยู่ในจารึกวัดบูรพาราม และก่อนหน้านั้นใน พ.ศ. ๑๙๓๕ ได้ผูกสัมพันธ์ไมตรีกับเจ้าเมืองน่าน ครั้นใน พ.ศ. ๑๙๓๙ มี

พระชนมายุได้ ๒๘ ปี และได้ปราบต์ (ขึ้นมาเป็นใหญ่เป็นที่ยอมรับของเมืองต่างๆ)^๑ ต่อมาใน พ.ศ. ๑๙๔๔ พระองค์ได้ทรงเข้าไปมีบทบาทสำคัญในสงครามแย่งราชบัลลังก์เชียงใหม่โดยทรงเข้าข้างท้าวเจ้าญี่กุ่มกาม เจ้าเมืองเชียงราย ต่อด้านเจ้าสามแก่น บริบทประวัติศาสตร์ทำให้เป็นไปได้ที่กษัตริย์โยธยาจะขึ้นไปออกกฎหมายที่เมืองกำแพงเพชร ในขณะที่สมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราชที่ ๓ ยังทรงปกครองอาณาจักรสุโขทัยอยู่ ส่วนข้อความในจารึกแสดงถึงความคุ้นเคยฉันเครือญาติระหว่างพระมหากษัตริย์กับเจ้าเมืองต่างๆ ที่เป็นพระยาพัง หรือเจ้าเมืองที่รักษาสระน้ำศักดิ์สิทธิ์อีกด้วย

จารึกลักษณะลักพา/โจรมีส่วนที่ซ้ำรูดมากจึงอ่านได้ยากที่สุดในบรรดาจารึกสุโขทัยที่มีขนาดยาว ความสำคัญของจารึกหลักนี้ คือ เป็นกฎหมายลักษณะลักพา/โจรและกฎหมายว่าด้วยความสงบเรียบร้อยของชุมชน ในสมัยต่อมาได้ผนวกเข้าในประมวลกฎหมายอยุธยา เมื่อสุโขทัยกลายเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรอยุธยาแล้ว จารึกนี้แสดงให้เห็นความรู้เรื่องด้านนิติศาสตร์ของไทย ที่ยึดทั้งพระธรรมศาสตร์และราชศาสตร์ ในกรณีของความลักพา/โจร และหลักเหตุผลในการรักษาความสงบเรียบร้อยของชุมชน นั่นคือ ๑) การถืออุเบกขาหรือการวางเฉยเป็นโทษ, ๒) ความรับผิดชอบร่วมกันของชุมชนในการระงับเหตุร้าย, และ ๓) การปรับโทษโดยยศศักดิ์

^๑ โปรดดูรายละเอียดใน วินัย พงศ์ศรีเพียร, “จารึกวัดบูรพาราม: ความทรงจำแห่งสมเด็จพระราชเทวีศรีจุฬาลักษณ์อัครราชมเหสี”, ๑๐๐ เอกสารสำคัญเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ไทย ลำดับที่ ๘, (โครงการวิจัย “๑๐๐ เอกสารสำคัญเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ไทย” ในความสนับสนุนของสกว., ๒๕๕๔), หน้า ๕-๔๘

๒. สารัตถวิพากษ์

จารีกลักษณะลักพา/โจร แบ่งเนื้อหาออกเป็น ๒ ตอน ตอนแรกเป็นอาร์มภกตาบอกเหตุที่พระเจ้าแผ่นดิน ทรงตราพระราชบัญญัติขึ้น และตอนที่สองเป็นตัวบทมาตราต่างๆ ที่อธิบายลักษณะความผิดและโทษตามพระราชศาสตร์

ในการจัดทำคำอ่านปัจจุบันและคำอธิบายจารีกลักษณะนั้น ผู้เขียนได้ขอมข้อมความในที่ที่เห็นว่าพอจะขอมได้เพื่อให้เข้าใจได้ง่ายขึ้น แม้จะได้ศึกษามาอย่างดีและทำด้วยความระมัดระวัง แต่วิธีการดังกล่าวเป็นเพียงผลการสันนิษฐาน ซึ่งท่านผู้รู้อื่นอาจเห็นแย้งได้ว่าไม่ถูกต้อง

๒.๑ อาร์มภกตา

วันพฤหัสบดีที่ ๑๒ เมษายน พ.ศ. ๑๙๔๐ วันเพ็ญเดือน ๖ วันหนไทยตรงกับวันลงเม้า ลักคณาในผดุนี ในเพลาค่ำ สมเด็จพระพุทธมหาราชบุตรธรรมราชาธิราช ศรีบรมจักรพรรดิราช ผู้เสด็จขึ้นเสวยราชย์อภิรมย์สมดังพระราชมนิธ (ความปรารถนา) ทดแทนพระราชบิดาในแดนพระธรรมราชสีมานี้ อันเปรียบเสมือนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ (บรรทัดที่ ๑-๔)

พระองค์ท่านเสด็จไปประทับในกำแพงเพชรบุรีศรีวิมลลาสน์ พร้อมด้วยพระราชศฤงคารบริวารพล และทหารทั้ง ๔ เหล่า โดยทางน้ำ พระยาพังกษตรสคาบุรี พระยาพังกษัตริย์ชนาลัยบุรี พระยาพังกษัตริย์มณฑลที่ศรีอยุธยา พะยะยาทานพังกษตรไทย และ(ชื่ออ่านไม่ได้) ผู้เป็นพระราชมาตุละบพิตรมนตรีนุชิตลงตนเลี้ยงท่านและเป็นเจ้าเมืองไตรตรึงส์ พร้อมด้วยนักปราชญ์ราชกวีมีสกุลพรรณ นั้ลงถวายอัญชลีพระบาท (บรรทัดที่ ๕-๑๐)

พระองค์เสด็จในพระที่นั่งตรีมุข ภายหลังเสวยสุขจากการทำพระองค์ให้บริสุทธิ์และทรงตั้งพิธีทางไสยศาสตร์แล้วไม่นาน พระองค์เสด็จออกพร้อมด้วยบุรีฝูงพาลและฝูงโลก (ข้าราชการบริวารฝ่ายในทั้งอ่อนและแก่) เพื่อจะให้คนในโลกนี้ที่ยังทุกข์กังวล ลัทธิทั้งหลาย ทั้งหญิงชายและสมณพราหมณ์ (ได้ฟัง?) ได้พูดกันว่า ในอันที่พระองค์ท่านได้เสวยราชย์นั้น ทรงปรารถนาจักขัดเกลตา (ทำให้บริสุทธิ์) พระราชสีมานี้ประดุจเดียวกับมนุษยธรรม (กฎหมายที่ปกครองมนุษย์) แบบอย่างพ่อขุนรามราช

ที่ฝูงคนแสดงยศปรากฏสุขมาชั่วลูกหลานสูงสุดและมั่นคง เหตุฉะนั้น สมเด็จพระรามาธิบดีราชจึงมีพระราชโองการอันยิ่งใหญ่ ให้ตราพระราชบัญญัติขึ้นบังคับใช้แก่ลูกขุนมูลตวานบริวารไพร่ฟ้าทั้งหลาย ถ้วนทุกเมืองเล็กเมืองใหญ่ทั้งหลายในพระราชอาณาจักรนี้ไซ้ร้ กลางเมืองสุโขทัยอันเป็นประธานกิ่งแห่งเมืองทั้งหลาย เป็นต้นว่า เซลียง กำแพงเพชร ท่งยั้ง ปากยม สองแคว และเมืองอื่น ดังนี้ (บรรทัดที่ ๑๐-๑๗)

๒.๒ เนื้อความกฎหมาย

มาตรา ๑

หากข้าท่านเมืองนั้นๆ พานหนีไปอยู่เรือนตน แม้ผู้นั้นกลับไม่รู้เป็นข้าท่าน ได้เก็บข้าท่านพ้นสองวัน เมื่อรู้ว่า เป็นข้าท่านหนีมาอยู่กับทน วันนั้นจวนค่าแลไม่อาจส่งคืนข้าท่านได้ทัน แต่ก็กลับไม่เร่งเอาไปมอบแก่เจ้าข้าสุภาพดีในรุ่งเช้า เจ้าข้าสุภาพดีท่านได้รู้จึงไปตามหาให้แก่เจ้าข้า พระราชบัญญัติมีว่า

อนึ่งไซ้ร้ แม้ผู้ใดถือคักดีใหญ่สูงและไม่ส่งคืนข้าท่าน และบังอาจเก็บข้าท่าน ภรรยาท่านลูกท่านไม่ยอมส่งคืนเลย กฎหมายว่า ท่านจักให้ทอดสินไหม (ปรับเงิน) ด้วยเต็มขนาด (ให้เต็มอัตราที่ปรับได้) ในราชศาสตร์ธรรมศาสตร์ และท่านจักปรับสินไหมเหมือนดังขโมยอันขโมยคนท่านและยังมิทันเอาออกจากเมืองนั้นแล และช่วยข้าท่านหนีไปไว้กลางเมือง

มาตรา ๒

บรรดาลูกขุนมูลนายไพร่ฟ้าและผู้ใดก็ดี ที่อยู่บ้านนอกบ้านนา เมืองเล็กที่ตนอยู่ไกลเมืองใหญ่ เช่น เซลียง สุโขทัย แลที่อยู่อาศัยไกลออกไปช่วงเวลาเดินทางประมาณวันหนึ่งหรือครึ่งวันก็ดี ด้ว่า มีข้าในสังกัดท่าน ข้าท่าน ข้าวัด และข้าพระอุปัชฌาจารย์ หนีไปอยู่ที่เรือนตนก็ดี มีคนเอาข้าท่านหนีมาอยู่ด้วยก็ดี ให้รีบคืนข้าท่าน เก็บข้าท่านไว้ถือว่า ผิดอาชญาของพระเจ้าแผ่นดิน ผู้ลักข้าท่านให้ลงโทษเต็มขนาดในพระราชศาสตร์พระธรรมศาสตร์ ส่วนรางวัลก็แต่งให้แก่มันผู้เอาข้าท่านมาคืน กำหนดโทษผู้ละเมิดอาชญาดังนี้

- ใครเอาข้าท่านไว้พ้น ๓ วันแล้ว ให้ปรับ ๑๑,๐๐๐ เปี้ย ไปจนถึงวันที่

- ใครเอาเข้าท่านไว้พัน ๕ วันแล้ว ให้ปรับวันละ ๕๕,๐๐๐ เปี้ย ไปจนถึงวันที่ ๘
- หากพ้นวันที่ ๘ ไป แม้แต่เพียงวันเดียว ท่านให้ทอด (กำหนดค่าปรับ) แก่มันในลักษณะลักทรัพย์ท่านและนำไปจากเวียง

มาตรา ๓

ถ้ามีผู้นำสงสัยว่า เป็นขโมยลักผู้คนท่านมาลับๆ ล่อๆ ไกล่ตนหรือไกล่เรือนตนก็ดี ให้เจ้าบ้านเจ้าเรือนพิจารณาดู ถ้ารู้ว่าเป็นขโมยจริง ก็ให้จับตัวให้ได้และเอาขโมยและสิ่งของไปส่งแก่เจ้าไท ถ้ามีช่วยจับกุมขโมยได้ก็ให้รางวัลแก่ผู้นั้น ผิดว่าผู้ช่วยขโมยจักไปด้วยและจับมาได้พร้อมขโมยนั้น ท่านไม่ให้สินรางวัลแก่มันผู้ซึ่งช่วยขโมยนั้น ด้วยเหตุว่า มันรู้ว่าใครเป็นเจ้าทรัพย์และหมายจะได้บำเหน็จรางวัลช่วยจับขโมยตามพระราชบัญญัติ รอให้เจ้าทรัพย์ไปถึงก่อน จึงได้เข้าจับด้วย เข้าในลักษณะ “อุเบกษา” คือ วางเฉย รอให้เจ้าทรัพย์ไปถึงก่อนจึงจับขโมยส่งให้ ท่านให้ถือว่า เป็นเพื่อนขโมยและถือว่าเข้าลักษณะวางเฉยเสียชั้นหนึ่งก่อน หากต่อไปข้างหน้าพบว่า มีข้อสัญญากับขโมยก็ให้บังคับคดีเอาความผิดด้วย

มาตรา ๔

ตนจับกุมขโมยซึ่งลักข้าวของ ข้าคน วัวฉกรรจ์ ปอพัน อันใดก็ตาม ได้แล้ว ตนกลับกลายเป็นว่าเอาไปไว้เมือง เอาบรรดาข้าวของท่าน ฟืนของท่าน ภรรยาท่าน ไปไว้ริมวัน ท่านผู้เป็นเจ้าของไม่ได้รับคืนสิ่งของเหล่านั้นและคนของท่านคืนเลย กฎหมายแต่โบราณมา กำหนดโทษผู้ลักและผู้อำลักไว้สูงสุดอย่างไรในพระธรรมนูญ ท่านให้ลงโทษตามนั้นเลย

มาตรา ๕

ถ้ามีผู้ลักวัวมอ ปอพันท่านไปไกล่ตนหรือเรือนตนก็ดี คนผู้นั้นวางเฉย ไม่จับกุมขโมย ปล่อยหนีไปเสียในกรณีดังต่อไปนี้

- ขโมยนั้นเป็นพี่น้องตน
- จับขโมยได้แต่รับสินจ้างขโมย

๑๐๔ จารึกลักษณะลักพา/โจร

- เจ้าของข้าววิ่งไล่ตามขโมยไป ได้ร้องเรียกให้ผู้รู้เห็นช่วย เจ้าบ้านเจ้าเรือน อยู่บ้านและรู้ แต่ไม่ช่วยจับกุมตัว กลับปล่อยให้ขโมยหนีไป

หากอคตินี้เกิดขึ้นในบ้านในเมืองเมื่อใดก็ให้ลงโทษเหมือนลักเมียท่าน คนท่านแลสิ่งของท่าน ให้ได้ชื่อว่าเป็นผู้ขโมยแล้ว และให้มันใช้หนี้สินทั้งหมด หนี้สินที่จะปรับเอาจากขโมยนั้น ท่านจักให้เป็นสินจ้าง (ตามจับขโมย) และจะปรับใหม่ผู้ข่มขู่ตนจับขโมยตามยศศักดิ์

ผู้นำเอาสิ่งทั้งหลายที่ขโมยไปมาถวายส่งคืนแก่เจ้าไท (พระเจ้าแผ่นดิน หมายถึง บ้านเมือง) ท่านจะให้พ้นอาชญาท่าน แล้วบทบัญญัติในพระธรรมศาสตร์ ยังให้ผู้นำสิ่งของมาคืนได้สินจ้าง ได้ค่าปรับใหม่จากผู้ข่มขู่ และได้ส่วนแบ่งจากทรัพย์สินที่เจ้าทรัพย์ได้คืนมา เหตุที่กำหนดเช่นนี้ เพื่อไม่ให้เห็นว่า อุเบกขา (การวางเฉย ไม่ถือเป็นธุระ) นั้นสำคัญกว่าพระราชบัญญัติของเจ้าไท และหากทำความเดือดร้อนให้ทุกข์แก่ท่าน ก็อย่าให้มันและเพื่อนมันจำเวร

มาตรา ๖

ใครก็ตาม

- เข้าไปลักของในบ้านท่าน หรือ
- มีผู้ชวนไปลักขาท่านก็ดี หรือ
- ไปลักด้วยกันก็ดี หรือ
- รู้เห็นว่า ผู้หนึ่งผู้ใดลักเลียมสิ่งสินท่านไป นานพัน ๑๐ ปีแล้วก็ตาม

พวกขโมยฝูงที่ลักของท่านไปหาผู้รู้ผู้เห็นอื่น คนผู้รู้ผู้นั้นรู้อยู่แก่ใจแลกลับทำตัวเป็นโจร หาได้แจ้งแก่เจ้าไทไม่ กลับไปบอกบรรดาคนดี (เจ้าบ้านเจ้าเรือน) เอาสินจ้างรางวัล ท่านให้ปรับใหม่ดั่งมันเป็นขโมยเสียเอง และหน่วงรั้งเขาขู่เขา อนึ่งผู้ได้สินไหมจากการได้คืนทรัพย์สิน ท่านจักแต่งตั้งให้ได้แก่มันตามกำหนดในพระราชาศาสตร์ธรรมศาสตร์นั้น แลท่านจัก (ย่อ) ชมมันผู้นั้นซึ่งพาลูกภรรยาท่านมาแล

มาตรา ๗

แม้มีคนจักไปราวี (หาเรื่องทะเลาะ) และฟิราม (อวดเก่งข่มเหง) ซิงเอาข้าว

เอาของท่าน เพียงแค่ลูกล้มลุกหวนจากเจ้าของที่ไม่ให้ แล้วไม่มีใครเข้ามาช่วยจับ ช่วยกุมผู้แสดงอำนาจนั้น ต่อให้ผู้นั้นถือหอกดาบจนถึงเครื่องเหล็กใหญ่โต ก็ให้เอาตัวมันจนได้ และให้ไปถวายแก่ท่าน ท่านจะบาดไหม (ตัดไหม – แบ่งส่วนเงินค่าปรับ) ให้เป็นรางวัลแก่ผู้จับตัวมันมาได้ ส่วนผู้ใดวางเฉยไม่ช่วยเอาตัวคนร้ายนั้น ท่านจะปรับไหมมันเต็มอัตรา และให้ใช้หนี้ท่านอันเสีย ผู้ร้ายชิงเอาหนี้เท่าใด ท่านจะให้ใช้จนสิ้นโทษที่ถืออุเบกขา

มาตรา ๘

แม้ผู้ใดจะกระทำการอันใดอันหนึ่งและจะฆ่าวัวควาย ผู้นั้นไม่ได้เอาวัวควายที่จะฆ่าชี้ให้คนทั้งหลายเห็น แม้มูลนายไซร์ เพื่อนตนไซร์ บ่าวไพร่ไซร์นั้น ให้มูลนายท่านรู้เพื่อนตน และเพื่อนของตนรู้เห็นเป็นใจกับผู้กระทำผิด ประการหนึ่ง พวกเจ้าทั้งหลายกินของที่เขาปิดบังว่าลักมา แล้วท่านก็มีได้ห้าม ทั้งที่เห็น (รู้ดี) ว่าพระราชบัญญัติจะให้โดยผู้ทำการเปลี่ยนปลอม ผู้ร้ายฉกลักท่านกิน หลอกหลวงทั้งท่าน ผู้ใดหากละเมิดพระราชบัญญัติและฆ่าวัวควายกินมิให้คนทั้งหลายรู้ไซร์ และมันฉกลักท่านกินแล ผู้ใดใส่ใจไปทูลแก่ท่านถือคนผู้นั้นใจซื่อแก่เจ้าไท (กษัตริย์) ท่านจักพระราชทานรางวัลมันผู้นั้น ใช้หนี้สินให้แก่คนผู้นั้น เพราะคนผู้นั้นคือ ผู้รักดีต่อพระเจ้าแผ่นดิน จะช่วยล้อมบ้านล้อมเมืองแก่เจ้าไท จะทรงลงโทษและปรับไหมแก่ผู้กระทำความผิดทั้งหลาย มิให้ลักเอาได้

๓. สารวิพากษ์

ด้านที่ ๑

๑. -- ๕ ศกณฺณกษตร โปสาชปุณฺณมีพรหฺสบดีหนไทม์รวงเฝ้า.....
 -- ๕ ศกณฺณกษตรโโปสาชปุณฺณมี พรหฺสบดีหนไทม์มื่อลวงเฝ้า^๒
๒.ลคคณาในผคฺนีเพลาคำพนคณนีสฺทิสฺสเดจบพิตร (มหาราชบุตร)^๓
ลคคณาในผคฺนีเพลาคำ พระนครนี้^๔ สฺทิสฺสมเดจบพิตร[มหาราชบุตร]
๓.ราชสรีบรมจกรพรตติราชทานใดเสด็จขึ้นเสวย.....ภริ
 ราชธิ]ราช ศรีบรมจักรพรตติราช^๕ ท่านได้เสด็จขึ้นเสวย[ราชธ]ภริ
๔. มยสมดงพระราชมนโรถทดแทนแดนพระธรรมราชคิมานี้ดูจะดาพดิงศา
 มย์ สมดงพระราชมนโรถ^๖ ทดแทน^๗ แดน^๘ พระธรรมราชสิมา^๙ นี้ดูจะ
 ดาพดิงศา^{๑๐}
๕. พระองค์ท่านเสด็จในกำแพงเพชรบุรีศรีวิมลลาสนด้วยพระราชศรีงคารบรี
 พระองค์ท่านเสด็จในกำแพงเพชรบุรีศรีวิมลลัส^{๑๑} ด้วยพระราช
 ศฤงคาร^{๑๒} บรี

^๒ ตรงกับวันที่ ๑๒ เมษายน พ.ศ. ๑๙๔๐

^๓ ข้อความตรงนี้อ่านได้อย่างคลุมเครือ

^๔ ราชอาณาจักรสุโขทัย

^๕ หมายถึง สมเด็จพระมหาธรรมราชาที่ ๓ พระราชสวามีสมเด็จพระอัครราชเทวีศรีจุฬาลักษณ์ ซึ่งมีพระราชประวัติกล่าวไว้ในจารึกวัดอโศการามและจารึกวัดบูรพาราม

^๖ ความตั้งใจ

^๗ สิบราชสมบัติแทน

^๘ แผ่นดิน

^๙ เขตแดนของพระราชผู้ทรงธรรม

^{๑๐} เปรียบเทียบเหมือนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ อันเป็นสวรรค์ชั้นที่พระอินทร์เป็นใหญ่

^{๑๑} อาสน์ (ที่ตั้ง) แห่งความบริสุทธิ์ หมายถึง เป็นเมืองแห่งพระพุทธศาสนา

^{๑๒} มาจากภาษาสันสกฤตว่า ศฤงคาร แปลว่า ความรักใคร่ใคร่ คำว่า พระราชศฤงคาร แปลว่า สิ่งที่เป็นความรักใคร่ของพระราชา คือ พระสนมนางใน

๖. พารพลแลจตุรงคณิกธรรลำน้าพรญาพงเกษตร
พารพล^{๑๓}และจตุรงคณิก^{๑๔}ธรรลำน้า^{๑๕}พระยาพ้ง^{๑๖}เกษตร
๗. สคาบุรีพรญาพงศรีเสชนาไลยบุรีพรญาพงไทวยนทีศรียมนาพีพรญา
 ทานพงนคอรไทยแ
**สคาบุรี^{๑๗}พระยาพ้งศรีลัชชาลัยบุรี พระยาพ้งไทวยนทีศรียมนา^{๑๘}พี
 พระยาทานพ้งนคอรไทย^{๑๙}แ**
๘. ล.....พระราชมาตุละบพิตรมนตรือนุชิตลึงตนเลียง
ล.....พระราชมาตุละบพิตรมนตรือนุชิต ลึงตนเลียง
๙. ..เจ้าเมืองตราดเรียงกบัตวณกปราชราชกวีมีสกุลพรรณง้งลงถวายอัญ
 ชูลีพบา
**[ท่าน]เจ้าเมืองไตรตรึงส์กบัตวณกปราชญ์ราชกวีมีสกุลพรรณ นั้งลง
 ถวายอัญชูลีพระบา**
๑๐. ทเสดจในตรีมุขเสวียบุญสุกตังกฤตยแลวบเหิงกลายทานเสดจ...ควยบุรีฝูง
 พาลแ
ทเสด็จในตรีมุข^{๒๐}เสวียบุญสุ^{๒๑}ตั้งกฤตย^{๒๒}แล้วบเหิง^{๒๓}กลายท่าน

^{๑๓} ไพร่บริวาร

^{๑๔} พลทั้ง ๔ เหล่า ได้แก่ พลช้าง พลม้า พลราบ และพลช้าง

^{๑๕} ธาร ในภาษาสันสกฤตแปลว่า “continuing, streaming down in a continuous line” หรือ
 ตามกันไปเป็นแนว หรือ การที่ขบวนเสด็จมาตามลำน้า ตรงกับปัจจุบันที่ใช้ว่า ทางชลมารค

^{๑๖} คำว่า พ้ง ใน “พระยาพ้ง” เป็นศัพท์ที่ไม่ทราบความหมายชัดเจน แต่อาจมีความหมาย
 เหมือนตระพ้ง ซึ่งแปลว่า สระน้ำ และพระยาพ้งน่าจะหมายถึง พระยาผู้ดูแลสระน้ำศักดิ์สิทธิ์
 หรือ พระยาที่ต้องถือน้ำพระพิพัฒน์สัจจา โดยฐานะคือ พระยาที่เป็นเจ้าประเทศราช

^{๑๗} ชื่อเมืองเข้าใจว่าอยู่ในลุ่มน้ำป่าสัก ใกล้หล่มเก่า

^{๑๘} ไทวย แปลว่า สอง เมืองที่แม่น้ำทั้งสองมาบรรจบกัน หมายถึง สองแคว

^{๑๙} เมืองนครไทยเก่า มีความสำคัญมาจนถึงสมัยศรีอยุธยา

^{๒๐} พระที่นั่ง

^{๒๑} กิณบุญสุข (จากการทำตนให้บริสุทธิ์)

^{๒๒} ตั้งพิธีทางไสยศาสตร์

เสด็จ[ออก]ด้วย^{๒๔} บุรี^{๒๕} ผูกพาล^{๒๖} แ

๑๑. ลผูกโลก^{๒๗} เพื่อจะให้ผูกโลกอันกังวล^{๒๘} สัตว์ทั้งหลายมวนญิงชายศรมน
พราหมณา

ลผูกโลก เพื่อจะให้ผูกโลกอันกังวล^{๒๘} สัตว์ทั้งหลายมวนญิงชาย
สมณพราหมณา[จารย์]...

๑๒.นิยายอนนพระองค์ท่านใดเสวยในอะธิปัตยจักใครชดพระราชสีมานี้ดง
มนุสธรรม

....นิยาย^{๒๙} อันพระองค์ท่านได้เสวยในอะธิปัตย จักใครชด^{๓๐} พระราช
สีมานี้ ดัง^{๓๑} มนุษยธรรม^{๓๒}

๑๓. อย่างพญารามราชอันผูกสาธุแสดงยศปรากฏสุขขวลูกหลานขนาด
เป็นหลก กล้วย.....

อย่างพญารามราช^{๓๓} อันผูกสาธุ^{๓๔} แสดงยศ ปรากฏสุขขวลูกหลาน
ขนาด^{๓๕} เป็นหลก กล้วย^{๓๖} [สมเด็จ

^{๒๓} ไม่นาน

^{๒๔} กับ

^{๒๕} บุรี มาจาก บุรี แปลว่า เมือง มีคำว่า บุรีโลก แปลว่า ชาวเมือง แต่ที่เขียนว่า บุรีผูกพาล
ผูกโลก บางทีจะหมายถึงข้าราชการฝ่ายในทั้งอ่อนและแก่

^{๒๖} พาล แปลว่า อ่อน หรือ ผู้ยังขาดประสบการณ์

^{๒๗} หมายถึง ผู้แก่ประสบการณ์

^{๒๘} เขมรเขียนว่า กงวล อ่านว่า ก้องวอล แปลว่า ความกังวล ห่วงใย จลาจลวุ่นวาย

^{๒๙} มาจากภาษาเขมรแปลว่า พุด กล่าว

^{๓๐} ชดเกลา

^{๓๑} เช่นเดียวกับ

^{๓๒} มนุษยธรรม ในที่นี้แปลว่า ธรรม (แปลว่า กฎหมาย) ที่ปกครองชดเกลามนุษย์

^{๓๓} พ่อขุนรามคำแหง

^{๓๔} แซ่ซ้อง สรรเสริญ

^{๓๕} เต็มสมบูรณ์ สูงสุด

^{๓๖} กล้วย

๑๔.พระราชโองการบรมเออาฬารหนักหนา จิงทานให้ตราพระราชปรช
ญาบติ
บพิตรมี]พระราชโองการบรมเออาฬารหนักหนา จิงทานให้ตราพระ
ราชบัญญัติ
๑๕.ให้ลูกขุนมุนตวานบริพาโรไฟร่าทงหลายถวนเมืองเลกเม
.....ให้ลูกขุนมุลตวาน^{๓๗} บริวารไฟร่าทงหลายถวนเมืองเล็กเม
๑๖. องใหญ่ราชสีมาทงหลายนิโสกลางเมืองสุโขทัยอันเป็นประธานกิงใน
เม
องใหญ่[ในธรรม]ราชสีมาทงหลายนี้ไซร์ กลางเมืองสุโขทัยอันเป็น
ประธาน^{๓๘} กิง^{๓๙} ใน^{๔๐} เม
๑๗. องทเนปรชลง กำแพงเพชร ทงย้าง ปากย๋ สองแคว
อง[ทงหลาย] ทเนปร^{๔๑} เซลียง กำแพงเพชร ทงย้าง ปากยม สองแคว
- ๑๘เมืองน่นพ่านหนีไปสู่อุญยาวเรือนตนเนชีผู้่นกาลัย
[อนึ่ง ข้าทาน]เมืองน่นพ่าน^{๔๒} หนีไปสู่อุญ^{๔๓} อยู่เหี้ยเรือนตน แม้ชี^{๔๔} ผู้่น
กาลัย
๑๙.ไคโวข้าทานพ่นสองวันคนรู้ว้าข้าทานไปสูตนวนน่นจวนค้ำแล
บทนสงชินข้าทานกลา
[ไม่รู้]ไคไริ^{๔๕} ข้าทานพ่นสองวัน ครั้นรู้ว่าข้าทาน^{๔๖} ไปสูตนวนน่นจวน

^{๓๗} มุลตวาน คือ มุลนาย ตวาน เป็นคำมลาญ เข้าใจว่า ไทยสุโขทัยรับผ่านมอญมาอีกทีหนึ่ง

^{๓๘} เป็นใหญ่ เป็นราชธานี

^{๓๙} กลาง

^{๔๐} ของ

^{๔๑} เป็นต้นว่า

^{๔๒} หนีกระจ่ายไป

^{๔๓} อาศัย พักพิง

^{๔๔} ชื้อ แปลว่า แม่ แม่ว่า

^{๔๕} รับเอา

^{๔๖} ทานผู้อื่น เขาคนอื่น

คำแลบ่ทันส่งคืนข้าท่าน กลา

๒๐. ยบเร่งเอาไปเวนแกจ่าข้าในรุ่งนนั้นจ่าข้าสุภาพดีท่านหากรู้ไปหาให้แก่เจ้าข้า
พระราชปรณูปติ

ยบเร่งเอาไปเวนแกจ่าข้าในรุ่งนนั้น จ่าข้า^{๔๗}สุภาพดี^{๔๘} ท่านหากรู้ไปหา
ให้แก่เจ้าข้า พระราชบัญญัติ

๒๑. อนิงใสแมนผู้ใด.....ใหญ่สูงแลบสงขึ้นข้าท่าน แลไวข้าท่านพญาจญาทาน
.....

อนิงไซรั แม้ผู้ใด[ถือศักดิ์]ใหญ่สูงและบส่งคืนข้าท่าน และไว้ข้าท่าน
ภรรยาชายา^{๔๙} ท่าน[ลูกท่านบ่

๒๒.เลยวาทานจัก.....ด้วยในขนาดในราชศาสตรธรรมศาสตรแลแล
ส่งคืน]เลยวา ท่านจัก[ให้ทอดสินไหม]ด้วยในขนาด^{๕๐}ในราชศาสตร
ธรรมศาสตรแล แล

๒๓. ลทานจักทอดสิน ไหมดุจดังคโมยอนัลักคนท่านแลไปทันเอาออกจาก
เมืองนนั้นแล แล

ลท่านจักทอด^{๕๑}สินไหม ดุจดังขโมยอันลักคนท่านและไปทันเอาออก
จากเมืองนั้นแล แล

๒๔.หนีไปไว้ในกลางเมือง๐ มาตราหนึ่งใสดลูกขุนมุนนาย
[ช่วยข้าท่าน]หนีไปไว้ในกลางเมือง ๐ มาตราหนึ่งใสดลูกขุนมุนนาย

๒๕.แลผู้ใดอันอยู่พายพานนอก.....เมืองเลกตนยังไกลยจาก
[ไพร่ฟ้า]แลผู้ใดอันอยู่ภายในบ้านนอก[บ้านนาและ]เมืองเลกตนยังไกล
จาก

๒๖.แควนเมืองใหญ่ทั้งหลายทำเนปร ชลยง
[แควน]แควนเมืองใหญ่ทั้งหลายทำเนปร เซลียง

^{๔๗} จ่า แปลว่า หัวหน้า จ่าข้า คือ หัวหน้าผู้ดูแลเรื่องข้า (ทาส)

^{๔๘} เจ้าพนักงานศาล

^{๔๙} เป็นคำซ้ำความ หมายถึง เมีย

^{๕๐} เต็มขนาด

^{๕๑} ปรับ

๒๓.แกถิ่นถานบานนาอันอัสไรยประ.....
แกถิ่นฐานบ้านนาอันอาศัย[ประ
๒๔.ชววณนกดี แลครึงวณนกดี ผิมี่ข้าอันขึ้นปีกทาน.....
 มาณ]ชั่ววันก็ดีแลครึงวันก็ดี ผิมี่ข้าอันขึ้น^{๕๒}ปีก^{๕๓}ท่าน[ข้าคน
๒๕.ข้าชีบาพระอุปธยาจารย์กดี อันหนีฟานไปสูบ้านสูของตนไปสูอยู่
 ยาวเรี
 ท่าน^{๕๔}ข้าชีบา^{๕๕}พระอุปธยาจารย์กดี อันหนีฟานไปสูบ้านสูของตน
 ไปสูอยู่เหย้าเรี
๓๐. อน.....กดีคนเอาข้าทานหนีไปสูจุงขึ้นให้โตไวข้าทาน
 อน[ตน]กดี คนเอาข้าทานหนีไปสู จุงคีนให้ได้ ไร่ข้าทาน
๓๑. ท่านนั้พิต..... แกพระเจ้าแผ่นดินแกเจ้าบ้านเจ้าเมือง.....จริงแมน
 เจ้าไทบญงใสให้ไป.....
 [ไม่ส่งคีนแก่]ท่านนั้ ผิด[อาชญา]แกพระเจ้าแผ่นดินเจ้าเมือง[เจ้า
 ไท?]จริง แมนเจ้าไทบยังไซร์ให้ไป.....
๓๒.เมือง.....จกับังคบบให้เจ้าชานนั้.....ไผยอนนกลวพระ
เมือง.....จกับังคบบให้เจ้าชานนั้..... ภัยอันกลัวพระ
๓๓.คนทานแลเอามามีให้พันอาชญาทานนั้ ขนาดราชศาสตรธรรม
 ศาสตรทาน.....แต่งให้ได้
คนทานและเอามามีให้พันอาชญาท่านนั้ ขนาดราชศาสตร
 ธรรมศาสตรท่าน [รางวัล]แต่งให้ได้
๓๔. แกมนนแลแกผู้เอาข้าทานมานั้ลีแล ในดงนี้ผิผู้ใดหากลเมอสแลไวข้า
 ทานพันศามวนั้คน
 แกมันและแกผู้เอาข้าทานมานั้ลีแล ในดงนี้ผิผู้ใดหากลเมิตและไว้

^{๕๒} อยู่ในสังกัด

^{๕๓} ฝ่าย กอง คำว่า ปีก สะท้อนให้เห็นวิธีการควบคุมกำลังคนในสมัยสุโขทัยโดยมีลักษณะ
 ของการตั้งทัพ เป็นปีกซ้ายและปีกขวา ในที่นี้ หมายถึง พวกไพร่หลวงที่ขึ้นมูลนาย

^{๕๔} ข้าที่เทียบได้กับไพร่สม ข้าที่พระราชทานให้ข้าราชการดูแล

^{๕๕} ข้าพระข้าวัด

ข้าท่านพันสามวัน คน

๓๕. ผู้...นนไสทานจกัให้ไหมแลวันแลหมื่นพนนไปจุงเถิงห้าวัน พเพนห้าหมื่นห้าพนน

ผู้[ไว้ข้าท่าน]นั้นไซริ์ ท่านจกัให้ไหมแลวันแลหมื่นพัน ไปจุงเถิงห้าวัน
พอเป็นห้าหมื่นห้าพัน

๓๖.วนนไปเซนพันขนาดดีถีพเพนแปดวันในดงอนนแลญงไว้ข้าท่านพันใน
แปดวัน

[แลวแล]วันไป เซนพันขนาดดีถี พอเป็นแปดวันในดงอันและยังไว้ข้า
ท่านพันในแปดวัน

๓๗. ลินไหมห้าหมื่นห้าพัน แมนซีพันวันนิงกดี ทานจกทอดสินไหมแกมน
สินไหมห้าหมื่นห้าพัน แมนซีพันวันหนึ่งกดี ท่านจกทอดสินไหมแก
มัน

๓๘. ผู้นั้นโดยขนาดดงลักกคินทานแลไปบ้านกเอาไปจากวงนนั้นแลเห็นแผนก
ตนมนอันลเมอส

ผู้นั้น โดยขนาดดงลักกคินท่านและไปบ้านกเอาไปจากเวียงนั้น แล
เห็น^{๕๖} แผนก^{๕๗} ตนมันอันละเมิด

๓๙.ทานจกกใหม่ตนคู้ทานโดยศักดี ดงขนาดธรรมศาสตร์ราชศาสตร์โสด
แล ๐ มา

[อาชญา]ท่าน จกใหม่ตนคู้ท่านโดยศักดี^{๕๘} ดงขนาดธรรมศาสตร์ราช
ศาสตร์โสดแล ๐ มา

๔๐. ตราณิงดสด ในบ้านผู้จกกล่าวนี้แล แลมีคโมยลกผู้คนทานไปจอดตนกดี
ไปกลายบ้านของตนกดี

ตราหนึ่งโสด ในบ้านผู้จกกล่าวนี้แล และมีขโมยลักผู้คนท่านไปจอด^{๕๙}

^{๕๖} พิจารณา

^{๕๗} ลูานะในบานแผนก (ลักษณะการทอดสินไหมตามฐานะของบุคคล)

^{๕๘} ตามคักดี

^{๕๙} หยุต

ตนก็ดี ไปกราบ^{๖๐} บ้านของตนก็ดี

๔๑. คโมยอนนลกกวรวควายช้างม้าสชช.....อนนใด ไปจอตไปกลายตนก็ดี ให้
นายเจ้าบ้านเจ้า

**ขโมยอันลักวัวควายช้างม้าสัตว์.....อันใด ไปจอตไปกราบตนก็ดี ให้
นายเจ้าบ้านเจ้า**

๔๒. เรือน.....พิจารณา คนรู้วาคโมยจริง เอาจุ่งได้แลเอาคโมยนั้นอีกของ
.....

**เรือน.....พิจารณา ครั้นรู้ว่าขโมยจริง เอาจุ่งได้^{๖๑}แลเอาขโมยนั้น อีก
ของ.....**

๔๓.เจ้าไทวาช้างจริงจริงขนาดอนนเจ้าของบมิได้ให้ คงไปตามหาสกกอนน
ดง.....

**.....เจ้าไทวาช้างจริงจริงขนาดอันเจ้าของบมิได้ให้ คงไปตามหาสก
อัน ดง.....**

๔๔(ชำระดู).....

.....(ชำระดู).....

ด้านที่ ๒

๔๖. นิงให้ไต่แกมนนผู้ชอยนนิผู้ชอยคโมยจกไปแล ไต่ด้วยคโมยผู้นั้น
หนึ่งให้ไต่แกมันผู้ชอยนั้น นิผู้ชอยขโมยจักไปและได้ด้วยขโมยผู้นั้น

๔๗. ไส่ท่านบมิได้ให้แกผู้มนนชอยคโมยคนนนั้น ชีวามนนเห็นคนขึ้นนั้นหลา
กดงขึ้นนี้

**ไซร์ ท่านบมิได้ให้แกผู้มนนชอยขโมยคนนนั้น ชื่อว่ามนเห็นคนขึ้นนั้น
หลากดงขึ้นนี้**

๔๘ แลมนนเอาพิจารณาโดยพระปราชญบติท่านจึงพเจ้าของบานนี้ด้วย
บานนี้ดงขึ้นนี้ด้วย

๖๐ ไกล

๖๑ เกาะกุมตัวให้จงได้

และมันเอาพิจารณาโดยพระปฤษฎับตี^{๖๒} ท่าน จึงพ่อเจ้าของบ้านนี้
ด้วยบ้านนี้ ดังชื่อนั้นด้วย

๔๙. กัตติทนจเพิงได้บ่เนจแลถาอันนี้ไปอุเบกษาแลอยู่ตวงเจ้าของไปเถิงแล
จึงจกัเอามัน

กัตติ ทนจะเพิงได้บ่าเหน็จ แลถาอันนี้ไปอุเบกษา^{๖๓} และอยู่ตวง^{๖๔}
เจ้าของไปเถิงแลจึงจกัเอามัน

๕๐. มา ท่านแต่งให้เชนดงงเพื่อนนนั้นขนาดนึ่งใสท่านแต่งโดยอนัวาภาค
อุเบกษาอยู่แ

มา ท่านแต่ง^{๖๕}ให้เชนดงงเพื่อนนั้น ขนาดหนึ่งไซ้รู้ท่านแต่งโดยอันว่า
ภาคอุเบกษาอยู่ แ

๕๑. ลไปเองกอนนนั้นแลแมนญมีสญญาด้วยคโมยใสท่านญบ้งคับเมื่อหน้า ๐
มาตรานึ่งใส

ลไปเองกอนนั้น และแมนยังมีสญญาด้วยขโมยไซ้รู้ ท่านยังบ้งคับ
เมื่อหน้า ๐ มาตราหนึ่งใส-

๕๖. ดคโมยตนกัจับได้กูเ้าของทำเนปรชาคนวัมปฝั่นอันใดตนกัได้ดั่งอันแล
กลายไปไว้

ด ขโมยตนกัจับกุมได้ข้าวของทำเนปรชาคนวัมอ^{๖๖} ปอฝั่นอันใด
ตนกัได้ดั่งอันแลกลายไปไว้

๕๗. เมืองฝุ่งนนั้นฝั่นองจญาทานไว้ริมวันผิดจันของฝุ่งนนั้นท่านก็มีให้
ได้สกัอันเลยบุรา

เมือง ฝุ่งนั้นฝั่นองชายาท่านไว้ริมวัน^{๖๗} ผิดจัน ของฝุ่งนั้นท่านก็มีให้
ได้สกัอันเลย บุรา

^{๖๒} บัญญัติ

^{๖๓} ทำดีไม่แยแส ในภาษากฎหมาย

^{๖๔} จนกระทั่ง

^{๖๕} ถือ

^{๖๖} วัณกรรจ์

^{๖๗} เกือบเต็มวัน

๕๘. ณ ท่านจักให้โทษดั่งขนาดผู้ลักแลขนาดอ้าลักอันมีในพระราชศาสตร์ดั่ง
 ฤาไซ้รู้ ท่านจักเอา
 ณ ท่านจักให้โทษดั่งขนาดผู้ลัก^{๖๘}แลขนาดอ้าลัก^{๖๙}อันมีในพระราช
 ศาสตร์ดั่งฤาไซ้รู้ ท่านจักเอา
๕๙. โทส) โดยนนั้นแล ๐ มาตราหนึ่งสอดในบ้านของคนกล่าวนี้แลแลมี
 จีรลก็รวมป้อนท่าน
 โทสโดยนนั้นแล ๐ มาตราหนึ่งสอดในบ้านของคนกล่าวนี้แลแลมีจิร
 ลก็รวมขอ ปอพัน ท่าน
๖๐. ไปกลายตนก็ดีไปจอดเรือนก็ดีคล้อยผู้นั้นอุเบกษาแลบมีเอาและให้ปลอ
 ยไปอน
 ไปกลายตนก็ดี ไปจอดเรือนก็ดี คล้อย^{๗๐}ผู้นั้นอุเบกษาและบมีเอา
 และให้ปล่อยไป อัน
๖๑. นหนึ่งสอดพิจารณาว่าคโมยแลพอคโมยนั้นนพินองตนกลายแล้ง
 ละให้ปล่อยไป
 หนึ่งสอด พิจารณาก็รู้ว่าขโมยแลพอ^{๗๑}ขโมยนั้น พินองตนกราย
 แล้งละให้ปล่อยไป
๖๒. อนนหนึ่งสอดเห็นคโมยนั้นนพินเข้าผู้ใหญ่กลายกลวแกศกัฏฐิใหญ่แลปลอยไ
 อันหนึ่งสอดเห็นขโมยนั้นเป็นเข้าผู้ใหญ่กราย กลวแกศกัฏฐิใหญ่และ
 ปลอยไ
๖๓. ป ๐ อนนหนึ่งสอดเอาคโมยนั้นนแลแลกลายคโมยนั้นนจำผู้นั้นตนกลาย
 เห็นแก่
 ป ๐ อันหนึ่งสอด เอาขโมยนั้นแล แลกลายขโมยนั้น อันตนกลาย
 เห็นแก่

๖๘ เป็นผู้ลักขโมยเอง

๖๙ อำพราง ปกปิดทรัพย์ที่ขโมยมา

๗๐ คล้อยหรือกลอย มาจากคำว่า พลอย

๗๑ เป็นคำที่ยืมมาจากภาษาบาลี หมายถึง “พอคคนนั้น พอคคนนี้” ไม่ใช่พอในความหมายแบบ
 ไทยๆ

๑๑๖ จารึกลักษณะลักพา/โจร

๖๔. สิ้นจ้างค่อมยมนนแลปลอยไป ๐ อนนนิ่งโสดพ่อเจ้าของเจ้าข้าไล่ค่อมไป
ถึงบ้านตน
สิ้นจ้างขโมยนั้นและปลอยไป ๐ อันหนึ่งโสด พ่อเจ้าของเจ้าข้าไล่
ขโมยไปถึงบ้านตน
๖๕. ผู้กลายเจ้าของร้องให้ช้อยกุมพ่อเจ้าบ้านเจ้าเรือนนนกัญ บ่านแล
ลายบมีฝูงช้อย
ผู้กลาย เจ้าของร้องให้ช้อยกุมพ่อเจ้าบ้านเจ้าเรือนนั้นก็ยังบ้านแล
กลายบมีฝูงช้อย
๖๖. แลละค่อมยมนนปลอยไปก็ดีทั้งปวประการนิงอนนกลาววาอุเบกษาแล
เอาผู้มนนแลแล
แลละขโมยนั้นปลอยไปก็ดีทั้งปว ประการหนึ่ง อันกล่าววว่า
อุเบกษาและบเอาผู้มนนแล และ
๖๗. วาพ่อพี่น้องตนแลละอนนกลาววาข้าผู้ใหญ่แลละอนนกลาววากินุสิ้นจ้างค่อม
โมยแล
วาพ่อพี่น้องตนแลละ^{๗๒} อันกล่าววว่าข้าผู้ใหญ่แลละ อันกล่าววว่ากิน
สิ้นจ้างขโมยแล
๖๘. ละอนนกลาววาคล้อยบกุมแลละอดคตทั้งนี้แลมีเมื่อใดในบ้านในนายใด
เรือนใด
ละ อันกล่าววว่าคล้อยบกุมแลละ อดคตทั้งนี้แลมีเมื่อใด ในบ้านในนาย
ใดเรือนใด
๖๙. ในฝูงดังนี้ท่านจกให้โทษดุจลักขะญาแลคนท่านของท่านชื้อถากดีอนค่อม
อันเอาแล
ในฝูงดังนี้ ท่านจกให้โทษดุจลักขายาแลคนท่านของท่าน ชื้อถากดี
อันขโมยอันเอาแล
๗๐. แลท่านจกให้ใช้จูงสินหนี้สินดังท่านจกใหม่ค่อมยมนนท่านจกทอดให้ใช้สิน
จ้าง
แลท่านจกให้ใช้จูงสินหนี้สินดังท่านจกใหม่ขโมยนั้นท่านจกทอดให้

^{๗๒} ละทั้งหน้าที่

ด้วยกันแล้วก็ดี

๓๘. แลรู้ว่าผู้หนึ่งลักเลียม^{๓๕} สิ่งสินท่านอันนานพันในประมาณสิบปี อัน
ลักในหนึ่ง^{๓๖} นัดนี้ก็ดี ใน
๓๙. ลกกผู้หนึ่งหาผู้รู้ผู้หนึ่งพบมิได้สักอันดังอันก็ดีไซ้คนผู้หนึ่งใส่ใจแลเอาโจร
กลายมันออก
ลักผู้หนึ่งอันหาผู้รู้ผู้หนึ่งพบมิได้สักอันดังอันก็ดีไซ้รู้ คนผู้หนึ่งใส่ใจ^{๓๗} แล
เอาโจร^{๓๘} กลายมันออก
๔๐. ไม่ทูลแก่เจ้าไทมาบอกแก่ประดาคบดีท่านใหม่ชิตัง มั่นคนลักรังตนมันโดย
คุณในมันอัน
ไม่ทูลแก่เจ้าไทมาบอกแก่ประดาคบดี^{๓๙} ท่านใหม่ชิตังมันคนลัก รัง
ตนมันโดยขู่ในมัน อ
๔๑. นิงผู้หนึ่งเอาหนังสือใหม่ผู้หนึ่งท่านจักแต่งให้ได้แก่มันโดยขนาดราชศาสตร
ธรรมศาสต
หนึ่ง ผู้หนึ่งเอาสินใหม่ผู้หนึ่ง ท่านจักแต่งให้ได้แก่มันโดยขนาดราช
ศาสตรธรรมศาสต
๔๒. รโสดสิ่งท่านจกัยมันผู้หนึ่งมาถือลูกชะญาท่านแล ๐ มาตราหนึ่งโสด ผีมีคน
จกไปราวีพืรามชิง
รโสด ซึ่งท่านจกยอมมันผู้หนึ่งมาถือลูกชายาท่านแล ๐ มาตราหนึ่ง

๓๕ ลักเลียม คือ การที่แอบขโมยเอาของเขาไป โดยเจ้าของไม่รู้ หนังสือ อักษราภิธานศรับท์
ของหมอบรัดเล ให้ความหมายว่า “คือ เลียมขโมย, เช่น คนจนขโมยของสิ่งนี้แลเก็บเอาซ่อน
ไว้ก่อน, เหนว่า เจ้าของลืมแล้ว, กัขโมยเอาเสียที่เดียวมัน” (หน้า ๖๑๙)

๓๖ ลักในระหว่างเป็นหนึ่ง

๓๗ รู้อยู่แก่ใจ

๓๘ เอาตัวเป็นโจร

๓๙ เจ้าบ้านเจ้าเรือนที่ของถูกขโมย

โสด ผิ มีคนจักไปราวีพิราม^{๘๐}ชิง

๘๓. เอาเข้าเอาของท่านแมนชิลูกส้มลูกหวานท่านคนใดก็ดีอันเจ้าของบมิให้
เลอนั้นไม
เอาข้าวเอาของท่าน แมนชิลูกส้มลูกหวานท่านคนใดก็ดี อัน
เจ้าของบมิให้ และอนึ่งไม
๘๔. มีคนทั้งหลายชอยชอยชอยเอาจุได้แมนผู้ไล่ผู้้นั้นมันถือหอกดาบตราบเครื่อง
เหล็กไ
มีคนทั้งหลายชอยชอยชอยเอาจุได้ แมนผู้ไล่ผู้้นั้นมันถือหอกดาบ
ตราบเครื่องเหล็กไ
๘๕. หญาโตให้เอามันจุได้แลให้ไปถวายเป็นท่าน ท่านบาดใหม่ให้เป็นรางวัลผู้ได้
มนนแมนน-
หญาโต ให้เอามันจุได้ และให้ไปถวายเป็นท่าน ท่านบาดใหม่^{๘๑} ให้
เป็นรางวัลผู้ได้มัน แมน
๘๖. นเพิงกทำที่นั้นวันใด ให้เป็นขนาดแก่ทั้งหลายท่านจักกระทำ ๐ ผู้ใดอนน
อุเบกษาบเอา
นเพิงกระทำที่นั้นวันใด ให้เป็นขนาดแก่ทั้งหลายท่านจักกระทำ ๐
ผู้ใดอันอุเบกษาบเอา
๘๗. คนผู้ร้ายนให้ปล่อยบชอยไล่ชอยชอยผู้ร้ายนดงอนนใส่ท่านจักใหม่
นโดยขนาด
คนผู้ร้ายนั้นให้ปล่อย บชอยไล่ชอยชอยผู้ร้ายนั้นดั่งอันไซร์ ท่านจัก
ใหม่มันโดยขนาด
๘๘. แลหนีอันแต่สินอันเสียในผู้ร้ายอันซึ่งเอานันเท่าใดใส่ ท่านจักให้ใช้จุสสิน
แลญาอุเบก
และหนีอันแต่สินอันเสียในผู้ร้ายอันซึ่งเอานันเท่าใดไซร์ ท่านจักให้ใช้
จุสสิน และอย่างอุเบก
๘๙. ขา ๐ มาตราณิงโสด ผิผู้ใดจักมีการอนักทำและการอนใดอนนิงกดี

^{๘๐} แย่งชิง

^{๘๑} ปรับใหม่

แลจข้าวว์ข้าควายไผ่

ษา ๐ มาตราหนึ่งโสด ผิผู้ใดจักมีการอันกระทำและการอันใด
อันหนึ่งก็ดี แลจะฆ่าวว์ฆ่าควาย ไผ่

๙๐. ให้เอาวว์ควายอน่อนนจกข้ามน้ำชี้ให้กันเห็นทั้งหลายแมนมนายไผ่.....
ให้เอาวว์ควายนั้นอันจกฆ่ามันชี้ให้เห็นกันทั้งหลาย แมนมนายไผ่
.....

๙๑.ไพร่ใ้ให้มนายรู้เพื่อนตนแลเพื่อนของตนรู้ใจผู้กระทำ.....
.....ไพร่ไ้รู้ ให้มนายรู้เพื่อนตน และเพื่อนของตนรู้ใจ^{๙๒}
ผู้กระทำ[ผิด.....อ]

๙๒. นิงสุกิบงอันท่านบมิห้ามสุทงเห็นพระปรณูปติเพื่อโบยผู้ทำปลอนปลอม
หนึ่ง สุกิบงอันท่านบมิห้ามสุ ทังเห็นพระปรณูปติเพื่อโบยผู้ทำ
เปลี่ยนปลอม

๙๓. ผู้ร้ายมนชกลักท่านกิน ปลอมทงท่าน.....คนรู้ทงหลายเพื่อนนี้ พระ
ปรณูปติอัน
ผู้ร้ายมนชกลักท่านกิน ปลอมทงท่าน.....ครันรู้ทงหลายเพื่อนนี้
พระบัญญัติอัน

๙๔. นิแลผู้ใดหากลเมือสแลหากฆ่ากินบให้คนนรู้ทงหลายไผ่แมนชของมัน
.....
นี้ แลผู้ใดหากลละเมิดและหากฆ่ากินบให้ ครันรู้ทงหลายไ้รู้ แมนช
ของมัน.....

๙๕. มาความาชกท่านกินแล..... ทงหลายนี้แลผู้ใดใ้ใจ.....
มาความาชกท่านกินแล.....ทงหลายนี้แล ผู้ใดใ้ใจ.....

๙๖.เจ้าใหญ่ได้แก่ฝูงอัน
.....เจ้าใหญ่ได้แก่ฝูงอัน

๙๗.ไปทูลแก่ท่านคนผู้นั้น..... ใจชี้แก่เจ้าไท
.....ไปทูลแก่ท่าน.....คนผู้นั้น.....ใจชี้แก่เจ้าไท

๙๘.เจ้าไทควยชี้ไ้ท่านรงวันมนผู้นั้นจึงให้ใช้แลหนีสิน.....

^{๙๒} รู้เห็นเป็นใจด้วย

.....เจ้าไทด้วยชื่อไซ้รู้ ท่านรางวัลมันผู้นั้น จึงให้ใช้แลหนี้สิน

.....

๙๙.โลดคนผู้ดังนี้คือว่าพระราชภักดีจักชอยหอมบ้านหอมเมืองแก่

.....

.....โลด คนผู้ดังนี้คือว่าพระราชภักดีจักชอยหอมบ้านหอม
เมืองแก่.....

๑๐๐.ในฝูงดังนี้ไซ้สอนท่านเจ้าไทจก้มก้ให้ผิดแลไหมแก่.....

.....ในฝูงดังนี้ไซ้รู้ อันท่านเจ้าไทจก้มก้ให้ผิดและไหมแก่

.....

๑๐๑.กรรมทั้งหลาย.....

.....กรรมทั้งหลาย.....

๑๐๒.แมนชีคนผู้.....

.....แมนชีคนผู้.....

๑๐๓.ลกกเอามิได้.....

.....ลักเอามิได้.....

เอกสารลำดับที่ ๕

เอกสารจินราชวงศ์หยวนและหมิงลือลู่

เกี่ยวกับรัชกาลพระยามังรายหลวง

วินัย พงศ์ศรีเพียร

๑. ความสำคัญของเอกสาร

ในการศึกษาเรื่องราวของอาณาจักรเชียงใหม่ในช่วงรัชกาลพระยามังรายหลวง นั้น ผู้ใช้เอกสารไทยสามารถศึกษาได้จากเอกสารหลักสองเรื่อง คือ **ชินกาลมาลีปกรณ์** ซึ่งพระรัตนปัญญาเถระได้รจนาขึ้นเป็นภาษาบาลีเมื่อ พ.ศ. ๒๐๖๐ และ **ราชวงศ์ปกรณ์เชียงใหม่** หรือที่เรียกกันว่า **พื้นเมืองเชียงใหม่** หรือ **ตำนาน ๑๕ ราชวงศ์** บ้าง เอกสารเรื่องหลังนั้นมีหลายสำเนาคัดลอก แต่มีเนื้อหาไม่แตกต่างกัน อย่างไรก็ตาม เท่าที่ผ่านมา นักประวัติศาสตร์มักใช้รายละเอียดจาก **ราชวงศ์ปกรณ์เชียงใหม่** ในการเขียนประวัติศาสตร์ล้านนาเป็นส่วนใหญ่ เช่น พงศาวดารโยนก ของพระยาประจักษ์จักรจักร เป็นต้น ทั้งที่ข้อเท็จจริงมีอยู่ว่า **ชินกาลมาลีปกรณ์** เป็นเอกสารประวัติศาสตร์ที่แต่งขึ้นขณะเชียงใหม่ยังเป็นเอกราชอยู่

ในการเปรียบเทียบลำดับเหตุการณ์ที่ปรากฏในเอกสารทั้งสองเรื่อง จะเห็นได้ว่า มีความแตกต่างกันมาก ดังจะยกมาให้เห็นข้างล่าง

ลำดับเหตุการณ์รัชกาลพระยามังรายหลวงและรัชกาลขุนคราม

๑ เอกสารจีน	๒ ชินกาลมาลีปกรณ์	๓ ราชวงศ์ปกรณ์
ศักราช	เหตุการณ์	๑ ๒ ๓
๑๒๓๙/๑๓๘๒	มังรายประสูติ	✓ ✓
๑๒๕๙/๑๔๐๒	พญามังรายได้ราชสมบัติ	✓
๑๒๖๐/๑๔๐๓	มังรายขึ้นครองราชย์	✓
๑๒๖๑/๑๔๐๔	สร้างเมืองเชียงราย	✓

๑๒๔ เอกสารจีนราชวงศ์หยวนและหมิงสี่ลู่

๑๒๖๒/๑๘๐๕	สร้างเซียงราย เกิดขุนเครื่อง			✓
๑๒๖๒/๑๘๐๕	เกิดเจ้าเครือ		✓	
๑๒๖๓/๑๘๐๖	เกิดเจ้าคราม		✓	
๑๒๖๕/๑๘๐๘	เกิดเจ้าคราม			✓
๑๒๖๙/๑๘๑๒	มั่งรายได้เมืองเซียงของ		✓	
๑๒๖๙/๑๘๑๒	เกิดเจ้าเครือ			✓
	มั่งรายสร้างเมืองฝาง เกิดเจ้าเครือ		✓	
๑๒๓๔/๑๘๑๓	มั่งรายไปครองเมืองฝาง ขับอ้ายฟ้าไปยังพญาญีบาเมืองลำพูน			✓
๑๒๓๕/๑๘๑๔	ทำสงครามกับพระยาขาวได้เมืองมอบ		✓	
๑๒๓๕/๑๘๑๔	ขุนเครื่องกับขุนไสเรียงเป็นกบฏ (ขุนเครื่องอายุเพียง ๑๓ ปี)			✓
๑๒๓๖/๑๘๑๕	มั่งรายไปตีเมืองญาวของพญางำเมือง			✓
๑๒๔๑/๑๘๒๔	มั่งรายได้เมืองลำพูน ครองเมืองระยะหนึ่ง			✓
๑๒๔๓/๑๘๒๖	โอรสเมืองหริภุญชัยให้อ้ายฟ้าปกครอง			✓
๑๒๔๖/๑๘๒๙	สร้างเวียงกุมกาม แล้วตามด้วยเรื่องแทรกดังนี้ -ยกไปเมืองหงสาวดี ทรงได้ลูกสาวเจ้าเมือง พะโคสุดตโสมราช ชื่อนางปายโค -ช่างชาวใต้มาแสดงคุณไสย			
๑๒๔๓/๑๘๓๐	มั่งราย กำเมือง และโรจราชทรงกระทำสัญญา เป็นพันธมิตรที่ประตูลี้ (ตามตำนานเดิม ปรากฏดังนี้)		✓	
๑๒๔๙/๑๘๓๒	ส่งอ้ายฟ้าไปเป็นไส้ศึกในหริภุญชัย		✓	
๑๒๕๐/๑๘๓๓	ยกไปเมืองพุกาม-อังวะ			✓
๑๒๕๒/๑๘๓๕	นำทัพไปรบพระยาเยีบาและยี่ดหริภุญชัย ขณะ พระชนม์ได้ ๕๒ ปี รวมเขตฉัตรเป็นหนึ่งเดียว		✓	
๑๒๕๖/๑๘๓๙	สร้างเมืองเซียงใหม่		✓	

๑๒๙๖/๑๘๓๙	พญาธิบามาชิงเมืองคืน แต่แพ้กลับไป ยี่บาหนีไปพิษณุโลกพึ่งพญาสองแคว ทรงตั้งให้ขุนครามเป็นอุปราช ยกเมืองเชียง ดาวให้เป็นรางวัลและตั้งเป็นเจ้าพญาไชย สงคราม			✓
๑๒๙๗/๑๘๔๐	ปาไปสีฟู หรือเชียงใหม่ กับพันธมิตรได้รุกราน เข้าไปในพม่าและยังเข้ารุกรานดินแดนที่อยู่ใน อิทธิพลของพวคมองโกลแล้ว ทางมณฑลยูน นานได้ส่งกำลังทหารสองหมื่นไปปราบปราม	✓		
๑๓๐๑/๑๘๔๔	ตั้งชาวมิลักขะเป็นเจ้าเมืองเขลางค์ ย้ายเมือง ลำปาง		✓	
๑๓๐๓/๑๘๔๖	สร้างนครกุมกาม ทรงสร้างเจดีย์คู่คำเรียงราย ด้วยพระพุทธรูป ๖๐ องค์		✓	
๑๓๑๑/๑๘๕๔	มังรายย้ายจากเชียงใหม่ไปเวียงกุมกาม			✓
๑๓๑๑/๑๘๕๔	ยูนนานกราบบังคมทูลว่า“ปาไปสีฟู เชอหลี่ เล็ก และเชอหลี่ใหญ่ ก่อกบฏ ขอให้ ปราบปราม” ราชสำนักให้นำพระบรมราช โองการไปเกลี้ยกล่อมให้มาสวามิภักดิ์	✓		
๑๓๑๑/๑๘๕๔	มังรายสวรรคตเมื่อพระชนม์ ๗๑ ปี ขุนครามได้ขึ้นครองราชย์ ๔ เดือนแล้วย้ายไป ประทับที่เชียงราย ให้เจ้าแสนภู ราชโอรสอยู่ที่ เชียงใหม่		✓	
๑๓๑๒/๑๘๕๕	เจ้าเครื่อง อนุชาของขุนครามยกทัพมาหริภุญ ชัย แสนภูยกไปเชียงราย		✓	
๑๓๑๓/๑๘๕๖	ไตหนานเตียนตำหู่ฮัวซื่อ ฝ่าฮูล่าติง นำ บรรดาขุนทหารของปาไปสีฟู ซึ่งแต่เดิมได้เข้า	✓		

๑๒๖ เอกสารจีนราชวงศ์หยวนและหมิงสี่ลู่

	มาสวามีภักดี อันได้แก่ หน่ายอ้าย หน่ายอุน กวนอาย กวนอู่ เชียนหนี อายตั้งอู่ หัวเอ้อเออเออ อู่ เออส์อัน และเอออาย ไปยังดินแดนของบุคคลเหล่านี้			
๑๓๑๔/๑๔๕๓	● คณะทูตของมองโกลได้มาเฝ้าหุนฉีหลาน (ขุนคราม) ● เมื่อเดินทางไปถึงเมืองฟาน ปรากฏว่า ปี่เย่า (พะเยา) ซึ่งเป็นหมานแปลกหน้ากับ ลีชีหลุน (ขุนเครื่อง) ซึ่งเป็นอาของหนานทง (เจ้าน้ำท่วม) มารูกราน น้ำท่วมกล่าวว่า “ราชทูตได้โปรดช่วยเหลือข้าพเจ้าด้วย”	✓		
๑๓๑๓/๑๔๖๐	พรญามังรายถูกฟ้าผ่าตายที่กาดเมืองเชียงใหม่ พระชนม์ได้ ๘๐ ปี			✓
๑๓๑๔/๑๔๖๑	แสนภูขึ้นครองราชย์เมื่ออายุ ๔๑ เพราะประสูติปี ๖๔๐ ส่วนขุนครามอายุ ๖๘๐-๖๒๓ = ๕๕ ปี อ่อนแก่กว่ากัน ๑๓ ปี			✓
๑๓๑๔/๑๔๖๒	ขุนเครื่องชิงเมืองเชียงใหม่จากแสนภู			✓
๑๓๒๑/๑๔๖๔	เจ้าโครนขึ้นครองราชย์ที่หริภุญชัยแทนพระราชบิดาได้เพียง ๒ เดือน เจ้าชัคคะ พระเชษฐาของเจ้าโครนได้ขึ้นครองราชย์เพียง ๑ เดือน ● เจ้าน้ำท่วม โอรสขุนคราม เอาพลจากเมืองตากมายึดหริภุญชัย เจ้าชัคคะจึงหนีไปเขลางค์		✓	
๑๓๒๔/๑๔๖๓	น้ำท่วมกินเมืองเชียงใหม่ตอนอายุ ๓๐ ปี (ประสูติ ๖๕๕)			✓

^๑ คำว่า เออ ทั้งหมดนี้ดูเหมือนจะคัดลอกผิดจาก อาย/อ้าย

เอกสารทั้งสองรายงานเหตุการณ์สำคัญที่เกี่ยวกับรัชกาลนี้แตกต่างกันมาก เช่น พระนามโอรสของพระยามังรายหลวง ปีที่สามกษัตริย์คือ พระยามังรายหลวง พระร่วง และพระยาจำเมืองได้มาพบกันและเหตุที่มาพบกัน ปีที่ได้หริภุญชัย การสร้างเมืองต่างๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เวียงกุมกาม และปีสวรรคตของพระยามังรายหลวง เป็นต้น **ราชวงศ์ปกระณ** ให้ข้อมูลมากกว่า **ชินกาลมาลีปกรณ์** ซึ่งพอใจจะกล่าวถึงเรื่องทางศาสนามากกว่าและกล่าวเรื่องทางโลกเพียงเท่าที่จำเป็น ในหลายกรณี เอกสารจีนทั้งจดหมายเหตุราชวงศ์หยวนและหมิงสี่ลู่ (เอกสารชั้นต้นราชสำนักหมิง) ได้ช่วยในการตรวจสอบลำดับเหตุการณ์ต่างๆ ได้เป็นอย่างดี

๒. สารัตถวิพากษ์

จีนเป็นชาติที่มีความเจริญด้านอักษรศาสตร์และให้ความสำคัญแก่บันทึกทางประวัติศาสตร์ยิ่งกว่าชาติใดในโลก เพราะเกี่ยวข้องกับคำสอนของขงจื๊อ ที่ต้องการให้ประวัติศาสตร์เป็นบทเรียนทางจริยธรรมและการเมืองแก่ผู้ปกครอง สิ่งที่นักปราชญ์จีนโบราณถือว่าเป็นประวัติศาสตร์นั้น หมายถึง “บันทึกเรื่องจริงเท่านั้น” เช่นเดียวกับชื่อ สี่ลู่ ซึ่งเรียกเอกสารชั้นต้นของจีน ในสมัยหลังจากราชวงศ์หยวนของกุบไลข่าน ได้แผ่อำนาจเข้ามาขุนนานโดยปราบปรามอาณาจักรหนานเจ้าลงได้ใน พ.ศ. ๑๓๙๕ แล้ว ราชสำนักหมิงก็เริ่มรู้จักบรรดารัฐชายขอบมณฑลขุนนาน ในราวปี พ.ศ. ๑๔๐๖ จีนได้เริ่มกล่าวถึงรัฐที่เรียกว่า ปาไปสี่ฟู่ (แปลว่า “๔๐๐ ชายา”) ราชสำนักหยวนไม่ได้มองว่า รัฐนี้เป็นรัฐสำคัญนัก หากแต่พุ่งความสนใจไปที่มหาอาณาจักรพุกามของพม่า ซึ่งต่อต้านข้อเรียกร้องของกุบไลข่านให้ส่งทูตไปสวามิภักดิ์

ใน พ.ศ. ๑๔๓๐ หลังจากการสู้รบกับพวกมองโกลมาหลายปี พวกพม่าก็เสียเมืองพุกามแก่กุบไลข่าน ซึ่งทำให้เกิดความตระหนกในบรรดาบ้านเมืองใกล้เคียง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง รัฐเกิดใหม่ของพระยามังรายหลวง ซึ่งกำลังสร้างความปั่นป่วนอยู่ การขยายอำนาจของราชวงศ์มองโกลเข้ามาในขุนนานส่งผลกระทบหลายประการแก่รัฐชายขอบ **ชินกาลมาลีปกรณ์** รายงานว่า ในปีที่มีเมืองพุกาม ซึ่งเป็นเมืองหลวงของพม่าแตกนั้น พระยามังรายหลวง พระโรจราช (พ่อขุนรามคำแหง) และพระยาจำเมือง เจ้าเมืองพะเยาได้มาพบกันที่ประตูลี้เพื่อ

๑๒๘ เอกสารจีนราชวงศ์หยวนและหมิงสี่ลู่

กระทำลัทธิสาบานเป็นพันธมิตรกัน มองตามบริบทเหตุการณ์ขณะนั้น สันนิษฐานได้ว่า เป็นการผูกสัมพันธ์ไมตรีกัน อันเป็นผลมาจากความเกรงกลัวว่า พวกมองโกลอาจขยายอำนาจมากไปกว่านั้นก็เป็นได้

การที่เมืองพุกามแตกและราชวงศ์มองโกลขยายอำนาจเข้าครอบครองยูนนานทางใต้นั้น ยังทำให้พระยามังรายหลวงเข้าไปเกี่ยวข้องกับพวกมองโกลในสองทางด้วยกัน ประการแรก พวกมองโกลได้เข้ายึดครองเมืองเชียงรุ่ง (หรือเซอหลี่ใหญ่) ซึ่งเป็นเมืองมรดกทางสายพระราชมารดาและพระเจ้าตา ประการที่สอง เมื่อเมืองพม่าจลาจลและพวกพม่าไทใหญ่ทั้งสามขึ้นมามีอิทธิพลในแผ่นดินพม่านั้น เป็นโอกาสให้พระยามังรายหลวงทรงเข้าแทรกแซงในพม่าด้วย **ราชวงศ์ปกครองเชียงใหม่** ได้กล่าวถึงกรณีที่พระยามังรายหลวงทรงยกกองทัพเข้าไปทั้งเมืองมอญในปี พ.ศ. ๑๘๒๙ และอังวะ-พุกาม พ.ศ. ๑๘๓๓ แม้ปีศักราชที่ให้ไว้จะผิดไปมากเนื่องจากเอกสารจีนร่วมสมัยกล่าวว่าเหตุการณ์นี้เกิดขึ้นหลังจากทรงสร้างเชียงใหม่เป็นราชธานีใน พ.ศ. ๑๘๓๙ ก็ตาม บันทึกของจีนได้ให้ความสนใจแก่เรื่องที่พระยามังรายหลวงทรงพยายามขยายอำนาจต่อต้านพวกมองโกล และพยายามจกตีเมืองเชียงรุ่งคืน และฝ่ายมองโกลก็ได้พยายามหลายครั้งที่จะทำให้ปาไปสี่ฟุยยอมอ่อนน้อมต่อจีน แต่ไม่สำเร็จจนกระทั่งหลังสิ้นรัชกาลไปแล้ว และต่างฝ่ายต่างเปลี่ยนนโยบายอินอ่อนเข้าหากัน

เอกสารจีนโบราณที่คัดมาเสนอข้างล่างนี้มีทั้งหมด ๙๐ หัวข้อ มีที่มาจากเอกสาร **หยวนสี่** และ **หมิงสี่ลู่** คณะอนุกรรมการสืบค้นเรื่องไทยในเอกสารจีนโบราณ สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี แปลเมื่อ พ.ศ. ๒๕๓๙ และผู้เขียนเป็นผู้ทำคำอธิบาย ผู้อ่านอาจลองนำไปเปรียบเทียบกับเอกสารไทยรวมทั้ง **ชินกาลมาลีปกรณ์** และ **ราชวงศ์ปกครองเชียงใหม่** เพื่อจะได้เห็นเข้าใจประวัติศาสตร์เชียงใหม่ดีขึ้น

๓. วิพากษ์เอกสาร

๑๒๘๔/๑๘๒๓

- ๑ บู้หลู่เหอต้า เป็นคนในตระกูลหงจีลาแห่งมองโกล ปีที่ ๒๑ แห่งรัชศก จื้อหยวน (ค.ศ. ๑๒๘๔/พ.ศ. ๑๘๒๓)^๑..... (ราชสำนัก) ได้ให้ไปตี ประเทศปาไปสีฟู่อีก ครั้นเดินทางไปถึงเซอหลี่^๒ อันเป็นสถานพำนักของ หัวหน้าชนพื้นเมืองผู้หนึ่งนามว่า โค่วโค่ว บู้หลู่เหอต้านำทหารม้าสาม ร้อยคนไปเกลี้ยกล่อมให้สวามิภักดิ์ แต่เจ้าเมืองไม่ยินยอม จึงยกกำลัง เข้าตี ไส่วเจิ้ง ผู้มีตำแหน่งเป็นตุ๋นเจิ้นผู้เสียชีวิต บู้หลู่เหอต้าเข้าทำลาย ประตูด่านทิศเหนือแล้วรุกเข้ายึดค่าย เซอหลี่จึงส่งบรรดาบงทั้งหมด
- วิพากษ์ :** ที่จินจวดว่า กุบไลข่านโปรดให้ไปตีปาไปสีฟู่อีก แสดงว่าก่อน ค.ศ. ๑๒๘๔ ได้เคยยกทัพมาตีประเทศนี้ครั้งหนึ่งแล้ว ปีนี้เป็นปีที่เสีย เมืองเชียงรุ่ง (เซอหลี่ใหญ่) อันเป็นเมืองของลาวเมิ่งพระเจ้าตาของ พญามังรายหลวงแก่พวกมองโกล ชื่อเจ้าเมืองเชียงรุ่งที่จินจวดไว้ว่า โค่ว โค่ว สุดจะค้นสุดเป็นภาษาไทยได้ ในปีดังกล่าวพญามังรายหลวงได้ย้าย จากเชียงรายตั้งแต่ปี ๑๒๖๙/๑๘๑๒ ไปประทับที่เมืองฝางแล้ว ซึ่งอาจ เป็นผลมาจากการที่พวกมองโกลได้เข้ามารุกรานบ้านเมืองแถบชายขอบ ยูนนาน

๑๒๙๐/๑๘๓๑

- ๒ ตัวนลือจื่อซิงตี้ เป็นผู้รับตำแหน่งหัวหน้าผู้รักษาราชการแห่งยูนนาน สืบ ต่อมา (ปีที่ ๒๓ รัชศกจื้อหยวน คือ ค.ศ. ๑๒๙๐) ทรงแต่งตั้งให้กันหมา ล่าผู้เป็นนัดดาองค์จักรพรรดิเป็นเหยื่อหวาง^๓

^๑ ต่อไปนี้จะใช้อย่างย่อว่า ๑๒๘๔/๑๘๒๓

^๒ หมายถึง แคว้นสิบสองพันนา ซึ่งมีเมืองเชียงรุ่ง เป็นเมืองหลวง

^๓ ตำแหน่งเจ้าอุปราชยูนนาน

๑๓๔ เอกสารจีนราชวงศ์หยวนและหมิงสี่ลู่

๑๒๙๒/๑๔๓๕

- ๓ วันที่ ๓๐ เดือน ๘ ปีที่ ๒๙ รัชศกจื่อหยวน (๑๑ ตุลาคม ๑๒๙๒/๑๔๓๕) มีพระบรมราชโองการให้ ปู้ตุนหมางหวู(หวู)หลูหมี่ลือ ยกกองทัพไปตีประเทศปาไป่สี่ฟู่

๑๒๙๓/๑๔๓๖

- ๔ วันที่ ๕ เดือน ๗ ปีที่ ๓๐ รัชศกจื่อหยวน (๑๒๙๓) สงซาน บุตรคนโตของ กั้นหมาล่า ดำรงตำแหน่งเป็นผู้บัญชาการป้องกันยูนนาน ในฐานะเป็น พระราชปนัดดา องค์จักรพรรดิจึงพระราชทานตราประทับประจำ พระองค์พระราชปนัดดาเหลียงหวาง

๑๒๙๖/๑๔๓๙

- ๕ วันที่ ๔ เดือน ๑๒ ปีที่ ๒ รัชศกหยวนเจิง (๒๙ ธันวาคม ๑๒๙๖/๑๔๓๙) [มีพระบรมราชโองการให้จัดตั้งจกัวนผู้แห่งเซอหลี่] กรมการมณฑล ยูนนานกราบบังคมทูลว่า “ดินแดนของเซอหลี่ใหญ่กับปาไป่สี่ฟู่ติด สลับกันไปมาเหมือนฟันปลา บัดนี้ หูเนี่ยนแห่งเซอหลี่ใหญ่ได้ยอมอ่อน น้อมแล้ว เซอหลี่น้อยก็กลับเข้ายึดครองดินแดนและปล้นชิงฆ่าฟันกันอยู่ เสมอ หูเนี่ยนได้ให้ หูลุน ผู้เป็นน้องชายมาขอตั้งสำนักปกครองใหม่อีก ต่างหาก และขอให้คัดเลือกผู้รู้การเรื่องของพวกเขาอันเป็นหัวหน้า เกลี่ยกลุ่มให้มายอมสวามิภักดิ์ เพื่อเป็นฐานในการขยายดินแดน” มีรับสั่งให้ออกสารตราไปตั้งเหล่าข้าราชการทหารและพลเรือนที่เหมิงย้ง กังและเขตอื่นๆ
- ๖ ปีที่ ๒ รัชศกหยวนเจิง (๑๒๙๖/๑๔๓๙) เดือน ๒ หมานฮุ่น^๔ แห่งเซอหลี่ ยกทัพเข้ายึดหมู่บ้านสิบสองแห่ง ต่อมาได้สมคบกับพวกหมานปาไป่สี่ฟู่ เพื่อเข้าตีเต๋าหลง^๕..... เมืองยูนนานจึงส่งทหารไปปราบปราม

^๔ หมายถึง เมืองเชียงรุ่ง

^๕ ไม่ทราบว่าเป็นเมืองอะไร แต่น่าจะอยู่ในสิบสองพันนานั้นเอง

^๖ ในบริเวณภาคตะวันตกของเชียงรุ่งมี เมืองหุน อยู่ อาจหมายถึงเมืองนี้กระมัง

^๗ คงคัดลอกผิดจาก เต๋าหลง ซึ่งใช้เรียก เถลง หรือ มอญ

- ๓/ ปีที่ ๒ รัชศกหยวนเจิง (๑๒๙๖/๑๔๓๙) โปรดให้ตั้งสำนักทหารเซอหลี่พรหมแดนเซอหลี่กับปาไปสี่ฟู่ติดต่อกลับเป็นพันปลา^๔ ปาไปเป็นกบฏโปรดให้ เหย่เซียนปู้ฮั่ว ยกทัพไปปราบ ซึ่งหลงจีแห่งยูนนานก่อกบฏจากห้วยเต๋อ เจ้าเมืองกู่โจวสิ้นชีพในสงคราม ผู้ตรวจการแห่งมณฑลซึ่งจิวเอ๋อตามไล่สังหารซาเอี้ยหัวหน้าโจร มีรับสั่งตัดศีรษะผู้ตายห้าร้อยหัว ในสมัยราชวงศ์หยวน มีรับสั่งให้เสี่ยเซาและหลิวเซินยกทัพปราบพวกพันทองและปาไป หลิวเซินแพ้สงคราม นั้ดดาขององค์จักรพรรดิกราบบังคมทูลให้ประหารชีวิตหลิวเซิน
- ๔ ปีที่ ๒ รัชศกหยวนเจิง รัชสมัยจักรพรรดิเฉิงจง (๑๒๙๖/๑๔๓๙) ตั้งสำนักปกครองส่วนกลางทหารและพลเรือนแห่งเซอหลี่ โดยให้ถ่วงอำนาจกับปาไป ซึ่งมีดินแดนสลับเป็นพันปลากับเซอหลี่ ฤดูใบไม้ร่วงปาไปกบฏ มีรับสั่งให้ เหย่เซียนปู้ฮั่ว^๕ ยกทัพไปปราบ

๑๒๙๓/๑๔๓๓

- ๙ วันที่ ๔ เดือน ๙ ฤดูใบไม้ร่วง ปีที่ ๑ รัชศกต้าเต๋อ (๒๙ กันยายน ๑๒๙๓/๑๔๔๐) ปาไปสี่ฟู่เป็นกบฏและเข้าตีเซอหลี่ จึงโปรดให้เหย่เซียนปู้ฮั่ว นำทหารไปปราบปราม
- ๑๐ เดือน ๘ ปีที่ ๑ รัชศกต้าเต๋อ (๑๒๙๓/๑๔๔๐) ปาไปสี่ฟู่เป็นกบฏและเข้าตีเซอหลี่ โปรดให้เหย่เซียนปู้ฮั่วยกทัพไปปราบปราม
- ๑๑ สำนักงานปกครองทหารและพลเรือนเซอหลี่ตั้งขึ้นในรัชศกต้าเต๋อ (๑๒๙๓-๑๓๐๓) กรมการมณฑลยูนนานกราบบังคมทูลในรัชศกต้าเต๋อว่า “ดินแดนของเซอหลี่ใหญ่ติดต่อกับปาไปสี่ฟู่เหมือนพันปลา ต่างฝ่ายต่างมีกำลังกำลังกัน บัดนี้ เซอหลี่ใหญ่ได้ยอมจำนนไปแล้ว เซอหลี่น้อยกลับคุมพื้นที่อันเป็นชัยภูมิ จึงเกิดการปล้นชิงและฆ่าฟันกันอยู่เสมอ จน

^๔ จริงๆ แล้ว ในภาษาจีนต้นฉบับบอกว่า “ติดต่อกลับกันดังพันสุนัข” ในที่นี้ปรับเป็นสำนวนไทย

^๕ มีชื่อในภาษามองโกลว่า อาasangบูควา (Asanbuqua)

๑๓๖ เอกสารจีนราชวงศ์หยวนและหมิงสี่ลู่

หูเนี่ยนต้องเฝ้าด้านทานอยู่ทุกวันไม่สามารถจะผลจากไปได้ จึงให้หูหลุนอนุชาเข้าเฝ้าชี้ตเขียนลักษณะภูมิประเทศเพื่อเรียกร้องให้ตั้งสำนักงานปกครองทหารและพลเรือนเซอหลี่ขึ้นโดยได้คัดเลือกบุคคลที่ชำนาญเรื่องของพวกเขาเป็นทูตหยวนช่วย ชักชวนพวกเขามาให้มาสวามิภักดิ์เพื่อจะได้ใช้เป็นฐานขยายต่อไป” จึงมีการตั้งสำนักงานปกครองทหารและพลเรือนเซอหลี่ขึ้น

๑๒ ปีที่ ๑ รัชศกต้าเต๋อ (๑๒๙๓) ประเทศปาไปสีฟูและหุ่่งเข้าตี หูหลุนแล้วรุกเข้าไปในพม่าทำให้เซอหลี่ตกอยู่ในภาวะคับขัน จึงมีคำสั่งให้กรมการเมืองยูนนานส่งทหารสองหรือสามพันคนไปช่วย เนื่องจากปาไปสีฟูถูกหุ่่งแห่งเซอหลี่น้อยล่อลวง ให้ทำศึกแย่งชิงดินแดนกับพวกข้าราชการพื้นเมือง ม่งหูลงและฮั่นกั๋ง บุตรของหูเนี่ยน^{๑๐} แห่งเซอหลี่ใหญ่ด้วยกำลังทหารห้าหมื่นคน ในขณะเดียวกัน ยังได้ให้ฮั่นกั๋ง บริวารของตนยกไพร่พลหนึ่งแสนเข้าตีเหมิงเอี้ยง^{๑๑} ฯลฯ มณฑลยูนนานจึงขอส่งทหารสองหมื่นคนไปปราบ

๑๓ ปีที่ ๒ แห่งรัชศกต้าเต๋อ (๑๒๙๔) เดือนยี่ เซอหลี่น้อยสมคบปาไปสีฟูลุกเป็นกบฏยึดเอื้อเป็นเวลานาน ราชสำนักจึงได้ส่งคณะทูตนำสารตราไปเกลี้ยกล่อมให้ยอมสวามิภักดิ์หลายครั้งแต่ไม่เชื่อฟัง

๑๔ ปีที่ ๒ รัชศกต้าเต๋อ (ค.ศ. ๑๒๙๔) มณฑลยูนนานได้ส่งก่วนจู้ซือเจียเป็นทูตไปยังประเทศเต็งหลงกั๋ว^{๑๒} เดือน ๖ ก่วนจู้ซือเจียไปถึงเมืองไท่กิงเฉิง ชาวม่า^{๑๓} อาจือบูเจียหลาน^{๑๔} และพวกมีหนังสือมาแจ้งว่า“เจ้า

^{๑๐} สอดไม่ได้ความว่า เป็นเจ้าเมืองเชียงรุ่งพระองค์ใด เอกสารจีนทำให้เราเกิดข้อกังขาว่าเอกสารท้องถิ่นที่หลงเหลือมาใช้ในการสอบค้นประวัติศาสตร์ได้อย่างลำบาก

^{๑๑} คือ เมืองยอง

^{๑๒} เต็งหลงกั๋ว เป็นชื่อที่จีนโบราณเรียก **ตะเลง** หรือ ประเทศมอญโบราณ

^{๑๓} คำจีนโบราณที่เรียกชาวพม่า คือ **เมียน** และเรียกประเทศว่า **เหมียนเตี้ยน** คำนี้มาจากคำว่า มรานหรือ มลาน อ่านออกเสียงว่า ม่าน หรือ เมียน อันเป็นที่มาของชื่อ เมียนมาร์ (Myanmar) ซึ่งเป็นชื่อเรียกประเทศอย่างเป็นทางการในปัจจุบัน

เมืองม่านองค์ก่อน เกี้ยมเยียด ได้กระทำการปล้นยึดทรัพย์สมบัติของท่าน บัดนี้ได้ทรงสละราชสมบัติแล้ว โจวเนี้ยได้ขึ้นครองราชย์เป็นเจ้าเมือง และมีพระบัญชาให้พวกเราทั้งหลายปรึกษามายังท่าน เพื่อส่งคนมายัง ราชสำนัก” ก่วนจู้ซื่อเจียไปถึงเมืองพุกาม โจวเนี้ยมีหนังสือกราบบังคม ทูลว่า

“พระเจ้าเกี้ยมเยียดได้ถูกโค่นล้ม จึงได้ส่งหัวหน้าใหญ่ทั้งสามมี เตอี่ลีซิ่นเจ่อ จางเจ่อ และซื่อลี่ นำเครื่องบรรณาการจะไปเข้า เฝ้ายังราชสำนัก แล้วได้มีหนังสือไปยังกรมการขุนนางว่า เจ้า เมืองท่องถิ่น อาซ่านเกอหย่า^{๑๔} แห่งเมืองมู่เหลียนเฉิงได้รับการ แต่งตั้งประดับยศให้เป็นข้าราชการ ความจริง แต่แรกเริ่มก็มีได้ มีความผิดใด แต่เจ้าเมืองม่านพระองค์ก่อนอยากจะสังหารเขา จักรพรรดิได้มีพระบรมราชโองการให้ดูแลราษฎรและสมณะชี พราหมณ์ได้อยู่ด้วยกันอย่างสันติสุข แต่เจ้าเมืองม่านองค์ก่อน กลับไปติดต่อกับกบฏปาไปสีฟู ยกทัพมารุกรานปล้นบ้านเมือง ทั้ง ๔ คือ เมืองกันตัง ซานตัง จื่อหมาล่า ทั้งยังปล้นชิงเอา เครื่องราชบรรณาการของประเทศเต็งหลงไปด้วย ด้วยเหตุ ดังกล่าว อาซ่านเกอหย่า อาล่าเจ่อ...จึงได้โค่นอำนาจเจ้าเมือง องค์ก่อนลงแล้วมีคำสั่งให้ยกเราเป็นเจ้าเมืองแทน”^{๑๖} ผู้เดินสาร

^{๑๔} ชื่อบุคคล

^{๑๕} ตรงกับชื่อของ อลังขยา พี่คนโตของชาวไทใหญ่สามพี่น้องที่ยึดอำนาจในพม่าปลายสมัย พุกาม

^{๑๖} การแปลความตอนนี้ได้พยายามรักษาสำนวนที่ตรงไปตรงมาของเอกสารจีนไว้ ทั้งนี้ เพื่อให้ทราบว่ เกี้ยมเยียด กษัตริย์พม่าพระองค์ที่ก่อนไม่พอพระทัยที่อลังขยามีอำนาจมาก เกินไปจึงทรงคิดกำจัด แต่เมื่อไม่มีที่พึ่งแล้ว พระองค์ทรงหันมาขอความช่วยเหลือจากเมือง เชียงใหม่ กองทัพเมืองเชียงใหม่ได้ยกเข้าไปรุกรานเมือง ๔ เมืองในพม่าภาคกลาง อย่างไรก็ตาม พระองค์ทรงเป็นฝ่ายเพลี่ยงพล้ำถูกอลังขยาและพวกไทใหญ่ที่ครองอำนาจในขณะนั้นถอด ออกจากราชบัลลังก์ พวกพี่น้องไทใหญ่ได้ยกโจวเนี้ยพระราชวงศ์พม่าอีกพระองค์หนึ่งขึ้น ครองราชย์ที่เมืองพุกามแทน เรื่องทั้งหมดนี้เป็นเหตุการณ์ประวัติศาสตร์ แต่ได้ถูกบันทึก

๑๓๘ เอกสารจันทราขวงศ์หยวนและหมิงสี่ลู่

ได้รับทราบ.....

๑๒๙๙/๑๔๔๒

๑๕ เดือน ๕ ปีที่ ๒ รัชศกต้าเต๋อ (๑๒๙๙) เนื่องด้วยอาชานเกอหย่าตั้งไล่ไหล ผู้เป็นน้องชายของ ตีลี้วหน้าอาตี๋เถีย และคุ่มาล่าเกอซาปา ผู้เป็นบุตรหลบหนีไปยังนครหลวง จึงมีคำสั่งให้หมางฮ้วนทูหลู่หมี่สี่^{๑๓} นำกองทัพไปจับตัวเพื่อชำระโทษ พวกโจรหมานสมคบกับประเทศปาไปสี่ฟู่ เพื่อขยายอิทธิพลอย่างกว้างขวาง

๑๓๐๐/๑๔๔๓

- ๑๖ วันที่ ๑๕ เดือน ๕ ปีที่ ๔ รัชศกต้าเต๋อ (๒ มิถุนายน ค.ศ.๑๓๐๐/๑๔๔๓) เลขานุการสภาองคมนตรีมีหนังสือกราบบังคมทูลเรื่องรบมานว่า หมางหวูทูหลู่หมี่สี่ขอทหาร ๖ พันคน เหล่าอำมาตย์เสนาบดีกล่าวว่า ม่านและปาไปสี่ฟู่กลมเกลียวกัน กำลังทางทหารยิ่งใหญ่ขึ้น จำต้องใช้ทหารถึง ๑ หมื่นคน จักรพรรดิจึงมีพระบรมราชโองการลงมาว่าการขาดการณ์ยังน้อยไปบ้าง ควรเพิ่มทหารเป็น ๑ หมื่น ๒ พันคน
- ๑๗ ปีที่ ๔ รัชศกต้าเต๋อ (๑๓๐๐) ปาไปสี่ฟู่ เซอหลี่ใหญ่ และเซอหลี่น้อยเป็นกบฏ สงฆานกราบบังคมทูลขออาสาขอเป็นผู้ปราบพวกกบฏด้วยตนเอง ราชสำนักจึงหารือกันและจัดกำลังทหารสองหมื่นคนจากห้ามณฑล คือ หุกว่าง, เจียงซี, เหอหนาน, ล่านซีและเจ้อเจียงไปปราบปรามโดยมีหลิวเซิน ขุนนางตำแหน่งโจ้วเฉิงเป็นผู้บัญชาการกองทัพ
- ๑๘ ปีที่ ๔ (๑๓๐๐) เหลียงหวาง กราบบังคมทูลขออาสาไปปราบพวกโจรด้วยตนเอง ราชสำนักจึงสั่งให้ หลิวเซิน อดีตขุนนางอ้วนเฉิงเมืองจิงหนุและจ้านเฉิงกับพวกนำกำลังสองหมื่นคนจากห้ามณฑล คือ หุกว่าง, เจียงซี, เหอหนาน, ล่านซี และเจ้อเจ้อไปปราบปราม ขณะที่กองทัพกำลังเดิน

อย่างผิดเพี้ยนไปบ้างในตำนานสิบห้าราชวงศ์ของเซียงใหม่ เกี่ยวกับเหตุการณ์ตอนพรญามังรายหลวงทรงยกกองทัพเข้าไปในพม่าและกษัตริย์แห่ง “อั้งวะพุกาม” ได้ยอมอ่อนน้อม

^{๑๓} คัดลอกผิดจาก หมางหวูทูหลู่หมี่สี่

ทางผ่านชุมชนหยวน มีข้าราชการพื้นเมืองชื่อ ช่งหลงจี ก่อการจลาจลขึ้น และตัดเส้นทางเป็นเหตุให้ทัพหลวงบาดเจ็บล้มตาย หลิวเซินจึงยกกองทัพลับ ทำให้แผนการไปตีป่าไปสี่ฟูล้มเหลวลง

- ๑๙ ปาไปสี่ฟูลู่อยู่ทางด้านทิศตะวันออกของม่าน เดินทางจากเหยาถวนในหย่งชางเป็นเวลาห้าสิบวันจะถึงเขตที่นั่น พวกหมานเรียกว่า "จิงไม" เป็นเผ่าชนนอกเขตแดนทางทิศตะวันตก สันนิษฐานว่าประเทศชาน ในสมัยราชวงศ์ฮั่น หรือประเทศเผี้ยว ในสมัยราชวงศ์ถังนั่นคือ จิงไม นี่เอง.....

เดือน ๘ ปีที่ ๔ รัชศกต้าเต๋อ (ค.ศ. ๑๓๐๐/๑๘๔๓) เลิกกองทัพที่จะไปตีม่าน.....แต่หลิวเซิน ขุนนางตำแหน่งจ้าวเจียงกลับมีเรื่องไปตีป่าไปสี่ฟู่อีก ซึ่งเรื่องเดิมมีอยู่ว่า เมื่อจักรพรรดิหยวนซื่อจูเสด็จสวรรคต องค์จักรพรรดิเจิงจง ในฐานะที่ทรงเป็นพระราชนัดดาขึ้นครองราชย์ แต่ยังมีได้แต่พระบรมเดชานุภาพทางทหาร อ้วนเจ้อ ขุนนางตำแหน่งเจียงเซียง เกิดเชื่อฟังข้อเสนอของหลิวเซินที่ให้ไปตีป่าไปสี่ฟู เพราะมิได้มาถวายสวามิภักดิ์เป็นทางการ จึงขอให้ไปปราบปราม ฮาลาฮาซุน ขุนนางตำแหน่งโจ้วเจียงเซียง และต่อชื่อส่วน ขุนนางตำแหน่งอี๋สือจงเจิง ถวายคำทวงติง แต่องค์จักรพรรดิไม่ทรงเชื่อฟัง รับสั่งให้หลิวเซินและเหอลาได้กับพวก นำกองทัพไปปราบโดยให้เงินแก่ทัพเก้าหมื่นสองพันดั่ง ทั้งยังให้ผู้อาสาไปตีจากมณฑลยูนนาน เป็นเบี้ยอีกคนละหกสิบชู้ พร้อมกับตั้งว่านสู่ฟูเพื่อตีป่าไปสี่ฟูสองผู้และว่านสู่ลีคน เมื่อกองทัพผ่านท้องที่ชุมชนหยวน ก็ต้องเผชิญกับละอองไข้ป่าเป็นระยะไกลเป็นผลให้ทหารล้มตายกันมากมาย ส่วนการบังคับประชาชนแบกขนเสปียงในหุบเขา ซึ่งคนหนึ่งจะต้องแบกข้าวเปลือกแปดโต่ว อีกหลายคนคอยช่วยเหลือ กว่าจะถึงที่หมายเป็นเวลาหลายสิบวัน ถึงกับมีผู้เสียชีวิตอีกหนึ่งแสนคน จึงเกิดระส่ำระสายไปทั่วทั้งภายในและภายนอก

- ๒๐ เดือน ๑๒ ปีที่ ๔ รัชศกต้าเต๋อ (ค.ศ. ๑๓๐๐) หลิวเซิน ตำแหน่งจ้าวเจียงของมณฑลยูนนานได้เสนอความเห็นต่อองค์จักรพรรดิว่า

"พระเจ้าหยวนชื่อจู๋ทงมีแสนยานุภาพทางการสู้รบเป็นเลิศ มีพระเกียรติยศเลื่องลือไกลไปทั่วทุกสารทิศ บัดนี้พระองค์ ทรงสืบครองราชสมบัติแล้ว แต่ยังหาได้แสดงแสนยานุภาพ ด้านการรบให้เป็นที่ประจักษ์ไม่ พวกอีทางตะวันตกเฉียงใต้มี ประเทศปาไป่สีฟู่ยังมีได้เข้ามาถวายนวามิภักดิ์ ขอให้ยกทัพ ไปปราบ"

เอ๋อเล่อเจ้อได้ กราบบังคมทูลแนะนำองค์จักรพรรดิให้ทรงดำเนินการ ตามข้อเสนอแนะนั้น แต่ฮาลาฮาซุนกลับกล่าวว่า "อีเล็กๆในเขตภูเขา ห่างไกลไปเป็นหมื่นลี้ สามารถใช้คนไปเกลี้ยกล่อมได้ ไม่สมควรที่จะให้ เมืองจีนต้องลำบากเลย"

จักรพรรดิไม่ทรงรับฟัง ครั้นถึงปีชู่ยี่ ก็มีรับสั่งให้ยกทัพ ๒ หมื่นคนไป รบ มีพระบรมราชโองการให้หลิวเซินและฮาลาได้เป็นผู้นำทัพไปปราบ ปาไป่สีฟู่ ความคิดในการใช้กำลังทางทหารขององค์จักรพรรดินั้นแน่วแน่ ยิ่งนัก หากมีผู้ใดกล้าทูลทัดทานไม่ แต่ชื่อเสวียน ตำแหน่งอวี่สื่อจงเฉิง ได้นำข้าราชการบริพารระดับเดียวกันกราบบังคมทูลทัดทาน เมื่อกราบบังคมทูลเสร็จ ข้าราชการบริพารระดับเดียวกันต่างลุกขึ้นมีแต่ชื่อเสวียน เท่านั้นที่ยังคงกราบทูลต่อไปเพียงคนเดียวว่า

“การที่หลิวเซินนำทัพไปเป็นการใช้กำลังราชฎที่มีค่าเพื่อ ยึดเอาพื้นดินที่ไม่มีประโยชน์อันใด แม้จะมีพระบรมราชโองการให้ไปยึดดินแดนแถบนั้น ก็สมควรจะส่งทูตไปเกลี้ย กล่อมก่อน หากไม่ยอมจึงค่อยระดมพลและสะสมเสบียง เพื่อการรบ แล้วจึงลงมือปฏิบัติตามสถานการณ์นั้นๆ มิใช่จะ เชื้อคำพูดเหลวไหลของคนเพียงคนเดียวแล้ว นำเอาชีวิตของ ปวงประชาราษฎรจำนวนล้าน ไปทิ้งไว้ในสถานที่ไม่มี ประโยชน์อะไรเลย”

แม้สีพระพักตร์จะเปลี่ยนไป แต่ชื่อเสวียนก็ยังแยกแยะ ชี้แจงไม่ยอมหยุด ข้าราชการบริพารทั้งหลายต่างตัวสั่นเพราะความกลัว องค์จักรพรรดิมีรับสั่ง

ว่า "เรื่องก็จบไปแล้วขอท่านอย่าได้พูดถึงอีกเลย"

ซือเสวียนกล่าวว่า "เมื่อการกล่าวนี้มีโทษ ข้าพระพุทธเจ้าก็ขอรับโทษนั้น หากไม่กราบบังคมทูลเตือนแล้ว วันหน้าข้าพระพุทธเจ้าก็จะมีโทษแล้ว ข้าพระพุทธเจ้าก็จะตายไปอย่างไรประโยชน์" องค์จักรพรรดิยกพระหัตถ์ขึ้นโบกให้ออกไป

- ๒๑ วันที่ ๒๒ เดือน ๑๒ ปีที่ ๕ รัชศกต้าเต๋อ (๑๓ กุมภาพันธ์ ๑๓๐๑/๑๘๔๔) ให้ หลิวเซิน เหลอลาใต้และเจิ้งอ้วนนำกำลังทหารสองหมื่นคนไปตีป่าไปสืฟู มีพระบรมราชโองการถึงกรมการมณฑลยูนนานให้จัดม้าห้าตัวต่อทหารสิบคน หากไม่เพียงพอให้ทดแทนด้วยโคเช่นเคย
- ๒๒ วันที่ ๙ เดือนอ้าย ถูไปไม่ผล ปีที่ ๕ รัชศกต้าเต๋อ (วันที่ ๑๘ กุมภาพันธ์ ๑๓๐๑/๑๘๔๔) เปิกจ่ายเงินให้แก่ทหารที่ไปตีป่าไปสืฟู รวมทั้งสิ้นเก้าหมื่นสองพันดั่ง
- ๒๓ วันที่ ๙ เดือนยี่ ปีที่ ๕ รัชศกต้าเต๋อ (๒๐ มีนาคม ๑๓๐๑/๑๘๔๔) ให้ หลิวเซิน เหลอลาใต้ดำรงตำแหน่งอ้วนเจิง เจิ้งอ้วนเป็นที่ปรึกษาฝ่ายบริหาร โดยให้ระดับหู่ฝู (เครื่องหมายรูปเสือ) ทุกคน
- ๒๔ วันที่ ๑๗ เดือนยี่ ปีที่ ๕ รัชศกต้าเต๋อ (๒๗ มีนาคม ๑๓๐๑) ตั้งสำนักว่านฮู่ฝูสองแห่ง และแต่งตั้งขุนนางว่านฮู่ลี่คนเพื่อไปตีป่าไปสืฟูพร้อมกับระดมนักโทษในเสฉวนและยูนนานเข้าเป็นทหาร
- ๒๕ วันที่ ๑๓ เดือน ๔ ถูร้อน ปีที่ ๕ รัชศกต้าเต๋อ (๒๑ พฤษภาคม ๑๓๐๑) เคลื่อนกำลังกองทัพยูนนานไปตีป่าไปสืฟู
- ๒๖ วันที่ ๒๑ เดือน ๕ ถูร้อน ปีที่ ๕ รัชศกต้าเต๋อ (๑ กรกฎาคม ๑๓๐๑) ช่งหลงจี ข้าราชการพื้นเมืองยูนนาน ก่อการกบฏ มี เย่ฮูหนาน ตำแหน่งอ้วนเจิงของยูนนานส่งเสเปียงให้ ประจวบกับขณะนั้น กองทัพของหลิวเซิน กำลังออกจากซุ่นหยวนเข้าแคว้นสวี่ ช่งหลงจีจึงหลอกประชาชนว่า “เมื่อทัพหลวงเกณฑ์พวกเจ้าเป็นทหารแล้วจะกลั่นแอม ลักหน้า แม้ตัวจะตายในสนามรบ บุตรและภรรยาก็ยังต้องตกเป็นเชลย” ประชาชนต่างพากันหลงเชื่อ จึงร่วมกันกบฏ

๑๔๒ เอกสารจีนราชวงศ์หยวนและหมิงสี่ลู่

- ๒๓ วันที่ ๒๘ เดือน ๕ ถูร้อน ปีที่ ๕ รัชศกต้าเต๋อ (๔ กรกฎาคม ๑๓๐๑) มีพระบรมราชโองการไปยังสำนักปกครองยูนนานให้จ่ายเบี้ยคนละหกสิบพวงแก่ผู้อาสาไปตีป่าไปสีฟู่สองพันคน
- ๒๔ วันที่ ๑๖ เดือน ๗ ถูร้อน ปีที่ ๕ รัชศกต้าเต๋อ (๒๐ สิงหาคม ๑๓๐๑) มีคำสั่งให้ยูนนานจัดพลธนูชาวมองโกลไปตีป่าไปสีฟู่
- ๒๕ วันที่ ๘ เดือน ๘ ถูร้อน ปีที่ ๕ รัชศกต้าเต๋อ (๑๐ กันยายน ๑๓๐๑) ส่งกำลังทหารของเซวียเซาฮู่เอ๋อและพวกไปตีบรรดาประเทศพันทอง ๑๔ ประจวบกับขณะนั้น เป็นช่วงที่กองทัพซึ่งไปตีพม่ากำลังเดินทางกลับ จึงถูกพวกพันทองสกัดโจมตีจนทหารล้มตายเป็นจำนวนมาก จากนั้นมาป่าไปสีฟู่และพวกหมาอื่น ๆ ก็พากันถือเป็นเยี่ยงอย่างไม่ส่งภาษีและฆ่าฟันข้าราชการ ดังนั้นทางราชสำนักจึงส่งทหารมาปราบปรามพวกแข็งข้อทั้งหมด
- ๓๐ เหลอลาได้เป็นคนในตระกูลฮาหลู่ ปีที่ ๕ รัชศกต้าเต๋อ (๑๓๐๑/๑๔๔๔) ไปตีลู่เจี้ยนได้เลื่อนตำแหน่งเป็นจื่อเจิ้งต้าฟู่และอ้าวเฉิงแห่งมณฑลยูนนาน เคยไปตีป่าไปสีฟู่ร่วมกับหลิวเซิน ขณะเดินทางเข้าสู่ชุนหยวน ช่งหลงจี้กับพวกเป็นกบฏ กองทัพถูกตีแตกสลายจึงต้องเดินทางกลับ เมื่อหลิวเซินถูกประหาร เหลอลาได้ก็พลอยถูกปลดจากตำแหน่งในโทษฐานมีความผิดด้วย
- ๓๑ ปีที่ ๕ รัชศกต้าเต๋อ (๑๓๐๑/๑๔๔๔) มีขุนนางระดับเดียวกันบางคนกราบบังคมให้ทำตามคำริของ หลิวเซิน ขุนนางตำแหน่งอ้าวเฉิงแห่งมณฑลยูนนานว่า
- “องค์จักรพรรดิ ชื่อจู่รวมดินแดนภายในและภายนอกเป็นปฐพีเดียวกันด้วยเดชพระบารมีลือลั่นไปห่มื่นชั่วคน มาบัดนี้พระราชองค์ได้ไ้ทรงสืบราชสมบัติแล้ว แต่ยังมีได้แสดงออกซึ่งความสามารถทางเชิงยุทธให้เป็นทีประจักษ์แก่ผู้กล้าที่ล่วงลับไปแล้ว ประเทศป่าไปสีฟู่ ซึ่งเป็นพวกอึดะวันตกเฉียง

^{๑๔} พวกพันทองมิใช่กลุ่มคนไท แต่เป็นพวกชนกลุ่มน้อยชายแดนยูนนานและพม่า

ได้มีได้มาเผ้าถวายเป็นมงคลตามระเบียบราชการ ควรให้นำ
กำลังไปกำราบ”

ฮาลาฮาขุนกราบบังคมทูลว่า

“พวกอีกระจอยร่อยในพงไพรอยู่ไกลระยะทางห่างเป็นหมื่น
ลี้ ขอส่งพระราชสาสน์ไปแจ้งให้ส่งทูตมาก็เป็นการเพียงพอ
มิบังคับให้จีนต้องวุ่นวายเลย”

แต่องค์จักรพรรดิไม่ทรงเชื่อฟัง โปรดให้หลิวเซินนำกำลังทหารสองหมื่น
คนไปตีทำให้ประชาชนที่อยู่ระหว่างออกกลุ่มหูกวางต่างต้องเหนื่อยล้ากับ
การสนับสนุนด้านเสบียงอาหาร ครั้นมาถึงซุ่นหยวน หลิวเซินได้ข่มขู่
เรียกร่องทองคำจากเสอเจี๋ยสามพันตำลึงกับม้าอีกสามพันตัวแต่เสอเจี๋ย
ไม่สามารถทนเห็นความเดือดร้อนของประชาชน จึงยกกำลังปิดล้อม
กองทัพหลิวเซินไว้ในหุบเขาที่ไม่มีทางออก จนหัวขบวนท้ายขบวนไม่
สามารถจะช่วยเหลือกันได้ เมื่อพระจักรพรรดิทรงทราบดังนี้ จึงให้
หลิวกั๋วเจี๋ยขุนนางตำแหน่งผิงจางไปช่วยเหลือ แล้วจับเล่อเจี๋ยประหาร
ในสนาม แต่ก็เหลือพลทหารและคนขนเสบียงที่รอดชีวิตมาได้เพียงสิบ
ยี่สิบในร้อยเท่านั้น เมื่อแผนการล้มเหลวลงเช่นนี้ จึงทรงสำนึกที่ไม่ทรง
ฟังคำทัดทานมาแต่ต้น เมื่อมีการประชุมเรื่องอภัยโทษ มีเจ้าหน้าที่ขอให้
ทรงอภัยแก่อภัยโทษของหลิวเซิน ฮาลาฮาขุนกราบบังคมทูลว่า

“อันโทษฐานเป็นผู้ก่อเหตุให้กองทัพต้องล่มจม และสร้าง
ความอัปยศแก่ประเทศชาตินั้น จะเปรียบเหมือนโทษ
กรรมตามิได้ หากไม่ประหารหลิวเซินแล้ว ไฉนจะสนอง
พระคุณดินฟ้าได้”

จึงกราบบังคมทูลให้ประหารชีวิตหลิวเซินเสีย

๓๒ หลิวกั๋วเจี๋ย หรืออีกชื่อหนึ่งว่า กั๋วเปา พื้นเพเดิมเป็นชาวหนี่เจิน มี
นามสกุลว่า ฉู่หลุน หลังจากเข้ามาอยู่ในประเทศจีนแล้วได้เปลี่ยน
นามสกุลว่า แซ่หลิว ปีที่ ๕ รัชศกต้าเต๋อ (๑๓๐๑) หญิงในตระกูลหล่อ
ชื่อว่า เสอเจี๋ย เป็นกบฏ จักรพรรดิมีพระบรมราชโองการให้กั๋วเจี๋ยนำ

๑๔๔ เอกสารจันราชวงศ์หยวนและหมิงสี่ลู่

กำลังทหารอี่ปิง สมทบกับทหารเสฉวน ยูนนานและซือปัวไปปราบปราม
เสอเจี๋ย คือภรรยาหม้ายของอาหน่า หัวหน้าชนพื้นเมืองเป็นผู้มี
ไหวพริบและจัดเจนการทหาร นางเสียสามีตั้งแต่บุตรยังเยาว์วัย จึง
บริหารงานภายในด้วยตนเอง เมื่อหลิวเซิน ขุนนางตำแหน่งอั่วเจิง นำ
กองทัพเดินทางผ่านดินแดนของเสอเจี๋ยในคราวไปตีปาไปสีฟู (เขา) ได้
ข่มขู่ (นาง) ให้ช่วยลำเลียงและส่งเสบียงอาหาร เสอเจี๋ยไม่อาจทนต่อ
การข่มขู่ของหลิวเซินได้ จึงฉวยโอกาสที่ประชาชนกำลังโกรธแค้นยก
กำลังเข้าต่อสู้

๓๓ ฤดูร้อน ปีที่ ๕ รัชศกต้าเต๋อ (ค.ศ. ๑๓๐๑/๑๔๔๔) หลิวเซิน อดีตขุนนาง
ตำแหน่ง อั่วเจิงแห่งมณฑลจิงหนูและจั้นเจิงกับพวกกระดมกำลังทหารสอง
หมื่นคนจากห้ามณฑลไปตีปาไปสีฟูโดยผ่านท้องที่ปาพัน ปาพัน คือ
ประเทศฝีสาง ๑๙ ของตระกูลหลอในสมัยโบราณกาล ผู้คนดุร้ายห้าว
หาญและเป็นท้องที่ที่มีม้าพันธุ์ดีอยู่มากมายในสมัยนี้ เป็นผู้กุมอำนาจการ
ปกครองและกลุ่มหมานทั้งหลายต่างเชื่อฟังคำสั่งด้วยดี ช่งหลงจีเป็น
พวกหมานเงินย่งเก้อในสมัยนี้ (พวกเขา) โกรธเคืองที่มีการระดมแรงงาน
แบกหามและม้าของตน จึงชวนเสอเจี๋ยต่อต้านและยกกองทัพเข้า
ล้อมกั๊ยโจว ยังผลให้ทัพหลวงถูกสังหารแปดถึงเก้าคนในจำนวนสิบคน
อูซ่าน อูเหมิง ตงชวนและหมั่งปู้ต่างฉวยโอกาสลุกฮือเป็นกบฏและรบพุ่ง
ต่อเนื่องกันเป็นปีก็ยังไม่สิ้นสุด

เดือน ๑๑ ฤดูหนาว จักรพรรดิจึงมีรับสั่งให้หลิวกั๋วเจี๋ยและเหย่
เซียนฮู่ดู ราชวงศ์นำกำลังทหารสองหมื่นคนไปปราบปราม
จางหง หรืออีกชื่อหนึ่งว่า เซียนเจิน ติดตามหลิวเซินขุนนางตำแหน่ง อั่ว
เจิงไปตีปาไปสีฟู เมื่อผ่านท้องที่ปาพันได้สู้รบกับพวกหมาน กบฏของช่ง
หลงจีอย่างสุดกำลังจนเสียชีวิต องค์จักรพรรดิทรงสรรเสริญว่าเป็นผู้
รักดีและผดุงความเป็นธรรม พร้อมทั้งพระราชทานยศเป็นจื่อซันตาปู
ขุนนางตำแหน่งโจวเจิงและชั่งฮู่จุนในมณฑลหนุกว้าง และได้รับ

^{๑๙} ฝีสาง ในที่นี้เป็นชื่อเฉพาะ

พระราชทานบรรดาศักดิ์เป็น จีจุนกง มีฉายานามว่า “หวู่ตึ้ง”

๓๔ จางไหเวเต๋อ เจ้าเมืองกุ้ยโจว ปีที่ ๕ รัชศกต้าเต๋อ ในรัชกาลจักรพรรดิเฉิงจง (๑๓๐๑) ให้หลิวเซิน ขุนนางตำแหน่งอัครเสนาบดีนำกองทัพจากซุนหยวนไปตีปาไปสืฟู แต่ด้วยการจัดส่งสัมภาระเป็นเรื่องหนักมากผู้คนจึงหวาดหวั่นระลึกระสายไปทั่ว ซ่งหลงจี ผู้เป็นข้าราชการพื้นเมืองจึงถือโอกาสปลุกปั่นประชาชนให้ลุกเป็นกบฏ ส่วนไหเวเต๋อก็ระดมชายฉกรรจ์และทหารทัพหลวงพันกว่าคนต่อสู้กับหลงจี แต่ไม่อาจจะต่อสู้ได้จึงถูกจับ พวกหมานพยายามจะให้สวามิภักดิ์ แต่ไหเวเต๋อก็ยอมเสียชีวิตอย่างทรนง

๓๕ ปีที่ ๕ รัชศกต้าเต๋อ (๑๓๐๑) หลิวเซินขุนนางตำแหน่งอัครเสนาบดีนำกองทัพไปตีปาไปสืฟู ขณะเดินทางผ่านซุนหยวนได้ข่มขู่เอาเสบียงจากประชาชน ซ่งหลงจี ข้าราชการพื้นเมืองที่ส่วยตงจึงกล่าวหลอกประชาชนว่า “ถ้าพวกเจ้าถูกทัพหลวงเกณฑ์เป็นทหารทุกคนจะถูกกลั่นแกล้งและลักหน้า แม้ตัวจะตายในกองทัพ ภรรยาก็ยังไม่วายต้องตกเป็นเชลย” ทุกคนเชื่อในคำกล่าวของซ่งหลงจีจึงพากันลุกเป็นกบฏ ขณะนั้นเสอเจี๋ยภรรยาข้าราชการพื้นเมืองที่ส่วยซี ถูกหลิวเซินข่มขู่เอาทองคำและม้า จึงสมทบกับซ่งหลงจีเป็นกบฏ และเข้าตีเมืองซุนหยวนเป็นเหตุให้จางไหเวเต๋อเจ้าเมืองกุ้ยโจวเสียชีวิต และล้อมหลิวเซินไว้ในหุบเขา สงซานเหลียงหวาง^{๒๐} จึงส่งตัวฉววงอูเอ๋อ ขุนนางตำแหน่งผิงซางเจิ้งชื่อไปให้การช่วยเหลือ ตัดศีรษะข้าศึกได้ห้าร้อยคน จึงช่วยหลิวเซินออกมาได้

๓๖ เดือน ๑๒ ปีที่ ๕ รัชศกต้าเต๋อ (ค.ศ. ๑๓๐๑) ผู้ปกครองมณฑลหูกว่างได้แจ้งไปยังเจ้าเมืองปอโจวว่า

"เมื่อเร็วๆ นี้ ได้ถอนม้าจากสถานีพักม้าในมณฑลหูหนาน และเสฉวนให้เดินทางไปยังล้งตังฉง ว่านหมาเสีย และสถานีอื่นๆ เพื่อใช้ในการรบปาไปสืฟู ทั้งยังมีการเพิ่มสถานีพักม้าแห่งใหม่ แต่มีม้าน้อย จึงได้เอาม้าและของใช้เบ็ดเตล็ดของ

^{๒๐} อุปราชแห่งยูนนาน

๑๔๖ เอกสารจีนราชวงศ์หยวนและหมิงสี่ลู่

สถานีพักม้าข้ามไปยังกุ้ยโจวโดยไม่หวนกลับมาอีก นอกจากให้จัดชาวนาเพิ่มเสริมกันเองหาก กลับมาจัดตั้งเตรียมการดังที่เคยทำเกรงว่าจะเป็นการทำงานซ้ำกัน จากการที่เราเห็นกองทัพยังมีเสบียงและเงินตราเหลืออยู่ จึงได้ร่วมกันพิจารณาการใช้สอยในมณฑลของเราเอง ได้คำนึงถึงการจัดส่งทหารอย่างเพียงพอเพื่อไปรบไปไล่ตี อีกทั้งช่วงหลังจี้ทูตและข้าราชการ ก็เป็นผู้ริเริ่มในการให้เงินตราและเสบียงกับที่ทำการแห่งป่อโจว ซึ่งการนี้ก็เกี่ยวกับข้าราชการที่ดูแลเงินตราและเสบียงของทหาร สำหรับตำแหน่งทางราชการนี้ หากมีคนใดคนหนึ่งถูกโยกย้ายไปก็จะเป็นไปตามที่คาดไว้ จึงขอให้ตรวจสอบเรื่องนี้ดู"

เรื่องนี้ให้เมืองหลวงของมณฑลมีหนังสือแจ้งหน่วยงานของมณฑลให้ปฏิบัติตามที่กล่าวมาข้างต้นนั้น

๓๓/ ตัวฉวนฉิง เป็นผู้สืบต่อตำแหน่งผู้รั้งราชการยูนนาน ปีที่ ๕ รัชศกต้าเต๋อ (ค.ศ.๑๓๐๑) เฉินเทียนเสียง ตำแหน่งอวี๋สื่อแห่งราชสำนักหยวน กราบบังคมทูลให้หยุดการปราบปรามพวกอี่ที่ยูนนาน จักรพรรดิมีได้ [มีพระราชดำรัส] ตอบ

๓๔ เดือน ๕ ปีที่ ๕ รัชศกต้าเต๋อ (ค.ศ.๑๓๐๑) หลิวเซินยกทัพถึงซุ่นหยวน หัวหน้าหมาจกช่งหลงจี้และพวกนำทัพก่อกบฏ ถึงเดือน ๗ ฤดูใบไม้ร่วง มีพระบรมราชโองการให้เซวียเซาอูเอ๋อ เคลื่อนทัพเข้าตีพวกหมาจกช่งถึงเดือน ๑๑ ฤดูหนาว โปรดฯให้หลิวกั๋วเจี้ยนนำทัพปราบช่งหลงจี้

๓๕ รัชกาลจักรพรรดิเฉิงจง ปีที่ ๕ รัชศกต้าเต๋อ (ค.ศ. ๑๓๐๑) เกณฑ์ทหารยูนนานรบไปไล่ตี ข้าราชการพื้นเมืองช่งหลงจี้ก่อกบฏ

๔๐ วันที่ ๙ เดือน ๑ ฤดูใบไม้ผลิ ปีที่ ๕ รัชศกต้าเต๋อ (๑๔ กุมภาพันธ์ ค.ศ. ๑๓๐๑) ให้เงินตราแก่ทหารที่ไปรบไปไล่ตี รวมแล้วเก้าหมื่นสองพันกว่า錠

๔๑ วันที่ ๙ เดือน ๒ (๑๔ มีนาคม ค.ศ. ๑๓๐๑) แต่งตั้งหลิวเซิน และ ฮาลา

ได้ เป็นอิ้วเจ็งจงชู และมีเจ็งอิ้วเป็นกรรมการที่ปรึกษาฝ่ายการเมือง ทั้งสามล้วนได้ประดับสายสะพายและได้รับลัญจกรตราเสื้อ

๔๒ วันที่ ๑๗ เดือน ๒ (๒๗ มีนาคม ค.ศ. ๑๓๐๑) ได้ตั้งข้าราชการตำแหน่งว่านฮู้ฝู ๒ แห่งและว่านฮู้ ๔ ตำแหน่ง เพื่อการสงครามกับปาไปสิฟู และให้เบิกนักโทษจากเสฉวนและยูนนานเข้ามาเป็นทหารสมทบ

๔๓ วันที่ ๓ เดือน ๔ (๒๑ พฤษภาคม ค.ศ. ๑๓๐๑) เกณฑ์ทหารจากยูนนานไปรบปาไปสิฟู กั้วกั้วน ตำแหน่งเขียนชื่อ ข้าราชการจากกองเสียนฝางชื่อแห่งหุเป่ย์มาเยี่ยม แล้วกล่าวว่า

"บัดนี้ได้เตรียมพร้อมทหารและม้าจาก ๔ มณฑล ประมาณว่ามีจำนวนเป็นหมื่นสำหรับรบประเทศปาไปสิฟู ทหารเหล่านี้ต้องเดินทัพเข้าไปในที่ไกลถึงหมื่นลี้ที่เต็มไปด้วยป่าชุกชุมและโรคระบาด ทั้งเป็นดินแดนที่ไม่มีค่าและมีประโยชน์อันใดต่อประเทศจีนเลย" องค์จักรพรรดิไม่ทรงรับฟัง

๔๔ วันที่ ๒๔ เดือน ๕ (๑๑ กรกฎาคม ค.ศ. ๑๓๐๑) ซ่งหล่งจีข้าราชการพื้นเมืองแห่งยูนนานก่อกบฏ ในขณะนั้นหลิวเซินกำลังจะนำทัพจากซุ่นหยวนกลับสู่ยูนนาน ฮี้ลู่^{๒๑} ตำแหน่งอิ้วเจ็งแห่งยูนนานเกณฑ์ประชากรราษฎรเป็นหน่วยส่งเสบียงอาหาร หล่งจีได้หลอกลวงเหล่าชาวเมืองว่า "ทหารของหลวงจะมาบุกรุกพวกเจ้า แล้วจะกลั่นแกล้งและลักหน้าจับไปเป็นทหาร จะต้องรับใช้ในการรบจนตัวตาย ภรรยาและบุตรก็จะถูกจับไปเป็นเชลย" ผู้คนได้ฟังดังนั้น จึงได้ก่อกบฏในเวลาต่อมา

๔๕ วันที่ ๒๘ เดือน ๕ (๔ กรกฎาคม ค.ศ. ๑๓๐๑๗) มีพระบรมราชโองการไปยังมณฑลยูนนานว่า "ผู้ที่อาสาไปรบปาไปสิฟู ๒ พันคนนั้น ให้พระราชทานเบี้ยคนละ ๖๐ พวง"

๔๖ วันที่ ๑๘ เดือน ๖ ซ่งหล่งจีได้นำพวกหมานเมาเหล่า จื่อเจียงด้วยจำนวนพล ๔ พัน บุกเมืองหยางหวงไจ้ ฆ่าและจับคนไปจำนวนมาก

วันที่ ๒๔ เดือน ๖ บุกกุ้ยโจว เจ้าเมืองกุ้ยโจวจางหวยเต๋อตายในที่รบ

^{๒๑} เดิมเขียนเป็น มู่หนานและเอี้ยหนาน

๑๔๘ เอกสารจันราชวงศ์หยวนและหมิงสี่ลู่

ทหารหลิวเซิน ถูกล้อมอยู่กลางหุบเขาลึกไม่มีทางออก อุปราชเหลียงหวางได้ส่งโชเหอเอ๋อ ตำแหน่งผิงจางแห่งมณฑลยูนนาน และบู๊เสี้ยนฉี เสนาธิการทางการเมือง นำทัพไปช่วยเหลื่อ สังหารหัวหน้าโจรสล่ำเอี้ยตัดศีรษะห้าร้อยคน แล้วจึงนำหลิวเซินออกมาได้

๔๗ วันที่ ๑๖ เดือน ๗ (๒๐ สิงหาคม ค.ศ. ๑๓๐๑) มีพระบรมราชโองการให้มณฑลยูนนานจัดแบ่งนักแม่นธนูชาวมองโกลแปดร้อยคนเพื่อรบปำไปสิฟู

๔๘ วันที่ ๘ เดือน ๘ (๑๐ กันยายน ค.ศ. ๑๓๐๑) ส่งเสอเงินเอ้อเสี้ยน^{๒๒} และพวกนำทัพบุกกลุ่มประเทศพันทอง ในขณะนั้นทัพที่ไปรบพม่าเดินทางกลับ ถูกเหล่าพันทองสกัดกั้น ทหารเสียชีวิตจากการสู้รบเป็นอันมาก ทั้งประเทศพันทอง ปำไปสิฟู และเหล่าหมานต่างเอาอย่างกันไม่ยอมส่งส่วยสาอากร อีกทั้งทำตัวเป็นโจรเช่นฆ่าข้าราชการ ด้วยเหตุดังกล่าวจึงต้องยกทัพไปปราบ

๔๙ วันที่ ๔ เดือน ๑๑ นางเสอเจี๋ย ธิดาประเทศหลอกู่ยกัวเกิดกบฏพวกหมานแห่งอูซ่า อูเหมิง ตงชวน หมางบู๊ ต่างก่อกบฏตาม แล้วบุกเข้าเมืองกู่ยโจว

วันที่ ๑๒ เดือน ๑๑ มีพระบรมราชโองการให้หลิวกัวเจี๋ย ตำแหน่งผิงจางแห่งหุหนาน หูเป่ย์ นำทัพไปรบ ในขณะนั้นหลิวเซินไปราชการทัพแพจักรพรรดิทรงเริ่มเสียดพระทัยที่ไม่ทรงฟังคำของฮาลาฮาซือ^{๒๓} และต่งซือเสวี่ยน จึงทรงสั่งให้กัวเจี๋ยและหยางไล่อินบูฮัว^{๒๔} และพวกนำทัพจากมณฑลยูนนาน เสงวน หุหนาน หูเป่ย์ แบ่งแยกเคลื่อนทัพเข้าตีพวกหมาน พระเจ้าเหลียงหวางทรงส่งทหารไปสมทบ เรื่องการจัดทหารให้ฟังคำสั่งของกัวเจี๋ยแต่ผู้เดียว แต่ทหารของพวกโจรมีกำลังดีฉลาดหลักแหลม ทั้งมีม้าแข็งแรงมาก ทหารหลวงจึงพ่ายแพ้ กัวเจี๋ยสั่งให้ทหารคน

^{๒๒} เดิมเขียนว่า เสวียเซาอูเอ๋อ

^{๒๓} เดิมเขียนเป็น ฮาลาฮาซุน

^{๒๔} เดิมเขียนว่า หยางไล่อินบูฮัว

หนึ่งถือโล่อันหนึ่งไว้ข้างบนมีผ้าติดไว้ รอการรวมขบวนกัน เมื่อรวมขบวนแล้วให้ทิ้งโล่ทำเป็นแกลังวิ่งหนีกองโจรได้ไล่ตามมาดั่งคาด กองทัพม้าไล่มาไม่เป็นขบวนจึงหยุดทัพไม่ได้ เมื่อม้าพุ่งชนกับโล่ม้าจึงล้มลง ก้าวเจี้ยให้สัญญาณโจมตีมากขึ้น ทหารโจรจึงแพ้ยับเยิน ต่อจากนั้นได้รวมขบวนใหม่แล้วมาทำรบอีก ก้าวเจี้ยไม่ตอบรับคำปล่อยให้ผ่านไปเป็นวันๆ รอกจนทัพโจรอ่อนแอลง เมื่อลั่นกลองรบอีกครั้ง กองทัพข้าศึกก็แตกพ่ายไปโดยง่าย และได้ไล่รบกันไปไกลหลายสิบลี้

๕๐ เดือนยี่ ปีที่ ๕ (๑๓๐๑/๑๘๔๔) โปรดให้หลิวงา, เหลืองไต้เป็นจางอู๋ฉิง เจิ้งอู๋เป็นชันจื่อเจิ้งซือ ทุกคนประดับเครื่องหมายรูปเสือแล้วตั้งสำนักว่านฮู่ฝูสองแห่งและว่านฮู่ลีคนเพื่อตีป่าไปสี่ฟุ จากนั้นมีการระดมนักโทษในเสฉวนและยูนนานเข้าเป็นทหาร

เดือนห้า ได้มีพระบรมราชโองการให้จัดพลธนูมองโกลในยูนนานไปตีป่าไปสี่ฟุ ครั้นกองทัพผ่านท้องที่ชุนหยวน ก็ต้องเผชิญกับละอองไข้ป่า เป็นผลให้ทหารล้มตายกันมากมาย ส่วนการบังคับประชาชนแบกหามเสบียงในหุบเขานั้น คนหนึ่งจะต้องแบกข้าวเปลือกแปดโต่ว โดยมีอีกหลายคนคอยช่วยเหลือ กว่าที่จะถึงปลายทางต้องใช้เวลาหลายสิบวัน จึงมีผู้เสียชีวิตถึงหลายแสนคน ทำให้เกิดความระส่ำระสายไปทั่วทั้งภายในและภายนอก แต่หลิวงากลับข่มขู่จะเอาทองคำสามพันตำลึงและม้าสามพันตัวจากนางเสอเจ้ ภรรยาข้าราชการพื้นเมืองที่สุ่ยซี ซ่งหลงจีจึงฉวยโอกาสที่เกิดความเดือดร้อนในชนกลุ่มนี้มาร่วมมือกับนางเสอเจ้ นำพวกแม่วและเหลียวออกต่อต้านและล้อมหลิวงาในหุบเขาที่ไม่มีทางออกถึงกับเหลียงหวางโควโคว ต้องทรงนำกำลังไปช่วยเหลือ ข้าศึกจึงได้เพลามีอลง

เดือน ๑๑ องค์จักรพรรดิจึงทรงสำนักผิดที่ไม่ทรงรับฟังคำท้วงติงของฮาลาฮาซุนและต่งซือเซวียน ในที่สุดก็ทรงให้หลิวก้าวเจี้ยหยางอินไช่ปู้ฮัว และพวกนำทหารหูกวางและเสฉวนแยกทางเข้าตีป่าไปสี่ฟุกับมีพระบรมราชโองการอีกต่างหากให้ เหลียงหวางสนับสนุนด้วยกำลังทหารยูนนาน

๑๕๐ เอกสารจีนราชวงศ์หยวนและหมิงสี่ลู่

๕๑ ฤดูร้อน ปีที่ ๕ รัชศกต้าเต๋อ (๑๓๐๑/๑๔๔๔) หลิวเซินนำทัพมาถึงชุ่นซือ
ซึ่งหลงจีหัวหน้าหมานและพวกนำไพร่พลรวมกันก่อกบฏ

ปีที่ ๕ รัชศกต้าเต๋อ ในรัชสมัยจักรพรรดิเฉิงจง (๑๓๐๑/๑๔๔๔) ให้
เกณฑท์ทหารยูนนานไปรบไปเข้าหลวงพื่นเมืองยูนนานซึ่งหลงจี้ก่อกบฏ
เดือน ๘ ส่งเซวียเซาอูและพวกนำทหารเข้ารบพวกหมานพื่นทอง

๑๓๐๒/๑๔๔๕

๕๒ วันที่ ๒๔ เดือนยี่ ปีที่ ๖ รัชศกต้าเต๋อ (๒๑ มีนาคม ค.ศ. ๑๓๐๒) ปลด
หลิวเซิน ตำแหน่งอัครเสนาบดี รวมทั้งข้าราชการอื่นๆ ที่ไปตีไปไล่ทัพ แล้วสั่ง
ให้ยึดเครื่องหมายแสดงตน ตราประจำตำแหน่งและใบเบิกทางคืน

๕๓ ปีที่ ๖ รัชศกต้าเต๋อ (๑๓๐๒) (เงินเทียนเสียง) ได้กราบบังคมทูลเรื่อง
การตีพวกอู่ตะวันตกเฉียงใต้ว่า

“ปีที่แล้วหลิวเซินขุนนางตำแหน่งอัครเสนาบดีแห่งมณฑลนำ
ทหารเดินทางเป็นระยะไกลไปตีประเทศปาไปสิฟู นับว่า
เป็นการใช้กำลังอย่างไม่จำเป็น ประเทศเล็กกระจัดย่อย
อย่างพวกอู่ในป่าดงเป็นดินแดนไร้ประโยชน์ที่ห่างไกลจาก
ยูนนานไปทางตะวันตกเฉียงใต้หลายพันลี้ แม้จะได้มาก็ไร้
ประโยชน์ ปล่อยไว้ก็มีได้เป็นภัยคุกคามแต่อย่างใด อีก
ประชาชนยังล้าวนไ้

หลิวเซินไปปิดเปื่องบน ปิดบังเปื่องล่าง เมื่อยกกองทัพ
ผ่านป่าพื่นกล้าทะนงโอหังทำร้ายประชาชนด้วยอำนาจทำให้
ผู้คนต่างพากันก่อเหตุวุ่นวายขึ้นกลางคัน หลิวเซิน
นอกจากไม่สามารถระงับเหตุวุ่นวายแล้ว กลับต้องเสียที่แก่
พวกก่อความวุ่นวายจนขาดเสบียงอาหารทั้งกองทัพ ถึงกับ
ทหารต้องกินเนื้อกันเอง เมื่อจวนตัวหนักเข้าจึงกระเสือก
กระสนถอยหนี ก็ถูกทหารพื่นเมืองติดตามโจมตีย่อยยับ
ไปทั้งกองทัพ หลิวเซินทิ้งทหารหลบหนีเอาแต่ตัวรอด ทำ
ให้ทหารล้มตายลงถึงเก้าในสิบและเสียดินแดนอีกพันกว่า

ลี้ บัดนี้ราชสำนักได้ระดมกำลังทหารจากล้านซี, เหนือ
 นาน, เจียงซีและหูกว่าง เพื่อชิงดินแดนที่เสียไปคืนมาโดย
 มีหลิวเอ้อป้าเป็นผู้บัญชาการ ซึ่งจะต้องเกณฑ์แรงงาน
 จากหูหนานและหูเป่ยกว่าสองแสนคนเพื่อขนส่งเสบียง
 อาหารไปส่งถึงเมืองโปโจว โดยให้แรงงานเหล่านี้
 รับผิดชอบในเรื่องการจัดหาเสบียงอาหารกันเอง การทำ
 สงครามขนาดใหญ่ในขณะเป็นฤดูเก็บเกี่ยวและบังคับ
 เคี่ยวเข็ญผู้ยากไร้ตรากตรำเดินทางไปกลับหลายพันลี้ คิด
 หรือว่าจะไม่เกิดเหตุร้ายขึ้น? อนึ่งได้ยินมาว่า
 ผู้คนในประเทศปาฟันและหลอกว๋อ มักจะถูกทหารที่
 เดินทางไปตีด้านทิศตะวันตกรังควาญทำร้ายถึงกับละทิ้ง
 ถิ่นฐานทำมาหากิน หลบหนีไปยังที่อื่น ต่างพากันเกลียด
 ชังหลิวเซินเข้ากระดูกถึงขั้นจะเถื่อนเนื้อกินกันโดยทั่วหน้า
 แม้แต่ฟ้าเปื่องบนยังเกลียดชังความชั่วร้ายของหลิวเซิน
 เช่นเดียวกับใจคน ดังนั้นจึงสมควรประหารหลิวเซินให้
 แก่โทษโดยเร็วเพื่อสนองเจตนาของฟ้าเปื่องบน และความ
 ปราบปรามของคนเบื้องล่าง แล้วทรงให้มีทองตราไปยังปา
 ไปสีฟูเพื่อแสดงบุญคุณที่ราชสำนักอู่หม่าเป็นเวลาหลาย
 ลิบปี กับให้มีพระบรมราชโองการว่าจะไม่มีการเกณฑ์
 ทหารไปทำสงครามในแดนไกลอีกต่อไป^{๒๕} เหล่าไร
 สติปัญญา”

๕๔ ปีที่ ๖ (๑๓๐๒/๑๘๔๕) หลิวเซินกับพวกเดินทางกลับเพราะเสบียง
 อาหารหมด.....เงินเทียนเสียง ขุนนางตำแหน่งฮี้สือจงเฉิง ถวายฎีกาให้
 ลงโทษหลิวเซิน มีพระบรมราชโองการให้เกลี้ยกล่อมพวกหมาน
 ทั้งหลาย แต่หลิวเซินไม่ตอบสนอง เดือน ๓ ถอดหลิวเซินและพวกออก

^{๒๕} ข้อความสำคัญเกี่ยวกับการเปลี่ยนท่าทีของราชสำนักมองโกล การเน้นเป็นของ
 บรรณาธิการ

๑๕๒ เอกสารจีนราชวงศ์หยวนและหมิงสี่ลู่

จากตำแหน่งพร้อมกับยึดเครื่องหมายตราตั้งและใบเบิกทาง ในฐานะเป็นผู้ก่อเหตุรบกวนวายจวนดินแดนซีกตะวันตกเฉียงใต้ต้องสะเทือนไปทั่ว แต่ก็ไม่สามารถจะตีป่าไปสีฟู่ได้ จึงควรลงโทษหลิวเซินในสถานหนัก ต่อมาผู้มีหน้าที่ได้หาหรือเรื่องหลิวเซิน ฮาลาฮาซุนกล่าวว่า "อันโทษฐานเป็นผู้ก่อเหตุให้กองทัพล่มสลายและบ้านเมืองอับยศหากไม่ประหารแล้วจะสนองพระคุณผู้คนที่ฝ่าพายุหิมะได้อย่างไร" หลิวเซินจึงถูกประหาร

๕๕ เดือน ๑ ฤดูใบไม้ผลิ ปีที่ ๖ รัชศกต้าเต๋อ (ค.ศ. ๑๓๐๒) เสอเจี๋ย หลิวเซินนำทัพกลับ เฉินเทียนเสียง ตำแหน่งอวี๋สื่อจงเฉิงแห่งหนานไถมีหนังสือกราบบังคมทูลเรื่องการปราบอู่ทางตะวันตกเฉียงใต้ มิได้ทรงมีพระดำรัสตอบ

เดือน ๒ ปลดหลิวเซินและพวกออกจากตำแหน่งราชการ

๕๖ เดือน ๑ ปีที่ ๖ (๑๓๐๒/๑๔๔๕) หลิวเซินและพวกเดินทางกลับ โดยไม่สามารถจะเข้าถึงประเทศปาไปสีฟู่เพราะเสบียงอาหารหมด ช่งหลงจี๋และเสอเจี๋ยนำไพร่พลออกสกัดโจมตี จนทัพหลวงต้องทิ้งอาวุธและสรรพภาระไปมากมาย ส่วนทหารถูกฆ่าฟันล้มตายเกือบหมดสิ้น เดือน ๒ ถอดหลิวเซินและพวก

๕๗ ปีที่ ๖ รัชศกต้าเต๋อ (ค.ศ. ๑๓๐๒/๑๔๔๕) หลิวเซินและพวกขาดเสบียงอาหารนำทหารเดินทางกลับ ช่งหลงจี๋นำทหารบุก ทหารหลวงแพ้ยับเยิน ๑๓๐๓/๑๔๔๖

๕๘ วันที่ ๑๗ เดือน ๓ ปีที่ ๗ รัชศกต้าเต๋อ (๔ เมษายน ค.ศ. ๑๓๐๓) จากการที่ไปรบพ่ายแพ้ปาไปสีฟู่ จึงให้สังหารหลิวเซินโดยฮาลาได้และเจิ้งอ้าว ให้ขุนนางหยุดรบมา ขณะนั้นมีผู้ได้รับอภัยโทษ จึงปรึกษาเรื่องโทษของหลิวเซิน ฮาลาฮาซุนกล่าวว่า "ผู้ที่หวังลาภยศ ก่อการสงคราม ทำให้กองทัพย่อยยับ ประเทศถูกเหยียดหยาม ไม่สังหารหลิวเซินจะไม่มีทางขอขมาคนทั่วประเทศ" ด้วยเหตุนี้จึงได้ประหารหลิวเซิน

๕๙ เดือน ๓ ฤดูใบไม้ผลิ ปีที่ ๗ รัชศกต้าเต๋อ (ค.ศ. ๑๓๐๓) หลิวกั๋วเจี๋ยรบชนะช่งหลงจี๋และเสอเจี๋ยที่เม่อเท่อชว่นจับตัดศีรษะ หลิวเซินถูกประหาร

ชีวิต

๖๐ เดือน ๓ ปีที่ ๓ (๑๓๐๓/๑๘๕๖) ประหารหลิวเซิน โบยเหอลาได้ และ
เจิ้งอ้ว ขณะนั้นมิมติให้ยกโทษพ้นผิดไป แต่ฮาลาฮาซุนกราบทูลว่า "อัน
โทษฐานเป็นผู้ก่อเหตุให้กองทัพต้องล่มสลายและทำเมืองให้อับยศ หาก
ไม่ประหารหลิวเซินจะขอฆ่าผู้คนที่ให้ล้าฟ้าได้อย่างไร" หลิวเซินจึงถูก
ประหาร

๑๓๐๙/๑๘๕๒

๖๑ วันที่ ๑ เดือน ๑๑ ปีที่ ๒ รัชศกจื้อต้า (๓ ธันวาคม ๑๓๐๙) กรมการ
มณฑลยูนนานกราบทูลว่า "ปาไปสีฟู เซอหลี่ใหญ่ และเซอหลี่น้อย เป็น
กบฏที่ตำบลกู่เป่า แห่งเมืองเว่ยหยวน แย่งต้าโหลเตี้ยนไปครองได้"

จึงมีพระบรมราชโองการให้เซวียนจื่อเอ๋อเว่ย ขุนนางตำแหน่งอ้วเจิงแห่ง
ยูนนาน ไปเกลี้ยกล่อมให้ยอมจำนนกับให้ทหารจากอู่ฉู่เต้าพันห้าร้อย
คนคุ้มกันเข้าไปในเขตแดนเซอหลี่

๖๒ เดือน ๑๑ ปีที่ ๒ รัชศกจื้อต้า แห่งรัชสมัยหวู่จง (๑๓๐๙/๑๘๕๒)
เจ้าหน้าที่เมืองยูนนานกล่าวว่า "ปาไปสีฟู เซอหลี่ใหญ่ เซอหลี่น้อย ก่อ
การจลาจล" มีพระราชโองการส่งชวนจื่อเอ๋อเว่ย ตำแหน่งอ้วเจิงแห่งยูน
นานไปเกลี้ยกล่อม

๖๓ เหล่าเตอ หรือเอ้าหลู่ซื่อ เดือน ๓ ปีที่ ๒ รัชศกจื้อต้า (ค.ศ. ๑๓๐๙) ให้
เหล่าเตอไปเป็นผู้บัญชาการป้องกันยูนนานแทน

๖๔ เดือน ๑๑ ฤดูหนาว ปีที่ ๒ รัชศกจื้อต้า (ค.ศ. ๑๓๐๙) พวกหมานปาไป
สีฟูก่อการจลาจล

๖๕ วันที่ ๑๑ เดือน ๑ รัชศกจื้อต้าปีที่ ๒ (ค.ศ. ๑๓๐๙) ปาไปสีฟูและเซอหลี่
ใหญ่ เซอหลี่น้อยก่อการจลาจล โปรดให้ส่งซัวเล่อจื่อเอ๋อชวย ตำแหน่งอ้ว
เจิงแห่งยูนนาน^{๒๖} ไปเกลี้ยกล่อมพอถึงที่นั่นเป็นเพราะพวกโจรให้สินบน
จึงหวนกลับมาปล้นชิงอีกทำให้พวกเราแพ้สงคราม จึงมีคำสั่งลงไปให้ไต่
สวนอย่างเคร่งครัด

^{๒๖} เดิมเขียนว่า ล้วนจื่อเอ๋อเว่ย ปัจจุบันเปลี่ยนใหม่

๑๕๔ เอกสารจีนราชวงศ์หยวนและหมิงสี่ลู่

๖๖ เดือน ๑๑ ปีที่ ๒ รัชศกจื้อต้าในรัชสมัยจักรพรรดิหวู่จง (๑๓๐๙) พวกหมานปาไปสี่ฟู่ เซอหลี่ใหญ่ และ เซอหลี่น้อย ลูกเป็นกบฏ จักรพรรดิมีพระราชโองการให้ ช้วนจื่อเอ๋ออยู่ ขุนนางตำแหน่ง อี้วเฉิงไปเกลี้ยกล่อมให้สวามิภักดิ์

๑๓๑๐/๑๔๕๓

๖๗ วันที่ ๒๓ เดือนอ้าย ปีที่ ๓ รัชศกจื้อต้า (๒๒ กุมภาพันธ์ ๑๓๑๐) โปรดให้ส่งสารตรา ไปเกลี้ยกล่อมเซอหลี่ใหญ่และเซอหลี่น้อยให้ยอมสวามิภักดิ์

๖๘ วันที่ ๒๔ เดือนอ้าย ปีที่ ๓ รัชศกจื้อต้า (๒๓ กุมภาพันธ์ ๑๓๑๐) มีรับสั่งให้ เซวียนจื่อเอ๋อเว่ย ตำแหน่งอี้วเฉิงแห่งมณฑลยูนนาน นำสารตราไปเกลี้ยกล่อมปาไปสี่ฟู่

๖๙ เดือน ๑ ปีที่ ๓ (ค.ศ. ๑๓๑๐/๑๔๕๓) ให้เซวียนจื่อเอ๋ออยู่ไปเกลี้ยกล่อมปาไปสี่ฟู่ให้มาสวามิภักดิ์

๗๐ วันที่ ๑๕ เดือน ๑๑ ปีที่ ๓ รัชศกจื้อต้า (๖ ธันวาคม ๑๓๑๐) ขุนนางตำแหน่งซังชุกราบั้งคมทูลว่า “สำนักเซวียนเว่ยซือหลินอัน, ต้าหลี่ รวมทั้งสำนักเซวียนฟู่ซือลี่เจียง และทหารที่ขึ้นกับผู้ตั้งลู่ สมคบใจหมายปล้นชิงฆ่าฟันราษฎรผู้สุจริต ไปเกลี้ยกล่อมแล้วยังไม่ยอมสวามิภักดิ์ การใช้กำลังเข้าตีปาไปสี่ฟู่ยอมทำให้สิ้นเปลืองกำลัง บัดนี้ได้คิดจะจ่ายม้าหนึ่งตัวต่อทหาร มองไกลหนึ่งคนม้าสองตัวต่อทหารชาวฮั่นสิบคนจึงขอพระราชทานเงินสามหมื่นตั้งตามมูลค่า” ได้พระราชทานตามขอ

๑๓๑๑/๑๔๕๔

๗๑ วันที่ ๕ เดือน ๒ ปีที่ ๔ รัชศกจื้อต้า (ค.ศ. ๑๓๑๑) ส่งทัพเข้ารบปาไปสี่ฟู่ เจ้าซือเอี้ยน ตำแหน่งซือวีลือแห่งसानซี ได้ทำหนังสือกราบบังคมทูลมาว่า “เรื่องของพวกหนานอี^{๒๓} นั้น สิ่งสำคัญอยู่ที่การสร้างสัมพันธอันดีระหว่างกัน จักรพรรดิพระองค์ก่อนๆ มา ต่างให้ยกทัพไป

^{๒๓} หมายถึง อนารยชนทางใต้

ปราบมิได้หยุดเลย ทำให้เสียกำลังทหารเป็นจำนวนมาก ทั้งได้
ประหารชีวิตข้าราชการของมณฑลอีก บัดนี้ ขอจงทรง
คัดเลือกนักปกครองไปยังเขตชายแดน โปรดอย่าได้ใช้กำลัง
ทางทหารอีกเลย"

ไม่ทรงฟัง ทั้งยังมีพระบรมราชโองการให้อำฮูไต่^{๒๔} เจ้าเมืองยูนนานนำทัพ
ไปปราบปราม

๓/๒ วันเกยหยิว เดือน ๕ ปีที่ ๔ รัชศกจื้อต้า ในรัชสมัยหวู่จง (๒๐ พฤษภาคม
๑๓๑๑/๑๘๕๔) หมานปาไปสี่ฟู่และหมานเซอหลี่ใหญ่ เซอหลี่น้อยบุก
ชายแดน มีรับสั่งให้ อำฮูไต่ ตำแหน่งอ้วเจิง และเจ้าแห่งยูนนานยกทัพไป
ปราบ

๓/๓ ปีที่ ๔ รัชศกจื้อต้า (๑๓๑๑) เดือน ๑๒ ในรัชสมัยจักรพรรดิหวู่จง ปาไป
สี่ฟู่แห่งยูนนาน, เซอหลี่ใหญ่และเซอหลี่น้อยเป็นกบฏ ราชสำนักจึงระดม
กำลังทหารมองโกลและทหารชาวฮั่น ๔,๐๐๐ คนจากมณฑลเสฉวนนำ
โดยนางเจียไต่เดินทางไปป้องกันเหตุร้ายที่ยูนนาน กรมการเมืองเสฉวน
กราบทูลว่า "อันดินแดนมณฑลเสฉวนนั้นเป็นจุดควบคุมจิงหู่ ด้านทิศ
ตะวันตกเฉียงเหนือจรดฉินหลง มีภูเขาและแม่น้ำเป็นแนวขวางกั้นพวก
ฮวนหมานอย่างมั่นคง เรียกกันว่าเป็นปราการธรรมชาติและพื้นที่สำคัญ
ในชายแดนมาแต่โบราณกาล จึงขอพระราชทานพระบรมราชานุญาต
เปลี่ยนกำลังทหารที่จะส่งไปยูนนานเป็นทหารปลดประจำการหกปี
จำนวนสองพันคน" มีพระราชดำริเห็นชอบ

๓/๔ เดือน ๕ ปีที่ ๔ [๑๓๑๑] พวกหมานปาไปสี่ฟู่ เซอหลี่ใหญ่และเซอหลี่
น้อยเข้าตีชายแดน จึงมีคำสั่งให้เหลียงหวางและอาฮูไต่ ขุนนางตำแหน่ง
อ้วเจิงแห่งมณฑลยูนนานไปปราบด้วยกำลัง

๓/๕ เดือน ๕ ปีที่ ๔ รัชศกจื้อต้า (ค.ศ. ๑๓๑๑) ในรัชสมัยจักรพรรดิหวู่จง
(ราชสำนัก) ส่งทหารไปตีปาไปสี่ฟู่อีก เจ้าซือเอี้ยน ตำแหน่งซือ อวี่สื่อ ได้
ทำหนังสือกราบทูลขอให้หยุดการรบ

^{๒๔}เดิมเขียนว่า "อาฮูไต่"

๑๕๖ เอกสารจีนราชวงศ์หยวนและหมิงสี่ลู่

๑๓๑๒/๑๔๕๕

- ๓๖ วันที่ ๑๓ เดือนยี่ ปีที่ ๑ รัชศกหวงชิง (๒๑ มีนาคม ๑๓๑๒/๑๔๕๕) ไป
ไปสี่ฟู่ถวายช้างที่ฝึกแล้วสองเชือก
- ๓๗ วันที่ ๒๔ เดือน ๘ ปีที่ ๑ รัชศกหวงชิง (๒๙ กันยายน ๑๓๑๒/๑๔๕๕)
มีพระราชโองการให้ อาฮูไถ ขุนนางตำแหน่งอัครเสนาบดีแห่งมณฑลยูนนาน
และพวก นำทหารมองโกลสมทบกับเจ้าเมืองยูนนานไปตีพวกหมานปา
ไปสี่ฟู่
- ๓๘ ตัวนเจิ้งได้รับแต่งตั้งให้เป็นผู้รั้งราชการสำนักทหารและพลเรือนต้าหลี่
จากราชสำนักหยวน.....รัชสมัยจักรพรรดิหยวนเหยินจง ปีที่ ๑ รัชศก
หวงชิง (ค.ศ. ๑๓๑๒) อี้ที่ปาไปก่อกบฏ
- ๓๙ เดือน ๘ ปีที่ ๑ รัชศกหวงชิง (๑๓๑๒) มีพระบรมราชโองการให้อาฮูไถ
และพวกนำทหารมองโกลติดตามเจ้าเมือง๒๙ ไปตีพวกหมานปาไปสี่ฟู่
ขณะที่อาฮูไถกำลังจะออกเดินทาง เจ้าซือเอี้ยนขุนนางตำแหน่งซีไถอี้สี่
กราบบังคมทูลว่า

“อันเรื่องของพวกหมานอินั้น พึงเน้นการผูกสัมพันธ์มิตรวาท
จะต้องไปปราบปรามให้ทหารล้มตายและสูญหายมากมาย
อีกทั้งการประหารขุนนางในท้องถิ่น ถึงแม้ยึดดินแดนของพวก
หมานอี้ให้หมดสิ้น จะมีประโยชน์อันใดต่อประเทศชาติเล่า
การมุ่งฝึกทหารเพื่อเตรียมทำสงครามในการนี้ รังแต่จะทำให้
เสียราชการการปกครองขององค์จักรพรรดิ นับว่าควรอย่าง
ยิ่งที่ราชสำนักจะต้องคัดเลือกขุนนางชั้นผู้ใหญ่ที่เชี่ยวชาญการ
ปกครองข้าราชการพื้นเมือง แล้วมอบภาระให้ไปดูแลชายแดน
และให้ยุติการใช้กำลังทหาร”

ฝ่ายองคมนตรีได้ฟังดังนั้นก็เห็นว่าการใช้กำลังทหารเป็นเรื่องสำคัญของ
ชาติ มิควรที่จะระงับหรือทำสงครามโดยการเชื่อฟังคำพูดของคนเพียง
คนเดียว ซือเอี้ยนได้ยืนยันดังนั้นก็ทูลเกล้าถวายฎีกาขึ้นไปใหม่เรื่องจึงยุติ

^{๒๙} หมายถึงอุปราชแห่งยูนนาน

จากนั้น จึงมีสารตราไปเกลี้ยกล่อมให้เจ้าเมืองปาไปสีฟู เชอหลี่ใหญ่ และเชอหลี่น้อยให้มาสวามิภักดิ์ เจ้าเมืองเหล่านั้นจึงมาถวายช้างงาน และสิ่งของพื้นเมืองเป็นเครื่องราชบรรณาการ

- ๘๐ วันที่ ๖ เดือน ๙ ปีที่ ๑ รัชศกหวงชิ่ง (๖ ตุลาคม ๑๓๑๒/๑๘๕๕) หยุด การตีพวทหมาน ปาไปสีฟู เชอหลี่ใหญ่และเชอหลี่น้อย โปรดฯให้นำพระ บรมราชโองการไปเกลี้ยกล่อม

เอกสารลำดับที่ ๖

เอกสารจีน "เจ้าปู่จ่งลู่"

เกี่ยวกับรัชกาลพระยาไชยสงคราม (ขุนคราม)

วินัย พงศ์ศรีเพียร และประพจน์ ศุภรัตน์เมธี

๑. ความสำคัญของเอกสาร

เรื่องราวของประวัติศาสตร์เชียงใหม่เกี่ยวกับรัชกาลพระยามังรายหลวง ผู้สถาปนาราชวงศ์มังรายมีความสับสนอย่างไร ผู้เขียนได้กล่าวไปในเอกสารลำดับที่ ๕ แล้ว และได้สรุปว่า ปีที่พระยามังรายหลวงสวรรคตนั้นควรเป็นปี พ.ศ. ๑๘๕๔ เมื่อพระชนม์ได้ ๗๑ ปี ตามที่ **ชินกาลมาลีปกรณ์** กล่าวไว้มากกว่าจะเป็นพ.ศ. ๑๘๖๐ เมื่อพระชนม์ได้ ๘๐ ปี ตามที่ **ราชวงศ์ปกรณ์เชียงใหม่** ได้กล่าวไว้ หลังจากพระยามังรายหลวงสวรรคตแล้ว ขุนครามได้ขึ้นครองราชย์และได้เสด็จไปประทับที่เมืองเชียงรายได้เกิดเหตุการณ์น่าสนใจขึ้นหลายครั้ง แต่ในการที่จะทราบว่า ทรงขึ้นครองราชย์เมื่อใดแน่ นั้น นักประวัติศาสตร์มีโอกาสได้ศึกษาจากเอกสารจีนชั้นต้น คือ “เจ้าปู่จ่งลู่” อาจารย์ประพจน์ ศุภรัตน์เมธี ผู้เชี่ยวชาญเอกสารจีนได้กรุณาให้ข้อมูลเกี่ยวกับเอกสารนี้ว่า

“เจ้าปู่จ่งลู่” เป็นข้อความส่วนหนึ่งในหนังสือ “จิงซือต้าเตี้ยน” ซึ่งจักรพรรดิเหวินจงแห่งราชวงศ์หยวนทรงรับสั่งเมื่อปีที่ ๓ แห่งรัชศกเทียนลี่ (พ.ศ. ๑๘๓๒) ให้เจ้าซือเถียนและอี่จี้พร้อมคณะซึ่งเป็นปราชญ์แห่งยุค รวบรวมและเรียบเรียงงานนี้ โดยได้ตั้งกองทำงานในเดือน ๔ ปีถัดมา ถึงปีที่ ๒ แห่งรัชศกจื้อซู่ (พ.ศ. ๑๘๓๕) จึงได้เรียบเรียงแล้วเสร็จ การจัดทำหนังสือนี้ได้อาศัยรูปแบบหนังสือ “หุ้ยเอี้ยว” ของราชวงศ์ถังและซ่ง ที่รวบรวมและเรียบเรียงโดยนำเอกสารสำคัญของเอกสารในราชสำนักมาใช้ จักรพรรดิได้พระราชทานนามหนังสือนี้ว่า “จิงซือต้าเตี้ยนแห่งราชวงศ์” หนังสือชุดนี้มีรวม ๘๘๐ บรรพ เป็นหนังสือชุดใหญ่ที่สะท้อนเหตุการณ์ของประเทศ ซึ่งถือเป็นฉบับหลวงของราชวงศ์หยวน น่าเสียดาย

๑๖๐ เจาปู่จ่งลู่

ที่หนังสือชุดนี้ได้สูญหายไป ในสมัยรัชกาลวสันต์แห่งราชวงศ์หมิง สารที่ปรากฏในขณะนี้เป็นส่วนที่คัดออกมาจากหนังสือ “หย่งเลซ้อต้าเตียน” ในส่วนนี้ตอนที่ว่าด้วย “เนาปู่จ่งลู่” เป็นเนื้อหาที่ปรากฏอยู่ใน “ประวัติศาสตร์ราชวงศ์หยวน ฉบับย่อ” อยู่แล้ว แต่เนื่องจากหนังสือ “จิงซื่อต้าเตียน” เป็นหนังสือที่รวบรวมและเรียบเรียงโดยบุคคลสมัยราชวงศ์หยวน ซึ่งเป็นบุคคลร่วมสมัยและจัดทำก่อนหนังสือ “ประวัติศาสตร์ราชวงศ์หยวน ฉบับย่อ” จึงมีความน่าเชื่อถือและสามารถอ้างอิงแทนหนังสือประวัติศาสตร์ราชวงศ์หยวน ฉบับย่อซึ่งตกหล่นหรือไม่สมบูรณ์ได้เป็นอย่างดี และถือเป็นหลักฐานเอกสารสำคัญทางประวัติศาสตร์ราชวงศ์หยวนด้วย”

๒. สารัตถวิพากษ์

เอกสารจีน “เจาปู่จ่งลู่” ได้กล่าวว่า ใน พ.ศ. ๑๘๔๐ ปาไปสี่ฟูหรือเชียงใหม่ กับพันธมิตรได้รุกรานเข้าไปในพม่าและยังเข้ารุกรานดินแดนที่อยู่ในอิทธิพลของพวกมองโกลแล้ว ทางมณฑลยูนนานได้ส่งกำลังทหารสองหมื่นไปปราบปราม และจนถึง พ.ศ. ๑๘๕๔ ก็ยังมีสงครามระหว่างปาไปสี่ฟูกับราชวงศ์หยวน แต่ได้เกิดความเปลี่ยนแปลงในท่าทีของทั้งสองฝ่าย คือ ทางราชสำนักหยวนเห็นว่า การใช้นโยบายปราบปรามไม่ได้ผล จึงใช้นโยบายการทูตแทน โดยเกลี้ยกล่อมให้ทางฝ่ายเชียงราย (เมืองหลวงในขณะนั้น) ไปอ่อนน้อม ในปี พ.ศ. ๑๘๕๔ นั้นเอง ราชสำนักมองโกลได้ส่งพระราชสาส์นมายังเมืองเชียงรายอีกครั้งหนึ่ง อีกสองปีต่อมา คือ พ.ศ. ๑๘๕๖ ปรากฏในเอกสารจีนว่า มีขุนนางทหารจากเชียงรายเดินทางไปเมืองจีน ฝ่ายยูนนานมองว่า เป็นการไปอ่อนน้อม แต่ฝ่ายไทยเห็นว่า ทางมองโกลเชิญให้ไปชมแผ่นดินมองโกล หากใช่เป็นการสวามิภักดิ์ไม่ อย่างไรก็ตาม ในปี พ.ศ. ๑๘๕๖ ราชวงศ์มองโกลได้ส่งคณะทูตมาส่งขุนนางไทยวนที่ได้เดินทางไปจีนก่อนหน้านั้นสองปี คณะทูตมองโกลชุดนี้ได้บันทึกอย่างละเอียดถึงการมายังเชียงรายและการได้ไปยังเมืองฝาง ในช่วงที่เมืองพะเยาร่วมกับขุนเครื่องพระเจ้าอาของเจ้าน้ำท่วมลูกของกษัตริย์กำลังรุกเข้ามาจะยึดเมืองฝาง

ข้อมูลที่สำคัญคือ เจ้าน้ำท่วมนั้นเป็นพระราชโอรสองค์หนึ่งของขุนครามหรือ หุ่นี่หลาน เพราะฉะนั้นจึงเป็นการยืนยันว่า พระยามังรายหลวงได้สวรรคต

ไปแล้วใน พ.ศ. ๑๘๕๖ ตรงตามที **ชินกาลมาลีปกรณ์** กล่าวไว้ ข้อมูลจาก “เจ้าปู่จ่งลู่” ยังได้กล่าวถึงบทบาทสำคัญของ หนานกั๋งง ซายาของขุนคราม กษัตริย์แห่งปาไปสีฟู ในการรับคณะทูตมองโกล ซึ่งอาจแสดงว่า สตรีมีบทบาทสูงในสมัยต้นราชวงศ์มังราย ดังที่ปรากฏในเอกสารที่ได้คัดมาอย่างสมบูรณ์ข้างล่างนี้

๓. การวิเคราะห์วิพากษ์เนื้อความ

ปีที่ ๑ รัชศกต้าเต๋อ (๑๒๙๓/๑๘๕๐) ประเทศปาไปสีฟูกับหน่งบุกตีหูหลุน และรุกรานต่อไปยังพม่า^๑ เซอหลี่ได้แจ้งเหตุฉุกเฉินและขอความช่วยเหลือ (จักรพรรดิ) จึงมีรับสั่งให้มณฑลยูนนานนำไพร่พลสองหรือสามพันคนไปช่วยเหลือ เนื่องด้วยประเทศปาไปสีฟูแห่งนี้ได้รับการชักนำจากหน่งแห่งเซอหลี่เล็ก จึงนำกำลังพลจำนวนห้าหมื่นคนเข้ารบพุ่งกับเจ้าเมืองชาวพื้นเมืองแห่งเมิงหูหลงเตียน และฮั่นกั๋ง ซึ่งเป็นบุตรของ หูเหียนแห่งเซอหลี่ใหญ่ นอกจากนั้นยังได้สั่งให้ฮั่นกั๋ง^๒ ขุนทหารในอาณัติ นำกำลังทหารหนึ่งแสนคนเข้ารุกรานเหมิงย่าง^๓ และที่อื่นๆ มณฑลยูนนานขอกำลังทหารสองหมื่นคนไปปราบปราม

ครั้นถึงปีที่ ๔ แห่งรัชศกต้าเต๋อ (๑๓๐๐/๑๘๕๓) เหลียงหวาง กราบบังคม ทูลอาสาไปปราบปรามพวกทรชนตามลำพัง ได้มีการปรึกษาหารือในราชสำนัก แล้วให้นำกำลังทหารจำนวนสองหมื่นคนจากห้ามณฑลอันได้แก่ หุกว้าง เจียงซี เหวหนาน ล่านซี และเจียงเจ้อ และ(องค์จักรพรรดิ) มีรับสั่งให้หลิวเซิน ซึ่งมีตำแหน่งสิงเล้งจั่วฉินของจิงหูและจ้านเจิง (จาม) และคณะนำทัพไปปราบปราม กาลเวลาล่วงไปไม่นาน เมื่อตอนเดินทัพผ่านซุ่น หยวน ปรากฏว่าซ่งหลงจี เจ้าเมืองพื้นเมืองกบฏ เส้นทางเดินทัพถูกตัดขาด และทัพหลวงบาดเจ็บล้มตายไปจำนวนหนึ่ง หลิวเซิน จำต้องถอยทัพกลับและการปราบปรามครั้งนี้ไม่สัมฤทธิ์ผล

^๑ นี่เป็นหลักฐานที่ยืนยันว่า พระยามังรายหลวงได้ยกทัพเข้าตีดินแดนพม่าจริง

^๒ พยางค์หน้าของชื่อเฉพาะนี้น่าจะเป็นคำบอกยศ ‘ขุน’

^๓ เมืองยอง

๑๖๒ เจ้าปู่จงลู่

เมื่อปีที่ ๔ รัชศกจื้อต้า (๑๓๑๑/๑๘๕๔) ยูนนานกราบบังคมทูลว่า “ปาไปสี่ฟู่ เซอหลี่เล็ก และเซอหลี่ใหญ่ ก่อกบฏ ขอให้ปราบปราม” ราชสำนักให้นำพระบรมราชโองการไปเกลี้ยกล่อมให้มาสวามิภักดิ์

ครั้นถึงปีที่ ๒ รัชศกหวงซิง (๑๓๑๓/๑๘๕๖) ไต่หนานเตี้ยนต้าหลู่ฮั่วชื่อ ฝ่าฮูล่าติง นำบรรดาขุนทหารของปาไปสี่ฟู่ ซึ่งแต่เดิมได้เข้ามาสวามิภักดิ์ อันได้แก่ หน่าย^๔ อ้าย หน่ายอุน กวนอ้าย กวนอู่ เซียหนี อายตังอู่ หัวเอ้อเออ^๕ อู่ เออล้าน และเอออ้าย ไปยังดินแดนของบุคคลเหล่านี้

ครั้นถึงเดือนอ้าย ปีที่ ๑ รัชศกเอี้ยนอิว ก็ถึงค่ายปู่เขิน^๖ ซึ่งเป็นเขตแดนที่ว่านั้น หนานกั้งน่ง^๗ ภริยาของหุน^๘ ฉี่ล่าน^๙ หัวหน้าของเผ่าชนแห่งนั้น ได้จัดส่งหน่ายเอี้ยงน่งซึ่งมีตำแหน่งระดับหัวหน้ามาต้อนรับ (หน่ายเอี้ยงน่ง) เชื้อเชิณ (คณะของไต่หนานเตี้ยน ต้าหลู่ฮั่วชื่อฝ่าฮูล่าติง) เข้าไปถึงป้อมค่ายกันรั้วแล้วล้อมคณะราชทูตไว้ (หน่ายเอี้ยงน่ง) สอบถาม (คณะราชทูต) ถึงความประสงค์ที่มาครั้งนี้ (คณะราชทูต) ได้ตอบให้ทราบ (หน่ายเอี้ยงน่ง) ได้กล่าวขึ้นอีกว่า “พระบรมราชโองการที่อัญเชิญมานี้ได้กล่าวถึงเรื่องอะไรบ้าง”

ราชทูตตอบว่า “ยังมีได้เปิดอ่าน มิอาจกล่าวสิ่งใดได้ เมื่อถึงโอกาสที่ได้พบกับหุนฉี่ล่านก็จะกล่าวได้”

^๔ หน่าย ในที่นี้ ไม่ต้องสงสัยเลยว่ามาจากคำว่า นาย ในภาษาไทย ขอให้สังเกตว่า คำนี้ยังแสดงฐานะทางการเมืองที่สูงอยู่มาก

^๕ คำว่า เออ ทั้งหมดนี้ดูเหมือนจะคัดลอกผิดจาก อ้าย/อ้าย

^๖ เห็นที่จะเป็น “ภู.....” อะไรสักอย่างหนึ่ง

^๗ “นาง....” น่าเสียดายที่ไม่อาจสอบค้นชื่อมเหสีของขุนครามจากเอกสารท้องถิ่นไทยได้ แต่เอกสารจีนนี้ทำให้เราได้ข้อมูลที่น่าสนใจยิ่งว่า สตรีชั้นสูงของไทยสมัยโบราณมีบทบาทในทางการเมืองค่อนข้างสูง

^๘ คำว่า หุน ที่มาหน้าชื่อเฉพาะในเอกสารนี้ ตรงกับ หุน ในภาษาไทย

^๙ ขุนคราม กษัตริย์อาณาจักรโยนรัฐ (เชียงราย) ในเวลานั้น

หน่วยเอี้ยว่งจึงกลับไปรายงาน ต่อมา (หน่วยเอี้ยว่ง) ก็ได้นำความมาจาก หนาน(กั๊ง)่ง มาถ่ายทอดต่อว่า “ราชทูตมีสิ่งใดจะกล่าว สามารถแจ้งแก่ข้าพเจ้าได้ คณะราชทูตคราวที่แล้วก็มาถึงป้อมค่ายของข้าพเจ้าเท่านั้น หลังจากนั้นก็เดินทางกลับ” ฝ่าฐูล่าติงและคณะปฏิเสธที่จะปฏิบัติตามนั้น

ครั้นถึงวันที่ ๑๓ เดือนยี่ หนานทง^{๑๐} ซึ่งเป็นบุตรของหุนฉีล่านเดินทางมาพบ (คณะราชทูต) อีก ราชทูตกล่าวขึ้นว่า “ทางมณฑลได้จัดส่งขุนนางแซ่หูตำแหน่งจื่อซือ มาขอให้ท่านและพวกสวามีรักดี ท่านและพวกได้ส่งหน่วยอ้ายและพวกมายอมจำนนแล้ว ดังนั้น พระบรมราชโองการจึงมีว่า ให้จัดส่งพวกข้าพเจ้ามาขอให้ท่านและบิดามาสวามีรักดีเสีย”

หนานทงกล่าวว่า “พวกข้าพเจ้าหาได้ยอมจำนนไม่ ขุนนางแซ่หูตำแหน่งจื่อซือกล่าวไว้ (ในครั้งนั้น) ว่า ‘ราชสำนัก (จีน) มีพื้นที่กว้างใหญ่ไพศาลและมีกำลังพลจำนวนมาก เหตุใดจึงไม่จัดส่งคนในปกครองของท่านสักคนสองคนไปเยี่ยมชมเล่า’”

วันรุ่งขึ้น หนานทงได้จัดส่งหน่วยเอี้ยวมาแล้วกล่าวขึ้นว่า “เมื่อครั้งขุนนางแซ่หูตำแหน่งจื่อซือมาถึงที่นี่ได้มอบเสื้อผ้าอาภรณ์และม้าพร้อมอานให้แก่ข้าพเจ้า ดังนั้น ม้าทั้งหมดของพวกท่านในขณะนี้ ขอให้จงมาทั้งหมดได้เลย”

เมื่อกล่าวจบ ก็พากันจูงม้าไปเสีย วันรุ่งขึ้น ก็นำเอาเสื้อผ้าอาภรณ์ไปเสียอีก ต่อมาหุนฉีล่านได้ส่ง หนานเฟิ่น ขุนนางระดับหัวหน้ามากล่าวว่า “ขอให้ราชทูตมาพบกับข้าพเจ้าได้”

วันที่ ๑๓ เดือน ๓ ฝ่าฐูล่าติงและคณะรวมสามค่ายได้พบกับหุนฉีล่าน (ราชทูต) ได้อ่านพระบรมราชโองการ วันรุ่งขึ้น หุนฉีล่านขอให้ราชทูตพาหนานทง

^{๑๐} หมายถึง เจ้าน้ำท่วม ซึ่งได้เป็นกษัตริย์เชียงใหม่ต่อมาและมีความสนิทสนมกับราชสำนักหยวน อย่างไรก็ดีตาม ดูเหมือนว่าเรื่องราวของพระองค์ในตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ อาจถูกลบไปหรือบิดเบือน อันเนื่องมาจากการที่พระองค์ถูกโค่นล้มและเจ้านายเชียงใหม่อีกสายหนึ่งขึ้นมามีอำนาจ

๑๖๔ เจ้าปู่จ่งลู่

บุตรของตนไปเฝ้ารักษาการณ์เขตชายแดนที่เมืองฟานเตียน^{๑๑} และถือโอกาสดูเขตแดนของเขา (หุนฉีล่าน) ด้วย ราชทูตไม่ยินยอมปฏิบัติตาม (หุนฉีล่าน) จึงกล่าวว่า “ถ้าหากไม่สังเกตการณ์ดินแดนของข้าพเจ้า เมื่อกลับไปราชสำนักจะรายงานได้อย่างไร”

ราชทูตจึงได้ยินยอมปฏิบัติตาม ครั้นเมื่อเดินทางไปถึงเมืองฟาน ปรากฏว่า ปี่เย่า^{๑๒} ซึ่งเป็นหมานแปลกหน้า^{๑๓} กับ ลีชีหลุน^{๑๔} ซึ่งเป็นอาของหนานทงมารุกราน หนานทงกล่าวว่า “ราชทูตได้โปรดช่วยเหลือข้าพเจ้าด้วย”

ราชทูตจึงติดตามหนานทงไปต่อต้านข้าศึกที่ภูเขามู่ปิง ฝ่ายปี่เย่าทราบว่ามี ราชทูตซึ่งนำพระบรมราชโองการมา จึงถอนทัพกลับและคืนเมืองฟานให้ ครั้นแล้ว ราชทูตก็แสดงเจตจำนงจะเดินทางกลับ แต่หนานทงกล่าวว่า “ขณะนี้ฝนฤดูร้อน น้ำหลาก ขอให้คอยถึงฤดูใบไม้ร่วงอากาศเย็นแล้วก็จะนำท่านกลับ”

ครั้นถึงสิ้นเดือน ๘ จึงกลับออกมาได้ วันที่ ๔ เดือน ๙ เดินทางถึงค่ายของ หุนฉีล่าน หุนฉีล่านได้เขียนพระราชสาส์นกราบบังคมทูลด้วยลายมือของตนเป็น ภาษาไป๋อี้ และถวายเป็น ๒ เชือก พร้อมทั้งจัดส่งขุนทหารใต้อาณัติของตนมีนาม ว่า หุนฉีโล่ว หุนปาลาหว่อ ต่งไต้ และ อ้ายจางหลาน เดินทางไปพร้อมกับราชทูต เพื่อไปพระราชวัง (จีน)

^{๑๑} เมืองฟาน น่าจะตรงกับ เมืองฝาง ซึ่งเป็นเมืองที่เอกสารไทยวนบอกว่า เจ้าน้ำท่วม เคยครองอยู่

^{๑๒} ตรงกับ พระยา

^{๑๓} ต่างเผ่าต่างเมือง

^{๑๔} ฟังเสียงดูตรงกับพระนามขุนโครน ไอรสของขุนเครื่อ

เอกสารลำดับที่ ๗

The 1664 Siamese-Dutch Treaty and its significance in Siamese history of the Ayutthaya period

Dhiravat na Pombejra

The Document

Treaty and Alliance of Peace concluded and made between His Majesty the King of Siam of the one part, and the Honourable Pieter de Bitter, Commissioner acting for and in behalf of the Honourable Joan Maatsuycker, Governor-General, and the Council of India of the other part, and such in virtue of the Power vested in them by the States-General of the United Netherlands over the United East India Company in the East
Concluded on 22 August 1664

The Dutch text

Sources:

Nationaal Archief, The Hague: VOC 1248 (“Overgekomen brieven” series, 1665), folios 2721–2726; J.E. Heeres and F.W. Stapel (eds.), *Corpus Diplomaticum Neerlandico-Indicum* (The Hague: KITLV, 1907–1955), Volume II (1650–1675), pp. 280–285; J. Van der Chijs (ed.), *Dagh-Register gehouden int Casteel Batavia vant passerende daer ter plaetse als over geheel Nederlandts-India Anno 1664* (Batavia and The Hague: Landsdrukkerij and M. Nijhoff, 1893), pp. 523–526.

English translation

Source:

George Vinal Smith, *The Dutch in Seventeenth-Century Thailand* (De Kalb: University of Northern Illinois Center For Southeast Asian Studies, 1977), pp. 138–142, taken from Ministry of Foreign Affairs – Siam, *State Papers of the Kingdom of Siam 1664–1886* (London: Ridgeway, 1886).

Thai translation

Source:

Fine Arts Department, *Banthuek ruang samphanthamaitri rawang prathet thai kab nana prathet nai sattawat thi 17*, Volume 2, tr. Pairoj Kesmankij (Bangkok, 1970).

Analysis

1. The historical context of the 1664 Treaty

The 22 August 1664 Treaty was concluded because relations between the royal court of Ayutthaya and the Dutch United East India Company (VOC) had broken down. Each side, especially the Dutch, wanted more clarity about what it could expect from the other. The relations between Ayutthaya and the VOC had begun to deteriorate in the early 1660s. The major short term causes of this crisis were as follows: the capture of a Siamese junk in the South China Sea by the VOC vessel the *Rode Hert*, the consequent hostile actions against the Dutch in Ayutthaya instigated by “Moor” and Chinese elements at King Narai’s court, and Dutch anger at Siamese trade with their enemy Zheng Chenggong (“Coxinga”), the Chinese Ming loyalist warlord who took over Taiwan in 1662

and drove the Dutch out.¹

The seizure of the Siamese junk by the *Rode Hert* was significant in that the junk carried cargo of precious aromatic eaglewood belonging to a Persian official at the court of Siam, Okphra Sinaowarat. It was bound for Canton. The Siamese court obviously saw it as tantamount to robbing a Siamese crown junk. The VOC claimed that the junk was flying the Portuguese flag, and was therefore considered to be an enemy ship.²

Siamese attempts to obtain compensation from the VOC were accompanied by pressure applied on the Dutch in Ayutthaya through threatening actions initiated by their rivals at the court of Ayutthaya. A close watch was kept on the Dutch settlement in Ayutthaya, and the Dutch (as well as the Portuguese and the Japanese) were forbidden on pain of death to assemble together or to communicate. Worse was to follow. At the instigation of the Persian official Abd'ur Razzaq (Okya Phichit) and the Chinese – presumably led by their harbour master Okphra Siphiphath, a large armed crowd of 800 Chinese went to surround the Dutch settlement, instilling in the residents of that kampong considerable terror. These Chinese were apparently the followers of Zheng Chenggong, and had threatened to cut off the ears and noses of the Dutch, as the Zheng had very recently done to the Dutch when they took Fort

¹ See George Vinal Smith, *The Dutch in Seventeenth-Century Thailand* (De Kalb, 1977), pp.36–41; Dhiravat na Pombejra, “The Dutch–Siamese Conflict of 1663–1664: A Reassessment” in Leonard Blussé (ed.), *Around and About Formosa* (Taipei, 2003), pp.291–306.

² Nationaal Archief (National Archives, The Hague – henceforth “NA”), VOC 1240, Van Rijck to G–G, 22 Feb. 1662, fs.289–310; Poolvoet to G–G, 20 Oct. 1662, f.1177; Instructions for Poolvoet from Van Rijck, 10 Oct. 1662, f.1326.

Zeelandia on Taiwan.³

The loss of Taiwan to Zheng Chenggong, and the overall competition from Chinese traders in the trade of Siam, especially the deerskins trade, fuelled Dutch resentment of the Siamese court. The Chinese were able to work in a more flexible manner than the VOC, incurring fewer overhead costs. Their competition in the animal skins trade, for example, irked the Dutch considerably, partly because the VOC was supposed to have an export monopoly on deerskins, cowhides, and buffalo skins granted to it by King Prasatthong in 1646. To add salt to the wound, King Narai welcomed the envoys of Zheng Chenggong, the nemesis of the Dutch, and the Siamese crown was sending animal skins to sell in Taiwan.⁴

Another longer term cause of the conflict, again on the commercial front, was the competition from junks of the Siamese crown in the Japan trade. Along with the Chinese, from the mid-1630s onwards the Dutch were the beneficiaries of the Tokugawa shogunate's *sakoku* policy limiting trade and travel into and out of Japan. They were not at all pleased by the reentry of Sino-Siamese shipping through the backdoor, so to speak, for Siamese crown junks (almost exclusively manned by Chinese) resumed trading at Nagasaki from

³ NA, VOC 888, Instructions for De Bitter, 21 June 1664, fs.183–184; VOC 1240, Van Rijck's Report, 3 Nov. 1662, fs.1429 & verso, 1488–1490.

⁴ Bhawan Ruangsilp, *Dutch East India Company Merchants at the Court of Ayutthaya: Dutch Perceptions of the Thai Kingdom c.1604–1765* (Leiden, 2007), p.21; NA, VOC 1240, Instructions to Poolvoet from Van Rijck, 10 Oct. 1662, fs.1320–1339; Van Rijck's Report, 3 Nov. 1662, fs.1489–1490.

the 1650s onwards.⁵

The above factors led the VOC to order its chief in Ayutthaya, Enoch Poolvoet, to close its factory in Siam and leave the country. This was to be done without the Siamese court's knowledge. Two Dutch ships, the *Hoogcaspel* and the *Elsenburgh*, were to be sent to cruise the mouth of the Chao Phraya River, and the sea between the Bar of Siam and the Samaesan – Sattahip area. This blockade, or partial blockade, lasted from 8 November 1663 till mid- February 1664, and was the main reason why a treaty between Siam and the VOC was necessary.⁶

There were other historical contexts and factors involved in the drafting of the 1664 treaty. The so-called picnic incident of December 1636 and its aftermath left the Dutch Governor-General and Council at Batavia deeply dissatisfied. The drunken and disorderly conduct of two VOC seamen during a picnic in Ayutthaya led to almost every VOC employee being sentenced to death. The acting chief of the VOC office, Jeremias van Vliet, had to give presents to various dignitaries, and to apologise abjectly, before King Prasatthong relented. As a trade off, the Dutch had to promise to obey Siamese laws and be under the authority of the Siamese minister of the treasury and foreign affairs (the *phrakhleng* or *kosathibodi* minister).⁷ But after the picnic

⁵⁵ See Nagazumi Yoko, "Ayutthaya and Japan: Embassies and Trade in the Seventeenth Century" in Kennon Breazeale (ed.), *From Japan to Arabia: Ayutthaya's Maritime Relations with Asia* (Bangkok, 1999), pp.98–99.

⁶ NA, VOC 1246, Poolvoet's Report, 31 March 1664, fs.345–360; Dhiravat, "Dutch–Siamese Conflict", pp.297–300.

⁷ For the text of the Van Vliet journal recording the picnic incident, see Chris Baker et al. (eds.), *Van Vliet's Siam* (Chiang Mai, 2005), pp.37–88.

incident, the Dutch lost any trust they ever had in the people responsible for the enforcement of Siamese law, and wished to obtain autonomy in juridical matters from the Siamese authorities. This attitude towards the administration of Siamese justice was clearly evident in the written works of Van Vliet himself. The Governors-General had asked for VOC autonomy in judicial matters, but to no avail.⁸

Another persistent problem in Dutch-Siamese relations throughout the seventeenth century was the future of children born of VOC employees and “native women” (*inlandse vrouwen*), after the departure of their fathers from Siam. These VOC employees tended to want a Christian upbringing for their children (as opposed to a “heathenish” one), while the Siamese authorities were reluctant to allow any children born of people under the King of Siam’s authority to leave the country.⁹ This was to be a minor context in the negotiations leading to the conclusion of the 1664 Treaty.

The Treaty of 22 August 1664 was concluded by the King of Siam (or by the *phrakhleng* on behalf of the King) and the Dutch commissioner Pieter de Bitter (on behalf of the VOC). De Bitter travelled to Siam especially for this purpose. The Siamese court had sent an envoy, Khun Thip Chula, to Batavia before this, with a document addressed to Governor-General Maetsuycker containing several points for further discussion.¹⁰

1. The salient clauses of the Treaty

⁸ Smith, *The Dutch*, p.39.

⁹ For a fuller discussion, see Dhiravat na Pombejra, “VOC Employees and their Relationships with Mon and Siamese Women: A Case Study of Osoet Pegua” in Barbara Watson Andaya (ed.), *Other Pasts* (Honolulu, 2000), esp. pp.206–213.

¹⁰ *Dagh-Register...Batavia...1664*, 12 & 16 Feb. 1664 entries, pp.36–40, 42–45.

Although entitled “Treaty and Alliance of Peace”, this treaty was first and foremost about trade, or more specifically the rights of the Dutch East India Company to conduct “free” trade in Siam. This can be seen from clauses 3 and 4 of the treaty, the second clause stipulating that the VOC was to have “perfect freedom to carry on trade in Siam [Ayutthaya], Ligor, Ujung Salang [Phuket], and all other places and countries belonging to the King’s dominions, none excepted, and to deal in all such goods or merchandise as may be had at any of those places, and of whatever nature they may be, without any reservation, in such a manner as the Honourable Company may deem expedient.”

If the above clause was a platitude expressing the Company’s objective in trade, the third clause more specifically stated that the Dutch were to be given full freedom to “negotiate, deal, and correspond with all persons, no matter what rank they occupy, ... without, as has happened before, being interfered with either directly or indirectly by anybody, whosoever he may be”. If this was an attempt to break free from enforced trade with the king’s factors through the system of royal warehouses then it did not work. Right up till the end of their time in Ayutthaya the Dutch had to deal with the royal warehouses rather than directly with private merchants when selling their goods, such as Indian textiles, and buying Siamese merchandise such as sapanwood, eaglewood, or ivory.

Given that one of the key issues which led to the Dutch–Siamese crisis of 1663–1664 was the Siamese court’s laxity in enforcing the VOC’s export monopoly on animal skins, especially deerhides, it was natural that clauses 6 and 11 should be about the regulation of this trade. The Company wanted to confirm that it “shall have forever the sole and exclusive right to export all cow and deer–hides that may be had in Siam, excluding all other merchants...and His Majesty the King shall be bound to use all means to support the Honourable Company in the exercise of this right.”

King Narai's continuing interest in sending deerskins to sell in Japan made clause 11 necessary. The Dutch were willing to part with a certain amount of hides, but the emphasis in the wording of this clause is on the VOC holding monopoly rights in the export of cow- and deerskins.

The two most important clauses in this Treaty, however, were the one ceding judicial autonomy to employees of the VOC in Siam (clause 8), and the one excluding the Chinese from serving on the King of Siam's ships on their eastward voyages (clause 5). The Chinese were forbidden from manning the king's junks "bound for Japan, Cochin China, Tonkin, and other places, none excepted," and even vessels going to the king's own lands such as Kui or Ligor were not to carry Chinese. Furthermore, the VOC wanted the king to prevent any Chinese from going on vessels into "the interior of the country".

The "extra-territorial rights" clause was the one given most attention to in earlier discussions of the Treaty. This was because it seemed to be a pre-echo of the unequal treaties that Siam in the reign of King Mongkut had to conclude with various western powers. The seventeenth century, however, did not yet know the phrase "extra-territorial rights". Looked at in historical context, this clause was the natural result of VOC dissatisfaction with what it saw as the Siamese court's arbitrary use of law, vividly exemplified by tribulations suffered by VOC employees during the picnic episode of 1636. But a vital difference between this clause and the nineteenth century extra-territorial rights given to Western powers was the limited scope of the 1664 Treaty. It applied solely to the VOC employees in Siam – a very small number at any given time. In the seventeenth and eighteenth centuries there was no question of European nations' Asian "subjects" complicating the issue.

The clause forbidding Chinese to serve on the King of Siam's junks sailing east was what worried and aggrieved King Narai most in 1664. If adhered to,

this clause would have emasculated Siamese maritime trade to China, Japan, Taiwan, and Manila. By allowing the Siamese to send ships to Macau, Canton, and Manila (places maintaining “friendly relations” with the Company) in clause 13, the Dutch were probably hoping that the Siamese would not have been able to carry on trade to these places anyway, without the vital participation of the Chinese in their shipping expeditions.

For all the problems between the Dutch and the Siamese court, the 1664 Treaty was also concluded to cement “alliance and friendship” between them. By clauses 15 and 16 in the treaty, both Siamese and VOC authorities were to offer assistance to ships and merchants of the other side in case they encountered problems while on a trading voyage. Although the Dutch adhered to the terms of clause 15, the money they lent to the King of Siam’s ambassador to Persia at Surat was to lead to acrimony between the Siamese court and the VOC (see below).

The future of mestizo children was partly resolved through negotiation by De Bitter and the Siamese court. An agreement was reached, though it has not been included in the published texts of the treaty. The clause appears in the Batavia *dagregister* entry which includes the Treaty text. It was also mentioned in a contemporaneous English document.¹¹ From then onwards, the Dutch were to be allowed to take out of Siam children born of Dutch fathers and “native” mothers if these children were younger than seven years old.¹² In other words, the child would not have reached puberty or tonsure age. Looked at from a

¹¹ William Turner & Council at Bantam to EIC in London, 8 May 1666, in Anthony Farrington and Dhiravat na Pombejra (eds.), *The English Factory in Siam 1612–1685* (London, 2007), Vol. I, pp.357–358.

¹² *Dagh-Register... Batavia ... 1664*, 30 Nov. 1664, p.526.

Siamese point of view, this agreement accorded with the Ayutthaya state's extreme reluctance to let any adult subject of the King of Siam leave the country on account of the importance of manpower to the traditional Siamese polity.

2. The effects of the Treaty

On a general level, the Siamese court became more fearful and apprehensive towards the Dutch. Batavia concluded that the Siamese had agreed to the terms of the 1664 Treaty “out of fear and awe of the Company's might and weapons”.¹³ The Siamese court's pride (especially the king's) was hurt. According to Enoch Poolvoet, King Narai wanted to renegotiate the Treaty very quickly partly because the Siamese were a “proud nation”, unused to being dictated to. King Narai had told the Dutch through his *phrakhlang* minister that by the signing of the Treaty his honour or esteem had been much lessened.¹⁴

The most obvious short-term effect of this Treaty was the attempt of King Narai to revise or renegotiate the clause concerning the use of Chinese seamen on his junks. A king with trading interests all over Asia, he was definitely disturbed by the possibility of the treaty stopping all his maritime trade eastwards, especially the lucrative Japan and China markets. In late 1664 a Siamese embassy was sent to Batavia to settle the matter of Chinese serving on the Siamese crown ships.

The Dutch had all along refused to accept the Siamese court's explanation that the Chinese living in Siam were long-term residents and subjects of His Majesty the King of Siam (as opposed to being subjects of

¹³ NA, VOC 889, G-G to Poolvoet, 25 April 1665, f.96.

¹⁴ NA, VOC 1249, Poolvoet to G-G, 2 Dec. 1664, f.121; *Dagh-Register...Batavia...1664*, 30 Nov. 1664 entry, pp.525-526.

“Coxinga” or the Manchu Emperor). The *phrakhlang* minister had tried to explain to the Dutch that thousands of Chinese living in the kingdom were the King of Siam’s subjects, having married Siamese women. Also, it was wrong to classify all Chinese living in Siam as Zheng adherents.¹⁵ These explanations continued to fall on deaf ears. The most the VOC could offer was to lend the services of a Dutch steersman in the Siamese journeys to Japan or China. This was experimented with on a crown junk’s journey to Japan in 1665, but did not work, because the Dutch steersman lent to the Siamese could do little with the leaky ship put at his disposal, and had eventually to abandon the whole voyage.¹⁶

The clause which was designed to limit King Narai’s overseas trading ventures, however, did not result in any permanent damage to Siamese maritime trade. Within a few years the Siamese crown junks were going to Nagasaki again, manned largely by Chinese (or Sino-Siamese) seamen and pilots. Indeed, as early as 1666 it was reported that King Narai had sent a junk to Japan manned by Siamese, “Moors”, “Lascars”, and “short-haired Chinese” (Chinese mestizos born in Siam). The ethnicity of later crews was, according to Japanese records, predominantly Chinese.¹⁷ Sino-Siamese junks were to carry on trading with Japan till the early eighteenth century, while the trade contacts

¹⁵ NA, VOC 1248, De Bitter’s Report, 24 Nov. 1664, fs.2688–2689; *Dagh-Register...Batavia...1664*, 30 Nov. 1664 entry, pp.525–526.

¹⁶ NA, VOC 1253, Poolvoet to G-G, 26 Oct. 1665, fs.1833–1838.

¹⁷ NA, VOC 1257, Poolvoet to G-G, 31 Oct. 1666, f.755; Poolvoet to G-G, 20 Jan. 1666, f.749; Yoneo Ishii (tr. & ed.), *The Junk Trade from Southeast Asia: Translations from the Tōsen Fusetsu-gaki, 1674–1723* (Singapore, 1998), esp. the translated documents on Siamese shipping to Nagasaki.

with China took off again in the 1680s and climaxed in the eighteenth century.

The clause which gave extra-territorial rights to the Dutch *avant la lettre* does not seem to have come into use at all during the post-1664 years. The *phrakhlang* minister continued to oversee the affairs of all foreigners in Ayutthaya, and dealt with any disputes that arose. Perhaps because the Dutch did not get into the kind of trouble that they did in December 1636 again there was no need to invoke the 1664 Treaty.¹⁸

The clause concerning mutual help for ships stranded or wrecked led to instances of the Dutch helping Siamese stranded in foreign lands, but also to a dispute. Always mindful of their status and situation in Siam, the Dutch were willing to go to considerable lengths to please the king and the court. The VOC therefore generally helped in the safe dispatch home of stranded Siamese. For example, the surviving envoys of the Siamese embassy to Portugal were taken home to Siam on VOC vessels. In the late 1670s the Siamese court sent an embassy (led by a Persian official at the Siamese court) to the court of Shah Sulaiman the Safavid. On its return from Persia the ship on which the embassy was travelling was stranded at Surat and had to be extensively repaired. The EIC and VOC both lent money to the envoy for this purpose, and the debts incurred were huge. The Siamese court refused to acknowledge the debt when the VOC asked for repayment, claiming that the envoy had no authority to borrow such a large amount of money without Ayutthaya's approval.¹⁹ This dispute between the Siamese and the VOC was, with a few other factors, instrumental in souring relations between the two parties again in the early to mid-1680s.

¹⁸ George Vinal Smith, *The Dutch*, pp.39–40.

¹⁹ George Vinal Smith, *The Dutch*, p.43; Dhiravat, “Dutch–Siamese Conflict”, p.303.

3. *Long-term significance of the Treaty*

The key significance of the 1664 Treaty in Siamese history lay in the imposition of terms by a foreign power on the Siamese court through a legal document. The 1664 Treaty was the model for a subsequent treaty between Siam and the VOC. The 1688 treaty, concluded at the very beginning of King Phetracha's reign, was almost exactly identical with the 1664 treaty. The additional clauses included one that confirmed the export monopoly in Ligor (Nakhon Si Thammarat) tin which King Narai had granted to the Company in the early 1670s. Thus the VOC was content to reaffirm its monopolies and its legal rights in Siam. By 1688 the clause excluding the Chinese from manning the king's ships no longer had any effect on Siamese eastward shipping and, as Bhawan Ruangsilp points out, violations of Dutch commercial privileges in Siam continued unabated.²⁰

Later treaties between Ayutthaya and the Dutch in 1709 and 1754 were very specific to the commercial and political situation of those times.²¹ Indeed, this limited, pragmatic, predominantly commercial scope was characteristic of Dutch dealings with Ayutthaya. As Bhawan succinctly summarises about the Dutch-Siamese crisis of 1663-1664 and the Treaty, "this episode should be seen as a limited conflict with a limited goal, in which the VOC used force as a means to strengthen its position in the trade between Siam and East Asia."²²

The cession of what were later to be called extra-territorial rights to the Dutch in 1664 could also be said to be a harbinger of things to come in Siam's relations with the West. There may not have been any direct use of the 1664

²⁰ Bhawan, *Dutch East India Company Servants*, p.22.

²¹ See Bhawan, *Dutch East India Company Servants*, pp.23-25.

²² Bhawan, *Dutch East India Company Servants*, pp.21-22.

Treaty on the part of the Western powers in the mid-nineteenth century, but the issues which bothered and concerned the Europeans in the seventeenth century became even more of an issue in the nineteenth century. Along with the natives' "heathenish" beliefs, the rulers' "despotic" power (as seen in the arbitrary exercise of justice) was to serve as justification for Western conquest or voluntary "westernisation" in Asia.

If one considers historiography as being as important as the "events" of history, then the 1664 Treaty had deep repercussions on the way historians looked at Thai history of the Ayutthaya period.²³ The interpretation of the 1664 treaty (and the Dutch blockade which immediately preceded it) as Dutch aggression against Siam leading to the implementation of King Narai's "balance of power" foreign policy has dominated historical discourse for almost a century, since the days of W.A.R. Wood, and continues to be enshrined in textbooks. The most commonly accepted interpretation was that King Narai had to find a counterbalance to Dutch aggression and ambition by using the English, then the French, as a counterpoise to VOC power in the region. Since the 1970s, however, historians such as George Vinal Smith have pointed out that Dutch-Siamese relations were fairly good throughout much of the period between 1665 and 1680.²⁴ Looked at this way, the "balance of power" interpretation seems anachronistic, somewhat like looking at the seventeenth century through a filter lens coloured by perceptions of the age of High Imperialism.

²³ For a detailed discussion, see Dhiravat, "Dutch-Siamese Conflict", pp.301-306.

²⁴ George Vinal Smith, *The Dutch*, pp.40-41.

เอกสารลำดับที่ ๘ และ ๙

จดหมายรุษ ดือ อาเรอาซู (Rui de Araújo) และ
บันทึกคำสั่งอัลฟงซู ดือ อัลบูแควร์เกอ
(Afonso de Albuquerque)
ถึงอันโตนิโย มिरันดา ดือ อาเซเวดู
(António Miranda de Azevedo)
ในการเริ่มต้นความสัมพันธ์สยามกับโปรตุเกส
ในต้นคริสต์ศตวรรษที่ ๑๖

ปรีดี พิศภูมิวิถี

ความนำ

เอกสารโปรตุเกสจำนวนหนึ่งเป็นที่ยอมรับกันว่าได้บันทึกเรื่องราวต่างๆ ที่น่าสนใจนับแต่ที่โปรตุเกสได้เดินทางสำรวจภูมิภาคต่างๆ ในโลกเมื่อปลายคริสต์ศตวรรษที่ ๑๕ ซึ่งข้อมูลเหล่านี้บางส่วนเป็นการบันทึกจากการสังเกตรวบรวมและได้ประจักษ์จริง (Eyes witness) เช่น บันทึกการเดินทางของ Fernão Menes Pinto และบางส่วนเป็นการเก็บรวบรวมจากนักเดินทาง นักเดินเรือ พ่อค้า ฯลฯ เช่น หนังสือของ Fernão Lopes de Castanheda, Gaspar Correia, João de Barros

เอกสารโปรตุเกสที่บันทึกไว้ในช่วงเวลาดังกล่าวนี้อาจสังเกตได้ว่ามีกลุ่มบุคคลที่บันทึกต่างกันไป ๒ กลุ่มคือ กลุ่มปัจเจก และกลุ่มที่ขึ้นต่อรัฐ โดยที่ลักษณะการบันทึกย่อมแตกต่างกันออกไปตามจุดมุ่งหมายของการเดินทาง นักประวัติศาสตร์มุ่งที่จะให้คุณค่ากับเอกสารที่เขียนขึ้นอย่างเป็นระบบมากกว่าอย่างอื่น แต่ก็เป็นไปได้ที่จะพบข้อมูลที่น่าสนใจในเอกสารส่วนบุคคล เพราะเป็นเรื่องราวที่พบเห็นด้วยตนเองหรือไม่ได้มีความสำคัญใดต่อรัฐกลาง แต่กลับมีผลกระทบต่อกิจการของตน ด้วยลักษณะเช่นนี้เองที่เอกสารโปรตุเกส ๒ ฉบับที่เลือกศึกษาในครั้งนี้มีจุดเด่นต่างไปจากเอกสารอื่นๆ

ประวัติศาสตร์อยุธยา มีข้อจำกัดอย่างหนึ่งคือ การขาดแคลนเอกสารร่วมสมัย โดยเฉพาะเอกสารภาษาไทย จึงจำเป็นที่จะต้องหันไปหาเอกสารต่างชาติ ซึ่งนักประวัติศาสตร์ทราบดีว่าโปรตุเกสเป็นประเทศในยุโรปชาติแรกที่เดินทางเข้ามาในอยุธยาและมีบทบาทสำคัญทั้งในการด้านการค้าและการเข้าไปมีส่วนร่วมทางการเมือง ข้อมูลการบันทึกของโปรตุเกสจึงย่อมจะสะท้อนให้เห็นการเข้าไปสู่อำนาจของรัฐและบริบทอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องได้ส่วนหนึ่ง

บทความนี้มีจุดประสงค์ที่จะประเมินคุณค่าเอกสารโปรตุเกส ๒ ฉบับแรกที่เกี่ยวข้องสยามในต้นคริสต์ศตวรรษที่ ๑๖ ซึ่งนับได้ว่าเป็นเอกสารที่มีเนื้อความร่วมสมัย โดยจะได้แปลเอกสารดังกล่าวออกเป็นภาษาไทยและชี้ให้เห็นประเด็นข้อมูลที่น่าสนใจที่สามารถนำไปศึกษาต่อได้ในอนาคต

๑.๑ สังเขปความสัมพันธ์สยาม-โปรตุเกสเบื้องต้น^๑

เมื่อโปรตุเกสเดินทางเข้ามายังเอเชียตะวันออกเฉียงใต้^๒ ในตอนต้นคริสต์ศตวรรษที่ ๑๖ อาณาจักรสยามเป็นดินแดนที่มีความสำคัญมากที่สุดใญ่ภูมิภาคนี้ พรหมแดนของอาณาจักรขยายไปทางด้านเหนือจรดเชียงใหม่ ส่วนทางใต้จรดคาบสมุทรมะละกา ซึ่งสอดคล้องตามรัฐต่างๆ ก็เป็นเมืองขึ้นของสยามทั้งสิ้น ในราวปลายคริสต์ศตวรรษที่ ๑๔ เจ้าเมืองมะละกาแข็งข้อกระทั่งทำให้สยามต้องยกกองกำลังลงไปปราบเสมอญ

^๑ ประเด็นเรื่องโปรตุเกสในอินเดียและในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มีผู้เขียนหนังสือและบทความมากมาย โปรดดู Sanjay Subrahmanyam, *The Portuguese Empire in Asia 1500 – 1700 : A Political and Economical History*, Yale : Longman, 1993 pp. 16 – 17., Center for the Portuguese Studies, *The Portuguese and Pacific*, International colloquium at Santa Barbara, University of California, 1995. Luís Filipe Thomaz, *De Ceuta à Timor*, Lisboa : Difel, 1998.

^๒ กองเรือโปรตุเกสเดินทางถึงเมืองกัว (Goa) ในอินเดียเมื่อราว ค.ศ. ๑๔๙๘ นำโดยวาซกู ดากามา (Vasco da Gama) ภายใต้การสนับสนุนของพระเจ้าดอง อินแพง อองริค (Dom Infante Henrique) หรือพระเจ้าเฮนรี นาวิกราช จากเมืองกัว วาซกู ดากามา ได้สั่งการให้กองเรือออกสำรวจน่านน้ำในภูมิภาคตะวันออกจนกระทั่งเดินทางมาถึงมะละกาในอีก ๒ ปีต่อมา

ข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับสยามคงได้รับการรวบรวมโดย รุย เดอ อาเรอาซุ (Rui de Araújo) ส่งไปรายงานยังอัลฟงซู ดือ อัลบูแควร์เกอ (Afonso de Albuquerque)^๓ รุย เดอ บริตู เป็นชาวโปรตุเกสที่ถูกจับเป็นตัวประกันที่มะละกาเมื่อ ค.ศ. ๑๕๐๙/ พ.ศ. ๒๐๕๒ จดหมายนี้แม้ว่าจะมีข้อความเพียงไม่กี่บรรทัดเกี่ยวกับสยาม แต่สิ่งที่สำคัญสำหรับโปรตุเกสก็คือได้ระบุว่าพระเจ้าแผ่นดินสยามกำลังทำสงครามกับมะละกา ซึ่งจะเป็นเหตุผลว่าเมื่อโปรตุเกสยึดมะละกาได้แล้ว ได้ตัดสินใจแจ้งข่าวนี้ให้ทางสยามทราบ

เมื่ออัลฟงซู ดือ อัลบูแควร์เกอ สามารถเข้ายึดมะละกาได้ในปี ค.ศ. ๑๕๑๐/ พ.ศ. ๒๐๕๓ ก็ไม่รอช้าที่จะสานสัมพันธ์ไมตรีกับสยาม เพราะคาดว่าสยามคงจะเป็นพันธมิตรร่วมรบ และเป็นแหล่งเสบียงอาหารสำหรับโปรตุเกสได้ ดังนั้นทูตโปรตุเกสจึงเดินทางจากมะละกาไปยังอยุธยาทันที ก่อนที่การยึดเมืองมะละกาจะเรียบร้อยเสร็จสิ้นเสียอีก

ทูตโปรตุเกสที่กล่าวถึงก็คือ ดูอาร์เต้ เฟอเนซ (Duarte Fernandes) ซึ่งได้รับการต้อนรับอย่างดีจากราชสำนักสยามในรัชกาลสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ (ครองราชย์ระหว่าง ค.ศ. ๑๔๙๑/ พ.ศ. ๒๐๓๔ – ค.ศ. ๑๕๒๙/ พ.ศ. ๒๐๗๒) พระองค์ได้รับรายงานการเข้ายึดมะละกา และการเดินทางมาถึงของโปรตุเกส ทรงรับการถวายสาส์นและเครื่องบรรณาการที่อัลฟงซู ดือ อัลบูแควร์เกอ จัดส่งมาพร้อมคณะทูต ซึ่งอุปราชโปรตุเกสคงแสดงความปรารถนาในการเจริญสัมพันธไมตรีและการค้ากับสยาม และอาจมีการเสนอที่จะแลกเปลี่ยนความช่วยเหลือทางการทหารให้กับราชสำนักอยุธยาด้วย

^๓ อัลฟงซู ดือ อัลบูแควร์ (Afonso de Albuquerque) เป็นอุปราชโปรตุเกสคนที่ ๒ ประจำเมืองกัว (Goa) โดยสามารถเข้ายึดกัวได้ในราว ค.ศ. ๑๕๑๐ จากนั้นเมื่อ ดีโอโก โลปีซ ดือ ซีอ เซอไกร่า (Diogo Lopes de Sequeira) พร้อมทั้งทหารโปรตุเกส เข้าตั้งมั่นที่มะละกา แต่ยังคงมีการขัดขวางจากสุลต่านมะละกา อัลฟงซู ดือ อัลบูแควร์เกอ จึงสั่งให้โจมตีเมืองมะละกา และสามารถเข้ายึดเมืองได้ในวันที่ ๒๔ สิงหาคม ค.ศ. ๑๕๑๑

สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ คงจะพอพระราชหฤทัยเป็นอย่างยิ่ง ทั้งจากสาส์นของอัลฟงซู คือ อัลบูแกร์เกอ และจากข้อมูลต่างๆ ที่ทรงได้รับ จึงทรงส่งราชทูตสยามให้เดินทางไปยังมะละกาเพื่อกระชับความสัมพันธ์กับโปรตุเกสให้แน่นแฟ้นยิ่งขึ้น

เมื่อ Duarte Fernandes และคณะทูตสยามเดินทางถึงมะละกาก็เป็นเวลาโปรตุเกสเข้ายึดครองเมืองได้เป็นที่เรียบร้อยแล้ว อัลฟงซู คือ อัลบูแกร์เกอได้ต้อนรับด้วยมิตรไมตรียิ่ง คณะทูตได้มอบพระราชสาส์นฉบับหนึ่งให้อัลฟงซู คือ อัลบูแกร์เกอ และอีกฉบับหนึ่งสำหรับทูลเกล้าฯ ถวายพระเจ้าแผ่นดินโปรตุเกส^๔ โดยพระเจ้าแผ่นดินสยามทรงปรารถนาที่จะเจริญสัมพันธไมตรีกับโปรตุเกส และจะพระราชทานความช่วยเหลือในรูปแบบต่างๆ ตามแต่ที่โปรตุเกสต้องการ

ครั้นอัลฟงซู คือ อัลบูแกร์เกอ เห็นประโยชน์ที่จะสร้างไมตรีกับสยาม ในปีรุ่งขึ้นจึงส่งคณะทูตโปรตุเกสชุดที่ ๒ นำโดยอันโตนิโย มิรันดา คือ อาเซเวดู (António Miranda de Azevedo) และชาวโปรตุเกสอีก ๗ คนไปยังอยุธยา คราวนี้สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ ทรงให้การต้อนรับอย่างดีเช่นคราวแรก คณะทูตโปรตุเกสได้ทูลเกล้าฯ ถวายสาส์นของอัลฟงซู คือ อัลบูแกร์เกอ ซึ่งแสดงความต้องการเป็นมิตรและค้าขายกับสยาม รวมทั้งเสนอความช่วยเหลือด้านกองกำลังทหาร

ไมตรีที่โปรตุเกสหยิบยื่นให้ในครั้งนี้นี้ คงจะทำให้สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ ทรงดีพระทัยไม่น้อย เพราะสถานการณ์ทางการเมืองการสงครามสู้รบขยายดินแดนในขณะนั้นได้เกิดขึ้นมาแล้วเมื่อราว ๒ ศตวรรษก่อน สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ ทรงเข้าพระราชหฤทัยดีและทรงต้องการความช่วยเหลือทางการเมืองการทหารอย่างเร่งด่วน เพราะว่าประเทศคู่สงครามนั้นก็ได้แสดงความเข้มแข็งในทางการเมืองการรบมากขึ้นกว่าเดิม ดังนั้นการมีพันธมิตรร่วมรบดังเช่นโปรตุเกส ซึ่งมีความรู้ด้านสรรพาวุธสมัยใหม่ อันเป็นสิ่งที่ทันสมัยในภูมิภาคนี้ จึงย่อมเป็นสิ่งสำคัญยิ่ง สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ ไม่ทรงปฏิเสธข้อเสนองานของโปรตุเกส และทรงส่งคณะทูตสยามกลับไปพร้อมกับอันโตนิโย มิรันดา คือ อาเซเวดู ในปี ค.ศ. ๑๕๑๓/

^๔ ขณะนั้นคือ พระเจ้าดอง มานุเอล ที่ ๑ (Dom Manuel I) ครองราชย์ระหว่าง ปี ค.ศ. ๑๔๙๕ - ๑๕๒๑

พ.ศ. ๒๐๕๖ พร้อมกันนั้นก็ทรงเริ่มทำการค้าโดยทรงส่งเรือสำเภาบรทุก ชาวสารไปขายยังเมืองมะละกา

ณ ที่นั้น รุย เดอ บริตู ปาตาลิง (Rui de Brito Patalim) เจ้าเมืองมะละกา คนใหม่ให้การต้อนรับคณะทูต โดยการยิงสลุตตามป้อมรอบเมือง คณะราชทูต ต่างประจักษ์ในแสนยานุภาพของโปรตุเกสและเดินทางกลับไปยังอยุธยาด้วยความพึงพอใจที่ได้สานไมตรีกับโปรตุเกสในครั้งนี้

รุย เดอ บริตู พยายามดำเนินกิจกรรมทางการค้ากับสยามในทันที ด้วยความหวังอย่างเต็มเปี่ยมว่าการค้ากับอยุธยาคงจะประสบความสำเร็จมาก โดยขั้นแรกได้จัดส่งเรือ ๓ ลำเพื่อค้าขายกับสยาม แต่ต่อมาโปรตุเกสก็ตระหนักว่า ผลกำไรที่คาดว่าจะได้รับกลับไม่เป็นไปตามแผนการที่คาดไว้ เพราะสินค้าที่ซื้อหาได้ในสยาม อาทิ กายาน ไม้กฤษณา งาช้าง ดีบุกและข้าว กลับไม่เพียงพอตามความคาดหวัง โปรตุเกสจึงหันไปสนใจการค้าเครื่องเทศระหว่างภูมิภาคมากกว่า นอกจากนี้ในปี ค.ศ. ๑๕๑๒/ พ.ศ. ๒๐๕๕ โปรตุเกสได้สถาปนาความสัมพันธ์กับ อาณาจักรพะโคอีกทางหนึ่ง ยิ่งเป็นตัวกันความสำคัญของการค้าข้าวระหว่าง สยามกับมะละกามากขึ้น เพราะข้าวจากพะโคสามารถขนส่งไปยังมะละกาได้เร็วกว่าและในราคาที่ถูกลงกว่าสยามมาก เมื่อโลปู โซอารีซ ดือ อัลแบร์กาเรีย (Lopo Soares de Albergaria) เข้ารับตำแหน่งแทนอัลฟงซู ดือ อัลบูแกร์เกอในตำแหน่ง อุปราชเมืองกัว^๕ ได้ปรับเปลี่ยนนโยบายการค้าในภูมิภาคโดยเปิดโอกาสให้บริษัท การค้าเอกชนโปรตุเกสสามารถทำการค้ากับตะวันออกได้อย่างเสรี

ทว่าต่อมาผู้ปกครองโปรตุเกสต่างผิดหวังกับความสำคัญทางการเมือง และอำนาจของสยาม เพราะในราว ค.ศ. ๑๕๒๕ – ๑๕๓๐/ พ.ศ. ๒๐๖๘ – ๒๐๗/๓ โปรตุเกสตระหนักว่าสยามมิใช่มหาอำนาจหลักในภูมิภาคนี้ อาณาจักรอื่น เช่น พะโค ล้านช้างก็มีอำนาจมากขึ้นในภูมิภาคเช่นกัน โปรตุเกสจึงไม่มีใครให้ความสนใจ

^๕ อัลฟงซู ดือ อัลบูแกร์เกอ ดำรงตำแหน่งอุปราชเมืองกัวอยู่จน ค.ศ. ๑๕๑๕/ พ.ศ. ๒๐๕๘ จากนั้น โลปู โซอารีซ ดือ อัลแบร์กาเรีย ได้เข้ารับตำแหน่งสืบแทน ซึ่งได้เปลี่ยนนโยบายการค้าของโปรตุเกสให้เป็นแบบเสรีมากขึ้น จึงมีส่วนเชื้อให้พ่อค้ารายย่อยและพ่อค้าเอกชน ตลอดจนขุนนางโปรตุเกสที่อยู่ในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ สามารถทำการค้าได้อย่างเสรี

อยุธยามากเท่ากับเมื่อเริ่มแรกและพยายามสร้างสัมพันธกับอาณาจักรในคาบสมุทร เช่น ปัตตานี (Patane) และเคดาห์ (Kedah) เพราะแห่งแรกมีความสำคัญในฐานะ เมืองท่ากับจีน ส่วนเคดาห์นั้นเป็นแหล่งปลูกพริกไทยที่มีคุณภาพ

สำหรับอาณาจักรพะโค่นั้นนับว่าเป็นแหล่งเสบียงอาหารที่สมบูรณ์ของ มะละกา ดังนั้นเมื่อพะโคะตกทัพเข้ามารบกับอยุธยา โปรตุเกสจึงนิ่งเฉยและไม่ได้ แสดงท่าทีที่จะปฏิบัติตามข้อตกลงที่ทูตโปรตุเกสทั้งสองครั้งได้ให้ไว้ ทั้งพยายามที่จะ บังคับให้ชาวโปรตุเกสในอยุธยาเดินทางออกจากอาณาจักรด้วย

นโยบายดังกล่าวของโปรตุเกสดูจะมีน้ำหนักเพียงพอ เพราะต่อมาในปี ค.ศ. ๑๕๖๙/ พ.ศ. ๒๑๑๒ อาณาจักรอยุธยา ก็ตกอยู่ในอำนาจของพม่า เมื่อ สมเด็จพระนเรศวรทรงประกาศอิสรภาพในปี ค.ศ. ๑๕๙๐/ พ.ศ. ๒๑๓๓ นั้น โปรตุเกสดูจะไม่ค่อยเข้าใจความเปลี่ยนแปลงครั้งนี้ กอปรกับระยะเวลานั้น โปรตุเกสยังคงติดต่อกับพะโคอยู่ กระทั่งปลายคริสต์ศตวรรษที่ ๑๖ จึงมีการ แลกเปลี่ยนคณะทูตจากราชสำนักของสมเด็จพระนเรศวรกับกัปตันเมืองมะละกา คือ ฟรานซิสกู ดา ซิลวา ดือ เมเนซีส (Francisco da Silva de Menezes) และ มาติง อาฟงซู ดือ โซซา (Martim Afonso de Sousa) ซึ่งความสัมพันธ์ครั้งนี้กลับ ไม่เกิดประโยชน์ใดใดทั้งสิ้น ท้ายที่สุดโปรตุเกสจึงไม่ได้ให้ความสนใจที่จะติดต่อกับ สยามและก็เป็นเวลาที่ชาวยุโรปชาติอื่นเริ่มเดินทางเข้ามาในภูมิภาคนี้มากขึ้นด้วย

๑.๒ ความสำคัญของเอกสารโปรตุเกส ๒ ฉบับแรกที่เกี่ยวข้องสยาม

อาจนับได้ว่านักประวัติศาสตร์ไทยไม่ได้ให้ความสำคัญกับเอกสาร โปรตุเกสมากเท่าที่ควร เพราะเอกสารเหล่านี้มีจำนวนน้อยประการหนึ่ง อาจจะ เข้าถึงได้ยากประการหนึ่ง และประการสำคัญคือไม่มีผู้รู้ภาษาโปรตุเกสเพียงพอ ในการศึกษาวิเคราะห์ในฐานะเอกสารชั้นต้นทางประวัติศาสตร์อยุธยา เอกสาร โปรตุเกสบางฉบับเท่านั้นที่เป็นที่รู้จักกันดี เช่น บันทึกรายของดูอาร์เต้ บาร์โบซา (Duarte Barbosa) ของโตเม่ ปีร์ส (Tomé Pires) หรือของ ฟือนาว เมนดีซ ปินตู (Fernao Mendes Pinto) เป็นต้น แต่ก็ยังปรากฏเอกสารสำคัญที่เกี่ยวข้องกับ ประวัติศาสตร์อยุธยาอีกจำนวนหนึ่งด้วย ดังที่จะได้นำเสนอเป็นตัวอย่าง ๒ ฉบับ

ซึ่งเป็นบันทึกของโปรตุเกสที่กล่าวถึงการเริ่มความสัมพันธ์กับอาณาจักรสยาม คือ

๑. เอกสารจดหมายของรุย ดือ อาเรอาซู (Rui de Araújo) ถึงอัลฟงโซ ดือ อัลบูแควร์เกอ (Afonso de Albuquerque) ลงวันที่ ๖ กุมภาพันธ์ ค.ศ. ๑๕๑๐/ พ.ศ. ๒๐๕๓ เขียนที่มะละกา
๒. คำสั่งของ อัลฟงโซ ดือ อัลบูแควร์เกอ (Afonso de Albuquerque) ถึง อันโตนิโย มิรันดา ดือ อาเซเวดู ที่จะเดินทางไปสยาม ปี ค.ศ. ๑๕๑๒/ พ.ศ. ๒๐๕๕

๑. เอกสารจดหมายของรุย ดือ อาเรอาซู (Rui de Araújo) ถึงอัลฟงโซ ดือ อัลบูแควร์เกอ (Afonso de Albuquerque) ลงวันที่ ๖ กุมภาพันธ์ ค.ศ. ๑๕๑๐/ พ.ศ. ๒๐๕๓ เขียนที่มะละกา

เอกสารฉบับนี้ถือได้ว่าเป็นเอกสารโปรตุเกสฉบับแรกที่เกี่ยวข้องกับสยาม ปัจจุบันไม่ปรากฏต้นฉบับของเอกสารแล้ว เพราะว่าเอกสารส่วนใหญ่ที่เกี่ยวข้องกับการเดินเรือในสมัยคริสต์ศตวรรษที่ ๑๖ และ ๑๗ นั้นได้สูญหายไปหมดเมื่อคราวเกิดแผ่นดินไหวครั้งใหญ่ที่ลิสบอนเมื่อปี ค.ศ. ๑๗๕๕/ พ.ศ. ๒๒๙๘ แต่เอกสารฉบับนี้ได้รับการพิมพ์ครั้งแรกเมื่อปี ค.ศ. ๑๘๙๒/ พ.ศ. ๒๔๓๕ ในหนังสือ “เอกสารบางฉบับที่หอจดหมายเหตุแห่งชาติตอร์ ดือ ตอมบู ที่เกี่ยวกับการเดินเรือและการยึดครองของโปรตุเกส”^๖ และตีพิมพ์ซ้ำอีกครั้งในหนังสือจดหมายของอัลฟงโซ ดือ อัลบูแควร์เกอ เมื่อปี ค.ศ. ๑๙๐๓^๗/ พ.ศ. ๒๔๔๖ นับว่าเป็นการให้ข้อมูลเบื้องต้นกับโปรตุเกสเกี่ยวกับอาณาจักรแห่งหนึ่งในโพ้นทะเล

รุย ดือ อาเรอาซู เป็นชาวโปรตุเกสที่เดินทางมาในตะวันออกไกล อาจพร้อมไปกับกองเรือของอัลฟงโซ ดือ อัลบูแควร์เกอ ที่ออกจากโปรตุเกสเมื่อราวปลาย

^๖ Alguns Documentos do Arquivo Nacional da Torre do Tombo ; acerca das Navegações e Conquista Portuguezas, Lisboa, 1892, pp. 220 – 221.

^๗ Cartas de Afonso de Albuquerque, segunda de documentos que as elucidam Academia Real das Sciencias de Lisboa, Tomo 3, Lisboa, 1903 p. 6.

๑๘๒ เอกสารโปรตุเกส

ค.ศ. ๑๕ และเข้ายึดครองเมืองกัวของอินเดีย แต่รู้ย ดือ อาเราชู คงเดินทางต่อมายังมะละกาและถูกจับเป็นเชลยในที่สุด ช่วงเวลานี้เองที่รุษเขียนจดหมายรายงานสถานที่ต่างๆ ไปให้อัลฟงซูทราบเพื่อเป็นแนวทางในการตัดสินใจติดต่อด้านการค้าและการยุทธ์ ในประเทศไทย เอกสารฉบับนี้เคยแปลเป็นภาษาไทยเพื่อตีพิมพ์รวมในหนังสือเรื่อง ๔๗๐ ปีสัมพันธ์ไมตรีระหว่างไทยกับโปรตุเกส^{๔๔} โดยได้แปลเฉพาะบางส่วน

๒. คำสั่งของ อัลฟงซู ดือ อัลบูแควร์เกอ (Afonso de Albuquerque) ถึง อันโตนิโย มิรันดา ดือ อาเซเวดู (António Miranda de Azevedo) ที่จะเดินทางไปสยาม ปี ค.ศ. ๑๕๑๒/ พ.ศ. ๒๐๕๕

อันโตนิโย มิรันดา ดือ อาเซเวดู เป็นผู้แทนของอัลฟงซู ดือ อัลบูแควร์เกอ ที่ประจำอยู่ที่มะละกา สันนิษฐานว่าเป็นกลุ่มชาวโปรตุเกสที่ออกเดินทางมาจากโปรตุเกสในระบอบรัฐอินเดีย^{๔๕} (Estado da Índia) และเป็นกลุ่มผู้ที่มีความสามารถในการค้า ซึ่งในแนวนโยบายของโปรตุเกสที่ส่งคนออกเดินทางมาพร้อมกับกองเรือนั้นจะคัดเลือกผู้ดีมีตระกูล (Fidalgos) ให้เดินทางเข้ามาร่วมด้วย ชาวโปรตุเกสกลุ่มนี้ถือว่าเป็นผู้มีความรู้และเรียนรู้เทคนิคในการเก็บเกี่ยวข้อมูลเพื่อการค้าให้กับราชสำนัก

เมื่ออัลฟงซู ดือ อัลบูแควร์เกอ ต้องการที่จะสร้างไมตรีกับราชสำนักสยามและแจ้งให้ทางสยามทราบว่าโปรตุเกสได้เข้ามายึดครองมะละกา จึงส่งมิรันดาเป็นผู้แทนพร้อมด้วยชาวโปรตุเกสอีกจำนวนหนึ่งเดินทางไปสยามในปี ค.ศ. ๑๕๑๒/ พ.ศ. ๒๐๕๕ คณะทูตชุดนี้นอกจากจะถือสาส์นของอัลฟงซูไปแล้ว ยังมีเครื่องบรรณาการจำนวนหนึ่งไปถวายสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ แห่งกรุงศรีอยุธยาด้วย ซึ่งนับได้ว่าเป็นการรับรองคณะทูตจากตะวันตกเป็นครั้งแรกใน

^{๔๔} ๔๗๐ ปีสัมพันธ์ไมตรีระหว่างไทยกับโปรตุเกส, แปลโดยสินจง สุวรรณโกติน, กรุงเทพฯ : กรมวิชาการ, ๒๕๓๑ หน้า ๖๓ – ๖๔.

^{๔๕} รัฐแบบอินเดีย เป็นนโยบายสำคัญและเป็นเอกลักษณ์เฉพาะของโปรตุเกสเมื่อต้องการเดินทางมายังโลกตะวันออกคือการแสวงหาชาวคริสต์และการหาเครื่องเทศ อีกประการหนึ่งคือการให้แต่งงานกับชาวพื้นเมือง และมีลูกหลานสืบมาเป็นกลุ่มลูกครึ่ง (Metizos)

ประวัติศาสตร์อยุธยา และบันทึกคำสั่งนี้คงจะต้องเรียบเรียงขึ้นในก่อนปี ค.ศ. ๑๕๑๒ เพื่อใช้เป็นข้อปฏิบัติการกิจในครั้งนั้น

เอกสารคำสั่งของอัลฟงซู ดือ อัลบูแกร์เกอ ถึงอันโตนิโย มิรันดา ดือ อาเซเวดู นี้รวมพิมพ์ในชุดเอกสารว่าด้วยอัลฟงซู ดือ อัลบูแกร์เกอ เมื่อปี ค.ศ. ๑๙๒๓^{๑๐}/ พ.ศ. ๒๔๖๖ โดยมีเรื่องราวที่ว่าด้วยสยามอยู่ในหนังสือภาคที่ ๓ บทที่ ๓๕ และ ๓๖

โดยสรุปแล้วจะเห็นได้ว่าเอกสารโปรตุเกสมีความสำคัญอย่างยิ่งในฐานะเอกสารชั้นต้นร่วมสมัยซึ่งจะให้ข้อมูลต่างๆ ที่ไม่ปรากฏในเอกสารไทย มีข้อมูลที่เน้นย้ำให้เห็นสถานภาพของมะละกาที่กำลังมีสงครามกับสยามอยู่ และที่สำคัญคือเป็นเอกสารยืนยันการรับราชทูตต่างชาติครั้งแรกในประวัติศาสตร์อยุธยาด้วย

๑.๓ สถานภาพความรู้

ในการสำรวจสถานภาพความรู้ของเอกสารโปรตุเกสเกี่ยวกับอยุธยา โดยเฉพาะอย่างยิ่งการศึกษาเอกสารโปรตุเกส ๒ ฉบับนี้ พบว่ามีการแปลเอกสารบางส่วนในหนังสือ ๔๗๐ ปี ความสัมพันธ์ไทย – โปรตุเกส ซึ่งเป็นหนังสือที่กรมศิลปากรได้จัดพิมพ์เป็นที่ระลึกในโอกาสครบรอบความสัมพันธ์เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๒๕^{๑๑} ในบทความของลุยส์ ดือ มาตุส (Luís de Matos) เรื่องเอกสารโปรตุเกสชุดแรกเกี่ยวกับสยามได้คัดเลือกเอกสารของรุยไว้เป็นเอกสารชิ้นแรกของโปรตุเกสที่ว่าด้วยสยาม และได้คัดลอกเนื้อหาส่วนหนึ่งของบันทึกคำสั่งถึงอันโตนิโย มิรันดา ดือ อาเซเวดู เพื่อแนะนำว่าเป็นเอกสารสำคัญชิ้นที่ ๒ นอกจากในเอกสารทางการของกรมศิลปากรแล้ว ยังไม่ปรากฏการศึกษาหรือนำเอกสารทั้ง ๒ ฉบับนี้ในที่ใดอีก

^{๑๐} Brás de Albuquerque, *Comentários do Grande Afonso de Albuquerque*, Parte 3, Coimbra : Biblioteca da Expansão Portuguesa, 1923, cap. 35, cap. 36 pp. 24 – 27.

^{๑๑} Antonio da Silva Rego, Luis de Matos, Alberto Iria and Hélder de Mendonça e Cunha, *Thailand and Portugal 470 Years of Friendship*, Lisbonne : Calouste Gulbenkian Foundation, 1982.

จนกระทั่งปี พ.ศ. ๒๕๓๔ Maria da Conceição Flores ได้เสนอวิทยานิพนธ์เรื่อง *Os Portugueses e o Sião no século XVI*^{๑๒} (ชาวโปรตุเกสและสยามสมัยคริสต์ศตวรรษที่ ๑๖) ซึ่งเป็นการศึกษาและประมวลความสัมพันธ์ระหว่างโปรตุเกส – อยุธยา ผ่านเอกสารโปรตุเกสอีกครั้ง Maria ได้ใช้เอกสารชั้นต้นต่างๆ ที่เก็บในหอจดหมายเหตุแห่งชาติ และที่หอสมุดแห่งชาติกรุงลิสบอน ทั้งได้คัดลอกส่วนหนึ่งของจดหมายของรุย ดือ อาเรอาซู ประกอบในบทที่ ๑ ที่ว่าด้วยการเริ่มต้นความสัมพันธ์ แต่ก็ไม่ได้แสดงสาระวิพากษ์หรือสารัตถะวิพากษ์เอกสาร ส่วนเอกสารคำสั่งถึงอันโตนิโย มิรันดา ดือ อาเซเวดูนั้นยังไม่ปรากฏว่ามีแห่งใดศึกษาไว้ อนึ่ง วิทยานิพนธ์ของ Maria นี้ได้รับการแปลเป็นภาษาไทยแล้วโดยมธุรส ศุภผล^{๑๓} แต่เป็นที่น่าสังเกตว่าผู้แปลยังไม่ได้ศึกษาบริบททางประวัติศาสตร์ จึงทำให้เกิดการแปลที่คลาดเคลื่อน เช่น แปลคำว่าซุนดา (Çunda) เป็นสินธุ เป็นต้น

๒. สารัตถวิพากษ์ (Content Analysis)

๒.๑ ข้อมูลเกี่ยวกับมะละกา อยุธยา

มะละกาเป็นเมืองท่าการค้าที่สำคัญในภูมิภาคนับตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ ๑๔ โดยเริ่มพัฒนาขึ้นจากชุมชนเล็กๆ บริเวณชายฝั่ง และกลายเป็นเมืองท่าศูนย์กลางการแลกเปลี่ยนสินค้าของบรรดาพ่อค้าที่เดินทางผ่านโลกตะวันออกและตะวันตก ที่ค้าขายเครื่องเทศและของป่า ด้วยลักษณะการเป็นเมืองที่ต้องขึ้นอยู่กับบริบททางการเมืองการค้า ทำให้มะละกาต้องยอมรับในอำนาจของรัฐที่มีอำนาจเหนือกว่า เช่น สยาม พะโค ชวา หรือแม้แต่กับจีน รวมทั้งการยอมรับ

^{๑๒} Maria da Conceição Flores, *Os Portugueses e o Sião no século XVI*, Lisbon : Imprensa Nacional – Casa da Moeda, 1991.

^{๑๓} ชาวโปรตุเกสและสยามสมัยคริสต์ศตวรรษที่ ๑๖ แปลโดยมธุรส ศุภผล, กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ออร์คิด, ๒๕๔๓/

อำนาจในเชิงวัฒนธรรมศาสนาอิสลามเพื่อให้การค้ากับโลกมุสลิมเป็นไปอย่างราบรื่นขึ้นด้วย^{๑๔}

ชื่อของเมืองมะละกาที่ปรากฏในเอกสารประวัติศาสตร์ไทยนั้นอาจเก่าขึ้นไปถึงข้อความในพระราชพงศาวดารช่วงรัชกาลสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ (พระเจ้าอู่ทอง) ดังที่ปรากฏในพระราชพงศาวดารกรุงสยาม ฉบับปริศนาลึกเขียนว่าหลังจากที่สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ เสด็จขึ้นครองราชย์แล้ว พญาประเทศราชเมืองขึ้นทั้ง ๑๖ เมืองอันรวมเมืองมะละกาอยู่ด้วยนั้น ได้ส่งเครื่องบรรณาการมาถวาย^{๑๕} พงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐเพิ่มเติมข้อมูลต่อไปว่าในรัชกาลสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ศักราช ๘๑๓ ใกล้เคียงตรงกับพ.ศ. ๑๙๙๘ “แต่งทัพให้ไปเอาเมืองมลากา”^{๑๖} หมายความว่าสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถทรงแต่งทัพหลวงลงไปสู้รบกับมะละกา เพื่อแย่งชิงดินแดนนี้ไว้ แต่อาจไม่ประสบความสำเร็จนัก เพราะการต่อสู้คงกินระยะเวลานานดังที่ปรากฏในเอกสารของรุษ คือ อาเราชูว่าในช่วงทศวรรษแรกของคริสต์ศตวรรษที่ ๑๖ อยุธยาก็ยังคงติดพันสงครามกับมะละกาอยู่ อย่างไรก็ตามเป็นที่น่าสังเกตว่าความในพระราชพงศาวดารช่วงสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ กลับไม่ปรากฏเนื้อหาหรือข้อมูลที่บ่งว่าอยุธยาได้ต้อนรับคณะทูตโปรตุเกส หรือแม้แต่มีสงครามกับมะละกาแต่อย่างใดเลย

ในเอกสารของรุษ ยังแสดงให้เห็นว่าความสัมพันธ์ของรัฐในดินแดนสุวรรณภูมิโบราณยังเป็นความสัมพันธ์ในรูปแบบของการแต่งงานกัน ดังที่รุษอธิบายไว้ว่าพระธิดาของพระเจ้าแผ่นดินแห่งปะหังกำลังจะอภิเษกกับพระโอรสของพระเจ้าแผ่นดินมะละกา อันเป็นการรวมแผ่นดินเพื่อประโยชน์ในการจัดการกิจกรรมทางเศรษฐกิจและการสงครามต่อต้านอำนาจอื่น เพราะทั้งปะหังและ

^{๑๔} F.J. Moorhead, *A History of Malaya and her neighbours*, vol. 1, London : Longmans, Green and Co, 1957 chap. X – XI.

^{๑๕} David K. Wyatt (ed.), *Chronicle of the Kingdom of Ayutthaya : The British Museum Version*, The Center for East Asian Cultural Studies for UNESCO, 1999 p. 17.

^{๑๖} กรมศิลปากร, *ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษก เล่ม ๑*, กรุงเทพฯ O : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๔๒ หน้า ๒๑๕

มะละกาต่างก็เป็นดินแดนที่มีความเหมาะสมในเรื่องของที่ตั้งเพื่อการค้ามากกว่า ทั้งเป็นอิสระจากอำนาจของอยุธยาที่อยู่ไกลออกไปถึงราว ๘๐ ลิเออร์หรือราว ๔๔๐ กิโลเมตร หากว่าเป็นระยะทางทางทะเล แม้ว่าในพระราชพงศาวดารจะระบุเหตุการณ์ในช่วงรัชกาลสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถที่ทรงยกทัพไปมะละกาเพียงครั้งเดียวก็ตาม แต่ก็น่าเชื่อได้ว่าในรัชกาลต่อมานั้นยังคงมีกองทัพอยุธยาอีกหลายครั้งลงไปตีเมืองมะละกาด้วย จนกระทั่งเมื่อทราบข่าวโปรตุเกสได้เข้ายึดเมืองแล้วใน ค.ศ. ๑๕๑๑/ พ.ศ. ๒๐๕๔ ก็อาจทำให้อยุธยาเริ่มปล่อยอำนาจการควบคุมมะละกาให้เป็นอิสระมากขึ้น

ในโอกาสที่ดูอาร์เต้ เฟอนันดีซ เข้าเฝ้าสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ ก็เป็นโอกาสที่พระเจ้ากรุงสยามจะได้สอบถามความจริงเรื่องราวที่เกิดขึ้นที่มะละกา จึงปรากฏความในบันทึกของอันโตนิโยว่าพระเจ้าแผ่นดินอยุธยามีพระราชปฏิสันถารเรื่องมะละกาว่าเป็นอย่างไร และในพระราชสาส์นที่ทรงส่งไปถวายพระเจ้าแผ่นดินโปรตุเกส ก็ยังยืนยันว่าสยามมีความยินดีที่โปรตุเกสเข้ามาจัดการมะละกาให้มีความเรียบร้อยมากขึ้น เพราะกลุ่มแขกมัวร์ได้ยกกองกำลังเข้าโจมตีมะละกาอยู่เสมอ แต่เหตุผลที่โปรตุเกสเข้ามายังมะละกานั้นมิใช่เพียงประเด็นทางการเมืองเท่านั้น แต่เป็นเพราะโปรตุเกสเห็นว่าแขกมัวร์ได้ฆ่าคนของราชสำนักโปรตุเกสลงไปมาก และบางคนก็ถูกจับเป็นตัวประกันด้วย

๒.๒ เมืองสำคัญที่ปรากฏในเอกสารโปรตุเกส

แม้ว่าโปรตุเกสจะมีความชำนาญในการเดินเรือระยะไกลมากขึ้น จนสามารถเดินทางข้ามมหาสมุทรมายังภูมิภาคตะวันออกได้ก็ตาม แต่ก็เป็นที่น่าสังเกตว่าโปรตุเกสยังให้ความสนใจในเรื่องเมืองชายฝั่งมากกว่าเมืองที่อยู่ในภาคพื้นทวีป เหตุผลประการสำคัญคือ เมืองชายฝั่งเหล่านี้เป็นเมืองที่โปรตุเกสใช้เป็นฐานสำหรับการสถาปนารัฐแบบอินเดียขึ้น ในขณะที่เมืองในภาคพื้นทวีปนั้นเป็นเมืองสำหรับเก็บเกี่ยวผลประโยชน์เพื่อการค้า ในเอกสารโปรตุเกสทั้ง ๒ ฉบับระบุชื่อเมืองท่าชายฝั่งหลายเมืองที่มีความสำคัญในช่วงระยะเวลานั้นจนสืบมาอีกหลายศตวรรษ เช่น ปะหัง ตะนาวศรี ตรัง และสวี เป็นต้น

รัฐปะหัง (pão) ปรากฏคำอธิบายในเอกสารภาษาฝรั่งเศสเล่มหนึ่งคือ Description générale de l'Asie พิมพ์เมื่อ ค.ศ. ๑๖๖๐/ พ.ศ. ๒๒๐๓ ให้รายละเอียดทางภูมิศาสตร์ของรัฐที่ชื่อว่า Royaume de Pan ไว้ดังนี้ “รัฐพัน หรือที่เรียกตามทีโปรตุเกสเรียกว่า Paon หรือที่ชาติอื่นๆ เรียกว่า Phaon ด้วยเหตุที่พวกโมฮัมหมัดไม่ออกเสียงตัว p เมือง Pan นี้ตั้งอยู่ราว ๓๐ ลีเออร์นับจากปลายแหลมสุดของสิงคโปร์ (Sinosura) ไปทางเหนือ สูงขึ้นไปราว ๓ องศาเหนือ อาณาจักรนี้มีอาณาเขตต่อกับรัฐปัตตานีทางเหนือ และใกล้เคียงกับยะโฮร์ และช่องแคบมะละกา พรรณไม้ที่มีชื่อคือ ไม้กฤษณา ไม้ฝาง ซึ่งเชื่อกันในแถบประเทศนี้ว่ามีค่าเช่นเดียวกับพรรณไม้ Calamba^{๑๗} นอกจากนี้ยังมี Canfre ซึ่งก็มีคุณภาพไม้ดีไปกว่าที่เกาะบอร์เนียว มีทองคำ พรรณสัตว์ต่างๆ หญ้าฝรั่น ที่คล้ายกับที่บราซิล มีเพชรและหินมีค่าอีกมาก พระเจ้าแผ่นดินของเมืองนี้เป็นประเทศราชของพระเจ้าแผ่นดินสยาม หากเมื่ออัลฟงซู คือ อัลบูแกร์เกอเข้ายึดมะละกาได้แล้ว ก็ส่งคณะทูตเข้าไปและเพื่อตกลงในสัญญาที่จะเป็นเมืองขึ้น ประชาชนส่วนใหญ่เป็นมุสลิม ดังนั้นจึงเป็นการยากที่จะเปลี่ยนศาสนา”^{๑๘}

ตะนาวศรี ตรัง และสะหวิ ล้วนเป็นเมืองท่าการค้าที่มีความสำคัญทางฝั่งทะเลอันดามันและฝั่งอ่าวไทย ข้อมูลจากบันทึกของอันโตนิโยที่ว่า “อาณาจักรสยามนี้มีช่วงที่แคบมากที่ชาวจีนมักจะใช้แล่นเรือ มีเมืองท่าสองสามแห่ง และจะใช้เวลาเดินทางราว ๑๐ วันจึงจะถึงชายฝั่งเมืองตะนาวศรี (Tanaçarim) ชายฝั่งเมืองตรัง (Tararque) และสวิ (Savião) จนจรดชายทะเลที่สุมาตรา แต่ก็ยังมีเมืองท่าและเมืองอื่นๆ ที่มีผู้คนมากมายอีกหลายแห่ง” ทำให้เห็นภาพการค้าระหว่างดินแดนคอคอดกระ เพราะเมืองตะนาวศรีเป็นเมืองท่าการค้าสำคัญในทะเลอันดามันที่พ่อค้าอินเดียและแขกจากตะวันออกกลางจะเดินทางมาพักแลกเปลี่ยนและขนถ่ายสินค้า ก่อนที่จะกระจายสินค้าเข้าไปยังภาคพื้นทวีปหรือนำสินค้าลงเรือเพื่อขายทอดที่ตลาดอื่นๆ ต่อไปอีก เมืองสวิ (Savião) ซึ่งปัจจุบันน่าจะคืออำเภอสวี่ในจังหวัดชุมพรเป็นเมืองท่าริมอ่าวไทย ซึ่งจะใช้เวลาเดินทางบกจากตะนาวศรีมาถึงสวี่ประมาณ ๑ สัปดาห์ ก่อนที่จะลงเรือเลาะชายฝั่งหรือตัดตรง

^{๑๗} อาจจะหมายถึงไม้กะลัมพัก ซึ่งเป็นสินค้าของป่าของอยุธยา

^{๑๘} Pierre Davity, *Description Générale de l'Asie*, Paris, 1660 pp. 759 – 760.

เข้าไปยังอยุธยา ส่วนตรัง (Tarangue) เป็นเมืองท่าที่มีแหล่งแร่ธาตุมากและเป็นเมืองที่ไม่ไกลจากแถบเกาะสุมาตรามากนัก จึงเหมาะสำหรับขนถ่ายสินค้าที่มาจากพ่อค้าอินเดียและตะวันออกไกลด้วยเช่นกัน

ข้อมูลแรกที่เกี่ยวข้องกับเมืองท่าต่างๆ รอบอยุธยานี้ยังได้รับการยืนยันอีกครั้งโดยโตเม่ ปิเรซ (Tomé Pires) โดยระบุว่า “เมืองที่อยู่ใกล้ที่สุดกับพะโคไปทางเกาะตะมาคือ เมืองตะนาวศรี ถัดจากนั้นคือ ถลาง ตรังและไทรบุรี เมืองนี้เป็นเมืองท่าชายทะเลแห่งหนึ่งในอาณาจักรไทรบุรี ซึ่งก็เป็นเมืองขึ้นด้วย ระยะทางจากไทรบุรีไปยังมะละกานั้นเป็นเมืองติดกันทั้งสิ้น”^{๑๙} จึงแสดงให้เห็นว่าเมืองท่าทั้งแถบทะเลอันดามันและอ่าวไทยเป็นเส้นทางสำคัญสำหรับการค้าขายระหว่างภูมิภาคมาตั้งแต่อดีต

๒.๓ ประเพณีการรับราชทูตต่างชาติในอยุธยา

ธรรมเนียมที่เมืองประเทศราชที่อยู่ใต้อาณัติของอยุธยาจะต้องปฏิบัติทุกปีคือการส่งเครื่องราชบรรณาการเข้ามาถวายพระเจ้าแผ่นดิน ดังที่ปรากฏชื่อเมืองทั้ง ๒๐ เมืองในกฎมณเฑียรบาลที่ส่งดอกไม้เงินทองมาถวายและเมืองใหญ่คือเมืองพระยามหานคร ๘ เมืองต้องเข้ามาถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยา คือ พิชณุโลก ศรีสุพรรณาลัย สุโขทัย กำแพงเพชร นครศรีธรรมราช นครราชสีมา ตะนาวศรีและทวาย^{๒๐}

จึงสังเกตได้ว่าในแต่ละปีจะมีเจ้าเมืองต่างๆ เข้ามาถวายเครื่องบรรณาการแก่อยุธยาเสมอ เจ้าเมืองเหล่านี้เรียกว่าแขกเมือง ซึ่งข้าราชการสำนักต้องมีการทูลเกล้าฯ ในการดูแล รับรองแขกเมืองให้ได้รับความสุขสบาย และเป็นการให้เกิดเกียรติแก่

^{๑๙} ๔๓๐ ปีสัมพันธ์ไมตรีระหว่างไทยกับโปรตุเกส, แปลโดยลินจง สุวรรณโกติน, กรุงเทพฯ : กรมวิชาการ, ๒๕๓๑ หน้า ๓/๓.

^{๒๐} มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง, ประมวลกฎหมายรัชกาลที่ ๑ จุลศักราช ๑๑๖๖ พิมพ์ตามฉบับหลวง ตรา ๓ ดวง เล่ม ๑, กรุงเทพฯ, ม.ป.ป. หน้า ๕๘ – ๕๙

เมืองนั้นๆ ด้วย กฎมณเฑียรบาลบางข้อได้อธิบายข้อกำหนดของข้าราชการสำนักอยุธยาที่พึงมีต่อแขกเมืองและโทษที่ต้องได้รับหากกระทำผิดไว้^{๒๑}

ธรรมเนียมการรับราชทูตหรือแขกเมืองนี้ ไม่ปรากฏเป็นหลักฐานว่ามีธรรมเนียมเช่นไรก่อนที่โปรตุเกสจะเข้ามาถวายนเครื่องบรรณาการ แต่เป็นที่น่าสังเกตว่าสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ อาจจะทรงทราบข่าวเรื่องโปรตุเกสเข้ายึดเมืองมะละกาจากบรรดาพ่อค้าแขกต่างชาติที่เข้ามาค้าขายในอยุธยาบ้างแล้ว ก็เป็นไปได้ ในเอกสารของอันโตนิโยจึงอธิบายอย่างรวบรัดว่าเมื่อคณะทูตเดินทางมาถึงแล้ว พระเจ้ากรุงสยามซึ่งทรงทราบว่ามีความต่างชาติเดินทางเข้ามาในอาณาจักรก็ทรงจัดเรือให้ไปรับ และได้เข้าเฝ้าถวายพระราชสาส์นทันที

ธรรมเนียมในสมัยต่อมาของการรับราชทูตในสมัยสมเด็จพระนารายณ์นั้น ปรากฏเป็นแบบแผนที่ชัดเจนขึ้น คือเมื่อคณะทูตต่างชาติเดินทางมาถึงสันดอนปากน้ำเจ้าพระยา ก็จะต้องลงเรือเล็กเข้าไปในแม่น้ำเพื่อแจ้งข่าวการเดินทางมาถึง จากนั้นจึงเป็นธรรมเนียมของฝ่ายไทยที่เจ้าพนักงานประจำเมืองจะแจ้งข่าวไปยังกรุงศรีอยุธยา เมื่อครั้งที่เชอวาลิเยร์ เดอ ชีมงต์เดินทางเข้ามาเมื่อ ค.ศ. ๑๖๘๕/ พ.ศ. ๒๒๒๘ ก็ได้ปฏิบัติเช่นเดียวกันนี้ กล่าวคือได้แวะพักที่เมืองพระประแดง ชั่วระยะเวลาหนึ่ง โดยแจ้งข่าวการเดินทางเข้ามาให้ทางฝ่ายกรุงสยามทราบ จากนั้นจึงลงเรือกลับไปคอยที่เรือหลวงที่จอดอยู่นอกสันดอนแม่น้ำ จากนั้นเจ้าหน้าที่ฝ่ายสยามจึงจะแจ้งให้เมืองหลวงทราบเพื่อเตรียมความพร้อมในการจัดการรับราชทูตต่อไป จากนั้นทางราชสำนักจึงจะได้จัดกระบวนการเรือหลวงออกมารับพระราชสาส์นเพื่อให้เข้าเฝ้าถวายพระราชสาส์นที่อยุธยา^{๒๒}

เอกสารโปรตุเกสกล่าวอย่างรวบรัดว่าเมื่อเดินทางถึงแล้วไม่ได้พำนักที่ใดระหว่างเส้นทางแม่น้ำเจ้าพระยา แต่ก็ยังแสดงให้เห็นว่าสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ ได้ทรงส่งข้าราชการไปสอบถามก่อน และเมื่อทรงทราบความแล้วจึงทรงพระกรุณา

^{๒๑} เช่นมาตราที่ ๘๖, ๘๗, ๘๘, ๘๙ ว่าด้วยข้าราชการที่กระทำความผิดในโอกาสที่มีพระราชพิธีรับแขกเมือง

^{๒๒} กรมศิลปากร, **ประชุมพงศาวดาร เล่ม ๕๐ ภาค ๘๐ จดหมายเหตุฟอร์บง**, กรุงเทพฯ : องค์การการค้าสุรสา, ๒๕๒๗ หน้า ๓๖ – ๔๕.

โปรตุเกสให้เข้าเฝ้าได้ ณ พระที่นั่งสรรเพชญปราสาท ซึ่งอาจนับได้ว่าเป็นครั้งแรกในประวัติศาสตร์การรับแขกเมืองในสมัยอยุธยา

พระที่นั่งสรรเพชญปราสาทสร้างขึ้นในรัชกาลสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ถัดไปทางทิศใต้ของพระที่นั่งสุริยาศอมรินทร์ ปัจจุบันคงมีแต่รากฐาน แต่พออนุมานได้ว่ามีมุข ๒ มุข คือ ตะวันตกและตะวันออก มีมุขเด็จหลังคา ๕ ชั้นยอดปิดทอง พระที่นั่งองค์นี้อาจจะมีได้ใช้เฉพาะรับรองคณะทูตหรือประกอบพระราชพิธีเท่านั้น แต่คงจะใช้ตามพระราชประสงค์ของพระมหากษัตริย์เป็นประการสำคัญด้วย เพราะในสมัยต่อๆ มา พระราชพงศาวดารบันทึกไว้ว่า สมเด็จพระเพทราชาทรงใช้จัดปราบดาภิเษก และจัดพิธีโสกันต์สมเด็จพระเจ้าลูกเธอเจ้าพระขวัญ นอกจากนี้ก็ใช้เป็นสถานที่ประกอบพระราชพิธีราชาภิเษกสมเด็จพระเจ้าเสือ พระเจ้าอยู่หัวท้ายสระ อภิเษกกรมขุนอนุรักษ์มนตรี พระราชพิธีอุปราชาภิเษกและปราบดาภิเษก เจ้าฟ้ากรมขุนพรพินิต ในส่วนที่เป็นที่รับคณะราชทูตนั้นคงจะได้ใช้มาแต่สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ ซึ่งโปรตุเกสเข้ามาเจริญพระราชไมตรีและตลอดมาทุกรัชกาลก็เป็นได้ ปรากฏว่าในแผ่นดินพระเพทราชาได้ใช้รับราชทูตกรุงกัมพูชาประเทศซึ่งนำนางข้างเฝือกมาถวาย เคยใช้ออกรับราชทูตพระเจ้ากรุงศรีสัตนาคนหุต ซึ่งขอกองทัพไปช่วยระงับศึกเจ้าฟ้าเมืองหลวงพระบางที่ยกกองทัพมาย่ำยี พร้อมกันนั้นได้ถวายพระแก้วฟ้าราชธิดา ชันษา ๑๕ ปี มาเป็นบาทบริจาริกาของพระองค์ ในแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ กษัตริย์ลังกาได้ส่งศิริวัฒนอำมาตย์ราชทูตพร้อมด้วยอุปทูตและตรีทูตมาเจริญพระราชไมตรีและขอพระสงฆ์ไทยไปช่วยฟื้นฟูพระพุทธศาสนาในลังกา สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศได้เสด็จออกรับ ณ มุขเด็จ พระที่นั่งองค์นี้

พรรณนาภูมิสถานอยุธยา หรือคำให้การขุนหลวงวัดประดู่ทรงธรรม อธิบายลักษณะพระที่นั่งองค์นี้ไว้ว่า “พระที่นั่งสรรเพชญมหาปราสาทมียอดช่มมณฑปนพสุญ^{๒๓} เก้ายอด มีมุขสั้นสองด้าน มีมุขยาวสองด้าน มีมุขโถงออกมาจากปราสาทใหญ่มุมนั้นไม่มียอด มีแต่หลังคาครสามชั้น^{๒๔} นَابัน^{๒๕} ประเจ็ดมี

^{๒๓} คือ นพสุล

^{๒๔} คือ ช่อนสามชั้น

^{๒๕} คือ หน้าบัน

เสาศรีพิลังกาสาเทพพนม มีนารายณ์ยืนย้อยลงมาตามนาคบัณ ในมุขโถงนั้น มีพระแท่นมณฑปบุษบกทองคำตั้งในมุขโถง เป็นที่เสด็จออกทรงพระราชปราไสยแก่แขกเมืองต่างประเทศถวายบังคม นามุขโถงในกลางพระที่นั่งสรรเพชญมหาปราสาทนั้น มีพระแท่นปญญาค^{๒๖} กาญจนเนาวรัตน์สามชั้นรูปอย่างพระเบญจา ไม่มีมณฑปมีพระมหาเสวตฉัตรปักที่หลังแท่นปญญาคๆ นั้นทำด้วยทองคำนพคุณน้ำเก้วประดับเพชรแลพลอยต่างๆ มีค่าสูงสามศอก ทองคำหุ้มหนักถึงเก้าสิบซั่งลงยาราชาวะดีประดับเนาวรัตน์พร้อมทุกคี่ บนพื้นพระแท่นปญญาค ทองคำนั้นบุหนังราชสีห์ ซึ่งมีมาแต่โบราณนั้นเป็นที่เสด็จขึ้นนั่งออกรับแขกเมืองบ้าง ออกรับเจ้าประเทศราชบ้าง ออกขุนนางเมื่อวันราชาภิเศกบ้าง มีเครื่องสูงปักรอบพระแท่นปญญาค น้าพระที่นั่งสรรเพชญมหาปราสาทนั้น มีทิมดาบคดซ้ายขวา บนชานชาลา นั้นมีกำแพงแก้วสูงสองศอกล้อมรอบพระมหาปราสาท มีประตูหุ้ช้างเล็กๆ แปดประตูอยู่ตามกำแพงแก้ว ล้อมพระมหาปราสาท”^{๒๗}

เอกสารของอันโตนิโยระบุขั้นตอนการรับแขกเมืองว่า พระมหากษัตริย์นั้นทรงฉลองพระองค์แบบจีน และประทับบนพระแท่นสูงแวดล้อมด้วยเหล่าขุนนางทั้งมีฝ่ายในเสด็จออกในการรับแขกเมืองด้วย ซึ่งเป็นที่น่าสังเกตว่าในสมัยอยุธยาตอนต้นนี้ยังคงให้ฝ่ายคือพระอัครมเหสี หรือพระภรรยาเสด็จออกรับแขกเมืองด้วย ธรรมเนียมลักษณะเช่นนี้คล้ายคลึงกับราชสำนักพม่าเป็นอย่างมาก จึงน่าจะเชื่อได้ว่าอาจเป็นขนบธรรมเนียมเดียวกันมาก่อน แต่ในระยะต่อมากลับไม่ปรากฏว่ามีการเชิญเสด็จเจ้านายฝ่ายในออกรับแขกเมืองอีก

เมื่ออันโตนิโยถวายพระราชสาส์นแล้ว สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ มีพระราชปฏิสันถาร ๓ นัด คือ ถามาถึงพระเจ้าแผ่นดินของกรุงโปรตุเกส ถามาถึงเรื่องการเดินทางมาสยาม และถาถึงความอุดมสมบูรณ์ของบ้านเมือง ซึ่งธรรมเนียมการมีพระราชปฏิสันถารนี้ปรากฏในคราวที่พระเจ้าอยู่หัวบรมโกศเสด็จออกรับ

^{๒๖} คือพระแท่นเบญจางค์

^{๒๗} วินัย พงศ์ศรีเพียร (บรรณาธิการ), **พรรณาภูมิสถานพระนครศรีอยุธยา เอกสารจากหอหลวง (ฉบับความสมบูรณ์)**, โครงการวิจัยเมธีวิจัยอาวุโส (สกว.) กฎหมายตราสามดวง : ประมวลกฎหมายไทยในฐานะมรดกโลก, กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์อูษาคเนย์, ๒๕๕๑ หน้า ๔๙ (ตัวสะกดตามต้นฉบับ)

คณะทูตลังกาว่าทรงถามถึง ๗ คำ คือ “กรุงลังกานั้นพระศาสนารุ่งเรืองอยู่ถาคำ
หนึ่ง ข้าวปลาอาหารบริบูรณ์อยู่ถาสองคำ อันฝนพำนันั้นบริบูรณ์อยู่ถาสองคำ พัน
จากโรคภัยอยู่ถาสี่คำ อันบ้านเมืองนั้นพ้นจากโจรผู้ร้ายเบียดเบียนอยู่ถาห้าคำ
พระมหากษัตริย์เป็นธรรมอยู่ถาหกคำ อันเสนาอำมาตย์นั้นอยู่ในธรรมอยู่ถาเจ็ด
คำ”^{๒๔}

เมื่อเสร็จพระราชพิธีรับแขกเมือง เป็นธรรมเนียมที่พระเจ้าแผ่นดินจะ
พระราชทานสิ่งของที่มีค่า เช่น ผ้าแพรพรรณให้คณะทูตและให้ออกไปชมเมือง
ดังที่อันโตนิโยอธิบายว่าสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ ได้พระราชทานของกำนัลให้
ชาวจีนหลายสิ่ง และได้มีพระราชโองการให้พาคณะทูตไปชมช้างเผือกและชม
เมืองอยุธยา หลังจากนั้น ๒ ถึง ๓ วัน คณะทูตจึงได้เข้าเฝ้าอีกครั้งเพื่อกราบ
บังคมทูลลา

จากเอกสารโปรตุเกสนี้ เราอาจตั้งข้อสังเกตได้ว่าประเพณีการรับราชทูต
หรือแขกเมืองของอยุธยา อาจยังไม่มีระเบียบแบบแผนที่แน่นอน ทั้งยังไม่ปรากฏ
ชื่อขุนนางสำคัญที่มีหน้าที่รับรองคณะทูต หรือมีหน้าที่หลักในการดูแลแขกเมือง
ทั้งจะได้เห็นได้ว่าคณะทูตชุดเดินทางโดยตรงเข้าสู่กรุงศรีอยุธยา มีความเป็นไปได้
ว่ากลุ่มบุคคลที่โปรตุเกสใช้เป็นผู้นำคือกลุ่มคนจีนนั้นมีความสนิทกับราชสำนัก
อยุธยาในระดับหนึ่ง จึงสามารถรวบรัดระยะเวลาในการจัดการได้ หรืออาจ
เป็นไปได้ว่าราชสำนักอยุธยาได้รับทราบข่าวการเดินทางมาถึงของคณะโปรตุเกส
ล่วงหน้าเป็นระยะเวลานานและพิจารณาแล้วเห็นว่าคณะทูตนี้มีได้เป็นคณะทูต
โดยตรงของพระเจ้าแผ่นดินโปรตุเกส หากแต่เป็นเสมือนผู้แทนของอุปราช
โปรตุเกสที่มะละกา จึงมิได้รับแขกเมืองด้วยกระบวนการเกียรติยศมากนัก

^{๒๔} วินัย พงศ์ศรีเพียร (บรรณาธิการ) หน้า ๑๙๒ (ตัวสะกดตามต้นฉบับ) แต่ในจดหมาย
เหตุของวิไลภาเคทะระกลับระบุว่ามีการปฏิสันถารเพียง ๓ นัด ดู กรมศิลปากร,
จดหมายเหตุของวิไลภาเคทะระเรื่องคณะทูตลังกาเข้ามาประเทศสยาม, พิมพ์เป็น
อนุสรณ์งานฌาปนกิจศพนางทองอยู่ วีระเวศม์เลขา ณ เมรุวัดประยุรวงศาวาส ๒๑
มีนาคม ๒๕๐๘ หน้า ๖๘

๒.๔ ชื่อเมืองอยุธยา

หากพิจารณาว่าโปรตุเกสเป็นตะวันตกชาติแรกที่เดินทางเข้ามาในสยาม ก็ต้องนับว่าเอกสารของรุษ คือ อาเราซุ เป็นเอกสารตะวันตกชิ้นแรกที่กล่าวถึงอยุธยาอย่างเป็นลายลักษณ์อักษร แม้ว่ารุษจะไม่ได้บรรยายสภาพของเมืองอยุธยาในขณะนั้นไว้ แต่ในบันทึกคำสั่งถึงอันโตนิโย มิรันดา ก็บอกกับเราว่าเมืองหลวงของอาณาจักรสยามขณะนั้นมีชื่อว่าโยธยา (Udia) ซึ่งแสดงให้เห็นว่าชื่อเมืองหลวงของสยามยังใช้ว่าอโยธยาศรีรามเทพนครหรืออโยธยา อยู่ก่อนตามข้อมูลที่ปรากฏในจารึกหลายหลักที่มีอายุก่อนการเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ ๑ เช่น ชื่อเมืองอยุธยาที่ปรากฏในจารึกที่พระเจดีย์ศรีสองรัก จังหวัดเลย ลงมหาศักราช ๑๔๘๒/ พ.ศ. ๒๑๐๓ ว่า “เมืองกรุงศรีอโยธยามหาดีลกนพรัตน์บุรีศรีมหานคร บวรณราชธานีบุรีเลิงรม”^{๒๙} เป็นต้น

นักประวัติศาสตร์เชื่อว่าหลังจากที่กรุงศรีอยุธยาเสียแก่พม่าใน ค.ศ. ๑๕๖๙/ พ.ศ. ๒๑๑๒ แล้วจึงเปลี่ยนชื่อเมืองเป็นอยุธยาดังที่ปรากฏต่อมา ดังเช่นในพระราชสาส์นสมเด็จพระเอกาทศรถ ส่งไปยังอุปราชโปรตุเกสที่เมืองกัว เมื่อราวต้นคริสต์ศตวรรษที่ ๑๗ ใช้ว่า “พระบาทสมเด็จพระเอกาทศรถอิศวร บรมนาถบพิตร พระพุทธเจ้าอยู่หัว...ดีศรีอยุธยา มหาดีลกภพนพรัตน์ราชธานีบุรีรมย์อุดมสวามี...”^{๓๐} และเมื่อนิโกลาส์ แซร์แวส เดินทางเข้ามาในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์ ก็ระบุไว้ว่า “นครหลวงนั้นคนสยามเรียกว่าเมืองศรีอยุธยา (Meuang Sijouthia) และชาวต่างประเทศเรียกว่า ยุธยา (Juthia) หรือ (Odiaa) อันเป็นนามที่คนจีนตั้งให้”^{๓๑}

^{๒๙} คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมและโบราณคดี, **ประชุมจดหมายเหตุสมัยอยุธยา ภาค ๑**, กรุงเทพฯ ฯ : สำนักนายกรัฐมนตรี, ๒๕๑๐ หน้า ๑.

^{๓๐} ขจร สุขพานิช, “หนังสือพระราชสาส์นไทย อักษรไทย ภาษาไทย สมัยอยุธยา” **วารสารศิลปากร** ปีที่ ๔ เล่ม ๓ (กันยายน ๒๕๐๓) หน้า ๔๓ – ๕๔.

^{๓๑} นิโกลาส์ แซร์แวส, **ประวัติศาสตร์ธรรมชาติและการเมืองแห่งราชอาณาจักรสยาม**, แปลโดย สันต์ ท. โกมลบุตร, กรุงเทพฯ ฯ : สำนักพิมพ์ศรีปัญญา, ๒๕๕๐ หน้า ๕๓.

๓. สารวิพากษ์ (Textual criticism)

๓.๑ จดหมายของรุษ ดือ อาเราชู

ต้นฉบับภาษาโปรตุเกส

[p. 220]

El Rey de malaca nam tem nenhm socorro por terra, mao nem boom, somente el Rey de pão, que he seu amigo, e casa agora huma sua filha com hum seu filho principe, e em terra deste, vão por mar e por terra em cinco dias per a banda do sul, e he muito pequeno rey de muito pouca gente; por mar nam tem nenhum tanto seu amigo que por ele faça nada ; e tem gerra com el Rey de siom, que tem muita terra e gente, e muitos portos de mar, aimda que sam avydos por homens muito fracos : este Rey de he cafre, e avera daquy a suas terras lxxx³ legoas, e antre ele e malaqua esta el Rey de pão, tambem tem gera por mar com el Rey da Ru, que he mouro, a que ha muito grande medo porque lhe da muito grande apresam, e a terra deste esta na ilha de çamatra, e agora nos dixeram que era desconcertado com el Rey de Jaua, que vem sobre ele daquy a sete ou oyto mezes com muitos nauyos pera lhe tomar este porto, porem a terra destes todos he de tanta fraqueza a meu paracer que nunca chegaram a concrusam.

[p.221]

Malaqua he hũa terra tam esterylle, que de sua colheita nam tem nenhũa mercadarya, nem mantymto. E os lugares d onde lhe vem sam estes, saber : Java e Bengala Pegua e Çunda ; e de Siam lhe soe tambem vyr muito, e por caso da gerra lhe o.....

คำแปลภาษาไทย

พระเจ้าแผ่นดินมะละกามีได้ทรงได้รับการสนับสนุนจากภาคพื้นทวีปเลยไม่ว่าจะเรื่องดีหรือร้ายก็ตาม จะมีก็เพียงความช่วยเหลือจากพระเจ้าแผ่นดินแห่ง

ปะหัง^{๓๒} ที่เป็นพระสหายเท่านั้น ซึ่งพระธิดากำลังจะอภิเษกสมรสกับพระโอรสของพระองค์อยู่ด้วย พื้นที่ของอาณาจักรนี้นับแต่ทางทะเลจรดทางบกนั้นจะใช้เวลาเดินทางราว ๑๕ วันเลียบไปทางตอนใต้ ทรงครองอาณาจักรเล็กๆ ที่มีไพร่พลไม่มาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งทางทะเลนั้น พระองค์ไม่ทรงมีสหายผู้ใดเลย พระองค์กำลังทำสงครามกับพระเจ้ากรุงสยามอยู่ ซึ่งเป็นอาณาจักรที่ยิ่งใหญ่และมีผู้คนมากมาย มีท่าเรือหลายแห่ง แต่พลเมืองก็เป็นคนรักสงบ พระเจ้ากรุงสยามพระองค์นี้มีได้เป็นมุสลิม^{๓๓} ระยะทางจากที่นี่ไปยังสยามอยู่ราว ๘๐ ลี^{๓๔} ระหว่างมะละกากับสยามมีอาณาจักรเปา ซึ่งกำลังทรงมีสงครามทางทะเลกับพระเจ้าแผ่นดินแห่งอารู ที่เป็นพวกมัวร์อยู่ พระเจ้าแผ่นดินองค์นี้^{๓๕} น่าเกรงขามมากเพราะทรงเป็นผู้ปกครองที่เข้มงวด อาณาจักรของพระองค์จึงไกลถึงเกาะสุมาตราและเรอทราบ ณ บัดนี้กำลังทรงมีข้อพิพาทกับพระเจ้าแผ่นดินชวา ซึ่งอาจจะยกกองเรือมาในอีกราว ๓ ถึง ๔ เดือนเพื่อยึดเมืองนี้ด้วย ข้าพเจ้าเห็นว่าเรื่องนี้คงไม่ยุติได้ง่ายๆ ได้

มะละกามีพื้นที่แห้งแล้ง ไม่สามารถเก็บเกี่ยวพืชพันธุ์ได้ดินนัก พืชพันธุ์ธัญญาหารนั้นมาจากชวา เบงกอล พะโค และซุนดา^{๓๖} รวมทั้งสยามก็มีสินค้ามามากด้วย

^{๓๒} อาณาจักรเปาตามที่เอกสารโปรตุเกสเรียกนี้ อาจหมายถึงรัฐปะหังหรืออาณาจักรปะหัง

^{๓๓} Cofre หมายถึงการที่อีกกลุ่มหนึ่งไม่ได้นับถือคริสตศาสนา อาจนับถือศาสนาอื่นๆ หรือความเชื่อลัทธิบูชารูปเคารพ

^{๓๔} มาตรา ๑ ลี เท่ากับ ๓ ไมล์

^{๓๕} หมายถึงพระเจ้ากรุงสยาม คือสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒

^{๓๖} ต้นฉบับเขียน Cunda คือบริเวณช่องแคบซุนดาซึ่งเป็นแหล่งค้าขายและที่แวะพักของชาวเรือ หรือบรรดาพ่อค้าพาณิชย์ต่างภาษามานาน ทั้งอยู่ใกล้มะละกามาก ทั้งโตเม ปิริซก็ยืนยันว่าสยามค้าขายกับพ่อค้าแถบซุนดามากด้วย

๓.๒ บันทึกคำสั่งของอันโตนิโย มิรันดา ดือ อาเซเวดู

ต้นฉบับภาษาโปรตุเกส

[p.24]

Capítulo XXXV – 35

Como Duarte Fernandes e os chins que levava em sua companhia chegaram à cidade de Udiá onde o rei de Sião estava e lhe deu o recado que levava do grande Afonso de Albuquerque e do embaixador que lhe o rei mandou

Partido Duarte Fernandes de Malaca em companhia dos dois capitães chins com recado do grande Afonso de Albuquerque para o rei de Sião, como atrás fica dito, em poucos dias atravessaram à outra banda e chegaram à boca de um rio grande que vai ter à cidade de Udiá, na qual o rei de Sião estava ; e como soube que ali era chegada gente estrangeira, mandou lá um capitão com duzentas lanchas saber que gente era e donde vinha. Chegado o capitão ao porto onde os chins estavam, perguntou a Duarte Fernandes a que vinha e quem o mandava. Ele lhe disse que era mensageiro de um grande capitão de el-rei de Portugal, o qual ficava em Malaca com uma grande armada e que era vindo ali por seu mandado visitar o rei de Sião e trazer-lhe uma carta sua. Sabido isto, mandou o capitão dizer ao rei a gente que era e a que a vinha, que lhe mandasse dizer o que nisso queria que fizesse. O rei, pela notícia que já tinha da chegada de Afonso de Albuquerque a Malaca, folgou muito de saber que o mensageiro era seu a mandou ao capitão que lho levasse logo. Chegado este recado do rei o capitão se embarcou nas lanchas com Duartes Fernandes e os capitães chins e foram-se pelo rio acima até à cidade e, como desembarcaram, o capitão com toda sua gente levou Duartes Fernandes ao paço onde o rei estava

esperando em uma sala grande, armada toda de brocados e alcatifada de mui ricas alcatifas; o qual estava sentado em uma cadeira alta, vestido ao modo dos Chins e junto com ele de uma parte e da outra da sala, todas suas mulheres e filhas sentadas, vestidas de brocados e panos de seda, com muitas jóias de ouro e de pedraria, e dali para baixo outras muitas mulheres honradas, vestidas do mesmo teor, que era coisa muito para ver. As mulheres desta terra são um pouco baças e porém mui fomasas e estavam também ali todos os principais senhores da terra mui bem vestidos. Entrado Duarte Fernandes na sala, fez sua cortesia ao rei ao modo des gentios e chegou a ele e deu-lhe a carta de Afonso de Albuquerque e a espada, que o rei re [p.25] cebeu com muitas palavras de agradecimento e perguntou-lhe pelo feito de Malaca e por el-rei de Portugal e pelo estado e poder que tinha. Ele, como era homem avisado, deu mui boa razão de tudo o que lhe o rei perguntou. Passadas estas práticas, mandou ao seu capitão que o levasse para sua casa e aos capitães chins fizesse muito bom agasalhado, e ao outro dia lhe mandou mostrar toda a cidade para lhe fazer honra e um elefante branco que tinha de que os chins ficaram mui espantados; e se fora coisa que se pudera vender, deram por ele muito dinheiro para o levarem ao rei da China. Passados alguns dias, o rei despachou Duarte Fernandes e mandou em sua companhia um exbaixador a Afonso de Albuquerque com uma carta para el-rei D. Manuel e um anel de um rubi e uma coroa e espada de ouro; os quais partiram da cidade de Udiá e em sete dias foram da outra banda da costa de Samatra e chegaram a Taranque, que é uma cidade do rei de Sião, e dali se vieram sempre por lugares seus até aos baixos da Capácia ; e chegados a Malaca, acharam já os mouros da fortaleza com grande parte das ameias e torres acabadas, com muita artilharia posta nelas e a cidade toda à obediência de Afonso de Albuquerque. Os capitães chins, como receavam que se ele perdesse naquela empresa de Malaca, quando viram a fortaleza feita e o sossego em que estava a cidade, ficaram mui espantados

e muito corridos do que tinham passado com ele antes de sua partida. Como Afonso de Albuquerque soube que em companhia de Duarte Fernandes vinha embaixador do rei de Sião, mandou-o receber por todos os capitães e fez-lhe muita honra e gasalhado. O embaixador lhe deu a carta que trazia para ele e outra para el-rei D. Manuel com o presente. A carta de Afonso de Albuquerque era resposta da que lhe tinha mandado por Duarte Fernandes, em que lhe dizia que folgara muito com o seu mensageiro e com sua amizade, oferecendo-lhe seu reino e pessoa para serviço de el-rei de Portugal e mantimentos e gente e mercadorias de sua terra quantas fossem necessárias e que dias havia que ele desejava sua amizade, pelas grandes coisas que ouvia dizer que os portugueses faziam na Índia contra os mouros, e que esperava que ele lhe desse vingança daquele tirano do rei de Malaca, não sabendo ainda que era tomada.

[p.26]

Capítulo XXXVI – 36

De como o grande Afonso de Albuquerque despachou o embaixador do rei de Sião e em sua companhia mandou António de Miranda de Azevedo com uma instrução do que havia de fazer, e do presente que pore le lhe mandou

Depois de o grande Afonso de Albuquerque ter passado suas práticas com o embaixador do rei de Sião, como estava já prestes para se partir a Índia, determinou de o despachar e mandar em sua companhia António de Miranda de Azevedo por embaixador ao rei, e mandou-lhe que se fizesse prestes para se ir no junco dos chins que ali estavam esperando por ele, e deu-lhe esta instrução do que havia de dizer :

“Direis ao rei de Sião como el-rei de Portugal, meu senhor, me mandou a este porto de Malaca tomar emenda da traição que o rei e seus governadores fizeram a um seu capitão-mor e gente que a ele mandara tratar de amizade, e que sobre seu seguro lhe mataram e cativaram muita parte de gente em terra.

Lhe direis que, depois de eu ser chegado e este porto, mandara por muitas vezes pedir ao rei que fizesse razão de si e mandasse entregar os portugueses que tinha cativos e tornar toda a fazenda que tinha tomada e que ele com sua desordenada soberba nunca respondera a propósito nem quisera sua amizade nem fazer assento de paz com ele, favorecendo os mouros da Índia que ali tinham suas naus contra o serviço de el-rei de Portugal.

Lhe direis que, vendo eu sua falsa determinação, acometi a cidade e a entrei por força e venci o rei, que escapou ferido, e sua gente e elefantes; e para não destruir a cidade, me tornei e embarcar e estive assim por espaço de quinze dias esperando seu arrependimento, e que tendo o rei experimentado o esforço dos cavaleiros portugueses, não deixara todavia de se determinar em guerra sem querer que entre mim e ele houvesse concerto de paz e amizade.

Lhe direis que para lhe reprimir esta sua contumácia, tornei outra vez a acometer a cidade e o desbaratei e matei muita gente e alguns capitães seus e tomei seus elefantes e queimei seus paços e que [p. 27] perdoei ao povo e mercadores para se não perder a cidade e trato da terra; e que lhe dou esta conta porque sei certo que há-de folgar muito com a destruição deste rei para guerra que com ele sempre teve.

Lhe direis que el-rei de Portugal, meu senhor, folgará muito de suas naus e gente tratarem em Malaca e que esta era a principal razão por que folguei de a ter tomado; e que tendo ele necessidade de suas armadas e

gente para conservação de seu estado, que eu como seu capitão-geral o servirei em tudo o que me mandar.”

E com esta instrução lhe deu um presente para o rei que lhe mandou em nome de el-rei de Portugal, a saber : uma couraças de veludo carmesim, um corsolete comprido de todas as peças, um capacete e barbote mui bem guarnecido, uma adarga danta com seus cordões muito ricos metida em uma funda de brocado, três panos de armas de veludo e setins de cores entretalhados e borlados de ouro que foram do rei de Malaca, com que tinha armado a casa de madeira onde o rei de Pão, seu genro, havia de andar pela cidade (com atrás fica dito), e um bacio de água às mãos de bastiães, e duas albarradas do mesmo teor, e uma caldeirinha bem lavrada, e duas taças de bastiães, tudo de prata, e uma besta com sua armazém, e quatro ramais de coral muito grosso e sino por ser de muita valia naquela terra e uma peça de escarlata ; e fez mercê ao embaixador do rei de Sião de algumas peças, de que foi muito contente. António de Miranda, depois de ter suas cartas de crença para o rei, embarcou-se no junco dos chins e, navegando, em poucos dias foi ter à cidade de Taranque que é do rei de Sião e ali se despediu dos chins e fez seu caminho por terra em cavalos e bois de carga direito à cidade de Sião, onde foi muito bem recebido do rei, que nela estava.

Este reino de Sião é muito estreito daquela banda por onde os chins fazem sua navegação. Tem alguns portos e lugares e dali por terra tem dez dias de caminho até à costa de Tanaçarim e Taranque e Savião e da outra banda do mar de Samatra ; tem também muitos portos e lugares e é senhor de muita gente. São gentios e na terra há muitos mouros mercadores de muitas partes. Os Chins têm nela seus estantes porque confiam muito daquela gente. Este rei teve sempre guerra com o de Malaca e por isso não lhe pesou de o ver destruído. Muitas coisas havia que dizer deste reino de

Sião, mas minha tenção não é escrever mais das terras que aquilo que convém para declaração desta história.

บทแปลภาษาไทย

(๒๔)

บทที่ ๓๕

เมื่อดูอาร์เต้ เฟอนันดีซและชาวจีนพร้อมคณะเดินทางถึงเมืองอยุธยา ซึ่งพระเจ้ากรุงสยามประทับอยู่ และได้เข้าเฝ้าถวายสาส์นของอัลฟงซู คือ อัลบูแกร์เกอ ทั้งเรื่องคณะทูตสยามที่จัดส่งกลับไป

เมื่อดูอาร์เต้ เฟอนันดีซออกเดินทางจากมะละกาพร้อมด้วยต้นหนชาวจีน ๒ นาย พร้อมทั้งสาส์น ของอัลฟงซู คือ อัลบูแกร์เกอ สำหรับถวายแด่พระเจ้ากรุงสยามนั้น หลังจากนั้นไม่นานก็ได้เดินทางข้ามชายฝั่งและเดินทางถึงปากแม่น้ำใหญ่ที่จะนำไปสู่เมืองหลวงคืออยุธยา^{๓๓/} ซึ่งพระเจ้ากรุงสยามประทับอยู่ และเมื่อทรงทราบว่า มีชาวต่างชาติเดินทางมาถึง จึงทรงสั่งให้ขุนนางพร้อมทั้งเรืออีก ๒๐๐ ลำไปรับ เมื่อขุนนางเดินทางไปถึงสถานที่ที่ชาวจีนตั้งมั่นอยู่ ก็ได้ถามดูอาร์เต้ เฟอนันดีซว่ามาจากที่ใดและผู้ใดส่งมา เขาได้ตอบขุนนางไปว่าเป็นผู้นำพระราชสาส์นของพระเจ้าแผ่นดินโปรตุเกส ซึ่งตั้งมั่นอยู่ที่มะละกาพร้อมกับกองทัพใหญ่ และมีรับสั่งให้มาเฝ้าพระเจ้ากรุงสยามพร้อมทั้งถวายพระราชสาส์น เมื่อทราบความดังนี้ จึงได้บอกแก่ขุนนางให้ไปกราบทูลพระเจ้าแผ่นดินถึงกลุ่มคนที่เดินทางมา และเหตุผลที่มา พระเจ้าแผ่นดินเมื่อทรงทราบการเดินทางมาถึงของอัลฟงซู คือ อัลบูแกร์เกอที่มะละกา ก็ทรงปรารถนาที่จะทราบเป็นอย่างมากกว่าขุนนางที่ทรงส่งไปต้อนรับนั้นไปปฏิบัติงานอย่างไร เมื่อพระราชสาส์นมาถึง ขุนนางสยามได้ลง

^{๓๓/} Udia ในที่นี้ก็อาจสันนิษฐานได้อีกว่าชื่อเมืองหลวงของสยามยังคงเป็น (อ)โยธยา อยู่ ซึ่งเป็นชื่อที่เรียกอยุธยาศรีรามเทพนคร มาจนกระทั่งเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ ๑ หลังจากนั้นจึงเปลี่ยนชื่อเป็นอยุธยา

เรือพร้อมกับคูอาร์เต้ เฟอนันดีช ส่วนชาวจีนก็ลงเรือตามมาจนถึงอยุธยา เมื่อถึงแล้วก็นำคณะทั้งหมดเข้าเฝ้าพระเจ้าแผ่นดินซึ่งทรงรอรับอยู่ที่ท้องพระโรง^{๓๘} เหล่าทหารต่างแต่งกายเต็มยศ พระเจ้าแผ่นดินประทับอยู่บนเก้าอี้ทรงสูง^{๓๙} ทรงแต่งกายฉลองพระองค์แบบจีน ส่วนในห้องอีกซีกหนึ่งของท้องพระโรงที่ติดกันนั้น พระมเหสีและพระราชธิดาทั้งปวงก็ประทับนั่งตามลำดับ^{๔๐} ทุกองค์แต่งกายด้วยผ้าไหมงดงาม ประดับเครื่องเพชรพลอย ทองคำ ที่ด้านล่างก็เป็นที่นั่งของเหล่าหญิงผู้มีบรรดาศักดิ์ซึ่งแต่งกายเช่นเดียวกัน ทั้งหมดเป็นสิ่งที่น่าชมเป็นอย่างมาก บรรดาสตรีในเมืองนี้มีค้อยต้องตาเท่าใดนัก อย่างไรก็ตามก็ยังคงงามอยู่บ้าง ทั้งบรรดาขุนนางชั้นสูงก็แต่งกายเต็มยศด้วย เมื่อคูอาร์เต้ เฟอนันดีชเดินผ่านเข้าไปในท้องพระโรง ก็ถวายความเคารพพระเจ้าแผ่นดิน และเข้าไปใกล้พระองค์ แล้วจึงถวายสาส์นของอัลฟงซู คือ อัลบูแกร์เกอและถวายกระบี่ด้ามหนึ่ง พระเจ้าแผ่นดินมีพระราชปฏิสันถารขอบใจหลายคำ^{๔๑} (๒๕) ทรงไต่ถามเรื่องเมืองมะละกา และเรื่องพระเจ้าแผ่นดินโปรตุเกสว่าทรงพระสำราญอย่างไร คูอาร์เต้ เฟอนันดีช ซึ่งเป็นบุคคลเฉลียวฉลาดได้ตอบคำถามที่พระเจ้าแผ่นดินทรงถาม หลังจากเสร็จการถวายพระราชสาส์นแล้ว พระเจ้าแผ่นดินโปรดให้ข้าราชการบริพารพาคูอาร์เต้ ไปยังที่พัก ส่วนพวกชาวจีนนั้นก็ได้รับของกำนัลหลายสิ่ง ในอีกวันหนึ่งทรงโปรดให้พาไปชมเมืองเพื่อเป็นเกียรติยศ และดูช้างเผือก ซึ่งชาวจีนต่างประหลาดใจมากที่ได้เห็น และหากจะเป็นสิ่งของที่ซื้อหากันได้แล้วก็คงจะมีราคาแพงที่จะซื้อไปถวายพระเจ้ากรุงจีนทีเดียว หลังจากนั้นสองสามวัน พระเจ้ากรุงสยามได้ทรงส่งคูอาร์เต้ เฟอนันดีชให้เดินทางกลับและทรงแต่งตั้งคณะทูตไปเจริญสัมพันธไมตรีกับอัลฟงซู

^{๓๘} หมายถึงที่พระที่นั่งสรรเพชรปราสาท ซึ่งเป็นพระมหาปราสาทสำคัญที่พระเจ้าแผ่นดินอยุธยาทรงใช้ว่าราชการและใช้รับราชทูต

^{๓๙} อาจหมายถึงพระที่นั่งบุษบก หรือพระโอรนในสมัยรัตนโกสินทร์

^{๔๐} นับเป็นเอกสารตะวันตกฉบับแรกที่อธิบายประเพณีการรับราชทูตของอยุธยาไว้ว่าให้เจ้านายฝ่ายในออกรับแขกต่างเมืองด้วย ซึ่งในสมัยต่อมาก็ยังคงได้ใช้ระเบียบประเพณีนี้ปฏิบัติอยู่

^{๔๑} ประเพณีทรงถามแขกเมืองนี้เรียกว่าการพระราชปฏิสันถาร ๓ นัด, ๕ นัด, ๗ นัด หรือ ๙ นัด คือตามจำนวนคำถามที่ยาวขึ้น

คือ อัลบูแกร์เกอ พร้อมทั้งมีพระราชสาส์นถึงพระเจ้าดง มานูแอล^{๔๒} มีแหวนประดับทับทิม มงกุฏและพระแสงดาบทองคำด้ามหนึ่ง ทั้งหมดออกเดินทางจากอยุธยา และหลังจากนั้น ๓ วันก็เดินทางข้ามทะเลมายังฝั่งสุมาตราและเดินทางถึงเมืองตรัง (Tarangue) ซึ่งเป็นเมืองของพระเจ้ากรุงสยามและได้เดินทางต่อไปเรื่อยจนที่สุดจึงเดินทางถึงมะละกา และพบพวกแขกมัวร์ที่ป้อมปราการ มีเครื่องศัตราวุธภายในพร้อมครบครันตามคำสั่งของอัลฟงซู คือ อัลบูแกร์เกอ กับต้นชาวจีนคิดว่ามะละกาถูกยึดครองไปแล้ว เมื่ออัลฟงซู คือ อัลบูแกร์เกอทราบว่าคุณะทูตสยามได้เดินทางมาพร้อมในขณะทูตของดูอาร์เต้ เฟอนันดีชด้วย จึงสั่งให้จัดพิธีรับอย่างยิ่งใหญ่พร้อมทั้งเหล้ากับต้นทหารทั้งปวง ทูตสยามได้มอบพระราชสาส์นพระเจ้ากรุงสยามถึงอัลฟงซู คือ อัลบูแกร์และเพื่อถวายพระเจ้าดง มานูแอล พร้อมทั้งเครื่องบรรณาการ ในจดหมายถึงอัลฟงซุนั้นมีความว่าพระเจ้าแผ่นดินทรงยินดีที่จะสร้างไมตรีด้วย และมีความพร้อมทั้งกำลังคนและสิ่งของตลอดจนสินค้านานาต่าง ๆ ที่จะปฏิบัติเพื่อพระเจ้าแผ่นดินโปรตุเกส และทรงปรารถนาที่จะให้โปรตุเกสที่อยู่ในบูรพทิศนี้ได้ปราบปรามพวกแขกมัวร์ที่กำลังข่มขู่พระเจ้าแผ่นดินมะละกาอยู่ด้วย

บทที่ ๓๖

เมื่ออัลฟงซู คือ อัลบูแกร์เกอ ส่งทูตไปยังสยาม โดยมอบให้อันโตนิโย มิรันดา คือ อาเซเวดูเป็นทูต
พร้อมทั้งคำสั่ง เครื่องบรรณาการที่จะถวาย

หลังจากที่อัลฟงซู คือ อัลบูแกร์เกอได้ต้อนรับคุณะทูตสยามแล้วและกำลังจะเดินทางไปยังอินเดีย ก็ได้จัดการแต่งตั้งคุณะทูตโดยมีอันโตนิโย มิรันดา คือ อาเซเวดูเป็นทูต และสั่งให้ออกเดินทางไปพร้อมกับเรือของชาวจีนที่คอยอยู่ ทั้งได้มอบคำสั่งให้ปฏิบัติดังนี้

^{๔๒} คือพระเจ้ากรุงโปรตุเกส Dom Manuel I

“ท่านจงกราบทูลพระเจ้ากรุงสยาม ในนามของพระเจ้ากรุงโปรตุเกสผู้เป็นนายของข้าพเจ้า ว่าพระองค์ได้ส่งเรามายังเมืองท่ามะละกาแห่งนี้ เพื่อจัดการพระเจ้าแผ่นดินกับเหล่าขุนนางที่ได้ส่งากับต้นเรือและคนที่เราส่งมาสร้างสัมพันธไมตรีกับเมืองนี้ และที่ได้จับกุมคนจำนวนมากไป จงกราบทูลต่อไปด้วยว่าหลังจากที่เราได้เดินทางมาถึงมะละกาแล้ว โดยได้สั่งการให้พระเจ้าแผ่นดินมะละกาปล่อยตัวชาวโปรตุเกสที่ถูกจับกุม

จงกราบทูลต่อไปว่า หลังจากที่ข้าพเจ้าเดินทางมาถึงท่าเรือแห่งนี้ ได้ส่งคณะทูตไปกราบทูลพระเจ้าแผ่นดินหลายครั้งถึงเหตุผลของข้าพเจ้าที่จะต้องช่วยเหลือชาวโปรตุเกสที่ถูกจับกุม แต่พวกมัวร์กลับไม่เชื่อฟังและไม่ยอมที่จะเป็นไมตรีกับเรา ทั้งยังได้สนับสนุนพวกแขกมัวร์ที่มีเรือสินค้าต่อต้านพระเจ้าแผ่นดินโปรตุเกสอีก จงกราบทูลว่าเราได้โจมตีเมืองนี้และยึดไว้ด้วยกองกำลัง ผู้คนได้รับบาดเจ็บเสียชีวิตมาก ช้างหลายเชือกล้มตายลง และเพื่อที่จะไม่ทำลายเมืองให้สิ้นซากลง เราจึงให้เวลา ๑๕ วันในการที่พระเจ้าแผ่นดินมะละกาจะได้ยอมสงบศึกและลงนามในสนธิสัญญาไมตรีกับทหารโปรตุเกส

จงกราบทูลต่อไปด้วยว่า เนื่องจากพระเจ้าแผ่นดินมะละกาไม่เชื่อตรง เราจึงต้องโจมตีเมืองและยึดเมืองไว้และได้ฆ่าผู้คนไปเป็นจำนวนมากแต่เราได้ให้อภัยแก่ชาวเมืองและเหล่าพ่อค้าวาณิชย์เพื่อที่ว่าการค้าต่างๆและตัวเมืองจะได้ไม่ต้องถูกทำลายลง และเราแน่ใจว่าการที่มะละกาถูกทำลายเช่นนี้ย่อมจะทำให้ทรงพอพระทัยมาก

จงกราบทูลต่อไปว่า พระเจ้ากรุงโปรตุเกสผู้เป็นนายของข้าพเจ้าจะยินดีอย่างยิ่งถ้าเรือสินค้าและผู้คนของสยามจะเดินทางมาค้าขายยังมะละกา และก็เป็นด้วยเหตุผลนี้ที่ข้าพเจ้าจำต้องยึดเมือง หากพระองค์มีพระราชประสงค์จะรับความช่วยเหลือทั้งด้านกองทัพและผู้คนเพื่อดูแลรักษาราชอาณาจักรจากข้าพเจ้าแล้ว ข้าพเจ้าพร้อมทั้งนายทหารก็จะยินดีรับสนองพระราชบัญชาทุกประการ”

พร้อมกับสาส์นฉบับนี้ เราได้จัดส่งเครื่องบรรณาการต่างๆ สำหรับพระเจ้ากรุงสยามในพระนามของพระเจ้าแผ่นดินโปรตุเกส ดังนี้ : เสื้อเกราะนวมทำจากหนังสัตว์สีแดงเข้ม เกราะหน้าอกและชิ้นส่วนอื่นๆ กะบังหมวกที่งดงามอันหนึ่ง ดาบพร้อมสายโยงที่งดงามอยู่ในฝักที่ทำจากผ้าไหมแสง ผ้าสำหรับห่ออาวุธ ๓

ผืน ผ้าฝ้ายหลากสีซึ่งเป็นของพระเจ้าแผ่นดินมะละกาที่ได้พระราชทานให้พระเจ้าแผ่นดินแห่งปะหังใช้ตบแต่งพระราชวัง เหยือกน้ำพร้อมที่จับ กาน้ำ ๒ อันที่มีขนาดเดียวกัน อ่างน้ำมนต์รูปรางดงาม ช้อนด้ามยาวทำจากเงิน ๒ คัน คันศรพร้อมลูกธนูและเครื่องกระสุน ประการังขนาดใหญ่ ๔ อัน เพราะในดินแดนนี้ผู้คนให้ตีราคาสິงนี้มาก ผ้าสีแดงผืนหนึ่ง นอกจากนี้ยังได้จัดเตรียมของกำนัลสำหรับราชทูตของพระเจ้ากรุงสยามซึ่งก็ทำให้เขาพึงพอใจมากด้วย

เมื่ออันโตนิโย คือ มิรันดาได้รับสาส์นสำหรับถวายพระเจ้ากรุงสยามแล้ว ก็ออกเดินทางโดยเรือของชาวจีน หลังจากนั้นไม่นานก็ถึงเมืองตรัง^{๔๓} ซึ่งเป็นเมืองของพระเจ้ากรุงสยาม แล้วจึงแยกกับชาวจีนและเดินทางต่อไปโดยรถม้าและควาย มุ่งตรงไปยังเมืองสยาม ซึ่งได้รับการต้อนรับเป็นอย่างดี

อาณาจักรสยามนี้มีช่วงที่แคบมากที่ชาวจีนมักจะใช้แล่นเรือ มีเมืองท่าสองสามแห่ง และจะใช้เวลาเดินทางราว ๑๐ วันจึงจะถึงชายฝั่งเมืองตะนาวศรี^{๔๔} ชายฝั่งเมืองตรัง และสะหวี^{๔๕} จนจรดชายทะเลที่สุมาตรา แต่ก็ยังมีเมืองท่าและเมืองอื่นๆ ที่มีผู้คนมากมายอีกหลายแห่ง คนเหล่านี้มีอัธยาศัยดี มีพวกพ่อค้าแขกมัวร์มากหลากหลาย ชาวจีนนั้นได้รับความไว้วางใจมากกว่าคนอื่นมาก พระเจ้ากรุงสยามมักจะทรงทำสงครามกับมะละกาอยู่เสมอ และยังไม่สามารถเอาชนะได้ ยังมีอีกหลายเรื่องที่คนกล่าวกันถึงอาณาจักรสยามนี้ แต่ความตั้งใจของข้าพเจ้ามิใช่อยู่ว่าการบันทึกเรื่องราวเพียงเท่านี้

^{๔๓} Taranque

^{๔๔} Tanaçarim

^{๔๕} Savião

๔.ประโยชน์ของเอกสารโปรตุเกสในการศึกษาประวัติศาสตร์ไทย

ตัวอย่างเอกสารโปรตุเกส ๒ ฉบับแสดงให้เห็นว่าการบันทึกข้อมูลต่างๆ ที่ชาติตะวันตกได้ทำไว้ตั้งแต่ต้นคริสต์ศตวรรษที่ ๑๖ นั้นมีประโยชน์และทำให้เราได้รับข้อมูลเกี่ยวกับอยุธยาเพิ่มมากขึ้นในหลายประเด็น คือ

๑. เอกสารโปรตุเกสเป็นเครื่องยืนยันได้ว่าประเทศโปรตุเกสเป็นชาติตะวันตกชาติแรกที่ได้มีการเจริญสัมพันธไมตรีกับอยุธยา และได้เริ่มรู้จักอยุธยาผ่านทางมะละกา ซึ่งเป็นเมืองที่โปรตุเกสเข้ายึดครองใน ค.ศ. ๑๕๑๐/ พ.ศ. ๒๐๕๓ ข้อมูลทางประวัติศาสตร์สำคัญคือในช่วงรัชกาลสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ แห่งอยุธยา โปรตุเกสเป็นตะวันตกชาติแรกที่เดินทางเข้ามาเพื่อเจริญสัมพันธไมตรี แต่การสร้างสัมพันธ์ในขั้นแรกนี้อาจสังเกตได้ว่าเกิดจากเหตุการณ์การสงครามที่โปรตุเกสมีต่อรัฐในอารักขาของอยุธยา อาจกล่าวได้ว่า โปรตุเกสไม่ได้มีความตั้งใจในการสร้างสัมพันธ์ทางการทูตหรือทางการค้ามาตั้งแต่แรก เหตุผลประการหนึ่งคือ โปรตุเกสอาจประเมินว่าอำนาจของอยุธยาที่มีอยู่เหนือมะละกานั้นเป็นเพียงอำนาจชั่วคราว เพราะมะละมักจะแข็งเมืองเองเสมอ ดังที่พระเจ้าแผ่นดินอยุธยาจะต้องเสด็จไปปราบปรามบ่อยครั้ง ทั้งผู้คนในมะละกาก็มิได้นับถือศาสนาเดียวกับคนในอยุธยา จึงเป็นการยากที่อยุธยาจะสามารถครอบครองดินแดนมะละกาได้นานตลอด

สาเหตุอีกประการหนึ่งคือ โปรตุเกสอาจประเมินอำนาจทางกองเรือและการปฏิบัติเชิงนโยบายแบบรัฐอินเดียวามีประสิทธิภาพพอสมควร หมายความว่าโปรตุเกสสามารถใช้กองเรือและการรบในการยึดเมืองต่างๆ ในมหาสมุทรอินเดียมาได้โดยง่าย จึงไม่มีความจำเป็นใดที่จะต้องแจ้งต่อทางอยุธยาก่อนที่จะยึดมะละกา

๒. ข้อมูลเบื้องต้นที่โปรตุเกสอธิบายเป็นข้อมูลด้านกายภาพ เช่น เรื่องที่ตั้งสภาพโดยทั่วไปของพื้นดิน ความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติ มากกว่าที่จะอธิบายถึงกิจกรรมของชาวโปรตุเกส

กองเรือโปรตุเกสที่เดินทางมาในภูมิภาคตะวันออกมีจุดประสงค์อย่างหนึ่งคือ การสำรวจสภาพพื้นที่และเมืองท่า เพื่อค้นหาพื้นที่เพาะปลูกและค้าขายเครื่องเทศ จึงทำให้โปรตุเกสสนใจเฉพาะเมืองท่าที่ตั้งอยู่ริมทะเลหรือมหาสมุทร

เป็นส่วนใหญ่ ข้อมูลทางกายภาพของเมืองริมชายฝั่งเหล่านี้จะเอื้อต่อการปรับปรุงการเดินเรือและการค้าขายของราชสำนักโปรตุเกสต่อไปในอนาคต

๓. เรื่องราวที่เกี่ยวกับสยามมีทั้งเรื่องاتیโปรตุเกสได้ยืมมาจากแหล่งอื่น เช่น การได้ข่าวจากทางมะละกาว่าพระเจ้าแผ่นดินสยามกำลังทำสงครามกับพระเจ้าแผ่นดินแห่งอาหรับ และเรื่องที่โปรตุเกสได้สืบหาข้อมูลโดยตรง เช่น ลักษณะการค้าหรือเส้นทางการเดินทางจากมะละกามายังอยุธยา

๔. เอกสารโปรตุเกสได้อธิบายประเพณีการรับราชทูตของอยุธยาไว้ส่วนหนึ่ง ซึ่งยังไม่อาจเปรียบเทียบได้ว่ามีความถูกต้องมากน้อยเพียงใด เพราะการรับทูตในปี พ.ศ. ๒๐๕๕ นั้นนับเป็นครั้งแรกของอยุธยา แต่ก็แสดงให้เห็นว่าอยุธยาได้เริ่มมีความสัมพันธ์อย่างเป็นทางการกับโปรตุเกสมานานเกือบ ๕ ศตวรรษแล้ว

บรรณานุกรม

๔๓๐ ปีสัมพันธ์ไมตรีระหว่างไทยกับโปรตุเกส. แปลโดยสินจง สุวรรณโกติน,
กรุงเทพฯ : กรมวิชาการ, ๒๕๓๑.

กรมศิลปากร, **ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษก เล่ม ๑**, กรุงเทพฯ : โรง
พิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๔๒.

ขจร สุขพานิช. “หนังสือพระราชสาส์นไทย อักษรไทย ภาษาไทย สมัยอยุธยา”
วารสารศิลปากร ปีที่ ๔ เล่ม ๓ (กันยายน ๒๕๐๓) หน้า ๔๓ – ๕๔.

คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมและโบราณคดี.
ประชุมจดหมายเหตุสมัยอยุธยา ภาค ๑. กรุงเทพฯ : สำนัก
นายกรัฐมนตรี, ๒๕๑๐.

ชาวโปรตุเกสและสยามสมัยคริสต์ศตวรรษที่ ๑๖ แปลโดยมธุรส คุภผล.
กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์อรรถาธิ, ๒๕๔๓.

นิโกลาส์ แชรูแวงส. **ประวัติศาสตร์ธรรมชาติและการเมืองแห่งราชอาณาจักร
สยาม**. แปลโดย สันต์ ท. โกมลบุตร, กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ศรีปัญญา,
๒๕๕๐.

มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง. **ประมวลกฎหมายรัชกาลที่ ๑ จุล
ศักราช ๑๑๖๖ พิมพ์ตามฉบับหลวง ตรา ๓ ดวง เล่ม ๑**. กรุงเทพฯ,
ม.ป.ป.

วินัย พงศ์ศรีเพียร (บรรณาธิการ). **พรรณภูมิสถานพระนครศรีอยุธยา
เอกสารจากหอหลวง (ฉบับความสมบูรณ์)**. โครงการวิจัยเมธีวิจัยอาวุโส
(สกว.) กฎหมายตราสามดวง : ประมวลกฎหมายไทยในฐานะมรดกโลก,
กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์อุษาคเนย์, ๒๕๕๑.

ศิลปากร, กรม. **จดหมายเหตุของวิเศษาคะระเรื่องคณะทูตลังกาเข้ามา
ประเทศสยาม**. พิมพ์เป็นอนุสรณ์งานสถาปนากิจศพนางทองอยู่ วีระเวศม์
เลขา ณ เมรุวัดประยุรวงศาวาส ๒๑ มีนาคม ๒๕๐๘.

ศิลปากร, กรม. **ประชุมพงศาวดาร เล่ม ๕๐ ภาค ๘๐ จดหมายเหตุฟอร์บง.**
กรุงเทพฯ : องค์การคำคุรุสภา, ๒๕๒๓.

Alguns Documentos do Arquivo Nacional da Torre do Tombo ; acerca
das Navegações e Conquista Portuguezas. Lisboa, 1892.

Antonio da Silva Rego, Luis de Matos, Alberto Iria and Hélder de Mendonça e Cunha. **Thailand and Portugal 470 Years of Friendship**. Lisbon : Calouste Gulbenkian Foundation, 1982.

Brás de Albuquerque. **Comentários do Grande Afonso de Albuquerque**. Parte 3, Coimbra : Biblioteca da Expansão Portuguesa, 1923, cap. 35, cap. 36.

Cartas de Afonso de Albuquerque. segunda de documentos que as elucidam Academia Real das Sciencias de Lisboa, Tomo 3, Lisboa, 1903.

Center for the Portuguese Studies. **The Portuguese and Pacific**. International colloquium at Santa Barbara, University of California, 1995.

David K. Wyatt (ed.). **Chronicle of the Kingdom of Ayutthaya : The British Museum Version**. The Center for East Asian Cultural Studies for UNESCO, 1999.

F.J. Moorhead. **A History of Malaya and her neighbours**. vol. 1, London : Longmans, Green and Co, 1957 chap. X – XI.

Luís Filipe Thomaz. **De Ceuta à Timor**. Lisboa : Difel, 1998.

Maria da Conceição Flores, **Os Portugueses e o Sião no século XVI**, Lisbon : Imprensa Nacional – Casa da Moeda, 1991.

Pierre Davity, **Description Générale de l’Asie**, Paris, 1660.

Sanjay Subrahmanyam. **The Portuguese Empire in Asia 1500 – 1700 : A Political and Economical History**. Yale : Longman, 1993.

เอกสารลำดับที่ ๑๐

ย้อนพินิจสังคมไทยในสมบัติผู้ดี

โกวิท วงศ์สุรวัฒน์

สมบัติผู้ดีคือหลัก ๑๐ ประการของผู้ที่มีกาย วาจา ใจ อันสุจริตซึ่งมหาอำมาตย์เอกเจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี (ม.ร.ว.เปีย มาลากุล) เสนาบดีกระทรวงธรรมการในสมัยรัชกาลที่ ๖ ขณะที่มียศบรรดาศักดิ์เป็นพระยาวิสุทธสุริยศักดิ์ ได้เรียบเรียงเป็นหนังสือชื่อ “สมบัติของผู้ดี” เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๕๕ แต่เรียกกันโดยทั่วไปว่าสมบัติผู้ดี

ปัจจุบันนี้ไม่ค่อยมีใครเคยได้เห็นหรืออ่านหนังสือเล่มนี้แล้ว แต่ก็ยังเป็นหนังสือที่กล่าวขวัญอ้างอิงกันอยู่เสมอโดยใช้เป็นเครื่องมือการตำราว่า ประชด ประชัณหรือสั่งสอนบุคคลหรือกลุ่มคนที่ผู้ใช้อ้างถึงหนังสือสมบัติผู้ดีนี้รู้สึกขัดหู ขัดตา ไม่ชอบเสียเป็นส่วนใหญ่ ดังตัวอย่างข่าวพาดหัวของหนังสือพิมพ์ต่าง ๆ ของปีนี้ เช่น

"ว.วชิรเมธี" ผุดหลักสูตรสมบัติผู้ดีเณร แก้ปัญหาพระตุ๊ด เณรแต่वलัทธิสูตรแรกของประเทศไทย หวั่นล้นวงการสงฆ์ ประชาชนเสื่อมศรัทธา เริ่มนำร่อง พ.ศ. นี้ที่โรงเรียนเตรียมสามเณร วัดศรีโคงค์ อ.เชียงของ จ.เชียงราย หากสำเร็จพร้อมขยายผลทั่วประเทศ

เพื่อไทย โวย กกต.ของปลอม เหตุไม่เร่งสอบ กรณี บุญจงแจกเงินแนบนามบัตร มอบหนังสือ "สมบัติผู้ดี" ให้นายกฯ-กษัตริย์

สมบัติผู้ดีแตก "แม่ลิเดีย" เดือดสุดขีด บุกรัก "หมอกฤษณ์" ชูให้กราบตีนขอโทษ

๒๑๒ ย้อนพินิจสังคมไทยในสมบัติผู้ดี

เหลืมแผ่นเสียงตกร่อง ทำพันธมิตระ ตั้งพรรคการเมืองแข่ง เหนืบ สหนี เป็นนายกรฯ ทุ่กอย่างจบ อ้างซ้าซากพันธมิตระ ชุมนุ่มปิดถนน ทำเดื่อดร์อน แถม ช่มชู่ ด่าทอ ไร่สมบัติผู้ดี แต่เมืนพุดถึง มีอบ นปก.ที่ตามรวีพันธมิตระ ไปทุ่กที่ ะลฯ

จากค่านำของอดีตอธิบดีกรมวิชากรนายสุรเดช วิเศษสุรกร ได้เขียนไว้ เมื่ตอนพิมพ์หนังสือสมบัติผู้ดีครั้งล่ำสุด โดยองค์การค้ำครุสภา เมื่ พ.ศ. ๒๕๒๗ ก็บ่งชี้ดว่าตั้งใจจะให้เป็นหนังสือเอาไว้สอนเด็กระดับประถมศีกษา เท่านั้น

ค่านำ

หนังสืออ่านเพิ่มเติมเรื่อง "สมบัติของผู้ดี" ซึ่งกระทรวงศีกษาธิการได้มอบ ม.ล. ป้อง มาลากุล จัดทำคำอธิบายเพิ่มเติมจากหนังสือสมบัติของผู้ดี ของ เจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี เพื่อให้อ่านเข้าใจง่าย เหมาะสำหรัเด็กระดับ ประถมศีกษา และมอบให้นายสุชีพ ปุญญานุภาพ เป็นผู้ตรวจทานนี้ กรมวิชากร ได้มอบให้องค์การค้ำของครุสภาจัดพิมพ์จำหน่ายใช้ประกอบการเรียนการสอน ตามหลักสูตรประโยคประถมศีกษา พุทธศักราช ๒๕๐๓ มาตั้งแต่ปีพุทธศักราช ๒๕๐๔ และในการที่กระทรวงศีกษาธิการประกาศใช้หลักสูตรประถมศีกษา พุทธศักราช ๒๕๒๑ ก็ปรากฏว่าหนังสือนี้สามารถใช้ประกอบการเรียนการสอน ระดับประถมศีกษากลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต และกลุ่มสร้างเสริมลักษณะนิสัยได้อย่างดียิ่ง จึงได้มอบให้องค์การค้ำของครุสภาจัดพิมพ์จำหน่ายต่อไป

นายสุรเดช วิเศษสุรกร

อธิบดีกรมวิชากร

๑ มีนาคม ๒๕๒๗

แต่ในพ.ศ. ๒๕๔๘ ได้มีการลงหนังสือสมบัติของผู้ดีในอินเทอร์เน็ตโดยผู้ เผยแพร่ได้เขียนคำปรารภที่ดูออกจะชัดเจนว่าเรื่องการเป็นผู้ดีนั้นเป็นเรื่องที่ สำคัญและจำเป็นต่อสังคมไทยในปัจจุบันไม่ว่าจะเป็นเด็กหรือผู้ใหญ่

ปรารภ

หนังสือเก่า ๆ เล่มนี้ หากจะให้ใครเป็นของขวัญ ถ้าผู้รับจะไม่คิดเพียงว่าเป็นเรื่องเชยล้าสมัย ก็อาจจะพาลโกรธด้วยคิดว่ากำลังถูกตำหนิว่าเป็นคนไม่มีมรรยาทชาติตระกูล ดังเช่นที่เรามักได้ยินบ่อย ๆ ในนิยายหรือในละครโทรทัศน์ และส่วนใหญ่แล้วผู้ที่อ้างหนังสือนี้มักจะคิดถึงคนโน้นคนนี้ว่าสมควรต้องนำไปประพจน์เพื่อปรับปรุงตัวให้ดีขึ้น มากกว่าจะคิดว่าแท้จริงแล้วเราเองแต่ละคนก็ต้องฝึกฝนขัดเกลาและปฏิบัติต่อผู้อื่นด้วยเช่นกัน

ในการอยู่ร่วมกันในสังคม มนุษย์เราจำเป็นต้องมีปฏิสัมพันธ์ในการทำ การพูด และการรู้สึกนึกคิดต่อผู้อื่น เพื่อให้การอยู่ร่วมกันเป็นไปโดยราบรื่นไม่มีข้อขัดแย้ง จึงจำเป็นต้องมีกฎกติกา มรรยาทของการอยู่ร่วมกัน โดยพื้นฐานก็คือ สิ่งใดที่เราไม่ยอมให้คนอื่นทำกับเรา ก็ไม่ควรทำเช่นนั้นกับเขา สิ่งใดที่เรายินดีชื่นชม หรือรักใคร่เอ็นดู เมื่อได้ยินได้เห็น ได้รับการปฏิบัติต่อ คนอื่นก็ปรารถนาจะได้รับเช่นเดียวกัน ดังนั้นการประพจน์ปฏิบัติต่อกันและกันโดยเหมาะสมกับเพศ วัย สถานะตำแหน่ง ในสถานที่และโอกาสอันควร จึงนับเป็นหลักการหรือวัตถุประสงค์หลักที่เราควรคำนึงถึง มากกว่าจะติดอยู่กับข้อบกพร่องปลีกย่อยด้านการใช้ภาษาหรือขนบธรรมเนียมเก่า ๆ พันสมัยที่อาจจะปรากฏอยู่บ้างในหนังสือเล่มนี้

กล่าวโดยสรุป คำว่า "ผู้ดี" ในที่นี้จึงมิใช่เรื่องของการแบ่งชนชั้นทางสังคม มิใช่เรื่องแบบแผนพิธีรีตองเจ้ายศเจ้าอย่าง หรือการสร้างภาพเพื่อหวังผลประโยชน์แอบแฝงอย่างใดอย่างหนึ่ง หากแต่เป็นหลักการประพจน์ปฏิบัติตนที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของ ใจเขา-ใจเรา ข้อปฏิบัติเหล่านี้เป็นมาตรฐานทางสังคมที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้เสมอในทุกยุค เป็นการขัดเกลาตนให้มีระเบียบวินัย มีทัศนคติที่ดีต่อกัน เมตตากรุณาต่อกัน มีhiriโอดตบปะที่จะไม่เอารัดเอาเปรียบ แทนความโกรธ เกลียด หยาบคายต่อกัน เพราะผู้มีจิตใจดีย่อมสะท้อนออกมาในรูปของจริยามรรยาท ความละมุนละไม นุ่มนวล ตรงข้ามกับความกักขฬะ หยาบคาย ทำอะไรตามอำเภอใจ ซึ่งย่อมไม่เป็นที่ยินดีคบหาหรือแม้แต่พบเห็นเข้าใกล้ของบุคคลทั่วไป

๒๑๔ ย้อนพินิจสังคมไทยในสมบัติผู้ดี

สมบัตินี้ไม่ใช่วัตถุสิ่งของที่ต้องแบกหามหรือซื้อหา หากแต่เป็นสมบัติ
ประดับกายประดับใจให้เจ้าของเป็นผู้ดีมีคุณค่า มีความสง่างามในตัวเอง ถ้าหาก
ความงามของเหล่าสงฆ์ที่มาจากหลากหลายวรรณะชั้นชนเกิดขึ้นด้วยบัญญัติแห่ง
พระธรรมวินัย ให้มีความสำรวมในการดื่มฉัน การเดิน ยืน นั่ง นอน ฆราวาสชน
ทั่วไปก็อาจฝึกตนให้มีความงามได้ด้วยระเบียบวินัยอันเป็นสมบัติของผู้ดี
เช่นเดียวกัน

Odz Webslave

๑๐ ตุลาคม ๔๘

ดังนั้นการที่จะย้อนพินิจสังคมไทยในสมบัติผู้ดีดังที่เป็นหัวเรื่องของการ
อภิปรายครั้งนี้ก็ต้องพิจารณาถึงบริบทของช่วงเวลาที่มีการเขียนหนังสือเรื่อง
สมบัติของผู้ดีขึ้นในครั้งแรก ซึ่งจำเป็นที่จะต้องพิจารณาประวัติและประสบการณ์
ชีวิตของผู้เขียนหนังสือเล่มนี้ประกอบเข้าไปด้วยจึงจะทำให้พอเห็นรูปภาพรวม
ของประวัติศาสตร์ได้ชัดเจนบ้าง

ต้นตระกูลของเจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดีคือ สมเด็จพระเจ้า
บรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ามหามาลา กรมพระยาบำราบปรปักษ์ โอรสของรัชกาลที่ ๒
ต้นตระกูลมลากุล เจ้าพระยาพระเสด็จฯ ได้รับการศึกษาอย่างดีตามแบบของ
สุขุมาลชาติในสมัยนั้นซึ่งต้องประกอบด้วยความรู้ทางพระพุทธศาสนาเป็นหลัก
สำคัญ

เจ้าพระยาพระเสด็จฯ เป็นนักเรียนประจำของโรงเรียนพระตำหนักสวน
กุหลาบ มีผลการเรียนดีเลิศ สอบได้ประโยคที่ ๒ ในจุลศักราช ๑๒๔๘ หรือ พ.ศ.
๒๔๒๙ ต่อจากนั้นท่านได้เข้ารับราชการจนได้ดำรงตำแหน่งเป็นพระมนตรีพจนกิจ
ได้รับการไว้วางพระราชหฤทัยจากรัชกาลที่ ๕ ให้เป็นผู้อภิบาลพระบาทสมเด็จพระ
พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเมื่อครั้งดำรงพระราชอิสริยยศยศเป็นสมเด็จพระบรม
โอรสาธิราชเจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ สยามมกุฎราชกุมารเมื่อครั้งยังทรงศึกษาอยู่ ณ
ประเทศอังกฤษ และได้เป็นผู้ดูแลพระโอรสและนักเรียนไทยในยุโรป โดยดำรง

พระยาวิสุทธสุริยศักดิ์ เอกอัครราชทูตพิเศษไทยประจำอังกฤษและยุโรป (ระหว่าง พ.ศ. ๒๔๓๔ - ๒๔๔๕) ซึ่งเป็นช่วงปลายรัชสมัยของพระนางวิคตอเรีย

ครั้นเมื่อคราวเสด็จประพาสยุโรป ในช่วงปี ๒๔๔๐ ทรงพบว่า นักเรียนไทย ที่ส่งมาเรียนยังต่างประเทศส่วนใหญ่ใช้เวลานานมากกว่าจะสำเร็จ ทำให้สิ้นเปลืองพระราชทรัพย์เป็นอันมาก อีกทั้งยังก่อให้เกิดปัญหาขาดแคลนกำลังคน

พระยาวิสุทธสุริยศักดิ์ ได้กล่าวถึงสาเหตุที่นักเรียนไทยเรียนไม่จบ ใช้เวลาเรียนนานเกินไป ไม่ประสบผลสำเร็จในวิชาที่เรียนว่าเป็นเพราะนักเรียนไม่มีพื้นฐานความรู้ที่ดีพอ อีกทั้งยังมีประเพณีกรรมที่ไม่เหมาะสม ทำให้เกิดความสูญเปล่าทางการศึกษา พร้อมกับระบุว่า "ส่งโดยไม่เลือกตามความรู้หรือคุณความสามารถเพียงใด ลักแต่จะจับส่งมา เหมือนกับส่งท่อนไม้มาทั้งดุ้น.. อย่างนี้เมื่อได้ไกลนเข้าแล้วมาปะไม้ท่อนใดเป็นตาเป็นโพรงพรุนใช้ไม่ได้ ไม้ท่อนนั้นก็อยู่เสียเวลาเสียแรงแลเสียเงินเปล่า.. ต้องส่งกลับมาเสียเปล่าๆ เป็นอันมาก.."

ความข้อนี้ แม้จะเป็นเรื่องราวที่พระพุทธเจ้าหลวงทรงตระหนักอยู่ก่อนแล้ว แต่การพูดถึงปัญหาที่เกิดขึ้นอย่างตรงไปตรงมาเช่นนี้ สะท้อนให้เห็นถึงความคิดที่ก้าวหน้าของพระยาวิสุทธสุริยศักดิ์ได้ในระดับหนึ่ง เพราะนักเรียนที่เดินทางไปเรียนต่างประเทศเหล่านี้ ล้วนดำรงสถานะเป็นพระบรมวงศานุวงศ์ ทั้งพระองค์เจ้า หม่อมเจ้า และหม่อมราชวงศ์ทั้งสิ้น

ปัญหาและข้อกังวลใจดังกล่าว ส่งผลให้มีพระราชดำรัส ให้พระยาวิสุทธสุริยศักดิ์ อัครราชทูตไทยประจำอังกฤษ และพระยาสุรียานุวัตร (เกิด บุนนาค) อัครราชทูตไทยประจำฝรั่งเศส ทำการสืบสวนแบบแผนการจัดการศึกษาในประเทศทั้ง ๒ เพื่อเรียบเรียงขึ้นกราบบังคมทูล ซึ่งจากการจัดการศึกษาของพระยาวิสุทธสุริยศักดิ์ กระทรวงธรรมการได้นำมาพิจารณาและร่างเป็น "โครงแผนการศึกษาในกรุงสยาม" เมื่อวันที่ ๑๙ มิถุนายน ๒๔๔๑

ในโครงแผนการศึกษาในกรุงสยามดังกล่าว ได้ระบุถึงโรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบไว้ในเนื้อความหมวดที่ ๔ ความสรุปได้ว่า โรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบฝ่ายไทย จัดเป็นโรงเรียนไทยเบื้องต้นกลางมีการจัดแบ่งเป็นชั้นต่ำและชั้นสูง โดยชั้นต่ำ หมายถึง ประถมศึกษา แบ่งเป็นประโยค ๑ และประโยค ๒ มี ๖ ชั้น

๒๑๖ ย้อนพินิจสังคมไทยในสมบัติผู้ดี

ส่วนชั้นสูง หมายถึง ระดับมัธยมศึกษาที่กำหนด ๔ ปี โดยทั้งสองส่วนจะต้องเรียน วิชาภูมิศาสตร์ วิทยาศาสตร์ คณิตศาสตร์ พงศาวดาร เรียงความ และวาดเขียน

ขณะเดียวกัน สำหรับโรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบฝ่ายอังกฤษ ก็จัดเป็นโรงเรียนอังกฤษเปื่องกลาง เช่นเดียวกับโรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบฝ่ายไทย โดยชั้นเบื้องต้นกำหนดเรียน ๔ ปี เน้นที่การแปลไทยเป็นอังกฤษ และการแปลอังกฤษเป็นไทย ส่วนชั้นเปื่องกลางกำหนดเรียน ๔ ปี โดยนอกจากจะเรียนภาษาอังกฤษแล้ว ยังรวมคณิตศาสตร์ และวิทยาศาสตร์ และเลือกเรียนภาษาบาลี ฝรั่งเศส เยอรมัน และละติน อย่างน้อยอีก ๑ ภาษาด้วย

แม้ว่าพระยาวิสุทธสุริยศักดิ์ จะเป็นผู้สำเร็จการศึกษาจากสถาบันภายในประเทศ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งว่าเป็นผลผลิตของสังคมไทย ในช่วงก่อนที่จะมีการเปิดประเทศรับเอาวิทยาการจากตะวันตกอย่างเอิกเกริกในเวลาต่อมา แต่ด้วยเหตุที่ได้เดินทางไปเป็นพระอภิบาล และผู้ดูแลนักเรียนไทยในอังกฤษอยู่หลายปี ทำให้ความคิดของพระยาวิสุทธสุริยศักดิ์ ก้าวหน้ากว่านักการศึกษาและระบบราชการไทยในขณะนั้นอยู่ไม่น้อย ภาพถ่ายของพระยาวิสุทธสุริยศักดิ์ในท่วงทำนองแปลกตา ชักชวนผู้คนให้มาเรียนหนังสือ พร้อมกับข้อความ "It is always safe to learn" บ่งบอกนัยของยุคสมัยดังกล่าวได้เป็นอย่างดี

โดยเฉพาะอย่างยิ่ง หากพิจารณาจากการที่โรงเรียนซึ่งในสมัยนั้นส่วนใหญ่ดำเนินการโดยคณะผู้สอนศาสนาถูกระบุว่าเป็นภัย และนักเรียนที่เรียนในโรงเรียนเหล่านี้มักถูกระบุว่าเป็นพวกนอกกรีต จากการเข้ารีตของฝรั่ง ทำให้การขยายการศึกษาไปสู่ประชาชนทั่วไปทำได้ยากลำบากไม่น้อย

ยิ่งไปกว่านั้น ด้วยการวางแผนระยะยาวของพระยาวิสุทธสุริยศักดิ์ ซึ่งได้ทำหนังสือขึ้นกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ ถึงโครงการที่จะสร้างสถานศึกษาในระดับมหาวิทยาลัยเช่นที่ต่างประเทศมี เมื่อวันที่ ๑๐ เมษายน ร.ศ.๑๒๘ (พ.ศ.๒๔๕๓) ความว่า

"ตามปกติโรงเรียนจะเป็นได้ก็แต่สำหรับสอนวิชาสามัญขั้นต้นๆ แต่โรงเรียนใดที่จะจัดการศึกษาให้ลึกซึ้งสูงขึ้นไป โรงเรียนเช่นนั้นต้องมีรากเหง้า กล่าวคือ ต้องให้เป็นทีประชุมการเล่าเรียนใหญ่อย่างี่ต่างประเทศ เรียกว่า คอลเลจ หรืออคาเดมี หรือ

โพลิเทคนิค หรือยิมนาเซียม หรือยูนิเวอร์ซิตี ... โรงเรียนเช่นนี้ในเมืองไทยยังไม่มี แท้จริงถึงเวลาแล้วที่จะดำเนินการ กล่าวคือเด็กที่เล่าเรียนวิชาสามัญศึกษา นับแต่ชั้น มूल ประถม และมัธยม ตลอดจนขึ้นมาก็มีจำนวนมากแล้ว ควรที่จะรีบจัดการรวบยอด ข้างเบื้องสูงติดต่อกับกันทีเดียว ถ้าไม่รีบจัดก็จะล่าช้าหนักไป..."

เมื่อพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ ขึ้นเสวยราชสมบัติ พระองค์สนพระทัยในเรื่องการพัฒนาศึกษา ซึ่งถือเป็นการสานต่อพระราชปณิธานของ สมเด็จพระราชบิดา พระองค์ทรงแต่งตั้งพระยาวิสุทธสุริยศักดิ์ ซึ่งเป็นพระอภิบาล ของพระองค์ เมื่อครั้งที่ทรงพระเยาว์ขึ้นเป็นเจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี ทำหน้าที่เป็นปลัดทูลฉลอง เพื่อสนองพระราชดำริที่จะสร้างโรงเรียนขึ้น แทนการ สร้างวัดดังที่นิยมในอดีตด้วย

นอกจากนี้ พระองค์ได้โปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้เจ้าพระยาพระเสด็จสุเรน ทราธิบดี ซึ่งเคยเป็นผู้วางแผนการศึกษาของชาติ และนำขึ้นกราบบังคมทูลให้ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ ทอดพระเนตรเป็นที่พอพระราชหฤทัยมาแล้ว ให้มีโอกาสดำเนินการการศึกษา ในตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงธรรมการ แทน เจ้าพระยาวิศิษฎ์วงศ์วุฒิไกร เมื่อวันที่ ๖ เมษายน ๒๔๕๕ ซึ่งช่วงเวลาหลังจากนั้น นับเป็นช่วงเวลาที่ยังการศึกษาไทยมีพัฒนาการมากขึ้นอีกช่วงหนึ่ง และมีโรงเรียน สำคัญๆ เกิดขึ้นอีกมากมาย

ดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้นว่าเจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดีเมื่อครั้ง ดำรงตำแหน่งเป็นพระมนตรีพจนกิจได้รับการไว้วางพระราชหฤทัยจากรัชกาลที่ ๕ ให้เป็นผู้อภิบาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อครั้งดำรงพระราช อิศริยยศเป็นสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชเจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ สยามมกุฎราชกุมาร เมื่อครั้งยังทรงศึกษาอยู่ ณ ประเทศอังกฤษ (ระหว่าง พ.ศ ๒๔๓๔ - ๒๔๔๕) ซึ่ง เป็นช่วงปลายรัชสมัยของพระนางวิกตอเรีย

ในยุควิกตอเรีย (Victorian Era) เป็นยุคที่อังกฤษเจริญก้าวหน้าสูงสุด เรียกว่า สมัยแห่ง PAX BRITANNICA ซึ่งยุควิกตอเรียนี้เป็นสมัยที่สมเด็จพระราชินี วิกตอเรียครองราชย์ยาวนานที่สุดในประวัติศาสตร์อังกฤษคือยาวนานถึง ๖๔ ปี และ พระราชนิยมของพระนางวิกตอเรีย การดำรงชีวิตอย่างผู้ดีคือ ผู้ที่มีความ

๒๑๘ ย้อนพินิจสังคมไทยในสมบัติผู้ดี

รับผิดชอบ มีศีลธรรมและให้ความสำคัญต่อครอบครัวเป็นอันดับหนึ่ง ดังนั้นการดำรงตนแบบผู้ดีอังกฤษที่เรียกว่า English gentleman จึงมีการปลูกฝังในโรงเรียนประจำชั้นสูงที่เรียกว่า English public school ซึ่งโรงเรียนประเภทนี้เป็นโรงเรียนราชภัฏ ค่าเล่าเรียนแพงมาก ต้องแต่งตัวดี กิริยามารยาทในการเข้าสังคมต้องได้รับการอบรมปลูกฝังเป็นอย่างดี ต้องเล่นกีฬาประเภททีม เช่น รักบี้ ฟุตบอล เพื่อบ่มเพาะความมีน้ำใจนักกีฬา (Sporting spirit) และเน้นความยุติธรรม (Fair play) โรงเรียนประจำประเภทนี้มีทั่วประเทศอังกฤษและโรงเรียนที่มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักคือ แฮร์โรว์ อีสตัน โรงเรียนประเภทนี้ได้แพร่ไปที่สหรัฐอเมริกาเป็นพวก Prep school มีอยู่มากในแถบภาคตะวันออกของสหรัฐอเมริกาโดยเฉพาะแถบนิวยอร์ก อินแลนด์ ที่อินเดียก็มีโรงเรียนแบบ English public school หลายโรงเรียน ส่วนใหญ่จะอยู่แถบภูเขานอกจากนี้ ที่ออสเตรเลียและนิวซีแลนด์ก็มีโรงเรียนประเภทนี้อยู่ประปราย

ดังที่ได้กล่าวมาแล้วว่า แม่เจ้าพระยาพระเสด็จฯ จะเป็นผู้สำเร็จการศึกษาจากสถาบันภายในประเทศ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งว่าเป็นผลผลิตของสังคมไทยในช่วงก่อนที่จะมีการเปิดประเทศรับเอาวิทยาการจากตะวันตกอย่างเอิกเกริกในเวลาต่อมา แต่ด้วยเหตุที่ได้เดินทางไปเป็นพระอภิบาลและผู้ดูแลนักเรียนไทยในอังกฤษอยู่หลายปี ทำให้ความคิดของเจ้าพระยาพระเสด็จฯ ก้าวหน้ากว่านักการศึกษาและระบบราชการไทยในขณะนั้นอยู่น้อย เมื่อท่านได้รับการแต่งตั้งให้เป็นเสนาบดีกระทรวงธรรมการแล้ว ท่านก็ได้เรียบเรียงหนังสือ “สมบัติของผู้ดี” ขึ้นใน พ.ศ. ๒๔๕๕ โดยผสมผสานแนวทางสัปปุริสธรรมของพระพุทธศาสนาเข้ากับลักษณะของ English gentleman เข้าไว้ด้วยกัน

คุณสมบัติของผู้ดีในหนังสือสมบัติผู้ดีได้อธิบายไว้ใน ๑๐ ภาค แต่ละภาคครอบคลุมทั้งกายจริยา วจีจริยา และมโนจริยา ซึ่งมีความหมายดังนี้

กายจริยา หมายถึง ทำดี เช่น เดินดี ยืนดี นั่งดี นอนดี

วจีจริยา หมายถึง การพูดจาให้เรียบร้อย

มโนจริยา หมายถึง การคิดนึกในทางดี (คำอธิบายนี้อ้างจาก

ข้อเขียนของม.ล.ป๋อง มลากุล บุตรชายคนที่ ๕ ของเจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี

ในหนังสือสมบัติของผู้ดีที่ทางกรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการพิมพ์ขึ้นใน พ.ศ. ๒๕๒๗)

ใน ๑๐ ภาคของหนังสือสมบัติของผู้ดี สามารถสรุปย่อได้ดังนี้คือ

๑. ผู้ดีย่อมรักษาความเรียบร้อย ไม่ใช้กิริยาอันกล้ากรายบุคคล ไม่สอดสวนวาทหรือแย่งชิงพูด ไม่ปล่อยใจให้พุ้งซ่านกำเริบหยิ่งโส

๒. ผู้ดีย่อมไม่ทำอุจาดลามก ใช้เสื้อผ้าเครื่องแต่งตัวอันสะอาดเรียบร้อย ไม่กล่าวถึงสิ่งโสโครกพึงรังเกียจในท่ามกลางชุมชน พึงใจที่จะรักษาความสะอาด

๓. ผู้ดีย่อมมีสัมมาคารวะ ย่อมนั่งด้วยกิริยาสุภาพโดยเฉพาะหน้าผู้มีบรรดาศักดิ์ ไม่พูดจาล้อเลียนผู้ใหญ่ เคารพยำเกรงบิดามารดาและอาจารย์ นับถือและอ่อนน้อมต่อผู้ใหญ่ มีความอ่อนหวานต่อผู้น้อย

๔. ผู้ดีย่อมมีกิริยาเป็นที่รัก ไม่ทำกิริยาเริ่นเรึงเมื่อเขามีความทุกข์ ไม่เที่ยวติเตียนสิ่งของที่เขาดูแลต่างไว้ในบ้านที่ตนไปสู่ว่อมไม่พูดให้เพื่อนเก้อกระดาก ไม่เคาะแคะสตรีกกลางที่ประชุมและย่อมรู้จักเกรงใจคน

๕. ผู้ดีย่อมเป็นผู้สง่า มีกิริยาผ่องใสของอาจ จะยืนนั่งอยู่ในลำดับอันสมควร พูดจาฉะฉานชัดถ้อยความ มีความรู้จักงามรู้จักดี มีอักษณาสัยอันกว้างขวางเข้าไหนเข้าได้ มีอักษณาสัยเป็นนักเลง ใครจะพูดหรือเล่นอันใดก็เข้าใจและต่อติด

๖. ผู้ดีย่อมปฏิบัติภารงานดี ทำการอยู่ในระเบียบแบบแผน ไม่ละเลยที่จะตอบจดหมาย พูดสิ่งใดย่อมเป็นที่น่าเชื่อถือได้ เป็นผู้รักษาความสัตย์ ไม่เป็นผู้เกียจคร้าน

๗. ผู้ดีย่อมเป็นผู้ใจดี เมื่อเห็นเหตุร้ายหรืออันตรายจะมีแก่ผู้ใดต้องรีบช่วย ไม่เยาะเย้ยถากถางผู้กระทำความผิด ไม่ใช้วาจาอันข่ม ใช้วาจาอันข่มขี่ ไม่มีใจอันโหดเหี้ยมเกรี้ยวกราดแก่ผู้น้อย เอาใจโอบอ้อมอารีแก่ผู้อื่น

๘. ผู้ดีย่อมไม่เห็นแก่ตัวฝ่ายเดียว เป็นผู้ใหญ่จะไปมาลูกน้องย่อมไว้ช่องให้ผู้น้อยมีโอกาสบ้าง ไม่ขอแยกผู้หนึ่งมาจากผู้ใดเพื่อพาไปพูดจาความลับกัน ไม่มีใจมักได้ ไม่พึงใจหยิบยืมข้าวของเงินทองซึ่งกันและกัน

๙. ผู้ดีย่อมรักษาความสุจริตที่ซื่อตรง ไม่ละลابلะล้งเข้าห้องเรือนแขก ก่อนเจ้าของบ้านเขาเชิญ ไม่ชอกแซกโต้ถามธุระส่วนตัวหรือการในบ้านของเขา เป็นผู้รักษาความไว้วางใจของผู้อื่น

๑๐. ผู้ดีย่อมไม่ประพฤติชั่ว ไม่เป็นพาลเที่ยวเกะกะระรัวและกระทำร้ายคน ไม่ทำให้ผู้อื่นเดือดร้อน เจ็บอายเพื่อความสนุกยินดีของตน ไม่เป็นพาลทะเลาะวิวาท ไม่เป็นผู้สอพลอ ประจบประแจง ไม่นินทาว่าร้ายกันและกัน ไม่ปองร้ายผู้อื่น มีความเหนียวรั้งใจตนเอง เป็นผู้มีความละเอียดแก่เบา

เมื่ออ่านสรุปของ “สมบัติของผู้ดี” แล้วลองพิจารณาปรับปรุงศีลธรรมซึ่งเป็นธรรมของสัตบุรุษซึ่งก็เทียบได้กับสุภาพบุรุษ (gentleman) หรือผู้ดีอังกฤษนั่นเอง

สัปปริสธรรมคือธรรมของสัตบุรุษมี ๗ อย่างคือ

๑. อัมมัญญตา ความเป็นผู้รู้จักเหตุ เช่น รู้จักว่า สิ่งนี้เป็นเหตุแห่งสุข สิ่งนี้เป็นเหตุแห่งทุกข์

๒. อัตถัญญตา ความเป็นผู้รู้จักผล เช่น รู้จักว่า สุขเป็นผลแห่งเหตุอันนี้ ทุกข์เป็นผลแห่งเหตุอันนี้

๓. อัตตัญญตา ความเป็นผู้รู้จักตนว่า เราว่าโดยชาติตระกูล ยศศักดิ์ สมบัติบริวารความรู้และคุณธรรมเพียงเท่านี้ๆ แล้วประพฤติตนให้สมควรแก่ที่เป็นอยู่อย่างไร

๔. มัตตัญญตา ความเป็นผู้รู้ประมาณ ในการแสวงหาเครื่องเลี้ยงชีวิตแต่โดยทางที่ชอบและรู้จักประมาณในการบริโภคแต่พอสมควร

๕. กาลัญญตา ความเป็นผู้รู้จักกาลเวลาอันสมควรในอันประกอบกิจนั้นๆ

๖. ปริสัณญตา ความเป็นผู้รู้จักประชุมชนและกิจการที่จะต้องประพฤติต่อชุมชนนั้นๆ ว่าหมู่เมื่อเข้าไปหา จะต้องทำกิจการอย่างนี้ จะต้องพูดอย่างนี้ เป็นต้น

๗. ปุคคลปโรปรัญญตา ความเป็นผู้รู้จักเลือกบุคคลว่า ผู้นี้เป็นคนดี ควรคบ ผู้นี้เป็นคนไม่ดี ไม่ควรคบ เป็นต้น

อง.สตตก. ๒๓/๑๑๓.

สัปปริสธรรมอีก ๗ อย่าง

๑. สัตบุรุษประกอบด้วยธรรม ๗ ประการ คือ มีศรัทธา มีความละเอียดต่อบาป มีความกลัวต่อบาป เป็นคนได้ยินได้ฟังมาก เป็นคนมีความเพียร เป็นคนมีสติมั่นคง เป็นคนมีปัญญา

๒. จะปรึกษาสิ่งใดกับใครๆ ก็ไม่ปรึกษา เพื่อจะเบียดเบียนตนและผู้อื่น

๓. จะคิดสิ่งใดก็ไม่คิดเพื่อจะเบียดเบียนตนและผู้อื่น

๔. จะพูดสิ่งใดก็ไม่พูดเพื่อจะเบียดเบียนตนและผู้อื่น

๕. จะทำสิ่งใดก็ไม่ทำเพื่อจะเบียดเบียนตนและผู้อื่น

๖. มีความเห็นชอบ มีความเห็นว่าทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว เป็นต้น

๗. ให้ทานโดยเคารพ คือ เอื้อเพื่อแก่ของที่ตัวให้ และผู้รับทานนั้น ไม่ทำอาการดูจิ่งเสีย

นัย.ม.อุป. ๑๔/๑๑๒.

เมื่อพิจารณาแล้วก็เห็นว่าสมบัติผู้ดีของเจ้าพระยาพระเสด็จฯ น่าจะได้รับอิทธิพลจากพระพุทธศาสนาเป็นหลัก เพียงแต่ปรับให้เข้ากับสมัยนิยมที่นิยมความเป็นสุภาพบุรุษอังกฤษ แต่มีสิ่งที่น่าสนใจและน่าสังเกตคือสมบัติของผู้ดีภาค ๕ ดังที่คัดลอกมาทั้งหมดจากหนังสือสมบัติของผู้ดีดังนี้

ภาค ห้า ผู้ดี ย่อมเป็นผู้มีสง่า.

กาย จริยา คือ (๑) ย่อมมีกิริยาอันผึ่งผายองอาจ.

(๒) จะยืนนั่งย่อมอยู่ในลำดับอันสมควร ไม่เป็นผู้แอบหลัง
คนหรือหลีกเข้ามุม.

(๓) ย่อมไม่เป็นผู้สะทกสะท้าน งบเงินหยดๆ ยั้งๆ.

วจี จริยา คือ (๑) ย่อมพูดจาจะฉานชัดถ้อยความไม่อุบอปปอ้อมอ้อม.

มโน จริยา คือ (๑) ย่อมมีความรู้จักรางามรู้จักดี.

(๒) ย่อมมีอัชฌาสัยอันกว้างขวาง เข้าไหนเข้าได้.

(๓) ย่อมมีอัชฌาสัยเป็นนักเลง ใครจะพูดหรือเล่นอันใดก็

เข้าใจและต่อดิด.

(๔) ย่อมมีความเข้าใจวงไวโหวพริบ รู้เท่าถึงการ.

(๕) ย่อมมีใจอันองอาจกล้าหาญ.

ความสง่าในภาษาอังกฤษคือ Dignify ส่วนอชฌาสัยคือนิสัยใจคอ ส่วน
นักร้องคือ ผู้ใฝ่ในการใดการหนึ่งและเป็นคนมีน้ำใจกว้างขวางไม่เห็นแก่ตัว ดังนั้น
ผู้ดีนั้นต้องเป็นคนผึ่งผายมีเซาว์โหวพริบดีเข้าโหนดเข้าได้ เป็นคนเฮฮา ไม่เซย ไม่
ล้าสมัย

ในความเห็นของผู้เขียนสรุปว่าผู้ดีคือสัตบุรุษที่ผึ่งผายมีเซาว์โหวพริบดี เข้า
โหนดเข้าได้ เป็นคนเฮฮา ไม่เซย ไม่ล้าสมัย

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖ ได้นำแนวทางของ
English public school มาตั้งในไทยคือ โรงเรียนวชิราวุธวิทยาลัย พระองค์ทรง
อธิบายถึงความหมายของผู้ดีว่า

“ผู้ดีไม่ได้หมายถึงคนมีทรัพย์ ไม่ได้หมายถึงคนมีสกุล แต่หมายถึงคนที่
ประพฤติดีทั้งกาย วาจา และที่สำคัญคือใจ ขอดทานเขาก็เป็นผู้ดีได้”

แบบเรียนจรรยา
“สมบัติของผู้ดี”
ของ
พระยาวิสุทธิสุริยศักดิ์

ราคาเล่มละ ๑๔ สตางค์
พิมพ์ครั้งที่ ๑๓
โรงพิมพ์อักษรนิติ

คำนำ

หนังสือฉบับนี้ได้พิมพ์มาแล้ว ๑๒ ครั้ง ได้มีความดำริห์ว่าจะตรวจแก้ไขเพิ่มเติมใหม่ แต่โดยที่มีผู้ต้องการมากจะหาเวลาคิดแก้ไขให้ดีขึ้นอีกก็ไม่ทันหนังสือหมด จึงได้อนุญาตให้โรงพิมพ์อักษรนิติพิมพ์ขึ้นใหม่เป็นครั้งที่ ๑๓ ตามฉบับก่อน เพื่อให้ทันความต้องการ

วันที่ ๑ มีนาคม คก ๒๔๕๕

วิสุทธิสุริยศักดิ์

สมบัติของผู้ดี

ภาค หนึ่ง ผู้ดีย่อมรักษาความเรียบร้อย.

กาย จริยา คือ (๑) ย่อมไม่ใช้กิริยาอันขำกราบบุคคล.

(๒) ไม่อาจเอื้อมในที่ต่ำสูง.

(๓) ย่อมไม่ล่วงเกินถูกต้องผู้อื่นซึ่งไม่ใช่หยอกกันถานเพื่อน.

(๔) ย่อมไม่เสียดสีกระทบกระทั่งกายบุคคล.

(๕) ย่อมไม่ลุกนั่งเดินเหินให้พรวดพรวดโดนผู้คนหรือ
สิ่งของแตกเสีย.

(๖) ย่อมไม่ส่งของให้ผู้อื่น ด้วยกิริยาอันเสือกไสพลักโยน.

(๗) ย่อมไม่ผ่านหน้าหรือบังตาผู้อื่น เมื่อเขาดูสิ่งใดอยู่ เว้น
แต่เป็นที่เฒ่าไป.

(๘) ย่อมไม่เอิกอิ่งเมื่อเวลาผู้อื่นทำกิจ.

๒

(๙) ย่อมไม่อื้ออึงในเวลาประชุมสลับตบรับฟัง.

(๑๐) ย่อมไม่แสดงกิริยาตึงตัง หรือพูดจาอีกกระทีกในบ้านแขก.

วจี จริยา คือ (๑) ย่อมไม่สอดสวนวาทาหรือแย่งชิงพูด.

(๒) ย่อมไม่พูดด้วยเสียงอันดังเหลือเกิน.

(๓) ย่อมไม่ใช้เสียงตวาดหรือพูดจากระโชกกระชาก.

(๔) ย่อมไม่ใช้วาทาอันหักหาญตึงตัน.

(๕) ย่อมไม่ใช้ถ้อยคำอันหยาบคาย.

มโน จริยา คือ (๑) ย่อมไม่ปล่อยใจให้ฟุ้งซ่านกำเรบหยิ่งโยโส.

(๒) ย่อมไม่บันดาลโทสะให้เสียกิริยา.

ภาค สอง ผู้ดีย่อมไม่ทำอุจาดลามก.

กาย จริยา คือ (๑) ย่อมใช้เสื้อผ้าเครื่องแต่งตัวอันสะอาด และแต่งโดย
เรียบร้อยเสมอ.

(๒) ย่อมไม่แต่งตัวในที่แจ้ง.

(๓) ย่อมไม่จิ้ม คvik ล้วง แคะ แกะ เกา ร่างกายในที่ประชุมชน.

๓

(๔) ย่อมไม่กระทำการที่ควรจะทำในที่ลับในที่แจ้ง.

(๕) ย่อมไม่หาว เรอให้ปรากฏในที่ประชุมชน.

(๖) ย่อมไม่จามด้วยเสียงอันดังและโดยไม่ป้องกันกำบัง.

(๗) ย่อมไม่บ้วนถ่มขากด้วยเสียงอันดังหรือให้เประอะเปื้อน
ให้เป็นที่รังเกียจ.

(๘) ย่อมไม่ลูกกลนเลอะเทอะมูมมามในการบริโภค.

(๙) ย่อมไม่ถูกต้อง หรือหยิบยื่นสิ่งให้ผู้อื่นจะบริโภคด้วยมือตน.

(๑๐) ย่อมไม่ล่วงล้ำข้ามหีบของบริโภคผ่านหน้าผู้อื่น ซึ่ง
ควรขอโทษและขอให้เขาส่งได้.

(๑๑) ย่อมไม่ละลาบละล้งเอาของผู้อื่นมาใช้ในการบริโภค
เช่น ถ้วยน้ำและผ้าเช็ดมือ เป็นต้น.

๔

(๑๒) ย่อมไม่เอาเครื่องใช้ของตน เช่น ช้อนช้อม ไปล่วงตักสิ่ง
บริโภคซึ่งเป็นของกลาง.

(๑๓) ย่อมระวังไม่พูดจาตรงหน้าผู้อื่นให้ใกล้ชิดเหลือเกิน.

วจี จริยา คือ (๑) ย่อมไม่กล่าวถึงสิ่งโสโครกพึงรังเกียจในที่กลางประชุมชน

(๒) ย่อมไม่กล่าวถึงสิ่งควรปิดบังในที่กลางประชุมชน.

มโน จริยา คือ (๑) ย่อมพึงใจที่จะรักษาความสะอาด.

๒๒๖ ย่อนพินิจสังคมไทยในสมบัติผู้ดี

ภาค สาม ผู้ดีย่อมมีสัมมาคารวะ.

กาย จริยา คือ (๑) ย่อมนั่งด้วยกิริยาอันสุภาพเนหาหน้าผู้มีบรรดาศักดิ์.
(๒) ย่อมไม่ขึ้นหน้าผ่านหน้าผู้ใหญ่.
(๓) ย่อมไม่หันหลังให้ผู้ใหญ่.
(๔) ย่อมแหวกที่หรือให้ที่นั่งอันสมควรแก่ผู้ใหญ่ หรือผู้หญิง.
(๕) ย่อมไม่ตัดเทียมหรือคาบบุหรื คาบกล้อง และสูบให้ควันไป
รมผู้อื่น.

๕

(๖) ย่อมเปิดหมวกเมื่อเข้าชายคาบ้านผู้อื่น.
(๗) ย่อมเปิดหมวกในที่เคารพ เช่น โบสถ์วิหาร ไม่ว่าแห่ง
ศาสนาใด.
(๘) ผู้น้อยย่อมเคารพผู้ใหญ่ก่อน.
(๙) ผู้ชายย่อมเคารพผู้หญิงก่อน.
(๑๐) ผู้ลาย่อมเป็นผู้เคารพก่อน.
(๑๑) ผู้เห็นก่อนโดยมากย่อมเคารพก่อน.
(๑๒) แม้ผู้ใดเคารพตนก่อนย่อมต้องตอบเขาทุกคน ไม่เฉยเสีย.

วจี จริยา คือ (๑) ย่อมไม่พูดจาล้อเลียนหลอกลวงผู้ใหญ่.
(๒) ย่อมไม่กล่าวร้ายถึงญาติมิตรที่รักใคร่นับถือของผู้ฟังแก่ผู้ฟัง.
(๓) ย่อมไม่กล่าววาจาอันตีเตียนสิ่งเคารพหรือที่เคารพของ
ผู้อื่นแก่ตัวเขา.
(๔) เมื่อจะขอทำล่วงเกินแก่ผู้ใด ย่อมต้องขออนุญาตตัวเขาก่อน.
(๕) เมื่อตนพลาดพลั้งสิ่งใดแก่บุคคลผู้ใด ควรออกวาจาขอโทษเสมอ.

๖

(๖) เมื่อผู้ใดได้แสดงคุณต่อตนอย่างไร ควรออกวาจาขอบคุณ
เขาเสมอ.

- มโน จริยา คือ (๑) ย่อมเคารพยำเกรง บิดา มารดา และอาจารย์.
 (๒) ย่อมนับถือนอบน้อมต่อผู้ใหญ่.
 (๓) ย่อมมีความอ่อนหวานแก่ผู้น้อย.

ภาค สี่ ผู้ดีย่อมมีกิริยาเป็นที่รัก.

- (๑) ย่อมไม่ฝ่าฝืนเวลานิยม คือ ไม่ไปใช้กิริยาอื่นเมื่อเขานั่ง
 กับพื้นและไม่ไปนั่งกับพื้นเมื่อเวลาเขายืนเดินกัน.
 (๒) ย่อมไม่ไปนั่งนานเกินสมควรในบ้านของผู้อื่น.
 (๓) ย่อมไม่ทำกิริยารื่นเรึงเมื่อเขามีทุกข์.
 (๔) ย่อมไม่ทำกิริยาโศกเศร้าเหี่ยวแห้งในที่ประชุมรื่นเรึง.
 (๕) เมื่อไปสู่ที่ประชุมการรื่นเรึงย่อมช่วยสนุกขึ้นบานให้สมเรื่อง.

๓/

- (๖) เมื่อเป็นเพื่อนเที่ยว ย่อมต้องกลมเกลียวและร่วมลำบาก
 ร่วมสนุก.
 (๗) เมื่อตนเป็นเจ้าของบ้าน ย่อมต้องต้อนรับและเชื้อเชิญแขก
 ไม่เพิกเฉย.
 (๘) ย่อมไม่ทำกิริยาบึกบึนต่อแขก.
 (๙) ย่อมไม่ให้แขกต้องคอยนานเมื่อเขามาหา.
 (๑๐) ย่อมไม่จ้างดูนาฬิกาในเวลาที่แขกยังนั่งอยู่.
 (๑๑) ย่อมไม่ใช้กิริยาอันบู้บ๋ายหรือกระซิบกระซาบกับผู้ใด ใน
 เวลาเมื่อตนอยู่เฉพาะหน้าผู้หนึ่ง.
 (๑๒) ย่อมไม่ใช้กิริยาอันโกรธเคืองหรือดุดันผู้คนป่าวไพร่ต่อ
 หน้าแขก.
 (๑๓) ย่อมไม่จ้างบุคคลโดยเฟ่งพิศเหลือเกิน.
 (๑๔) ย่อมต้องรับส่งแขกเมื่อไปมาในระยะอันสมควร.

๒๒๘ ย่อนพินิจสังคมไทยในสมบัติผู้ดี

วจี จริยา คือ (๑) ย่อมไม่เที่ยวติเตียนสิ่งของที่เขาดังแต่ไว้ในบ้านที่ตนไปสูหา.

๘

- (๒) ย่อมไม่กล่าวสรรเสริญรูปกายบุคคลแก่ตัวเขาเอง.
- (๓) ย่อมไม่พูดให้เพื่อนเก้อกระดาก.
- (๔) ย่อมไม่พูดเปรียบเปรย เคะแคะสัตรีกลางประชุม.
- (๕) ย่อมไม่ค่อนแคะตลกกายบุคคล.
- (๖) ย่อมไม่หักถึงการร้ายโดยพlung โปlung ให้เขาตกใจ.
- (๗) ย่อมไม่หักถึงสิ่งอันน่าอายน่ากระดากโดยเปิดเผย.
- (๘) ย่อมไม่เอาสิ่งที่น่าจะอาย จะกระดากมาแล้วให้แขกฟัง.
- (๙) ย่อมไม่เอาเรื่องที่เขาฟังซ่อนเร้นมากล่าวให้อับอายหรือเจ็บใจ.
- (๑๐) ย่อมไม่กล่าวถึงการอปรมงคลในเวลามงคล.

มโน จริยา คือ (๑) ย่อมรู้จักเกรงใจคน.

๙

ภาค ห้า ผู้ดีย่อมเป็นผู้มีสง่า.

กาย จริยา คือ (๑) ย่อมมีกิริยาอันผึ่งผายองอาจ.
(๒) จะยืนนั่งย่อมอยู่ในลำดับอันสมควร ไม่เป็นผู้แอบหลังคนหรือหลีกเข้ามุม.

(๓) ย่อมไม่เป็นผู้สะทกสะท้าน งกเงินหยดๆ ยั้งๆ.

วจี จริยา คือ (๑) ย่อมพูดจาฉะฉานชัดถ้อยความไม่อูบอปปอ้อมแอ้ม.

มโน จริยา คือ (๑) ย่อมมีความรู้จักงามรู้จักดี.

(๒) ย่อมมีอัชฌาสัยอันกว้างขวาง เข้าไหนเข้าได้.

(๓) ย่อมมีอัชฌาสัยเป็นนักเลง ใครจะพูดหรือเล่นอันใดก็เข้าใจและต่อติด.

(๔) ย่อมมีความเข้าใจว่องไวไหวพริบ รู้เท่าถึงการ.

(๕) ย่อมมีใจอันองอาจกล้าหาญ.

๑๐

ภาค หก ผู้ดีย่อมปฏิบัติการทำงานดี.

กาย จริยา คือ (๑) ย่อมทำการอยู่ในระเบียบแบบแผน.

(๒) ย่อมไม่ถ่วงเวลาให้ผู้อื่นคอย.

(๓) ย่อมไม่ละเลยที่จะตอบจดหมาย.

(๔) ย่อมไม่ทำการแต่ต่อหน้า.

วจี จริยา คือ (๑) พูดสิ่งใดย่อมให้เป็นที่เชื่อถือได้.

(๒) ย่อมไม่รับวาจาคลองๆ โดยมีได้เห็นว่าการจะเป็นได้หรือไม่.

มโน จริยา คือ (๑) ย่อมเป็นผู้รักษาความสัตย์ในเวลา.

(๒) ย่อมไม่เป็นผู้เกียจคร้าน.

(๓) ย่อมไม่เข้าใจว่า ผู้ดีทำอะไรด้วยตนไม่ได้.

(๔) ย่อมไม่เพลิดเพลिनจนละเลยให้การเสีย.

(๕) ย่อมเป็นผู้รักษาความเป็นระเบียบ.

(๖) ย่อมเป็นผู้อยู่ในบังคับบัญชา เมื่ออยู่ในหน้าที่.

(๗) ย่อมมีมานะในการงานไม่ย่อท้อต่อความยากลำบาก.

๑๑

(๘) ย่อมเป็นผู้ทำอะไรทำจริง.

(๙) ย่อมไม่เป็นผู้ตั้งต้นในที่ผิด.

(๑๐) ย่อมปรารถนาความดีต่อการทำงานที่ทำอยู่เสมอ.

ภาค เจ็ด ผู้ดีย่อมเป็นผู้ใจดี.

กาย จริยา คือ (๑) เมื่อเห็นใครทำผิดพลาดอันน่าแก้กระดาก ย่อมช่วยกลบเกลื่อน หรือทำไม่เห็น.

(๒) เมื่อเห็นสิ่งของของใครตก หรือจะเสื่อมเสีย ย่อมต้อง

หยิบยื่นให้หรือบอกให้รู้ตัว.

(๓) เมื่อเห็นเหตุร้าย หรืออันตรายจะมีแก่ผู้ใด ย่อมต้องรีบช่วย.

วจี จริยา คือ (๑) ย่อมไม่เยาะเย้ยถากถางผู้กระทำผิดพลาด.

(๒) ย่อมไม่ใช้วาจาอันข่มขู่.

มโน จริยา คือ (๑) ย่อมไม่มีใจอันโหดเหี้ยมเกรี้ยวกราดแก่ผู้น้อย.

(๒) ย่อมเอาใจโอบอ้อมอารีแก่คนอื่น.

(๓) ย่อมเอาใจช่วยคนเคราะห์ร้าย.

๑๒

(๔) ย่อมไม่เป็นผู้ซ้ำเติมคนเสียที.

(๕) ย่อมไม่เป็นผู้อาฆาตจองเวร.

ภาค แปร ผู้ดีย่อมไม่เห็นแต่แก่ตัวอย่างเดียว.

กาย จริยา คือ (๑) ย่อมไม่พิกัดความสบายก่อนผู้ใหญ่หรือผู้หญิง.

(๒) ย่อมไม่เลือกสนแ่งชิงที่นั่งหรือที่คู่อันใด.

(๓) ย่อมไม่เที่ยวแ่งผู้หนึ่ง มาจากผู้หนึ่งในเมื่อเขาสนทนากัน.

(๔) เป็นผู้ใหญ่จะไปมาลูกน้องย่อมไว้ช่องให้ผู้น้อยมีโอกาสบ้าง.

(๕) ในการเลี้ยงดูย่อมแผ่เพื่อเชื้อเชิญแก่คนข้างเคียงก่อนตน.

(๖) ในที่บริโภคย่อมหยิบยกยื่นส่งสิ่งของ แก่ผู้อื่นต่อไปไม่
มุ่งแต่กระทำกิจส่วนตน.

(๗) ย่อมไม่รวบสาม ตะกรามสี่ กวาดฉวยเอาของที่เขาดึง
ไว้เป็นกลาง จนเกินส่วนที่ตนจะได้.

๑๓

(๘) ย่อมไม่แสดงความไม่เพียงพอในสิ่งของที่เขายืมยกให้.

(๙) ย่อมไม่นิ่งนอนใจให้เขาออกทรัพย์แทนส่วนตนเสมอ
เช่น ในการเลี้ยงดูหรือใช้ค่าเดินทาง เป็นต้น.

(๑๐) ย่อมไม่ลืมที่จะส่งของ ซึ่งคนอื่นได้ส่งเคราะห์ให้ตนยืม.

(๑๑) การให้สิ่งของหรือเลี้ยงดู ซึ่งเขาได้กระทำแก่ตน ย่อม
ต้องตอบแทนเขา.

วจี จริยา คือ (๑) ย่อมไม่ขอแยกผู้หนึ่งมาจากผู้ใด เพื่อจะพาไปพุดจาความลับ
กัน.

(๒) ย่อมไม่สนทนาแต่เรื่องตนถ่ายเดียว จนคนอื่นไม่มีช่อง
จะสนทนาเรื่องอื่นได้.

(๓) ย่อมไม่นำธุระตนเข้ากล่าวแทรกในเวลาธุระอื่นของเขาขุสมฺม.

(๔) ย่อมไม่กล่าววาทาติเตียนของที่เขาหิบบกให้ ว่าไม่ดี
หรือไม่พอ.

(๕) ย่อมไม่ไต่ถามราคาของที่เขาได้หิบบกให้แก่ตน.

๑๔

(๖) ย่อมไม่แสดงราคาของที่จะหิบบกให้แก่ผู้ใดให้ปรากฏ.

(๗) ย่อมไม่ใช้วาจาอันโอ้อวดตน และลบหลู่ผู้อื่น.

มโน จริยา คือ (๑) ย่อมไม่มีใจมักได้เที่ยวขอของเขาว่าไป.

(๒) ย่อมไม่ตั้งใจปรารภนาของรักเพื่อน.

(๓) ย่อมไม่พึงใจการหิบบกเข้าของทองเงินซึ่งกันและกัน.

(๔) ย่อมไม่หวังแต่จะพึงอาศรัยผู้อื่น.

(๕) ย่อมไม่เป็นผู้เกียจจนทอดเทการงานตนให้ผู้อื่น.

(๖) ย่อมรู้คุณผู้อื่นที่ได้ทำแล้วแก่ตน.

(๗) ย่อมไม่มีใญ่ชยา.

ภาค เก้า ผู้ดีย่อมรักษาความสุจริตชื่อตรง.

กาย จริยา คือ (๑) ย่อมไม่ละลาบ ละล้ง เข้าห้องเรือนแขกก่อนเจ้าของบ้านเขา
เชิญ.

(๒) ย่อมไม่แลลอดสอดสายโดยเพ่งเล็งเข้าไปตามห้องเรือนแขก.

๑๕

- (๓) ย่อมไม่เที่ยวฉวยโน้มนหิบบนนี้ของผู้อื่นจนเหลือเกินราวกับว่าจะค้นหาสิ่งใด.
- (๔) ย่อมไม่เที่ยวขอหรือหยิบฉวยดูจดหมายของผู้อื่นที่เจ้าของไม่มีประสงค์จะให้ดู.
- (๕) ย่อมไม่เที่ยวขอหรือหยิบฉวยดูสมุดพกหรือสมุดจดรายงานบัญชีของผู้อื่นซึ่งตนไม่มีธุระเกี่ยวข้องเป็นหน้าที่.
- (๖) ย่อมไม่เที่ยวนั่งที่โต๊ะเขียนหนังสือของผู้อื่น.
- (๗) ย่อมไม่เที่ยวเปิดดูหนังสือตามโต๊ะเขียนหนังสือของผู้อื่น.
- (๘) ย่อมไม่แทรกเข้าห่มผู้อื่นซึ่งเขาไม่ได้เชื้อเชิญ.
- (๙) ย่อมไม่ลอบแอบฟังคนพูด.
- (๑๐) ย่อมไม่ลอบแอบดูการลับ.
- (๑๑) ถ้าเห็นเขาจะพูดความลับกันย่อมต้องหลบตาหรือลี้ตัว.
- (๑๒) ถ้าจะเข้าห้องเรือนผู้ใดย่อมต้องเคาะประตู หรือกล่าววาจาให้เขารู้ตัวก่อน.

๑๖

- วจี จริยา คือ
- (๑) ย่อมไม่ซอกแซก ใต้ถามธุระส่วนตัวหรือการในบ้านของเขาที่ไม่ได้เกี่ยวข้องแก่ตน.
 - (๒) ย่อมไม่เที่ยวถามเขาว่า นั้นเขียนหนังสืออะไร?
 - (๓) ย่อมไม่เที่ยวถามถึงผลประโยชน์ที่เขาหาได้ เมื่อตนไม่ได้มีหน้าที่เกี่ยวข้อง.
 - (๔) ย่อมไม่เอาการในบ้านของผู้ใดมาแสดงในที่แจ้ง.
 - (๕) ย่อมไม่เก็บเอาความลับของผู้หนึ่งมาเที่ยวพูดแก่ผู้อื่น.
 - (๖) ย่อมไม่กล่าวถึงความชั่วร้าย อันเป็นความลับเฉพาะบุคคลในที่แจ้ง.

- (๗) ย่อมไม่พูดสลับปลับ กลับกลอก ตลบตะแลง.
- (๘) ย่อมไม่ใช้คำสบถติดปาก.
- (๙) ย่อมไม่ใช้ถ้อยคำมูสา.

มโน จริยา คือ (๑) ย่อมไม่เป็นคนต่อหน้าอย่างหนึ่ง ลับหลังอย่างหนึ่ง.
(๒) ย่อมเป็นผู้รักษาความไว้วางใจของผู้อื่น.

๑๓

- (๓) ย่อมไม่แสวงประโยชน์ในทางที่ผิดธรรมชาติ.
- (๔) ย่อมเป็นผู้ตั้งอยู่ในความเที่ยงตรง.

ภาค สิบ ผู้ดีย่อมไม่ประพฤติชั่ว.

กาย จริยา คือ (๑) ย่อมไม่เป็นพาลเที่ยวเกะกะระรื้อ และกระทำร้ายคน.
(๒) ย่อมไม่ข่มเหงผู้อ่อนกว่า เช่น เด็กหรือผู้หญิง.
(๓) ย่อมไม่ทำให้ผู้อื่นเดือดร้อนเจ็บอาย เพื่อความสนุกยินดีของตน.
(๔) ย่อมไม่หาประโยชน์ด้วยอาการที่ทำให้ผู้อื่นเดือดร้อน.
(๕) ย่อมไม่เสพสุราจนถึงเมาและติด.
(๖) ย่อมไม่มั่วสุมกับสิ่งอันเลวทราม เช่น กัญชา ยาฝิ่น.
(๗) ย่อมไม่หมกมุ่นในการพนัน เพื่อจะปรารถนาทรัพย์.
(๘) ย่อมไม่ถือเอาเป็นของตน ในสิ่งที่เจ้าของไม่ได้อนุญาตให้.

๑๔

- (๙) ย่อมไม่พึงใจในหญิงที่มีเจ้าของหวงแหน.

วจี จริยา คือ (๑) ย่อมไม่เป็นพาลพอใจทะเลาะวิวาท.
(๒) ย่อมไม่พอใจนินทาว่าร้ายกันและกัน.
(๓) ย่อมไม่พอใจพูดส่อเสียด ยุยง.
(๔) ย่อมไม่เป็นผู้สอพลอ ประจบประแจง.
(๕) ย่อมไม่แข่งชกให้ร้ายผู้ใด.

๒๓๔ ย่อนพินิจสังคมไทยในสมบัติผู้ดี

มโน จริยา คือ (๑) ย่อมไม่ปองร้ายผู้อื่น.

(๒) ย่อมไม่คิดทำลายผู้อื่นเพื่อประโยชน์ตน.

(๓) ย่อมมีความเหนียวรั้งในตนเอง.

(๔) ย่อมเป็นผู้มีความละเอียดแก่บาป.

เอกสารลำดับที่ ๑๑

รฐนิยม: เอกสารสมัชชอมพล ป. พิบูลสงคราม

เปรมมา สัตยารุณพิงค์

๑. ความสำคัญของเอกสาร

การเปลี่ยนชื่อจากสยามมาเป็นประเทศไทย การเคารพธงชาติ การชักธงชาติตามเวลา เนื้อร้องเพลงชาติ การแต่งกายตามแบบสากล การสวมรองเท้า การเลิกกินหมากในปัจจุบัน ฯลฯ สิ่งต่างๆ เหล่านี้ ล้วนเป็นการเปลี่ยนรูปแบบวิถีชีวิตของคนไทยที่เกิดขึ้นในช่วงที่เรียกว่า ยุครัฐนิยม ซึ่งถือเป็นการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมครั้งสำคัญในประวัติศาสตร์ไทย อันมีความเกี่ยวเนื่องกับ “รฐนิยม” เอกสารสำคัญทางประวัติศาสตร์ไทยชิ้นหนึ่ง

๑.๑ ความหมายของรฐนิยม

รฐนิยมเป็นเอกสารทางประวัติศาสตร์ที่ถูกผลิตขึ้นในสมัชชอมพล ป. พิบูลสงคราม เมื่อครั้งดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีครั้งที่ ๑ (พ.ศ. ๒๔๘๑ – ๒๔๘๓) ออกเป็นประกาศสำนักนายกรัฐมนตรีลงในราชกิจจานุเบกษา ลงนามโดยนายกรัฐมนตรี เป็นการแสดงถึงความต้องการของรัฐบาลในขณะนั้น ที่กำหนดแนวทางปฏิบัติด้านต่างๆ ให้กับประชาชน

จอมพล ป. พิบูลสงครามในฐานะผู้นำคำ “รฐนิยม” มาใช้และปฏิบัติเป็นรูปธรรมในสังคมไทยได้อธิบายคำว่า “รฐนิยม” ในคำกล่าวสุนทรพจน์ทางวิทยุกระจายเสียง เมื่อคราวเฉลิมฉลองวันชาติและสนธิสัญญาในวันที่ ๒๔ มิถุนายน ๒๔๘๒ ว่า “รฐนิยม” คือ การปฏิบัติให้เป็นประเพณีนิยมที่ดีประจำชาติ เพื่อให้บุตรหลานอนุชนคนไทยเรายึดถือเป็นหลักปฏิบัติ รฐนิยมนี้มีลักษณะ

และละม้ายคล้ายคลึงกับจรรยาบรรณของอารยชนจะพึงประพฤตินั่นเอง^๑ โดยมีคณะกรรมการรัฐนิยม อันมีหลวงวิจิตรวาทการ เป็นประธานร่างขึ้นตามความต้องการของรัฐบาล^๒ และประกาศออกมาให้ประชาชนยึดถือเป็นหลักปฏิบัติ โดยรัฐบาลเชื่อว่า การปฏิบัติตามรัฐนิยมจะมีผลให้ชาติไทยเจริญก้าวหน้าไปด้วยความราบรื่นเช่นเดียวกับอารยประเทศทั้งหลาย หลวงวิจิตรวาทการได้อธิบายถึงที่มาของรัฐนิยมว่า

“เรื่องรัฐนิยมได้กำเนิดขึ้นมาจากความวิตกหมกมุ่นของนายกรัฐมนตรี ในปัญหาสำคัญอันเกี่ยวแก่ประเทศชาติ คือ ปัญหาที่คิดจะทำคนไทยให้เป็นไทยจริงๆ” โดย “ขั้นต้นคือให้คนไทยสามารถดำรงตนอยู่โดยอิสระ ขั้นที่สองก็คือฟื้นฟูวัฒนธรรมไทยให้ชาวไทยได้รับความยกย่องจากนานาชาติ พร้อมกับได้เน้นย้ำให้ประชาชนได้พึงปฏิบัติตามรัฐนิยมที่รัฐบาลจะประกาศใช้หรืออีกนัยหนึ่งคือให้กระทำตามรัฐบาล “ในระบอบประชาธิปไตยซึ่งเราเป็นอยู่ในบัดนี้ นายกรัฐมนตรีเป็นผู้นำและพวกเราต้องเดินตาม”^๓

รัฐบาลได้ประกาศชี้แจงและเน้นย้ำความหมายของรัฐนิยมให้ชัดเจนยิ่งขึ้นว่า

...หน้าที่ของรัฐบาล...สรุปความลงได้ว่า เป็นหน้าที่ที่ก่อสร้างความถาวรวัฒนาให้แก่ประเทศชาติ...แต่การสร้างความถาวรกับการ

^๑ กรมศิลปากร, รัฐนิยมและเอกสารที่เกี่ยวข้อง (พระนคร: โรงพิมพ์พระจันทร์, ๒๔๘๖), ๒.

^๒ สุภาพบุรุษ (๑๖ สิงหาคม ๒๔๘๒): ๑ อ้างถึงใน ภาณีต รวมศิลป์, “นโยบายการพัฒนาเศรษฐกิจสมัยรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๘๑ ถึง พ.ศ. ๒๔๘๓,” ๖๔.

^๓ หจข., ศธ ๐๓/๐๑.๒๙/๔ “รัฐนิยม” พ.ศ. ๒๔๘๒ อ้างถึงใน สรศักดิ์ งามขจรกุลกิจ, ขบวนการเสรีไทยกับความขัดแย้งทางการเมืองภายในประเทศไทยระหว่าง พ.ศ. ๒๔๘๑ – ๒๔๙๒, พิมพ์ครั้งที่ ๒ (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๕), ๕๔.

สร้างความพัฒนานั้น วิธีการไม่เหมือนกัน การสร้างความถาวรอาจอาศัยกฎหมายได้ แต่การสร้างความพัฒนานั้น ไม่สะดวกที่จะใช้กฎหมาย รัฐบาลจึงได้จัดให้มีระเบียบการอันหนึ่งขึ้นเรียกว่า “รัฐนิยม”

รัฐนิยมมีลักษณะเช่นเดียวกับพระราชนิยมในสมัยก่อน ผิดกันแต่ว่าพระ-ราชนิยมเป็นมติของพระมหากษัตริย์พระองค์เดียว ส่วนรัฐนิยมเป็นมติของรัฐ ซึ่งตั้งขึ้นโดยอนุโลมตามมติมหาชนเป็นประเพณีนิยมประจำชาติ...๔

แม้ว่ารัฐนิยมฉบับต่างๆ ที่เกิดขึ้นจากความประสงค์ของรัฐบาล เพื่อให้ประชาชนปฏิบัติตาม แต่สังเกตได้ว่าเนื้อหาส่วนใหญ่เป็นเพียงการกำหนดแนวทางปฏิบัติเป็นหลักกว้างๆ ไว้เท่านั้น ทั้งยังไม่มีบทลงโทษของผู้ที่ไม่กระทำตาม แต่รัฐบาลได้กำหนดลักษณะพิเศษของรัฐนิยมไว้ประการหนึ่ง คือ การเป็นอำนาจมหาชนเพื่อใช้ในการปราบปรามคนไม่ดี กล่าวคือ

...ในรัฐนิยมยังมีพฤติกรรมเพิ่มพิเศษขึ้นอีกอย่างหนึ่ง คือ “อำนาจมหาชน” อำนาจมหาชนนั้น แปลรูปมาจากมติมหาชน ซึ่งเราเคยได้ยินได้ฟังมาแล้ว หมายความว่า การทำสิ่งใดให้ดำเนินตามความเห็นของส่วนมากของชาติ ความเห็นดีเห็นชอบของประชาชนส่วนใหญ่ นั่น ก่อให้เกิดอำนาจมหาชนขึ้น อำนาจมหาชนนั้น สามารถทำการปรับปรุงหรือปราบปรามกลุ่มชนส่วนน้อยที่ยังว่านอนสอนยาก ไม่มีเวลาตื่นมาเสมอกับผู้อื่นได้ การปราบปรามคนจำพวกนี้ บางทีก็ไม่อยู่ในข่ายของกฎหมายจะเอื้อมไปถึง เพราะยังไม่มีหลักอันใดมาเป็นกรณีให้ต้องสร้างกฎหมายขึ้น สำหรับเรื่องนั้นยกตัวอย่างเช่น ผู้ชายคนหนึ่งเข้ารังแกผู้หญิงผู้เป็นเพศอ่อนกว่าตนกลางถนนหลวง รัฐนิยมก็มีว่า ผู้ชายคนนั้นควรได้รับโทษจากอำนาจมหาชนให้สมกับความประพฤติผิดอารยชนนั้น...๕

^๔ กรมศิลปากร, “คำชี้แจงความหมายของรัฐนิยมฉบับที่ ๑ และฉบับที่ ๒,” ใน รัฐนิยมและเอกสารที่เกี่ยวข้อง, ๑๑ – ๑๓.

^๕ กรมศิลปากร, รัฐนิยมและเอกสารที่เกี่ยวข้อง, ๒-๓.

อำนาจมหาชนที่ได้ระบุไว้ในรัฐนิยมนั้น ยกตัวอย่างเช่น รัฐนิยมฉบับที่ ๒ เรื่อง การป้องกันภัยที่จะบังเกิดแก่ชาติ ได้กล่าวถึง การกระทำต่างๆ ที่ถือเป็น การทรยศต่อชาตินั้น มีข้อหนึ่งได้ระบุไว้ว่า เมื่อปรากฏว่ามีผู้หนึ่งผู้ใดทรยศต่อ ชาติ เป็นหน้าที่ของชาวไทยต้องเอาใจใส่รับระงับเหตุนั้น หรือรัฐนิยมฉบับที่ ๔ เรื่อง การเคารพธงชาติ เพลงชาติ และเพลงสรรเสริญพระบารมี ได้ระบุไว้ว่า ... เมื่อได้เห็นผู้ใดไม่แสดงความเคารพดังกล่าไว้ในข้อ ๑-๒-๓- และ ๔ นั้น พึง ช่วยกันตักเตือนชี้แจงให้เห็นความสำคัญแห่งการเคารพธงชาติ เพลงชาติ และ เพลงสรรเสริญพระบารมี... กรณีดังกล่าวเท่ากับเป็นการระบุถึงอำนาจมหาชน ในการป้องกันผู้กระทำการใดๆ ที่จะเป็นอันตรายต่อประเทศชาติ

๑.๒ สารสังเขปของรัฐนิยม

รัฐนิยมมีด้วยกันทั้งสิ้น ๑๒ ฉบับ เริ่มตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๘๒ - ๒๔๘๕ โดยใน ปี พ.ศ. ๒๔๘๒ รัฐบาลได้ออกประกาศรัฐนิยมเป็นจำนวนถึง ๖ ฉบับ ส่วนรัฐนิยม ฉบับที่ ๗ ถ้านับตามแบบปัจจุบัน^๖ ถือเป็นปี พ.ศ. ๒๔๘๓ ซึ่งรัฐบาลออก ประกาศเป็นจำนวน ๓ ฉบับ ปี พ.ศ. ๒๔๘๔ จำนวน ๒ ฉบับ และปี พ.ศ. ๒๔๘๕ จำนวน ๑ ฉบับ รัฐนิยมฉบับแรกออกประกาศเมื่อวันที่ ๒๔ มิถุนายน ๒๔๘๒ ซึ่งตรงกับงานฉลองวันชาติครั้งแรก หลังจากคณะรัฐมนตรีตกลงพร้อม ใจกันให้ถือวันที่ ๒๔ มิถุนายน ซึ่งเป็นวันปฏิวัติเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นวัน ชาติ รัฐนิยมทั้ง ๑๒ ฉบับ ประกอบด้วย

^๖ ได้มีพระบรมประกาศให้ใช้วันที่ ๑ มกราคม เป็นวันขึ้นปีใหม่ เมื่อวันที่ ๒๔ ธันวาคม ๒๔๘๓

รัฐนิยมฉบับที่ ๑ เรื่อง การใช้ชื่อประเทศ ประชาชน และสัญชาติ^{๓๗}

โดยที่ชื่อประเทศนี้ มีเรียกกันเป็นสองอย่าง คือ “ไทย” และ “สยาม” แต่ประชาชนนิยมเรียกว่า “ไทย” รัฐบาลเห็นสมควรถือเป็นรัฐนิยมใช้ชื่อประเทศให้ต้องตามชื่อเชื้อชาติ และความนิยมของประชาชนชาวไทย ดังต่อไปนี้

ก. ในภาษาไทย

ชื่อประเทศ ประชาชน และสัญชาติ ให้ใช้ว่า “ไทย”

ข. ในภาษาอังกฤษ

๑. ชื่อประเทศ ให้ใช้ว่า “Thailand”

๒. ชื่อประชาชน และสัญชาติ ให้ใช้ว่า “Thai”

แต่ทั้งนี้ไม่กระทบถึงกรณีที่มีบทกฎหมายบัญญัติคำว่า “สยาม” ไว้ ทั้งนี้ตั้งแต่วันที่ ๒๔ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๔๘๒ เป็นต้นไป

ประกาศมา ณ วันที่ ๒๔ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๔๘๒

(ลงนาม) พิบูลสงคราม

นายกรัฐมนตรี

รัฐนิยมฉบับที่ ๒ เรื่อง การป้องกันภัยที่จะบังเกิดแก่ชาติ^{๓๘}

ด้วยรัฐบาลพิจารณาเห็นว่า ชาติไทยต้องเป็นที่เทอดทูนของชาวไทยอย่างสูงสุดเหนือสิ่งอื่นใด การป้องกันรักษาชาติย่อมเป็นหน้าที่ของประชาชนทุกคนที่ร่วมชาติกัน จำต้องป้องกันอันตรายหรือความเสื่อมโทรมของชาติที่อาจมีมาด้วยประการต่างๆ จึงประกาศเป็นรัฐนิยมไว้ดังต่อไปนี้

^{๓๗} “ประกาศสำนักนายกรัฐมนตรี ว่าด้วยรัฐนิยมฉบับที่ ๑ เรื่อง การใช้ชื่อประเทศ ประชาชน และสัญชาติ”, *ราชกิจจานุเบกษา* ๕๖ (๒๔ มิถุนายน ๒๔๘๒), ๘๑๐.

^{๓๘} “ประกาศสำนักนายกรัฐมนตรี ว่าด้วยรัฐนิยมฉบับที่ ๒ เรื่องการป้องกันภัยที่จะบังเกิดแก่ชาติ”, *ราชกิจจานุเบกษา* ๕๖ (๑๐ กรกฎาคม ๒๔๘๒), ๑๐๑๐-๑๐๑๑.

๒๔๐ รัฐนิยม: เอกสารสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม

๑. ประชาชาติไทยต้องไม่ประกอบกิจใดๆ โดยไม่คำนึงถึงผลประโยชน์ และความปลอดภัยของชาติ

๒. ประชาชาติไทยต้องไม่เปิดเผยสิ่งซึ่งอาจเป็นผลเสียหายแก่ชาติ ให้ชนต่างชาติล่วงรู้เลยเป็นอันขาด การกระทำเช่นนั้นเป็นการทรยศต่อชาติ

๓. ประชาชาติไทยต้องไม่ทำตนเป็นตัวแทนหรือเป็นปากเสียงของต่างชาติ โดยไม่คำนึงถึงผลประโยชน์แห่งชาติไทย ต้องไม่ออกเสียงหรือแสดงตนเข้าข้างต่างชาติ ในกรณีที่เป็นปัญหาระหว่างชาติ การกระทำเช่นนั้นเป็นการทรยศต่อชาติ

๔. ประชาชาติไทยต้องไม่แอบอ้างซื้อขายที่ดินแทนชนต่างชาติ ในทางที่เป็นภัยแก่ชาติ การกระทำเช่นนั้นเป็นการทรยศต่อชาติ

๕. เมื่อปรากฏว่ามีผู้หนึ่งผู้ใดทรยศต่อชาติ เป็นหน้าที่ของชาวไทยต้องเอาใจใส่ ระวังจับเหตุนั้น

ประกาศมา ณ วันที่ ๓ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๔๘๒

(ลงนาม) พิบูลสงคราม

นายกรัฐมนตรี

รัฐนิยมฉบับที่ ๓ เรื่อง การเรียกชื่อชาวไทย^๙

ด้วยรัฐบาลเห็นว่า การเรียกชาวไทย บางส่วนไม่ต้องตามชื่อเชื้อชาติและความนิยมของผู้ถูกเรียกก็ดี การเรียกชื่อแบ่งแยกคนไทยออกเป็นหลายพวกหลายเหล่า เช่น ไทยเหนือ ไทยอีสาน ไทยใต้ ไทยอิสลาม ก็ดี ไม่สมควรแก่สภาพของประเทศไทย ซึ่งเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันจะแบ่งแยกมิได้

จึงประกาศเป็นรัฐนิยมไว้ดังต่อไปนี้

๑. ให้เลิกการเรียกชาวไทยโดยใช้ชื่อที่ไม่ต้องตามชื่อเชื้อชาติและความนิยมของผู้ถูกเรียก

^๙ “ประกาศสำนักนายกรัฐมนตรี ว่าด้วยรัฐนิยมฉบับที่ ๓ เรื่องการเรียกชื่อชาวไทย”, *ราชกิจจานุเบกษา* ๕๖ (๗ สิงหาคม ๒๔๘๒), ๑๒๘๑.

๒. ให้ใช้คำว่าไทย แก่ชาวไทยทั้งมวลโดยไม่แบ่งแยก

ประกาศมา ณ วันที่ ๒ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๔๘๒

(ลงนาม) ปิบูลสงคราม

นายกรัฐมนตรี

รฐนิยมนฉบับที่ ๔ เรื่อง การเคารพธงชาติ เพลงชาติ และเพลงสรรเสริญพระบารมี^{๑๐}

ด้วยรัฐบาลได้พิจารณาเห็นว่า ธงชาติ เพลงชาติ และเพลงสรรเสริญพระบารมีเป็นสิ่งสำคัญประจำชาติ พึงได้รับความเชิดชูเคารพของชาวไทยทั้งมวล จึงประกาศเป็นรฐนิยมนไว้ดังต่อไปนี้

๑. เมื่อได้เห็นการชักธงชาติขึ้นหรือลงจากเสาประจำสถานที่ราชการตามเวลาปกติ หรือได้ยินเสียงแตรเดี่ยว หรือนกหวีดเป่าคำนับ หรือให้อาณัติสัญญาณการชักธงชาติขึ้นหรือลดธงลง ให้แสดงความเคารพโดยปฏิบัติตามระเบียบเครื่องแบบหรือตามประเพณีนิยมน

๒. เมื่อได้เห็นธงไชยเฉลิมพล ธงเรือรบ ธงประจำกองยุวชนทหาร หรือธงประจำกองลูกเสือ ซึ่งทางราชการเชิญผ่านมาหรืออยู่กับที่ประจำแถวทหาร หรือหน่วยยุวชนหรือลูกเสือ ให้แสดงความเคารพโดยปฏิบัติตามระเบียบเครื่องแบบหรือตามประเพณีนิยมน

๓. เมื่อได้ยินเพลงชาติในงานพิธี ซึ่งทางราชการบรรเลงในราชการก็ดี ซึ่งบุคคลบรรเลงในงานพิธีอย่างหนึ่งอย่างใดก็ดี ให้ผู้ที่ร่วมงานหรืออยู่ในวงงานนั้นแสดงความเคารพโดยปฏิบัติตามระเบียบเครื่องแบบหรือตามประเพณีนิยมน

๔. เมื่อได้ยินเพลงสรรเสริญพระบารมี ซึ่งทางราชการบรรเลงในราชการก็ดี ซึ่งบุคคลบรรเลงในโรงมหรสพ หรือในงานสโมสรใดๆ ก็ดี ให้ผู้ที่ร่วมงานหรือที่อยู่ใน

^{๑๐} “ประกาศสำนักนายกรัฐมนตรี ว่าด้วยรฐนิยมนฉบับที่ ๔ เรื่องการเคารพธงชาติ เพลงชาติ และเพลงสรรเสริญพระบารมี”, **ราชกิจจานุเบกษา** ๕๖ (๙ กันยายน ๒๔๘๒), ๑๖๑๑-๑๖๑๒.

๒๔๒ รัฐนิยม: เอกสารสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม

โรงงาน หรือในโรงมหรสพนั้น แสดงความเคารพโดยปฏิบัติตามระเบียบเครื่องแบบ หรือตามประเพณีนิยม

๕. เมื่อได้เห็นผู้ใดไม่แสดงความเคารพดังกล่าวในข้อ ๑-๒-๓- และ ๔ นั้น พึงช่วยกันตักเตือนชี้แจงให้เห็นความสำคัญแห่งการเคารพธงชาติ เพลงชาติ และ เพลงสรรเสริญพระบารมี

ประกาศมา ณ วันที่ ๘ กันยายน พุทธศักราช ๒๔๘๒

(ลงนาม) พิบูลสงคราม

นายกรัฐมนตรี

รัฐนิยมฉบับที่ ๕ เรื่อง ให้ชาวไทยพยายามใช้เครื่องอุปโภคบริโภคที่มี กำเนิดหรือทำขึ้นในประเทศไทย^{๑๑}

เนื่องด้วยสถานการณ์ของโลกอยู่ในสภาพสงคราม ทุกประเทศทั้งที่เป็นคู่ สงครามและเป็นกลาง จำต้องสนับสนุนการเกษตร พาณิชยกรรม และอุตสาหกรรมของ ชาติเป็นพิเศษ คณะรัฐมนตรีได้พิจารณาเห็นว่า ถึงเวลาจำเป็นที่จะต้องชักชวนชาว ไทยให้กระทำเช่นนั้น จึงได้ลงมติเป็นเอกฉันท์ให้ประกาศเป็นรัฐนิยมไว้ดังต่อไปนี้

๑. ชาวไทยพึงพยายามบริโภคแต่อาหารอันปรุงจากสิ่งซึ่งมีกำเนิดหรือทำขึ้น ในประเทศไทย

๒. ชาวไทยพึงพยายามใช้เครื่องแต่งกายด้วยวัตถุที่มีกำเนิดหรือทำขึ้นใน ประเทศไทย

๓. ชาวไทยพึงช่วยกันสนับสนุนงานอาชีพการเกษตร พาณิชยกรรม อุตสาหกรรม และวิชาชีพของชาวไทยด้วยกัน

^{๑๑} “ประกาศสำนักนายกรัฐมนตรี ว่าด้วยรัฐนิยมฉบับที่ ๕ เรื่องให้ชาวไทยพยายามใช้ เครื่องอุปโภคบริโภคที่มีกำเนิด หรือทำขึ้นในประเทศไทย”, *ราชกิจจานุเบกษา* ๕๖ (๖ พฤศจิกายน ๒๔๘๒), ๒๓๕๙-๒๓๖๐.

๔. กิจการสาธารณูปโภคอันใด ที่รัฐบาลหรือชาวไทยจัดให้มีขึ้นแล้ว ชาวไทยพึงพยายามใช้และสนับสนุน

๕. ชาวไทยผู้ประกอบการเกษตร พาณิชย์ อุตสาหกรรม งานอาชีพหรือวิชาชีพอันได้รับการสนับสนุนโดยรัฐนิยมฉบับนี้ ต้องพยายามรักษามาตรฐานปรับปรุงคุณภาพให้ดียิ่งขึ้น และดำเนินกิจการนั้นๆ ด้วยความซื่อสัตย์สุจริตทุกประการ

ประกาศมา ณ วันที่ ๑ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๔๘๒

(ลงนาม) พิบูลสงคราม

นายกรัฐมนตรี

รัฐนิยมฉบับที่ ๖ เรื่อง ทำนองและเนื้อร้องเพลงชาติ^{๑๒}

ด้วยรัฐบาลได้พิจารณาเห็นว่า ทำนองและเนื้อร้องเพลงชาติ ซึ่งได้ประกาศไว้ ณ วันที่ ๒๐ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๔๗๗ นั้น ทำนองเพลงเป็นที่นิยมแพร่หลายตามสมควรแล้ว แต่เนื้อร้องจะต้องมีใหม่เพราะชื่อประเทศได้เรียกว่าประเทศไทยแล้ว จึงได้ประกาศให้ประชาชนเข้าประกวดแต่งมาใหม่ บัดนี้คณะกรรมการได้พิจารณาคัดเลือกเนื้อร้องบางบทเสนอให้คณะรัฐมนตรีวินิจฉัย คณะรัฐมนตรีได้ประชุมปรึกษาพิจารณาแล้ว ลงมติพร้อมกันตกลงตามบทเพลงของกองทัพบกโดยได้แก้ไขเล็กน้อย

จึงประกาศเป็นรัฐนิยมไว้ดังต่อไปนี้

๑. ทำนองเพลงชาติ ให้ใช้ทำนองเพลงของพระเจนดุริยางค์ ตามแบบที่มีอยู่ ณ กรมศิลปากร

๒. เนื้อร้องเพลงชาติ ให้ใช้บทเพลงของกองทัพบกดังต่อไปนี้

ประเทศไทยรวมเลือดเนื้อชาติเชื้อไทย

^{๑๒} “ประกาศสำนักนายกรัฐมนตรี ว่าด้วยรัฐนิยมฉบับที่ ๖ เรื่องทำนองและเนื้อร้องเพลงชาติ”, *ราชกิจจานุเบกษา* ๕๖ (๑๐ ธันวาคม ๒๔๘๒), ๒๖๕๓-๒๖๕๔.

๒๔๔ รัฐนิยม: เอกสารสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม

เป็นปราชญ์รัฐไทยของไทยทุกส่วน

อยู่ดำรงคงไว้ได้ทั้งมวล

ด้วยไทยล้วนหมายรักสามัคคี

ไทยนี้รักสงบแต่ถึงรบไม่ขลาด

เอกราชจะไม่ให้ใครข่มขี่

สละเลือดทุกหยดเป็นชาติพลี

เถลิงประเทศชาติไทยทวีมีชัย ชโย

ประกาศมา ณ วันที่ ๑๐ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๔๘๒

(ลงนาม) พิบูลสงคราม

นายกรัฐมนตรี

รัฐนิยมฉบับที่ ๓๗ เรื่อง ชักชวนให้ชาวไทยร่วมกันสร้างชาติ^{๑๓}

โดยที่รัฐบาลพิจารณาเห็นว่า การที่ชาติของเราจะเจริญก้าวหน้าสมความปรารถนาอันดีได้ ย่อมอยู่ที่ข้าราชการจะต้องช่วยกันทำงานตามหน้าที่อย่างเข้มแข็ง และใฝ่ใจทุกวิถีทางที่จะช่วยสนับสนุนพี่น้องชาวไทยให้มีทางประกอบอาชีพ โดยหวังให้ฐานะของคนทุกคนดีขึ้นเป็นลำดับ

อนึ่ง งานสร้างชาติเป็นงานที่ใหญ่ยิ่ง ต้องช่วยกันอย่างพร้อมเพรียง ถ้าพี่น้องชาวไทยทุกคนพยายามแสวงหาอาชีพอันสุจริตสำหรับตนเองและครอบครัวโดยไม่เลือกงาน ประกอบการงานของตนให้มีรายได้พอที่จะทำนุบำรุงครอบครัวของตนให้รุ่งเรืองยิ่งขึ้น ก็ย่อมจะทำให้ชาติของเราเจริญรวดเร็วโดยมีต้องสงสัย การที่พี่น้องชาวไทยช่วยกันทำงานเช่นนี้ ย่อมได้ชื่อว่าร่วมกันสร้างชาติ คณะรัฐมนตรีจึงลงมติเป็นเอกฉันท์ ให้ประกาศเป็นรัฐนิยมไว้ดังต่อไปนี้

^{๑๓} “ประกาศสำนักนายกรัฐมนตรี ว่าด้วยรัฐนิยมฉบับที่ ๓๗ เรื่องชักชวนให้ชาวไทยร่วมกันสร้างชาติ”, *ราชกิจจานุเบกษา* ๕๖ (๒๕ มีนาคม ๒๔๘๒), ๓๖๕๑-๓๖๕๒.

“ชาวไทยทุกคนต้องร่วมกันสร้างชาติ โดยทุกคนซึ่งมีกำลังกายดีต้องทำงาน ประกอบอาชีพเป็นหลักแหล่ง ผู้ไม่ประกอบอาชีพเป็นหลักฐานนับว่าเป็นผู้ไม่ช่วย ชาติ และไม่ควรได้รับความนับถือของชาวไทยทั่วไป”

ประกาศมา ณ วันที่ ๒๑ มีนาคม พุทธศักราช ๒๔๘๒

(ลงนาม) พิบูลสงคราม

นายกรัฐมนตรี

รฐนิยมฉบับที่ ๘ เรื่อง การแก้ไขเพลงสรรเสริญพระบารมี^{๑๔}

โดยเหตุที่ได้บัญญัติให้เรียกชื่อประเทศว่า ประเทศไทย รัฐบาลจึงเห็นควร แก้ไขบทเพลงสรรเสริญพระบารมีให้มีคำว่าสยาม และตัดทอนข้อความและทำนอง ให้กะทัดรัดเหมาะสมยิ่งขึ้น คณะรัฐมนตรีจึงลงมติเป็นเอกฉันท์ให้ประกาศเป็นรฐนิยม แก้ไขบทเพลงสรรเสริญพระบารมีแบบพิสดารให้มีข้อความดังต่อไปนี้

ข้าवरพุทธเจ้า เอามโนและศิระกราน

นบพระภูมิบาล บรมกษัตริย์ไทย

ขอบันดาล ธประสงค์ใด

จงสิทธิตั้ง หวังวรหฤทัย

ดุจถวายไชย ชโย

ส่วนทำนองเพลงแบบสังเขปนั้น ให้คงไว้ตามเดิม

ประกาศมา ณ วันที่ ๒๖ เมษายน พุทธศักราช ๒๔๘๓

(ลงนาม) พิบูลสงคราม

นายกรัฐมนตรี

^{๑๔} “ประกาศสำนักนายกรัฐมนตรี ว่าด้วยรฐนิยมฉบับที่ ๘ เรื่องเพลงสรรเสริญพระ บารมี”, *ราชกิจจานุเบกษา* ๕๓/ (๓๐ เมษายน ๒๔๘๓), ๓/๘.

รัฐนิยมฉบับที่ ๙ เรื่อง ภาษาและหนังสือไทยกับหน้าที่พลเมืองดี^{๑๕}

ด้วยรัฐบาลพิจารณาเห็นว่า การที่ชาติไทยจะดำรงถาวรและเจริญก้าวหน้า ยิ่งขึ้นไปนั้น ย่อมต้องใช้ภาษาและหนังสือของชาติเป็นส่วนประกอบอันสำคัญ คณะรัฐมนตรีจึงลงมติเป็นเอกฉันท์ให้ประกาศเป็นรัฐนิยมไว้ ดังต่อไปนี้

๑. คนชาติไทยจะต้องยกย่อง เคารพ และนับถือภาษาไทย และต้องรู้สึกเป็นเกียรติยศในการพูดหรือใช้ภาษาไทย

๒. คนชาติไทยจะต้องถือว่า หน้าที่ของพลเมืองไทยที่ดีประการที่หนึ่งนั้น คือ ศึกษาให้รู้หนังสือไทยอันเป็นภาษาของชาติ อย่างน้อยต้องให้อ่านออกเขียนได้ ประการที่สอง คนชาติไทยจะต้องถือเป็นหน้าที่อันสำคัญในการช่วยเหลือสนับสนุน แนะนำชักจูงให้พลเมืองที่ยังไม่รู้ภาษาไทยหรือยังไม่รู้หนังสือไทยให้ได้รู้ภาษาไทย หรือให้รู้หนังสือไทยจนอ่านออกเขียนได้

๓. คนชาติไทยจะต้องไม่ถือเอาสถานที่กำเนิด ภูมิลำเนาที่อยู่ หรือสำเนียงแห่ง ภาษาพูดที่แปร่งไปตามท้องถิ่น เป็นเครื่องแสดงความแตกแยกกัน ทุกคนต้องถือว่า เมื่อเกิดมาเป็นคนชาติไทย ก็มีเลือดและพูดภาษาไทยอย่างเดียวกัน ไม่มีความแตกต่างในการกำเนิดต่างท้องที่ หรือพูดภาษาไทยด้วยสำเนียงต่าง ๆ กัน

๔. คนชาติไทยจะต้องถือเป็นหน้าที่ในการปฏิบัติตนเป็นพลเมืองดีแห่งชาติ ช่วยแนะนำชักชวนกันสั่งสอนผู้ที่ยังไม่รู้ ไม่เข้าใจหน้าที่พลเมืองดีของชาติ ให้ได้รู้ได้ เข้าใจในหน้าที่พลเมืองดีแห่งชาติไทย

ประกาศมา ณ วันที่ ๒๔ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๔๘๓

(ลงนาม) พิบูลสงคราม

นายกรัฐมนตรี

^{๑๕} “ประกาศสำนักนายกรัฐมนตรี ว่าด้วยรัฐนิยมฉบับที่ ๙ เรื่อง ภาษาและหนังสือไทยกับ หน้าที่พลเมืองดี”, *ราชกิจจานุเบกษา* ๕๗/ (๒๔ มิถุนายน ๒๔๘๓), ๑๕๑-๑๕๒.

รัฐธรรมนูญฉบับที่ ๑๐ เรื่อง การแต่งกายของประชาชนชาวไทย^{๑๖}

ด้วยรัฐบาลได้สังเกตเห็นว่า การแต่งกายของประชาชนชาวไทยใน
สาธารณสถาน หรือที่ชุมนุมชนยังไม่สุภาพเรียบร้อยสมกับวัฒนธรรมของชาติไทย

คณะรัฐมนตรีจึงได้ลงมติเป็นเอกฉันท์ให้ประกาศเป็นรัฐธรรมนูญไว้ดังต่อไปนี้

๑. ประชาชนชาวไทยไม่พึงปรากฏตัวในที่ชุมนุมชน หรือสาธารณสถาน ในเขตต์
เทศบาล โดยไม่แต่งกายให้เรียบร้อย เช่น นุ่งแต่กางเกงชั้นใน หรือไม่สวมเสื้อ หรือนุ่งผ้าลวยชาย เป็นต้น

๒. การแต่งกายที่ถือว่าเรียบร้อยสำหรับประชาชนชาวไทย มีดังต่อไปนี้

ก. แต่งเครื่องแบบตามสิทธิและโอกาสที่จะแต่งได้

ข. แต่งตามแบบสากลนิยมในทำนองที่สุภาพ

ค. แต่งตามประเพณีนิยมในทำนองที่สุภาพ

ประกาศมา ณ วันที่ ๑๕ มกราคม พุทธศักราช ๒๔๘๔

(ลงนาม) พิบูลสงคราม

นายกรัฐมนตรี

รัฐธรรมนูญฉบับที่ ๑๑ เรื่อง กิจประจำวันของคนไทย^{๑๗}

ด้วยรัฐบาลได้พิจารณาเห็นว่า การรู้จักปฏิบัติกิจประจำวันเป็นข้อสำคัญ
อย่างหนึ่ง ซึ่งเกี่ยวกับการผดุงส่งเสริมวัฒนธรรมของชาติ อันจะเป็นผลให้
ประชาชนพลเมืองไทยทั่วไปมีสุขภาพแข็งแรงมั่นคง เป็นกำลังของประเทศชาติสืบไป
คณะรัฐมนตรีจึงได้ลงมติเป็นเอกฉันท์ให้ประกาศเป็นรัฐธรรมนูญไว้ดังต่อไปนี้

^{๑๖} “ประกาศสำนักนายกรัฐมนตรี ว่าด้วยรัฐธรรมนูญฉบับที่ ๑๐ เรื่องการแต่งกายของ
ประชาชนชาวไทย”, *ราชกิจจานุเบกษา* ๕๘ (๒๑ มกราคม ๒๔๘๔), ๑๑๓.

^{๑๗} “ประกาศสำนักนายกรัฐมนตรี ว่าด้วยรัฐธรรมนูญฉบับที่ ๑๑ เรื่องกิจประจำวันของคน
ไทย”, *ราชกิจจานุเบกษา* ๕๘ (๙ กันยายน ๒๔๘๔), ๑๑๓๒-๑๑๓๓.

๒๔๘ รัฐนิยม: เอกสารสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม

๑. คนชาติไทยพึงแบ่งเวลาในวันหนึ่ง ออกเป็น ๓ ส่วน คือ ปฏิบัติงานที่เป็นอาชีพส่วนหนึ่ง ปฏิบัติกิจส่วนตัวส่วนหนึ่ง และพักผ่อนหลับนอนอีกส่วนหนึ่งให้เป็นระเบียบและมีกำหนดเวลาอันเหมาะสมจนเกิดเป็นนิสัย

๒. คนชาติไทยพึงปฏิบัติกิจประจำวันตามปกติดังต่อไปนี้

ก. บริโภคอาหารให้ตรงเวลาไม่เกิน ๔ มื้อ

ข. นอนประมาณระหว่าง ๖ – ๘ ชั่วโมง

๓. คนชาติไทยพึงตั้งใจปฏิบัติหน้าที่ประกอบกิจการงานของตนโดยไม่ทอดทิ้งและหลีกเลี่ยง สมควรหยุดเพื่อรับประทานอาหารและพักกลางวันไม่เกิน ๑ ชั่วโมง เมื่อพ้นกำหนดเวลาทำงานเวลาเย็น ควรออกกำลังกายโดยเล่นกีฬากลางแจ้ง วันหนึ่งอย่างน้อย ๑ ชั่วโมง หรือประกอบงานอื่น เช่น ทำสวนครัว เลี้ยงสัตว์ หรือปลูกต้นไม้ เป็นต้น เมื่อชำระล้างร่างกายแล้วรับประทานอาหาร

๔. คนชาติไทยพึงใช้เวลาว่างกลางคืนทำการงานอันจำเป็นที่ค้างค้างอยู่ให้เสร็จ หรือสนทนาปราศรัยกับบุคคลในครอบครัว มิตรสหาย ศึกษาหาความรู้ โดยการฟังข่าวทางวิทยุกระจายเสียง อ่านหนังสือ หรือในการมหรสพ หรือศิลปกรรม แล้วแต่โอกาส

๕. คนชาติไทยพึงใช้เวลาในวันหยุดงานให้เป็นประโยชน์แก่ร่างกายและจิตใจ เช่น ประกอบกิจในทางศาสนา ฟังเทศน์ ทำบุญ ศึกษาหาความรู้ ท่องเที่ยว เล่นกีฬา หรือพักผ่อน เป็นต้น

ประกาศมา ณ วันที่ ๘ กันยายน พุทธศักราช ๒๔๘๔

(ลงนาม) พิบูลสงคราม

นายกรัฐมนตรี

รัฐนิยมฉบับที่ ๑๒ เรื่องการช่วยเหลือคุ้มครองเด็ก คนชรา หรือคนทุพพลภาพ^{๑๘}

ด้วยรัฐบาลได้พิจารณาเห็นว่า ในการอยู่ร่วมกันแห่งชุมชนนั้น ความมีใจเพื่อแผ้วช่วยเหลือผู้ที่อยู่ในเยาว์วัย คนชรา หรือคนทุพพลภาพ เป็นวัฒนธรรมอันหนึ่งซึ่งบุคคลจักต้องปฏิบัติ

คณะรัฐมนตรีจึงได้ลงมติเป็นเอกฉันท์ ให้ประกาศเป็นรัฐนิยมไว้ดังต่อไปนี้

๑. ในที่สาธารณะสถานหรือในถนนหลวง ให้บุคคลทำการช่วยเหลือคุ้มครองโดยลักษณะที่จะยังความปลอดภัยให้แก่เด็ก คนชรา หรือคนทุพพลภาพในการสัญจรไปมา หรือในการหลบหลีกภัยอันตราย

๒. ผู้ใดสามารถกระทำการช่วยเหลือคุ้มครองดังกล่าวในข้อ ๑ ถือว่าผู้นั้นเป็นผู้มีวัฒนธรรม ควรได้รับความนับถือของชาวไทย

ประกาศมา ณ วันที่ ๒๘ มกราคม พุทธศักราช ๒๔๘๕

(ลงนาม) พิบูลสงคราม

นายกรัฐมนตรี

นอกจากการประกาศรัฐนิยมทั้ง ๑๒ ฉบับแล้ว รัฐบาลยังได้ประกาศเรื่องวีระธัมของชาติไทย^{๑๙} ซึ่งบางข้อก็มีลักษณะเกี่ยวเนื่องกับรัฐนิยมอยู่ด้วย ดังนี้

ด้วยคณะรัฐมนตรีได้พิจารณาเห็นว่า ในสมัยที่พี่น้องสกุลไทยกำลังชะมักเข้มน้ำชาติกันอยู่นี้ เปนการสมควรที่จะรวบรวมและปรับปรุงระเบียบนิสัยอันเปนคุณประโยชน์ในการสร้างชาติขึ้นไว้ให้เปนระเบียบเรียบร้อยในทีเดียวกันสำหรับยึดถือเปนแนวปลูกฝังและฝึกอบรมให้เกิดเปนนิสัยประจำตัวพี่น้องสกุลไทย

^{๑๘} “ประกาศสำนักนายกรัฐมนตรี ว่าด้วยรัฐนิยมฉบับที่ ๑๒ เรื่องการช่วยเหลือคุ้มครองเด็ก คนชรา หรือคนทุพพลภาพ”, **ราชกิจจานุเบกษา** ๕๙ (๓ กุมภาพันธ์ ๒๔๘๒), ๓๓๑.

^{๑๙} “ประกาศสำนักนายกรัฐมนตรี เรื่องวีระธัมของชาติไทย,” ใน โสมทัต เทเวศร์, “ประมวลหลักฐานการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมสมัยประชาธิปไตย,” **วัฒนธรรมไทย** ๒๓, ๕ (พฤษภาคม, ๒๕๓๑): ๘ – ๙.

๒๕๐ รัฐนิยม: เอกสารสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม

ทั่วทุกคน เพื่อส่งเสริมให้การสร้างชาติไทยของเราดำเนินไปเป็นแนวเดียวกันด้วยความ
เป็นระเบียบเรียบร้อยดีสมเป็นชาติที่มีวัฒนธรรมอันสูง อันจะเป็นทางนำความเจริญ
ก้าวหน้าและวัฒนาถาวรมาสู่ชาติไทยยิ่งขึ้นไปโดยเร็วด้วย จึงได้ลงมติให้กำหนด
นิสัยประจำชาติไทย ๑๔ ข้อ เรียกว่า “วีระธรรมของชาติไทย” ขึ้นไว้ดังต่อไปนี้

ไทยรักชาติยิ่งชีวิต

ไทยเป็นนักรบชั้นเยี่ยม

ไทยเป็นชาติดีต่อมิตรและร้ายที่สุดต่อศัตรู

ไทยเป็นชาติบูชาพุทธศาสนายิ่งชีวิต

ไทยเป็นชาติปากกับใจตรงกัน

ไทยเป็นชาติรักสงบ

ไทยเป็นชาติซื่อสัตย์และกตัญญู

ไทยเป็นชาติขยันในการกอุพากัม

ไทยเป็นชาติเพาะปลูกอาหารไว้กินเอง

ไทยเป็นชาติสะสมมรดกไว้ให้แก่ลูกหลาน

ไทยเป็นชาติชอบอยู่ดีกินดี

ไทยเป็นชาติชอบแต่งตัวดี

ไทยเป็นชาติยกย่องเด็ก หญิง และผู้ชรา

ไทยเป็นชาติว่าตามกันและตามผู้นำ

ประกาศ ณ วันที่ ๑๒ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๔๘๗

(ลงนาม) พล.ต.อ. อ.อดุลเดชจรัส

รองนายกรัฐมนตรี

เนื้อหาที่ปรากฏในรัฐธรรมนูญแสดงให้เห็นว่า รัฐบาลต้องการให้รัฐธรรมนูญและ
 วัฒนธรรมของชาติไทยเป็นแนวทางในการปลูกฝังและฝึกอบรมให้เกิดเป็นนิสัย
 ประจำตัวชาวไทยทุกคน เพื่อส่งเสริมให้การสร้างชาติของไทยดำเนินไปเป็นแนว
 เดียวกันด้วยความเป็นระเบียบเรียบร้อย สมเป็นชาติที่มีวัฒนธรรมอันสูง อันจะ
 เป็นทางนำความเจริญก้าวหน้าและวัฒนาถาวรมาสู่ชาติไทย ดังนั้น เมื่อมอง
 โดยภาพรวมแล้ว เนื้อหาที่ปรากฏอยู่ในรัฐธรรมนูญส่วนมากเป็นเรื่องที่ดีสำหรับ
 ชาวไทย เช่น การปกป้องผลประโยชน์และผืนแผ่นดินไทยเพื่อให้คนไทยได้ใช้
 ประโยชน์ มิให้คนต่างชาติเข้ามาฉกฉวยผลประโยชน์ในแผ่นดินไทย การ
 ส่งเสริมให้คนไทยอุปโภคบริโภคสินค้าที่มีกำเนิดหรือทำขึ้นในประเทศไทย การ
 ส่งเสริมให้คนไทยรู้จักทำงานประกอบอาชีพ การช่วยเหลือเด็ก คนชรา และคน
 ทุกพลภาพ ฯลฯ รัฐธรรมนูญฉบับนี้มีอิทธิพลต่อสังคมไทยมาจนถึงปัจจุบัน เช่น
 การใช้ชื่อประเทศไทย หรือ Thailand เพลงชาติ การเคารพธงชาติ หรือการ
 กำหนดเวลาในการทำงานวันละ ๘ ชั่วโมง เป็นต้น

จะเห็นได้ว่า รัฐธรรมนูญแต่ละฉบับเป็นเพียงการวางแนวทางปฏิบัติเป็นหลัก
 ไว้เท่านั้น ไม่มีบทลงโทษสำหรับผู้ที่ไม่กระทำตามรัฐธรรมนูญ ยกเว้นการใช้อำนาจ
 มหาชน ส่วนรายละเอียดปลีกย่อยที่เกี่ยวกับข้อห้ามหรือข้อปฏิบัติต่างๆ ที่
 เกี่ยวเนื่องกับรัฐธรรมนูญ รัฐบาลได้มีมาตรการต่างๆ มาเสริมในภายหลัง เช่น การ
 ออกกฎหมาย หรือพระราชบัญญัติต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง หรือการดำเนินการ
 ส่งเสริมให้ประชาชนปฏิบัติตามนโยบายที่ปรากฏในรัฐธรรมนูญนั้นๆ รวมถึงการออก
 พระราชบัญญัติบำรุงวัฒนธรรมแห่งชาติ พุทธศักราช ๒๔๘๓ และ
 พระราชบัญญัติวัฒนธรรมแห่งชาติ พุทธศักราช ๒๔๘๕ ที่กล่าวถึงความผิด
 ของผู้ไม่ปฏิบัติตาม และการตั้งสภาวัฒนธรรมแห่งชาติ

๑.๓ สถานภาพความรู้

เมื่อกล่าวถึงรัฐบาลสมัยจอมพล ป. พิบูลสงครามเป็นนายกรัฐมนตรี ครั้งที่
 ๑ คนส่วนใหญ่มักจะนึกถึงแนวคิดชาตินิยม รูปแบบการปกครองแบบทหารนิยม
 และการปกครองแบบรุนแรงเด็ดขาด การเน้นถึงความสำคัญของการมีผู้นำที่
 เข้มแข็ง มีประสิทธิภาพในยุคของการสร้างชาติ และการจรรโลงเสริมสร้าง

ความยิ่งใหญ่ของชาติไทยในภูมิภาคนี้ ดังคำขวัญของรัฐบาลที่ว่า “เชื้อผู้นำชาติพันธุ์” ในช่วงเวลาดังกล่าว รัฐนิยมเป็นตัวแปรสำคัญที่ผู้นำในขณะนั้นใช้เป็นแนวทางในการปฏิบัติ จนกระทั่งคนบางกลุ่มเรียกช่วงเวลานั้นว่า “ยุครัฐนิยม”

รัฐนิยมเป็นเอกสารที่ผลิตขึ้นโดยมีวัตถุประสงค์ชัดเจน คือ เพื่อประกาศให้ประชาชนชาวไทยส่วนใหญ่รับทราบ เข้าใจ และปฏิบัติตาม การที่รัฐบาลออกประกาศรัฐนิยมในราชกิจจานุเบกษาเป็นการแสดงให้เห็นว่า สถานภาพความรู้เกี่ยวกับรัฐนิยมเป็นสิ่งที่รัฐบาลต้องการประกาศและเผยแพร่ให้กว้างขวางออกไป เพื่อให้ได้ผลสมบูรณ์ตามความมุ่งหมายของรัฐบาล คณะรัฐมนตรีมีมติให้ประกาศเรื่อง การปฏิบัติตามรัฐนิยม ดังนี้

...๑. ให้กระทรวงทบวงกรมต่างๆ ชี้แจงอบรมบรรดาข้าราชการในสังกัดให้ซาบซึ้งและปฏิบัติตามรัฐนิยมที่ทางราชการได้ประกาศไปแล้ว และที่จะได้ประกาศต่อไปอีกเป็นคราวๆ นั้นโดยเคร่งครัด เพื่อเป็นตัวอย่างอันดีแก่ประชาชน

๒. ให้กระทรวงทบวงกรมต่างๆ สั่งให้บรรดาข้าราชการในสังกัดพยายามชี้แจงและทำความเข้าใจกับประชาชนพลเมือง เพื่อปรับปรุงอบรมจิตใจประชาชนพลเมืองให้รู้จักและปฏิบัติตามรัฐนิยมที่ทางราชการได้ประกาศแล้ว และที่จะได้ประกาศต่อไปอีกเป็นคราวๆ นั้นให้มากที่สุดที่จะทำได้...^{๒๐}

นอกจากการประกาศลงในราชกิจจานุเบกษา การให้ข้าราชการพลเรือนในสังกัดกระทรวงทบวงกรมต่างๆ มีส่วนร่วมในการเผยแพร่ให้ความรู้เพื่อให้ประชาชนทั่วไปได้ปฏิบัติตามรัฐนิยมแล้ว รัฐบาลยังได้มีการโฆษณาประชาสัมพันธ์ทางวิทยุกระจายเสียง อันเป็นสื่อกลางระหว่างรัฐบาลและประชาชน โดยเฉพาะในรายการสนทนาระหว่างนายมั่น ชูชาติกับนายคง รักไทย ซึ่งเป็นรายการที่ตั้งขึ้นเมื่อเดือนมิถุนายน ๒๔๘๒ โดยความคิดของพระราชธรรมนิเทศ ข้าราชการกรมโฆษณาการ ผู้ได้รับการแต่งตั้งให้เป็นหัวหน้า

^{๒๐} กรมศิลปากร, “มติคณะรัฐมนตรี เรื่อง การปฏิบัติตามรัฐนิยม,” ใน รัฐนิยมและเอกสารที่เกี่ยวข้อง, ๒๑ - ๒๒.

กองโฆษณาวันชาติ ซึ่งคิดให้มีการจัดรายการสนทนาทางวิทยุกระจายเสียงขึ้น สมมุติ नामผู้พูดเป็นนายมัน ชูชาติ คนหนึ่ง และนายคง รักไทย คนหนึ่ง รายการนี้ทำหน้าที่เป็นกระบอกเสียงของหลวงพิบูลสงครามในเวลานั้น นโยบายสำคัญที่หยิบยกขึ้นมารณรงค์ คือ การเรียกร้องดินแดนอินโดจีนจากฝรั่งเศส และการชักชวนให้ประชาชนปฏิบัติตามรัฐธรรมนูญหรือผู้นำ รายการนี้คงมีอิทธิพลต่อประชาชนอยู่มาก ในการช่วยผลักดันให้ประชาชนหันมาปฏิบัติตามนโยบายของรัฐ เช่น การรณรงค์เรื่องการแต่งกายของประชาชนชาวไทยในรัฐธรรมนูญฉบับที่ ๑๐ กล่าวไว้ว่า “...บางคนทีเลิกลุ่งกางเกงจีน เมื่อถูกเพื่อนฝูงถามว่า ทำไมจึงเลิกไป ก็ตอบว่า ไม่เลิกได้หรือ นายมัน – นายคง เขาใส่ใส่หน้าอยู่ทุกวัน...”^{๒๑} หรือที่นายสังข์ พัทโนทัย ผู้สนทนาเป็นนายมัน กล่าวว่า “...จนกระทั่งในเดือนที่ ๖ ของการโฆษณา ชัยชนะก็ตกเป็นของนายมัน – นายคง อย่างเด็ดขาด เพราะกางเกงแพรดอก หายไปจากถนนหนทางเกือบหมดสิ้น...”^{๒๒}

นอกจากนี้ พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอาทิตย์ทิพอาภา ประธานผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ยังได้ทรงนิพนธ์คำโคลง และลิลิตรัฐธรรมนูญเกือบทุกฉบับไว้เมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๕ ส่งผลให้ประชาชนสามารถจดจำ และนำไปปฏิบัติได้ง่ายขึ้น ยกตัวอย่างเช่น รัฐธรรมนูญฉบับที่ ๙ เรื่อง ภาษาและหนังสือไทยกับหน้าที่พลเมืองดี ได้มีการพรรณนาไว้เป็นโคลง ๔ ดังนี้

ชนชาติไทยทั่วถ้วน	ทุกคน
ต้องเทิดทูนศาสนา	ยิ่งแล้ว
สัพเพทไทยไปควรปน	ประกอบ
จงนึกเป็นเกียรติแท้	ที่พร้อมคำไทย
ไทยควรรู้คำคำ	คำไทย

^{๒๑} หจช. สร ๐๒๐๑.๑๘.๑/๑ เรื่อง บทสนทนายระหว่างนายมันกับนายคง แสดงทางวิทยุกระจายเสียง ๑๔ กันยายน ๒๔๘๔ อ้างถึงใน เรื่องเดียวกัน, ๖๑.

^{๒๒} สังข์ พัทโนทัย, **ความนึกในกรุงซัง** (พระนคร: บริษัทประสานชัยยลสิทธิ์, ๒๔๙๙), หน้า ๒๕๕ อ้างถึงใน เรื่องเดียวกัน, ๖๑ – ๖๒.

๒๕๔ รัฐนิยม: เอกสารสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม

จำจดจนเจนใจ	จบเค้า
เพียรเขียนอ่านอ้อไข	ขจัดมืด มนทแล
จึงจะนับเนื่องเข้า	สู่ชั้นคนดี
พึงมีมโนสเอื้อ	เอาธูร
ช่วยราษฎร์เรงกำลูน	เหลียมด้อย
เรียนเขียนอ่านเพิ่มพูน	พิพศล่อง แคล่วแล
รู้หลากมารือน้อย	แนะใช้คำเรา
ภูมิสำเนานับทั้ง	สำเนียง
พจนพากย์หากผิดเสียง	แปร่งบ้าง
ไปถือว่าต่างเวียง	ต่างชาติ
พึงหย่ายกเอ่ยอ้าง	แพกเพียงเผ่าไทย
ทั่วไปไทยจูงพุย	เพียรสอน
ช่วยแนะนำราษฎร์	ซึ่งไร
ความรู้จักกอบกร-	นียกิจ เลิสนอ
เพื่อปฏิบัติตนได้	แจกเชื้อสาธุชน ^{๒๓}

การจัดพิมพ์หนังสือสำหรับแจกเป็นที่ระลึกในโอกาสต่างๆ เป็นอีกวิธีการหนึ่ง ที่ช่วยส่งเสริมให้สถานภาพความรู้เกี่ยวกับรัฐนิยมแพร่หลายกว้างขวางยิ่งขึ้น เช่น “รัฐนิยมและเอกสารที่เกี่ยวข้อง” เป็นหนังสือที่ระลึกงานพระกฐิน พระราชทาน กรมศิลปากร ณ วัดสังเวชวิศยาราม วันที่ ๑๙ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๔๘๒ “รัฐนิยมฉบับที่ ๑ - ๖ ที่ประกาศใช้แล้ว” เป็นหนังสือที่ระลึกในงานประชุมเพลิงศพ นายบุญ คำสร้าง ณ วัดชินวราราม (วัดใหม่) วันที่ ๓ มกราคม พุทธศักราช ๒๔๘๒ และในปี พ.ศ. ๒๔๘๔ ได้จัดพิมพ์หนังสือรัฐนิยม

^{๒๓} อนันต์ พิบูลสงคราม, **จอมพล ป. พิบูลสงคราม เล่ม ๒** (กรุงเทพฯ: ศูนย์การพิมพ์, ๒๕๑๘), ๑๔๒ - ๑๔๓.

และเอกสารที่เกี่ยวข้อง เพื่อแจกในงานพระราชทานเพลิงศพ นายเปื้อง ทศานนท์ และฉาปนกิจศพ นายเพ็ญ แดงศิริ นางสาวประจักษ์ ทศานนท์ ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม วันที่ ๓ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๕๔ รวมถึงบทความต่างๆ ที่ปรากฏในหนังสือพิมพ์ เช่น “รัฐธรรมนูญการป้องกันภัยที่จะบังเกิดแก่ชาติ” ในหนังสือพิมพ์ไทยใหม่ ฉบับ วันที่ ๗ กรกฎาคม ๒๕๕๒ ฯลฯ แม้ว่าในเวลานั้น การออกประกาศรัฐธรรมนูญยังไม่ครบถ้วนสมบูรณ์ถึงฉบับที่ ๑๒ แต่ก็ถือได้ว่าเป็นการแสดงให้เห็นถึงการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพยายามประกาศและเผยแพร่รัฐธรรมนูญให้กว้างขวาง ออกไปสู่สาธารณชนได้เป็นอย่างดี

อาจกล่าวได้ว่า รัฐนิยมเป็นเอกสารชั้นต้นทางประวัติศาสตร์สมัย สงครามโลกครั้งที่ ๒ เพราะมีการระบุตัวผู้ออกประกาศ ระบุเวลา และมีการ เผยแพร่อย่างกว้างขวาง ทั้งยังมีจุดมุ่งหมายของการออกรัฐธรรมนูญอย่างชัดเจน การศึกษาและทำความเข้าใจถึงเนื้อหาของรัฐนิยม อาจทำให้เราเข้าใจสังคมไทย และปัจจัยที่อยู่เบื้องลึกในการก่อให้เกิดรัฐนิยมในช่วงเวลาดังกล่าวได้ชัดเจน ยิ่งขึ้น

๒. สารัตถวิพากษ์

เมื่อกล่าวถึงรัฐนิยม ในฐานะของการเป็นเอกสารทางประวัติศาสตร์แล้ว รัฐนิยมถือเป็นเอกสารชั้นต้นที่สำคัญชิ้นหนึ่งของไทย โดยเฉพาะในช่วงระหว่าง สงครามโลกครั้งที่ ๒ เนื่องจากเป็นเอกสารที่ถูกสร้างขึ้นภายใต้บรรยากาศ แนวคิดชาตินิยมที่เกิดขึ้นท่ามกลางสงครามทางการเมืองทั้งภายในและภายนอก ประเทศ โดยกลุ่มผู้นำทางการเมืองในขณะนั้น การอาศัยแนวคิดเชื้อชาตินิยม และการปลุกฝังให้ยึดถือตัวท่านผู้นำเป็นหลัก เป็นเครื่องมือสำคัญในการดำเนิน นโยบายต่างๆ ของรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม รัฐนิยมทั้ง ๑๒ ฉบับ เป็น สื่อกลางที่แสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่างท่านผู้นำกับประชาชน และการแสดงความพยายามที่จะพัฒนาไปสู่ความเป็นอารยประเทศ โดยการปฏิบัติตาม วัฒนธรรมสากลตามแบบตะวันตก ซึ่งส่งผลกระทบต่อสังคมไทย ครอบคลุมทั้ง ทางด้านการเมือง การปกครอง เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม ตลอดจนการ ดำรงชีวิตของประชาชนอย่างกว้างขวาง

๒.๑ ความสัมพันธ์ระหว่างผู้นำกับประชาชนชาวไทย

การที่รัฐนิยมถือกำเนิดขึ้นในช่วงเวลาที่ไทยกำลังจะเข้าสู่สภาวะสงครามโลกครั้งที่ ๒ สงครามมหาเอเชียบูรพาและสงครามอินโดจีน ในขณะนั้น ผู้นำของประเทศตะวันตกก เช่น เยอรมันและอิตาลี ก็ได้อาศัยแนวคิดชาตินิยมที่เน้นเรื่องเชื้อชาติเป็นสำคัญ รวมถึงการเชื่อและการปฏิบัติตามผู้นำ ดังจะเห็นได้จากแนวทางการดำเนินงานของอดอล์ฟ ฮิตเลอร์ ผู้นำและนายกรัฐมนตรีแห่งเยอรมัน ซึ่งได้อ้างถึงความเป็นเชื้อชาติแห่งชนเผ่าอารยัน เป็นต้น การประกาศชักชวนให้เชื่อและปฏิบัติตามผู้นำ โดยการอาศัยความรู้สึกชาตินิยมเป็นตัวกระตุ้นให้เกิดความรู้สึกรักชาติ และการปฏิบัติตามผู้นำ เป็นวิธีการหนึ่งที่ผู้นำมักนำมาปฏิบัติ โดยผู้นำมีหน้าที่กำหนดนโยบายต่างๆ เพื่อความอยู่รอดปลอดภัยของประชาชนและประเทศชาติ ส่วนประชาชนก็มีหน้าที่ปฏิบัติตามนโยบายต่างๆ ของผู้นำ

รัฐนิยมซึ่งกำหนดโดยรัฐบาลไทยก็มีลักษณะเช่นเดียวกัน กล่าวคือ รัฐนิยมฉบับต้นๆ จะเป็นการกระตุ้นให้เกิดความรักชาติและเกิดความรู้สึกชาตินิยมร่วมกัน ไม่ว่าจะเป็นการเปลี่ยนชื่อประเทศให้ตรงตามเชื้อชาติ การป้องกันภัยที่จะบังเกิดแก่ชาติ อันเป็นการสร้างตัวแทนศัตรูของชาติเพื่อร่วมกันต่อต้าน หรือการสร้างสัญลักษณ์ที่แสดงถึงความเอกลักษณ์ของความเป็นชาติ เช่น ธงชาติไทย เพลงชาติไทย ฯลฯ ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับความรู้สึกชาตินิยมนั้น ภาษาที่ใช้ในรัฐนิยมคล้ายกับเป็นการบังคับ เช่น เนื้อหาใน**รัฐนิยมฉบับที่ ๒** เรื่อง การป้องกันภัยที่จะบังเกิดแก่ชาติจะใช้คำว่า “ต้อง” เช่น ชนชาติไทยต้องไม่ประกอบกิจใดๆ โดยไม่คำนึงถึงผลประโยชน์ และความปลอดภัยของชาติ หรือชนชาติไทยต้องไม่เปิดเผยสิ่งซึ่งอาจเป็นผลเสียหายแก่ชาติ ให้ชนต่างชาติล่วงรู้เลยเป็นอันขาด เป็นต้น

ในขณะเดียวกันรัฐนิยมฉบับอื่นๆ เนื้อหาส่วนใหญ่เป็นการประกาศเพื่อชักชวนโน้มน้าวให้คนไทยมีความเชื่อและปฏิบัติตามที่ผู้นำเห็นสมควร ดังจะเห็นได้จาก ตอนต้นของการประกาศรัฐนิยมเกือบทุกฉบับมักเริ่มต้นด้วยข้อความว่า “ด้วยรัฐบาลพิจารณาเห็นว่า...” พร้อมทั้งมีการยกเหตุผลต่างๆ เพื่อแสดงให้เห็นว่าการกระทำตามรัฐนิยมเป็นสิ่งที่ถูกต้องแล้ว ภาษาที่ใช้ส่วนใหญ่มิใช่เป็น

คำสั่งหรือเป็นการบังคับ แต่เป็นการประกาศเพื่อเชิญชวนให้ปฏิบัติตาม เช่น **รัฐนิยมฉบับที่ ๕** เรื่อง ให้ชาวไทยพยายามใช้เครื่องอุปโภคบริโภคที่มีกำเนิดหรือทำขึ้นในประเทศไทยนั้น จะใช้คำว่า “พึง” เช่น ชาวไทยพึงพยายามบริโภคแต่อาหารอันปรุงจากสิ่งซึ่งมีกำเนิดหรือทำขึ้นในประเทศไทย หรือให้ชาวไทยพึงพยายามใช้เครื่องแต่งกายด้วยวัตถุที่มีกำเนิดหรือทำขึ้นในประเทศไทย เป็นต้น

ความสำเร็จในการเรียกร้องดินแดนอินโดจีนคืนจากฝรั่งเศส จนได้รับ แคว้นหลวงพระบางฝั่งขวาของแม่น้ำโขง แคว้นจัมปาศักดิ์ฝั่งขวา เมืองเสียมราฐ พระตะบอง ศรีโสภณกลับคืนมาใน พ.ศ. ๒๔๘๔ ส่งผลให้รัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม มีชื่อเสียงและเป็นที่ยกย่องทั่วไปในหมู่ประชาชน และเป็นส่วนสำคัญที่ผลักดันให้จอมพล ป. พิบูลสงคราม สามารถดึงเอาความเข้มแข็งมาสู่ระบอบเผด็จการทางทหารเพิ่มขึ้นอีกมาก การได้เลื่อนยศขึ้นสูงสุดเป็น จอมพล เป็นการเปิดโอกาสให้จอมพล ป. พิบูลสงครามเสริมสร้างอำนาจให้แก่ระบอบเผด็จการทหารอย่างรวมศูนย์ยิ่งขึ้น

การรวบอำนาจเข้าสู่ตำแหน่งผู้บัญชาการทหารสูงสุด โดยกำหนดให้ “มีอำนาจในการบังคับบัญชาแม่ทัพบก แม่ทัพเรือ แม่ทัพอากาศ และแต่งตั้งข้าราชการได้ตามที่เห็นสมควร”^{๒๔} และจอมพล ป. พิบูลสงคราม ในฐานะนายกรัฐมนตรียังได้รวบอำนาจการบริหารประเทศ ตลอดจนการตัดสินใจในกรณีต่างๆ ไว้ในกำมือของตนแต่เพียงผู้เดียว โดยการเปลี่ยนแปลงวิธีการบริหารงานและวินัยสั่งงานต่างๆ ด้วยหลักใหม่ที่ว่า นายกรัฐมนตรีปกครองคนทั้งชาติ ตั้งแต่รัฐบาลลงไปจนถึงราษฎรคนสุดท้าย โดยเป็นสายตรงไปที่เดียว^{๒๕} การใช้อำนาจได้อย่างกว้างขวางของนายกรัฐมนตรีนั้น นายทวี บุณยเกตุได้เปรียบจอมพล ป. พิบูลสงคราม ว่าเทียบได้กับฮิตเลอร์ โดยมีกรมโฆษณาการ

^{๒๔} ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๕๘ อ้างถึงใน สรศักดิ์ งามขจรกุลกิจ, ขบวนการเสรีไทยกับความขัดแย้งทางการเมืองภายในประเทศไทยระหว่าง พ.ศ. ๒๔๘๑ – ๒๔๙๒, ๖๐.

^{๒๕} จอมพลแปลก พิบูลสงคราม, สมุดสั่งงานฝ่ายพลเรือน เล่ม ๑, หน้า ๑๕๔ – ๑๕๖ อ้างถึงใน ภาณีดี รวมศิลป์, “นโยบายการพัฒนาเศรษฐกิจสมัยรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๘๑ ถึง พ.ศ. ๒๔๘๙,” ๕๑.

เป็นเครื่องมือในการโฆษณาชวนเชื่อ มีทหารร่วมใจใช้ และมีสันติบาลคอยติดตามบุคคลซึ่งไม่พึงประสงค์ของนายกรัฐมนตรี^{๒๖}

ในขณะเดียวกัน จอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้ทำการรณรงค์กับประชาชนอย่างจริงจังเรื่องการปฏิบัติตามผู้นำหรือปฏิบัติตามนโยบายของรัฐบาล ในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวันทั่วไป โดยมีเป้าหมายเพื่อหล่อหลอมให้ประชาชนเคยชิน และคล้อยตามนโยบายของรัฐบาลหรือตามผู้นำ ยกตัวอย่างเช่น **รัฐนิยมฉบับที่ ๑๐** เรื่องการแต่งกายของประชาชนชาวไทย และ**รัฐนิยมฉบับที่ ๑๑** เรื่องกิจประจำวันของคนไทย โดยอาศัยรายการสนทนาระหว่างนายมัน – นายคง เป็นปากกระบอกเสียงในการรณรงค์ นายสังข์ พัธโนทัย กล่าวถึงบรรยากาศที่เอื้ออำนวยให้การรณรงค์เรื่องการแต่งกายใหม่ว่า

...หลังจากเสร็จศึกอินโดจีน ท่านจอมพลมีความคิดอย่างใหญ่หลวงอย่างหนึ่งคือ การปฏิบัติเครื่องแต่งกายของประชาชนเสียใหม่ เป็นการแสดงความก้าวหน้าทางวัฒนธรรมของคนไทย เวลานั้นเกียรติคุณของท่านจอมพลกำลังรุ่งเรืองสูงสุด เพราะประชาชนพอใจในการที่ท่านกลัรบกับฝรั่งเศส จนได้ดินแดนของบรรพบุรุษคืนมา ฉะนั้นการที่ท่านจอมพลกล้าดำเนินการปฏิวัติเครื่องแต่งกายของประชาชนในระยะนั้น จึงนับว่าถูกจังหวะที่สุด...^{๒๗}

แม้ว่าบรรยากาศในช่วงเวลาดังกล่าวจะอำนวยให้เกิดภาวะเชื่อผู้นำ แต่ในทางปฏิบัติแล้ว ส่วนที่มีความขัดแย้งกับวิถีชีวิตประจำวันโดยทั่วไปของคนไทย มักจะไม่ประสบความสำเร็จเท่าที่ควร เช่น กรณีการให้สวมหมวกออกนอกบ้านนั้น ปรากฏว่าคนส่วนใหญ่ยังคงปฏิบัติตามความเคยชิน ไม่ยอมสวมหมวก

^{๒๖} “ทวี บุญยเกตุ ให้การเป็นพยานโจทก์คดีพระสารสาสน์พลขันธ์ ขอลาอาชญากรรมสงคราม,” **ไทยใหม่** (๒๒ กุมภาพันธ์ ๒๔๙๘): ๑, ๔ อ้างถึงใน ภาณีต รวมศิลป์, “นโยบายการพัฒนาเศรษฐกิจสมัยรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๘๑ ถึง พ.ศ. ๒๔๘๙,” ๕๐.

^{๒๗} สังข์ พัธโนทัย, **ความนึกในทรงชัง**, ๒๔๒ – ๒๔๓ อ้างถึงใน เรื่องเดียวกัน, ๖๑.

แม้ว่ากรมโฆษณาการและกรมประชาสัมพันธ์ได้พยายามชี้ชวนให้ชาวไทยทั้งหญิงชายสวมหมวกเพื่อเป็นการส่งเสริมวัฒนธรรมของชาติและรักษาสุขภาพอนามัย แต่ก็ยังไม่ได้ผลเท่าที่ควร โดยเฉพาะข้าราชการยังไม่ปฏิบัติตาม จนกระทั่งนายกรัฐมนตรีได้มีหนังสือเวียนถึงรัฐมนตรีว่าการกระทรวงต่างๆ ลงวันที่ ๗ มิถุนายน ๒๔๘๔ ให้ชี้แจงตักเตือนข้าราชการในสังกัดให้สวมหมวกไปทำงาน พร้อมทั้งขอให้ข้าราชการชี้แจงให้ประชาชนปฏิบัติตามด้วย หน่วยงานราชการต่างๆ จึงรับนโยบายดังกล่าวไปดำเนินการ ทำให้เกิดความยุ่งยากขึ้นกับประชาชนอย่างมาก เนื่องจากพวกที่ไปติดต่อราชการที่ไม่สวมหมวก ข้าราชการก็จะไม่ต้อนรับและไม่ทำธุระให้ กลับทำเมินเสีย ประชาชนที่ต้องติดต่อกับทางราชการจึงต้องสวมหมวก หรือไม่ก็ไปเช่าหมวกตามร้านใกล้เคียง เพื่อจะได้ติดต่อราชการให้เสร็จธุระลงได้ ข้าราชการบางส่วนได้มีการจับกุมผู้ที่ไม่สวมหมวกด้วย หรือการบังคับให้ตัดต้นหมากเพื่อให้ประชาชนเลิกกินหมาก ซึ่งถือว่าทำเกินหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายจากผู้นำ ดังจะเห็นได้จาก เมื่อหนังสือพิมพ์ประชาชาติตรลงว่าในชลบุรีมีการจับและปรับคนไม่สวมหมวก ๖๐ คน นั้น ก็ได้มีคำสั่งให้โทรเลขถามว่ามีความเท็จจริงเพียงใด^{๒๔} การกระทำอันเกินกว่าเหตุของข้าราชการเป็นเหตุให้รัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ถูกมองว่าสร้างความเดือดร้อนให้กับประชาชนในยามยากลำบาก ส่งผลให้ประชาชนเกิดความไม่พอใจในรัฐบาล

นอกจากการอาศัยข้าราชการเป็นตัวสื่อกลางในการชักชวนให้ประชาชนปฏิบัติตามรัฐนิยมแล้ว จอมพล ป. พิบูลสงคราม ยังได้เขียนบทความเพื่อเชิญชวนและโน้มน้าวให้ประชาชนปฏิบัติตาม จนกระทั่งเกิดวลีที่ว่า “มาลาน่าไทยเป็นมหาอำนาจ” วลีดังกล่าวมีที่มาจากชื่อบทความของ “สามัคคีไทย” อันเป็นนามปากกาของ จอมพล ป. พิบูลสงคราม กล่าวไว้ว่า

^{๒๔} คำสั่งนายกรัฐมนตรีจากสมุดคำสั่งรายวันประจำปี ๒๔๘๔ ในทางวัฒนธรรม เรื่อง จับคนไม่สวมหมวก ลงวันที่ ๗ ตุลาคม ๒๔๘๔ ใน อนันต์ พิบูลสงคราม, **จอมพล ป. พิบูลสงคราม เล่ม ๒**, ๑๓๘.

...แต่บัดนี้หมวกนี้เองจะเข้ามาช่วยส่งเสริมให้ชาติไทยสูงเด่นมีเกียรติ และเป็นสิ่งหนึ่งที่จะทำให้ไทยเป็นมหาอำนาจก็ได้...โดยสายตาชาวโลกหรือชาวต่างประเทศ ไทยก็จะได้รับความชมเชยว่าเป็นชาติที่นิยมการสวมหมวกเรียบร้อยตามคำวิงวอนของนายกรัฐมนตรีเป็นที่หนึ่งในโลก ไม่มีชาติใดสู้ เป็นการแสดงถึงความสามัคคีและความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันของพวกเราชาวไทยอีกด้วย...^{๒๙}

จะเห็นได้ว่า รัฐนิยมได้สะท้อนภาพความสัมพันธ์ระหว่างผู้นำกับประชาชนชาวไทย กำหนดให้ผู้นำเป็นผู้วางแนวทางในการปฏิบัติเพื่อการสร้างชาติและบำรุงประเทศให้วัฒนาถาวร โดยมีประชาชนเป็นผู้ปฏิบัติตาม และมีข้าราชการเป็นสื่อกลางระหว่างผู้นำกับประชาชน ซึ่งบางกรณีก็ประสบความสำเร็จ แต่บางกรณีก็ประสบความล้มเหลว ความไม่เข้าใจกันระหว่างผู้นำและประชาชนชาวไทย ส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากการกระทำอันเกินกว่าเหตุของสื่อกลาง

๒.๒ รัฐนิยมกับการพัฒนาสู่อารยประเทศ

การดำเนินนโยบายต่างๆ ของรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม มีจุดมุ่งหมายเพื่อการพัฒนาประเทศให้มีความเจริญก้าวหน้าทัดเทียมกับนานาชาติ อารยประเทศ การพัฒนาสู่อารยประเทศนั้น รัฐนิยมฉบับต่างๆ แสดงให้เห็นว่า รัฐบาลได้ยึดเอารูปแบบการปฏิบัติของชาติมหาอำนาจตะวันตกเป็นหลัก เช่น การเปลี่ยนชื่อประเทศให้สอดคล้องกับเชื้อชาติ การมีเพลงประจำชาติ การเคารพธงชาติ ฯลฯ สิ่งต่างๆ เหล่านี้ ล้วนเป็นรูปแบบที่รับแนวคิดมาจากวัฒนธรรมตะวันตกแทบทั้งสิ้น

ความคิดเกี่ยวกับเรื่องชาติ และการสร้างสัญลักษณ์ที่เป็นตัวแทนแห่งความเป็นชาติไทย เช่น ธงชาติ เพลงชาติ และเพลงสรรเสริญพระบารมี เป็นสิ่งสำคัญประจำชาติ ที่พึงได้รับความเคารพเชิดชู รวมถึงการเคารพธงชาติ และ

^{๒๙} โสมทิต เทเวศร์, “ประมวลหลักฐานการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมสมัยประชาธิปไตย,” *วัฒนธรรมไทย* ๒๓, ๘ (สิงหาคม, ๒๕๓๑): ๘ – ๙.

การบรรเลงเพลงชาตินั้น ถือเป็นธรรมเนียมปฏิบัติที่เกิดขึ้นใหม่ตามรูปแบบแนวคิดตะวันตก และการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองมาสู่ระบอบประชาธิปไตย

เพลงชาติถือเป็นการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมอย่างหนึ่งในสมัยประชาธิปไตยที่เรารับมาจากแนวคิดชาตินิยมของตะวันตกเช่นกัน ด้วยเห็นว่าเพลงสรรเสริญพระบารมีนั้นเป็นเพลงของพระมหากษัตริย์ แต่เพลงสำหรับประชาชนนั้นยังไม่มี ชาติตะวันตกต่างก็มีเพลงชาติ เช่น ฝรั่งเศส สหรัฐอเมริกา ฯลฯ รัฐบาลนายพันเอกพระยาพหลพลพยุหเสนา (พจน์ พหลโยธิน) จึงได้จัดให้มีการประกวดการแต่งเพลงชาติขึ้น และประกาศรับรองเพลงชาติเพลงแรก คือทำนองเพลงของพระเจนดุริยางค์ และเนื้อร้องของขุนวิจิตรมาตรา กับนายฉันทน์ ขำวิไล โดยเนื้อร้อง ๒ ตอนแรกเป็นของขุนวิจิตรมาตรา ส่วนเนื้อร้อง ๒ ตอนหลัง เป็นของนายฉันทน์ ขำวิไล^{๓๐} ดังนี้

“แผ่นดินสยามนามประเทืองว่าเมืองทอง	ไทยเข้าครอง ตั้งประเทศ เขตแดนสง่า
สืบเผ่าไทยดึกดำบรรพ์ โบราณลงมา	รวมรักษาสამัคคีทวีไทย
บางสมัย ศัตรู จูโจมตี	ไทยพลี ชีวิตร่วม รวมรักไล่
เข้าลุยเลือดหมายมุ่งผดุงผไท	สยามสมัย โบราณรอด ตลอดมา
อันดินสยามคือว่าเนื้อของเชื้อไทย	น้ำรินไหล คือว่าเลือด ของเชื้อข้า
เอกราชคือเจดีย์ ที่เราบูชา	เราจะสามัคคี ร่วมมีใจ
รักษาชาติ ประเทศ เอกราชจงดี	ใครอย่ายี้ เราจะไม่ละให้
เอาเลือดล้างให้สิ้น แผ่นดินไทย	สถาปนา สยามให้ เกิดไทย ไชโย
เหล่าเราทั้งหลายขอน้อมกายถวายชีวิต	รักษาสีหิ อีสสระ ณ แดนสยาม
ที่พ่อแม่เลี้ยงอมม้วย ด้วยพยายาม	ปราบเลี่ยนหนาม ให้พินาศ สืบชาติมา
แม้ถึงไทย ไทยด้อย จนย่อยยับ	ยังกู้กลับ คงคืน ได้ชื่นหน้า

^{๓๐} ขุนวิจิตรมาตรา (สง่า กาญจนาคพันธุ์), ๘๐ ปี ในชีวิตข้าพเจ้า (กรุงเทพฯ: บัณฑิตการพิมพ์, ๒๕๒๓), หน้า ๔๐๖ - ๔๐๗.

ควรแก่นามงามสุดอยุธยา	นั้นมีชื่อว่า จะขัดสน หมดคนดี
เหล่าเราทั้งหลายเลือดและเนื้อเชื้อชาติไทย	มิให้ใคร เข้าเหยียบย่ำ ขยำขยี้
ประดับประดอง ป้องสิทธิ์ อิศระเสรี	เมื่อภัยมี ช่วยกัน จนวันตาย
จะสิ้นชีพ ไร้ชื่อ ให้ลือลั่น	ว่าไทยมั่น รักชาติ ไม่ขาดสาย
มีไมตรี ดียิ่ง ทั้งหญิงทั้งชาย	สยามมิวาย ผู้มุ่งหมาย เชิดชัย ไชโย”

ต่อมาเมื่อมีการเปลี่ยนชื่อเป็นประเทศไทย จึงประกาศให้มีการประกวดเนื้อร้องเพลงชาติขึ้นใหม่ เมื่อวันที่ ๒๖ สิงหาคม ๒๔๘๒ มีรางวัลให้ ๑,๐๐๐ บาท ผู้ชนะการประกวดคือ พันเอกหลวงสารานุประพันธ์ (นวล ปาจิณพยัคฆ์) ซึ่งแต่งเข้าประกวดในนามของกองทัพบก สังเกตได้ว่าเนื้อร้องใหม่ที่ประกาศในรัฐนิยมสั้นกว่าเนื้อร้องเพลงชาติเก่า ด้วยมีผู้เห็นว่า “เมื่อพิจารณาเพลงประจำชาติของชาติต่างๆ จะเห็นได้ว่าชาติที่สำคัญย่อมใช้เพลงสั้น แต่ชาติเล็กๆ น้อยๆ มักใช้เพลงยาว จนขอบกล่าวกันในหมู่ผู้รู้เพลงประจำชาติต่างๆ ว่า ชาติยิ่งเล็ก เพลงยิ่งยาว ชาติยิ่งใหญ่ เพลงยิ่งสั้น”^{๓๑}

รัฐนิยมบางฉบับแสดงถึงภาพสะท้อนของการรับวัฒนธรรมตะวันตก เช่น เรื่องการช่วยเหลือคุ้มครองเด็ก คนชรา หรือคนทุพพลภาพ เป็นเรื่องที่ไม่จำเป็นที่จะต้องระบุอยู่ในรัฐนิยมก็ได้ เพราะเป็นการปฏิบัติกันเป็นประจำอยู่แล้ว ตามหลักคำสอนทางพุทธศาสนา และระบบอุปถัมภ์ในสังคมไทย และการกำหนดกิจประจำวันของคนในรัฐนิยมฉบับที่ ๑๑ ที่ได้ระบุถึงเรื่อง ให้ชนชาติไทยพึงใช้เวลาในวันหยุดงานให้เป็นประโยชน์แก่ร่างกายและจิตใจ เช่น ประกอบกิจในทางศาสนา ฟังเทศน์ ทำบุญ ศึกษาหาความรู้ ท่องเที่ยว เล่นกีฬา หรือพักผ่อน นั้นข้อปฏิบัติดังกล่าวนี้ น่าจะเป็นการรับแนวคิดมาจากตะวันตก เพราะการประกอบกิจทางศาสนา เช่น การเข้าวัด ฟังเทศน์ ทำบุญนั้น ในสังคมไทยจะนิยมปฏิบัติในวันพระ หรือวันสำคัญทางพุทธศาสนามากกว่า ซึ่งต่างจาก

^{๓๑} โสมทัต เทเวศร์, “ประมวลหลักฐานการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมสมัยประชาธิปไตย,” *วัฒนธรรมไทย* ๒๗, ๑ (มกราคม, ๒๕๓๑): ๑๖.

ชาวตะวันตกที่จะเข้าโบสถ์ทุกวันอาทิตย์ซึ่งเป็นวันหยุด ดังนั้นการกำหนดเป็น
รัฐนิยมทั้งสองเรื่องดังกล่าว น่าจะเป็นรูปแบบวิธีคิดที่เรารับมาจากตะวันตก
เช่นกัน

นอกจากนี้ รัฐนิยมบางฉบับยังระบุอย่างชัดเจนถึงการยอมรับวัฒนธรรม
แบบสากล ซึ่งหมายถึง วัฒนธรรมตะวันตก เช่น รัฐนิยมฉบับที่ ๑๐ เรื่อง การ
แต่งกายของประชาชนชาวไทย ได้ระบุว่า การแต่งกายที่ถือว่าเรียบร้อยสำหรับ
ประชาชนชาวไทย คือ การแต่งเครื่องแบบตามสิทธิและโอกาสที่จะแต่งได้ หรือ
การแต่งตามแบบสากลนิยมในทำนองที่สุภาพ หรือการแต่งตามประเพณีนิยมใน
ทำนองที่สุภาพ พร้อมกันนี้ นายกรัฐมนตรียังได้กล่าวคำวิงวอนฝากไว้แก่พี่น้อง
สตรีไทยผ่านกรมโฆษณาการ เมื่อวันที่ ๑๔ มีนาคม ๒๔๘๔ ความว่า

...เพื่อเป็นที่ระลึกและแสดงความชื่นชมยินดีในโอกาสอันประเสริฐที่ชาติไทย
ของเราได้ประสบความสำเร็จอันพึงพอใจในการปรับปรุงเส้นเขตแดนตามความ
ยุติธรรมกับอินโดจีนของฝรั่งเศสคราวนี้ ท่านนายพลตรี หลวงพิบูลสงคราม
นายกรัฐมนตรีขอวิงวอนด้วยความเคารพแต่พี่น้องสตรีไทย ได้เปลี่ยนการตกแต่ง
ร่างกายให้สมกับที่เราเป็นอารยประเทศและอารยชน คือ

๑. ขอให้พี่น้องสตรีไทยทุกท่านไว้ผมยาวตามประเพณีนิยมในสมัยโบราณ
ของเรา หรือไว้ผมยาวตามสมัยนิยมปัจจุบันนี้
๒. ขอให้พี่น้องสตรีไทยทุกท่าน เลิกการใช้ผ้าโจงกระเบน เปลี่ยนเป็นการนุ่ง
ผ้าถุงอย่างสมัยโบราณของเรา หรือตามสมัยนิยมปัจจุบันนี้
๓. ขอให้พี่น้องสตรีไทยทุกท่าน เลิกใช้ผ้าผืนไว้ปกปิดกายท่อนบน คือไม่ใช้ผ้า
คาดอกหรือปล่อยเปลือยกายท่อนบน ให้ใช้เสื้อแทน^{๓๒}

ต่อมาได้มีการประกาศสำนักนายกรัฐมนตรี เรื่อง ระเบียบการแต่งกาย
หญิง ลงวันที่ ๑๗ พฤษภาคม ๒๔๘๖ ระบุว่า คำว่า “เครื่องแต่งกายแบบสากล”

^{๓๒} โสมทัต เทเวศร์, “ประมวลหลักฐานการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมสมัย
ประชาธิปไตย,” *วัฒนธรรมไทย* ๒๓/ ๓ (กรกฎาคม, ๒๕๓๑): ๑๙.

๒๖๔ รัฐนิยม: เอกสารสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม

หมายถึง การสวมเสื้อกะโปรง จะเป็นชั้นเดียวหรือสองชั้น หรือการให้ผู้ชายสวมเสื้อสูท ซึ่งแสดงถึงการรับรูปแบบการแต่งกายแบบตะวันตกอย่างชัดเจน

การที่นโยบายการพัฒนาสู่อารยประเทศของรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม คือ การยอมรับและนำวัฒนธรรมตะวันตกเข้ามาปฏิบัติในสังคมไทยแทนที่จะรับวัฒนธรรมญี่ปุ่นนั้น สาเหตุประการหนึ่งน่าจะมาจาก วัฒนธรรมตะวันตกได้แพร่หลายเข้าสู่สังคมไทยมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๓ เป็นต้นมา โดยเฉพาะกลุ่มชนชั้นสูง หรือกลุ่มผู้นำในแต่ละสมัย รวมถึงการที่จอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้เคยศึกษาอยู่ที่ประเทศฝรั่งเศส น่าจะเป็นสาเหตุอีกประการหนึ่งที่รัฐบาลรับเอาวัฒนธรรมตะวันตกเข้ามาเพื่อการพัฒนาประเทศ ประกอบกับการที่ประเทศญี่ปุ่นยกพลขึ้นบกเข้ามารุกรานประเทศไทย แม้ว่าไทยจะตกลงทำสัญญาเป็นพันธมิตรเข้าร่วมวงไพบูลย์กับประเทศญี่ปุ่นแล้วก็ตาม แต่ในฐานะการเป็นทหารและผู้นำประเทศ คงจะส่งผลให้ในส่วนลึกใจจอมพล ป. พิบูลสงคราม เกิดความรู้สึกไม่พอใจและต่อต้านญี่ปุ่นอยู่บ้าง ดังปรากฏในบันทึกของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ซึ่งเขียนด้วยลายมือของท่านเอง เมื่อวันที่ ๘ กันยายน ๒๔๘๘ มอบให้บุตรชายเป็นผู้พิมพ์ แล้วส่งไปยังบรรณาธิการหนังสือพิมพ์หลายฉบับเมื่อประมาณต้นเดือนกันยายน ๒๔๘๘ ว่า ...ในเรื่องการแต่งกายของคนไทย ผมเกรงว่าจะมีคนแต่งอย่างญี่ปุ่น จึงได้ชักชวนให้ชายแต่งกายแบบสากลกันทั่วไป ให้หญิงแต่งอย่างชาวตะวันตก...^{๓๓} หรือการแก้ไขตัวอักษรไทย นายทวี ทวีวรรณะ กรรมการผู้เข้าร่วมประชุมเรื่องดังกล่าวอยู่ในสภาวัฒนธรรมแห่งชาติได้กล่าวว่า เรื่องแก้ไขตัวอักษรไทยเป็นการประวิงเวลามิให้อำนาจทหารที่บุกเข้าไทยบีบคั้นให้นักเรียนในเมืองไทยเลิกเรียนภาษาฝรั่งแล้วเรียนภาษาของเขาแทน^{๓๔} สิ่งเหล่านี้เท่ากับเป็นการแสดงให้เห็นถึงนโยบาย ในการกีดกันมิให้วัฒนธรรมญี่ปุ่นเข้ามาเผยแพร่ในประเทศไทยของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้อย่างชัดเจน

^{๓๓} อนันต์ พิบูลสงคราม, **จอมพล ป. พิบูลสงคราม เล่ม ๓** (กรุงเทพฯ: ศูนย์การพิมพ์, ๒๕๑๘), ๖๖๗-๖๖๘.

^{๓๔} ทวี ทวีวรรณะ, “พี่ขุนที่รัก,” ใน **ขุนวิจิตรมาตรา** (สง่า กาญจนาคพันธุ์), ๘๐ ปี ในชีวิตข้าพเจ้า, (๔๙).

๒.๓ รัฐนิยมกับผลกระทบต่อสังคมไทย

เมื่อเราศึกษาเนื้อหาของรัฐนิยมแล้ว การกำหนดลำดับประกาศก่อนหลังของรัฐนิยมแต่ละฉบับ ทำให้เราทราบถึงการให้ความสำคัญของรัฐบาลที่มีต่อเรื่องต่างๆ ได้อย่างชัดเจน ดังจะเห็นได้จาก รัฐนิยมฉบับแรกๆ จะอยู่ในกรอบของการปลุกกระแสความรู้สึกชาตินิยมที่เน้นให้ประชาชนตื่นตัวเรื่องชาตินิยม เพื่อให้เกิดความรักชาติไทยของคนเชื้อชาติไทยมากกว่าชาติอื่น รัฐนิยมฉบับแรกๆ จึงมีความสัมพันธ์กับการเมืองการปกครองของไทย การเข้าสู่สภาพการณ์สงครามโลกส่งผลกระทบต่อเศรษฐกิจไทยโดยตรง รัฐนิยมฉบับต่อๆ มา จึงมีความเกี่ยวเนื่องกับเศรษฐกิจอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ การรุกรานและการตกอยู่ใต้อำนาจประเทศญี่ปุ่น ซึ่งพยายามเข้ามามีส่วนสัมพันธ์กับสังคมไทย ทั้งทางด้านการเมืองการปกครอง เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม ส่งผลให้นโยบายรัฐนิยมของรัฐบาลเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมและวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของคนไทยด้วย

ด้านการเมือง การปกครอง

รัฐนิยมฉบับที่ ๑ เรื่อง การใช้ชื่อประเทศ ประชาชน และสัญชาติ ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนชื่อประเทศจากสยามเป็นไทย และการให้พยายามเรียกตัวเองและบ้านเมืองว่า “ไทย” ไม่ว่าจะอยู่ในพื้นที่ใดของราชอาณาจักรไทย เป็นการมุ่งส่งเสริมความเป็นปึกแผ่นมั่นคงของประเทศ และความกลมเกลียวสามัคคีเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของชนชาติไทย จะได้มีความภูมิใจในการเป็นคนไทย แทนที่จะมีปมด้อยเป็นคนบ้านนอกมาจากภาคไหน ภาคนี้ รวมถึงการสร้างสัญลักษณ์ของชาติไทย เช่น ธงชาติ เพลงชาติ การบรรเลงเพลงชาติ และโดยเฉพาะเรื่องการเคารพธงชาติ ซึ่งได้มีระเบียบการชักธงชาติมาตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๓๘ และถูกเน้นย้ำอีกครั้งในยุครัฐนิยม โดยได้มีประกาศสำนักนายกรัฐมนตรีเรื่องระเบียบการชักธงชาติ ลงวันที่ ๒๓ ธันวาคม ๒๔๘๓ และฉบับที่ ๒ ลงวันที่ ๓๐ พฤศจิกายน ๒๔๘๖ ซึ่งกำหนดเวลาชักธงชาติใหม่จากเวลา ๐๘.๐๐ น. เป็นเวลา ๐๗.๐๐ น. เป็นการแสดงให้เห็นอย่างชัดเจนถึงความพยายามในการสร้างแนวคิดชาตินิยมของจอมพล ป. พิบูลสงคราม อันรวมถึงการพยายามที่จะแผ่

ขยายอาณาเขตและรวบรวมดินแดนของคนเชื้อชาติไทยทั้งปวงด้วย ในประเด็นดังกล่าวได้มีการประชุมคณะรัฐมนตรีหลายครั้งด้วยกัน กล่าวกันว่าฝ่ายจอมพล ป. พิบูลสงคราม ที่ต้องการให้ใช้คำว่า Thailand ชนะฝ่าย นายปรีดี พนมยงค์ ที่ต้องการให้ใช้คำว่า Siam ไปเพียง ๑ คะแนนเท่านั้น

เมื่อเกิดการเปลี่ยนชื่อประเทศแล้ว ผลที่ตามมาคือ เกิดการเปลี่ยนเนื้อร้องเพลงชาติ และเพลงสรรเสริญพระบารมี เพราะในเนื้อร้องยังคงมีคำว่า “สยาม” อยู่ หนังสือเรียนหรือแม้แต่วินิพนธ์บางบทที่มีคำว่า “สยาม” ก็ต้องเปลี่ยนเป็น “ไทย” ด้วย รวมถึงการเปลี่ยนชื่อรัฐธรรมนูญ พระราชบัญญัติและกฎหมายต่างๆ ด้วย เนื้อร้องเพลงชาติที่เกิดขึ้นในสมัยรัฐนิยมก็ยังคงใช้อยู่จนถึงปัจจุบัน ส่วนเพลงสรรเสริญพระบารมีจะเห็นได้ว่า เนื้อร้องสั้นกว่าของเดิมมาก ทั้งยังสั้นกว่าเพลงสรรเสริญพระบารมีในปัจจุบันด้วย

รัฐนิยมฉบับที่ ๒ เรื่อง การป้องกันภัยที่จะบังเกิดแก่ชาติ เป็นการชี้ให้เห็นว่าในการป้องกันรักษาชาติเป็นหน้าที่ของประชาชนชาวไทยทุกคน ที่จะต้องคำนึงถึงผลประโยชน์ และความปลอดภัยของชาติเป็นสำคัญ นอกจากรัฐนิยมฉบับนี้แล้ว รัฐบาลยังได้มีการดำเนินมาตรการต่างๆ ที่เชื่อมโยงกับรัฐนิยม เช่น การออกพระราชกฤษฎีกากำหนดเขตหวงห้ามคนต่างด้าว พ.ศ. ๒๔๘๔ ซึ่งได้ให้อำนาจรัฐในการกำหนดให้คนต่างด้าวเดินทาง พักอาศัย หรือมีถิ่นที่อยู่ทั่วราชอาณาจักรได้เฉพาะเขตท้องที่ซึ่งมิได้กำหนดไว้เป็นเขตหวงห้ามเท่านั้น^{๓๕} พระราชบัญญัติว่าด้วยชนชาติศัตรูและทรัพย์สินของชนชาติศัตรู พ.ศ. ๒๔๘๕ และพระราชบัญญัติที่ดินในส่วนที่เกี่ยวกับคนต่างด้าว พ.ศ. ๒๔๘๖ เป็นต้น การสร้างศัตรูร่วมกันของชาติเป็นวิธีหนึ่งที่ส่งเสริมให้แนวคิดชาตินิยมชัดเจนนยิ่งขึ้น

^{๓๕} “พระราชกฤษฎีกากำหนดเขตหวงห้ามคนต่างด้าว พุทธศักราช ๒๔๘๔,” **ราชกิจจานุเบกษา** (แผนกกฎหมาย) เล่มที่ ๕๘ ตอนที่ ๓๒ (๒๓ พฤษภาคม ๒๔๘๔), ๖๕๕ อ้างถึงใน ภูวดล ทรงประเสริฐ, “นโยบายของรัฐที่มีต่อชาวจีนในประเทศไทย (พ.ศ. ๒๔๓๕ – ๒๕๐๐),” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ สาขาวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๑๙), ๑๑๒.

ด้านเศรษฐกิจ

การออกกฎหมายฉบับที่ ๕ เรื่อง ให้ชาวไทยพยายามใช้เครื่องอุปโภคบริโภคที่มีกำเนิดหรือทำขึ้นในประเทศไทย สืบเนื่องมาจากเมื่อประเทศไทยเข้าร่วมสงครามโลกครั้งที่สองกับฝ่ายอักษะ ทำให้ไม่สามารถนำเข้าสินค้าสำเร็จรูปจากประเทศฝ่ายสัมพันธมิตรได้ และประเทศญี่ปุ่นเองก็ไม่ได้อยู่ในฐานะที่จะส่งสินค้ามาช่วยเหลือไทยได้มากนัก สินค้าอุปโภคบริโภค ซึ่งพึงพึ่งสินค้านำเข้ามาตลอดจึงขาดแคลนมาก ประกอบกับพ่อค้ากักตุนสินค้าเพื่อการเก็งกำไรและขายในราคาสูงกว่าเดิมหลายเท่าตัว โดยเฉพาะสินค้าที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิตของประชาชน การเกิดภาวะขาดแคลนสินค้าอุปโภคบริโภคหลายอย่างนั้น เห็นได้จากคำปราศรัยของจอมพล ป. พิบูลสงครามต่อประชาชนชาวไทยทางวิทยุกระจายเสียง เนื่องในวันฉลองรัฐธรรมนูญ เมื่อวันที่ ๑๐ ธันวาคม ๒๔๘๒ กล่าวว่

...ยุคปัจจุบันนี้โลกกำลังตกอยู่ในสภาวะคับขัน โดยได้มีสงครามเกิดขึ้นทุกมุมโลก การสงครามที่เขา กำลังทำกันอยู่นี้ย่อมกระทบกระเทือนมาถึงเราด้วย แม้ถึงหากเราจะอยู่ห่างไกล และมิได้มีส่วนร่วมกับเขาด้วยโดยประการใดๆ ก็ดี ในประการแรกของการถูกกระทบกระเทือนนั้น ได้แก่การเศรษฐกิจซึ่งเป็นของหนีไม่พ้น ยกอุทาหรณ์เช่น ของที่เราซื้อหามาจากต่างประเทศหลายอย่าง เขาไม่สามารถทำส่งมาขายให้ได้ก็มี อีกอย่างทีราคารแพงขึ้นกว่าเดิมหลายเท่าตัวก็มี สิ่งเหล่านี้ย่อมกระทบกระเทือนแก่พี่น้องชาวไทยเราทุกคนถ้วนทั่ว อาจทำให้เกิดการผิดเคืองขึ้นได้ นี่เพียงแต่ระยะนี้ซึ่งเป็นเวลาที่เขาเพิ่งเริ่มสงครามกัน ยังมีได้รบกันอย่างจริงจังเสียด้วยซ้ำไป...^{๓๖}

^{๓๖} อนันต์ พิบูลสงคราม, จอมพล ป. พิบูลสงคราม เล่มที่ ๑, พิมพ์ครั้งที่ ๒ (กรุงเทพฯ: บริษัทพริกหวานกราฟฟิค, ๒๕๔๐), ๑๑๙.

การที่รัฐบาลออกรัฐนิยมฉบับนี้ ก็เพื่อสนับสนุนให้คนไทยช่วยเหลือตัวเองทางด้านเศรษฐกิจ ซึ่งแต่เดิมต้องคอยพึ่งแต่สินค้าจากต่างประเทศ ซึ่งเป็นไปได้ยากในช่วงเวลาที่เกิดสงครามโลก ทั้งยังเป็นการขัดกับหลักแนวคิดชาตินิยมด้วย ในการนี้รัฐบาลยังได้มีการส่งเสริมและชักจูงให้ประชาชนประกอบอาชีพต่างๆ ตามที่รัฐบาลต้องการ เช่น การออกโรงวัล เพื่อมอบให้กับผู้ที่มีลักษณะตามเกณฑ์ที่รัฐบาลกำหนดไว้ กล่าวคือ ผู้ที่มีเจ้าของนาตั้งแต่ ๒๕ ไร่ขึ้นไป และทำนาทำไร่เอง ให้แจกเบอร์ดประจำตัว แล้วหมุนโรงวัลกลีกรรมทุกเดือน ส่วนผู้ที่ประกอบอาชีพค้าขาย และผู้ที่ทำอุตสาหกรรมก็จะได้รับเบอร์ดเช่นเดียวกัน^{๓๓} หลังจากทดลองทำครั้งแรกในปี พ.ศ. ๒๔๘๓ แล้ว จอมพล ป. ได้มีคำสั่งให้จัดการแจกโรงวัลประจำเดือนเพิ่มขึ้น ด้วยเห็นว่าวิธีการนี้ทำให้การทำมาหากินของราษฎรดีขึ้น นับเป็นการส่งเสริมอย่างหนึ่งได้ ทั้งยังได้มีการสร้างคำว่า “กอูพากัม” ขึ้นใช้ โดยมีที่มาจากคำว่า เกษตรกรรม พาณิชยกรรม และอุตสาหกรรม เพื่อมุ่งที่จะชักชวนให้ประชาชนเห็นถึงความสำคัญและคุณค่าของเกษตรกรรม พาณิชยกรรม และอุตสาหกรรมที่มีต่อประเทศ และให้ยึดถือคัพท์คำใหม่นี้เป็นสิ่งกระตุ้นเตือนอยู่ตลอดเวลา ให้ระลึกถึงความสำคัญแห่งอาชีพทั้ง ๓ นี้ได้รับการฟื้นฟูยิ่งขึ้นจนเกิดเป็นกำลังสำคัญอย่างใหญ่หลวงแก่ชาติไทยเรา^{๓๔}

จอมพล ป. พิบูลสงครามยังได้แสดงสุนทรพจน์ชักชวนให้คนไทยเข้ามามีบทบาททางเศรษฐกิจ เพื่อขจัดอิทธิพลของชาวต่างประเทศ ดังข้อความในสุนทรพจน์ครั้งหนึ่งว่า

...เราจะต้องกอบกู้ชาติไทยไว้ด้วยการค้าขาย การทำมาหากิน
ให้เกิดประโยชน์แก่คนไทยเราเอง เราต้องเริ่มแข่งขันกับชาวต่างชาติที่

^{๓๓} จอมพลแปลก พิบูลสงคราม, **สมุดสังงานฝ่ายพลเรือน เล่ม ๑**, หน้า ๘๘ อ้างถึงใน ภาณีต รวมศิลป์, “นโยบายการพัฒนาเศรษฐกิจสมัยรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๘๑ ถึง พ.ศ. ๒๔๘๓,” ๓/๕.

^{๓๔} “คุณค่าแห่งกอูพากัม,” ศรีกรุง (๑ ธันวาคม ๒๔๘๖): ๑ อ้างถึงใน ภาณีต รวมศิลป์, “นโยบายการพัฒนาเศรษฐกิจสมัยรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๘๑ ถึง พ.ศ. ๒๔๘๓,” ๖๓.

ทำการค้าขายอยู่ในบ้านของเราเวลานี้ เราต้องสู้เขาให้ได้ ช่วยกันทุก
ชุมชนคนไทย มีคนไทยค้าขายและมีคนไทยเป็นคนซื้อ ไม่ใช่
ต่างชาติขายไทยซื้ออย่างเดียวเหมือนอย่างที่เป็นอยู่ทุกวัน ขึ้นป्ल่อยไ้
อย่างนี้ชาติเราต้องสูญพันธุ์อย่างไม่ต้องสงสัย แต่การจะสำเร็จได้
ดังกล่าวนั้น ย่อมอยู่ที่คนไทยจะช่วยคนไทยเราเอง สิ่งใดที่ไทยขายไทย
ทำ เราเป็นคนไทยต้องซื้อของไทย ก่อนอื่นต้องนิยมของไทยต้องนึกว่า
ของไทยดีกว่าของต่างประเทศเสมอ ถ้าเราทำได้ดังนี้ อิทธิพลในการ
ทำมาหากิน และการค้าปัจจุบันนี้ก็จะเกิดขึ้น...^{๓๙}

ในขณะเดียวกัน รัฐนิยมฉบับที่ ๗ เรื่อง ชักชวนให้ชาวไทยร่วมกันสร้าง
ชาติ เป็นการส่งเสริมให้ชาวไทยทุกคนต้องร่วมกันสร้างชาติ โดยทุกคนที่มี
กำลังกายดีต้องทำงาน ประกอบอาชีพเป็นหลักแหล่ง ในที่นี้ นโยบายหลักของ
จอมพล ป. พิบูลสงคราม คือการส่งเสริมให้ชาวไทยมีงานทำเป็นหลักฐาน
เพราะปรากฏว่าประชาชนส่วนหนึ่งไม่มีใครนิยมทำงานมักจะบอกรอคอย^{๔๐}
โดยให้เริ่มจากการทำในครอบครัวโดยใช้เวลารว่างทำสวนครัวและเลี้ยงสัตว์ เพื่อ
จะได้มีผักและเนื้อสัตว์รับประทาน ทั้งยังเป็นการประหยัดและเป็นงานอดิเรกไป
พร้อมกัน รัฐบาลเองก็ได้สนับสนุนโดยการตราพระราชบัญญัติการสวนครัว
และการเลี้ยงสัตว์เพื่อประโยชน์แห่งครัวเรือน พุทธศักราช ๒๔๘๒ ให้เจ้าบ้าน
ทุกคนมีหน้าที่จัดทำสวนครัวและการเลี้ยงสัตว์บนที่ดินที่ตนอาศัยอยู่ตามชนิดที่
กรมการอำเภอในเขตนั้นๆ กำหนดไว้ และให้มีปริมาณเพียงพอแก่การช่วยเหลือ
การใช้จ่ายในครัวเรือน และคณะรัฐมนตรีได้กำหนดให้วันที่ ๑๔ กรกฎาคม ซึ่ง
ตรงกับวันเกิดของ จอมพล ป. พิบูลสงคราม เป็นวันหยุดราชการ เพื่อให้เวลา
ว่างแก่ข้าราชการทำสวนทำครัวและเลี้ยงสัตว์^{๔๑} นอกจากการปลูกผักทำสวน
ครัวและเลี้ยงสัตว์แล้ว จอมพล ป. พิบูลสงคราม ยังสนับสนุนให้คนไทยกิน

^{๓๙} หอการค้าไทย, “ประวัติการค้าไทย,” **อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ นายสง่า
วรรณดิษฐ์** (พระนคร: บริษัทพิมพ์, ๒๕๑๑), ๒๙๙ – ๓๐๐.

^{๔๐} ไพบูลย์ กาญจนพิบูลย์ (บ.ก.), **อนุสรณ์ครบรอบ ๑๐๐ ปี ฯพณฯ จอมพล ป. พิบูล
สงคราม ๑๔ กรกฎาคม ๒๕๔๐**, ๓๓/๒.

^{๔๑} เรื่องเดียวกัน, ๓๓/๔.

ก๋วยเตี๋ยวและขายก๋วยเตี๋ยวด้วย ดังจะเห็นได้จากการปราศรัยทางวิทยุกระจายเสียง เมื่อวันที่ ๓ พฤศจิกายน ๒๔๘๕ ว่า

...งานที่ยังเหลือคิดจะทำวันนี้ก็คือ อยากให้พี่น้องทุกคนกินก๋วยเตี๋ยวให้ทั่วกัน เพราะก๋วยเตี๋ยวเป็นอาหารดีมาก มีอาหารทุกอย่างในก๋วยเตี๋ยว มีข้าว ถั่ว มัน เป็รียว เค็ม หวาน พร้อม ทำได้เองในประเทศไทยทุกอย่าง...ราคาถูก หาได้สะดวกและอร่อยด้วย ถ้าทุกซอกทุกมุมพี่น้องชาวไทยกินก๋วยเตี๋ยว จะทำให้อาหารของชาติที่ขอแบ่งมาจากพี่น้องชาวจีน ทำให้เรามีงานหากินเพิ่มขึ้น...วิธีขายก๋วยเตี๋ยวให้เป็นกอบเป็นกำ เป็นล่ำเป็นสันทั่วไป สำเร็จได้ที่ทางราชการช่วย ฉันคิดว่ากระทรวงศึกษาธิการควรจะช่วยกระทรวงสาธารณสุข กรมประชาสงเคราะห์ด้วย เกณฑ์ให้ครูใหญ่ทุกโรงเรียนทั่วราชอาณาจักร จัดการขายก๋วยเตี๋ยว ๑ หาบ และทางกระทรวงมหาดไทยช่วยขอแรงข้าหลวงทุกคนและนายอำเภอทุกคนรับผิดชอบจัดการขายก๋วยเตี๋ยวคนละ ๑ หาบ...ถ้าพี่น้องชาวไทยกินก๋วยเตี๋ยวคนละ ๑ ชาม ทุกวัน คิดชามละ ๕ สตางค์ วันหนึ่งจะมีคนกินก๋วยเตี๋ยว ๑๘ ล้านชาม คิดชามละ ๕ สตางค์ ตกลงวันหนึ่งเงินค่าก๋วยเตี๋ยวของชาติไทยหนึ่งวันเท่ากับล้านสตางค์เท่ากับเก้าแสนบาท เป็นจำนวนเงินหมุนเวียนมากพอใช้...^{๔๒}

นโยบายดังกล่าว ส่งผลให้ก๋วยเตี๋ยวกลายเป็นอาหารหลักจานหนึ่งของคนไทยในปัจจุบัน

นอกจากนี้ รัฐบาลยังได้มีการประกาศใช้พระราชบัญญัติช่วยอาชีพ และวิชาชีพ และพระราชกฤษฎีกากำหนดอาชีพและวิชาชีพสำหรับคนไทย พ.ศ. ๒๔๘๕ เพื่อเป็นการส่งเสริมให้คนไทยมีบทบาทในการประกอบอาชีพเพิ่มขึ้น โดยการกำหนดอาชีพและวิชาชีพเฉพาะให้แก่คนไทย โดยห้ามมิให้ชาวต่างด้าว

^{๔๒} โสมทัต เทเวศร์, “ประมวลหลักฐานการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมสมัยประชาธิปไตย,” *วัฒนธรรมไทย* ๒๓, ๓ (มีนาคม, ๒๕๓๑): ๑๓-๑๔.

ประกอบอาชีพหรือวิชาชีพชนิดนั้นๆ อีกต่อไป ซึ่งมีทั้งหมด ๒๗ ชนิด^{๔๓} เช่น การทำหรือการหล่อพระพุทธรูป การตัดฟัน การเผาถ่าน การรับจ้างเผาถ่าน การทำชัน การทำน้ำมันยาง การทำอิฐหรือการรับจ้างขายอิฐ การตัดการเย็บเสื้อผ้าสตรี เป็นต้น

ต่อมาเมื่อรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงครามได้หมดบทบาทลง ในปี พ.ศ. ๒๔๘๗ รัฐบาลได้ประกาศใช้พระราชกฤษฎีกาฉบับใหม่ขึ้นแทน และกำหนดอาชีพที่สงวนไว้สำหรับคนไทยเหลือเพียง ๔ ชนิด เท่านั้น คือ การทำหรือการหล่อพระพุทธรูป การทำเครื่องเขิน การทำเครื่องถม และการเป็นทนายความ ในปี พ.ศ. ๒๔๘๘ ได้ลดเหลือเพียง ๘ ชนิด คือ การทำหรือการหล่อพระพุทธรูป การทำเครื่องเขิน และการทำเครื่องถม ต่อมาเมื่อจอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้กลับขึ้นมามีอำนาจอีกครั้ง ในปี พ.ศ. ๒๔๙๐ ได้มีการกำหนดอาชีพและวิชาชีพไว้สำหรับเฉพาะคนไทยขึ้นใหม่เป็น ๑๐ ชนิด คือ การทำหรือการหล่อพระพุทธรูป การทำเครื่องเขิน การทำเครื่องถม การขับซออู้จกักรยาน สามล้อรับจ้าง การขับซออู้สามล้อยนต์สาธารณะ การขับรถยนต์สาธารณะ การทำนา (เว้นการปลูกข้าวในร่องสวน) การทำนาเกลือ การตัดผม และการเรียงพิมพ์อักษรไทย^{๔๔}

ด้านสังคมและวัฒนธรรม

แม้ว่าจุดประสงค์หลักของการประกาศรื้อนิยามของรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม จะเกิดจากเหตุผลทางการเมืองตามแนวคิดชาตินิยมเป็นสำคัญ แต่รื้อนิยามบางฉบับก็ได้ก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคมและวัฒนธรรมด้วย จนกระทั่งได้มีการออกพระราชบัญญัติบำรุงวัฒนธรรมแห่งชาติ

^{๔๓} “พระราชกฤษฎีกากำหนดอาชีพ และวิชาชีพไว้สำหรับเฉพาะคนไทย พ.ศ. ๒๔๘๕,” ราชกิจจานุเบกษา ๕๙ ตอนที่ ๓๘ (๙ มิถุนายน ๒๔๘๕), หน้า ๑๒๒๑ อ้างถึงใน ทวี ธีระวงศ์เสรี, *สถานภาพทางกฎหมายของชาวจีนในประเทศไทย* (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๑๓), ๙๔ – ๙๕.

^{๔๔} ทวี ธีระวงศ์เสรี, *สถานภาพทางกฎหมายของชาวจีนในประเทศไทย*, ๙๕ – ๙๘.

พุทธศักราช ๒๔๘๓ พระราชบัญญัติวัฒนธรรมแห่งชาติ พุทธศักราช ๒๔๘๕ และการจัดตั้งสภาวัฒนธรรมแห่งชาติขึ้นในปี พ.ศ. ๒๔๘๕ เพื่อบำรุงวัฒนธรรมของชาติให้เป็นวัฒนธรรมชั้นสูง อันเป็นปัจจัยผดุงส่งเสริมความเจริญก้าวหน้าของชาติ เพราะวัฒนธรรมเป็นส่วนสำคัญยิ่งในความเจริญของชาติ การที่ชาติจะเจริญได้ก็ต้องอาศัยการที่คนของชาติเป็นผู้มีวัฒนธรรม ทั้งยังได้มีการกำหนดบทลงโทษสำหรับผู้ไม่ปฏิบัติตามว่า มีความผิดต้องระวางโทษปรับไม่เกินสิบสองบาท โดยให้ถือเป็นเงินช่วยบำรุงท้องที่ตามความหมายของประมวลรัษฎากร^{๔๔}

รัฐนิยมฉบับที่ ๙ เรื่อง ภาษาและหนังสือไทยกับหน้าที่พลเมืองดี เป็นการแสดงให้เห็นว่า รัฐบาลเล็งเห็นความสำคัญของภาษาและหนังสือของชาติเป็นส่วนประกอบสำคัญในการที่ชาติไทยจะดำรงถาวรและเจริญก้าวหน้า ดังนั้นหน้าที่ของพลเมืองไทยที่ดี คือ การศึกษาให้รู้หนังสือไทยอันเป็นภาษาของชาติอย่างน้อยต้องให้อ่านออกเขียนได้

ในการนี้ กระทรวงธรรมการตอบรับนโยบายดังกล่าวมาปฏิบัติ โดยเริ่มดำเนินการการศึกษาผู้ใหญ่ ตั้งแต่วันที่ ๖ สิงหาคม ๒๔๘๓ โดยจัดตั้งกองการศึกษาผู้ใหญ่ขึ้น ได้มีการเกณฑ์คนมีอายุที่อ่านไม่ออกเขียนไม่ได้ไปเรียนหนังสือในตอนเย็นๆ แต่เพราะคนเหล่านั้นต้องทำมาหากิน การสอนผู้ใหญ่ในสมัยนั้นจึงเป็นเรื่องเล่นๆ เสียมากกว่า และมีคนไม่เห็นด้วยกันมาก มีผู้ตั้งข้อสังเกตว่า ในเมื่อยังให้การศึกษาแก่เด็กไม่ได้ทั่วกันแล้ว จะไปจับผู้ใหญ่ซึ่งเป็นการกำลังของครอบครัวมาสอนหนังสือจะได้ผลหรือ ผลที่ตามมาคือได้มีการปฏิบัติอยู่เพียงระยะหนึ่งก็ยกเลิกไป

เรื่องที่เกี่ยวข้องกับรัฐนิยมฉบับนี้อีกประการหนึ่ง คือ การเปลี่ยนแปลงการสะกดตัวการันต์ใหม่ และการตัดตัวอักษรไทยบางตัวออกนั้น เป็นเรื่องที่ทำให้คนไทยวุ่นวายกันไปพักหนึ่ง ทั้งยังส่งผลถึงเอกสารทางประวัติศาสตร์ในช่วงเวลาดังกล่าว ที่มีการสะกดคำบางคำแตกต่างไปจากเดิม ซึ่งทางราชการได้

^{๔๔} “พระราชบัญญัติบำรุงวัฒนธรรมแห่งชาติ พุทธศักราช ๒๔๘๓,” ราชกิจจานุเบกษา ๕๓/ (๑๕ ตุลาคม ๒๔๘๓), ๕๑๓-๕๑๐.

มีการทำปทานุกรมใหม่อย่างเร่งรีบ และการอ่านก็ต้องตีความหมายไปด้วย เช่น คำว่า ค่า กับ ค่า เขียนว่า ค่า อย่างเดียว กลุ่มที่ได้รับผลกระทบจากรัฐนิยมฉบับนี้อีกกลุ่มหนึ่งคือ กลุ่มนักเขียน ปรากฏว่า นักเขียนบางท่านถึงกับหยุดการเขียนนวนิยายในช่วงเวลาดังกล่าวไปเลย เช่น แม่อนงค์ หยุดการเสนอเรื่อง “แผ่นดินของเรา” ทั้งที่ยังไม่ทันจบภาคต้น โดยได้แถลงไว้เมื่อคราวรวบรวมพิมพ์แผ่นดินของเราครั้งแรกว่า

...ภายหลังที่ แผ่นดินของเรา เริ่มลงไปในประชามิตร-
สุภาพบุรุษ ได้ไม่ทันจะจบภาคต้นดี ก็ปรากฏว่าได้มีการปฏิบัติ
ภาษาไทยกันขนานใหญ่ บรรดานักประพันธ์ซึ่งแต่ก่อนไม่เคยได้รับ
การเซ็นเซอร์ ตัวละครที่มีบรรดาศักดิ์ของข้าพเจ้าถูกถอดสรพนาม
และคำตอบรับหรือปฏิเสธถูกแก้ไข ตัวสะกดการันต์ไม่อยู่ในที่ทางของ
มัน ข้าพเจ้าไม่ขัดข้องในการปฏิบัติหน้าที่ตามนโยบายและคำสั่งของ
รัฐบาลสมัยนั้น แต่ในขณะเดียวกัน ข้าพเจ้าอ่านเรื่องราวของตนเอง
แล้วตะขิดตะขวงอย่างไรอยู่ เมื่อมีโอกาสขึ้นมาจากสวนมะพร้าวอ่าว
พะนังตัด จึงได้ขอร้องจาก คุณกุหลาบ สายประดิษฐ์ ผู้อำนวยการ
และบรรณาธิการ...ขอยุติ แผ่นดินของเรา ไว้เพียงภาคต้นก่อนชั่วคราว
จนกว่าภาษาไทยจะค่อยสบายหายอลเอง และข้าพเจ้าหายเวียนหัว
แล้ว...^{๔๖}

การแต่งกายของประชาชนชาวไทย ที่ประกาศในรัฐนิยมฉบับที่ ๑๐ เป็น
เรื่องที่มีความเกี่ยวข้องกับชีวิตคนไทยและสังคมไทยเป็นอย่างมาก การ
กำหนดให้แต่งกายให้เรียบร้อยเมื่อปรากฏตัวในที่ชุมนุมชน หรือสาธารณสถาน
เช่น การไม่นุ่งแต่กางเกงชั้นใน หรือไม่สวมเสื้อหรือนุ่งผ้าลอยชาย และให้แต่ง
เครื่องแบบตามสิทธิและโอกาสที่จะแต่งได้ หรือการแต่งตามแบบสากลนิยมใน
ทำนองที่สุภาพ หรือแต่งตามประเพณีนิยมในทำนองที่สุภาพ เป็นต้น ซึ่งต่อมาก็
ได้มีการออกประกาศเรื่องระเบียบการแต่งกายของสตรี ลงวันที่ ๒๓ สิงหาคม

^{๔๖} แม่อนงค์, **แผ่นดินของเรา** (พระนคร: ไทยพาณิชย์, ๒๔๙๔), (ก) – (ข).

๒๔๘๔ และประกาศสำนักนายกรัฐมนตรี เรื่องระเบียบการแต่งกายหญิง ลงวันที่ ๒๓ สิงหาคม ๒๔๘๔ เพื่อวางระเบียบการแต่งกายสตรีให้เหมาะสมกับความเจริญของประเทศ และเชิดชูคุณค่าของความเป็นคนไทย พร้อมกันนี้ จอมพล ป. พิบูลสงคราม ยังได้เขียนบทความว่า “มาลानาไทยเป็นมหาอำนาจ” โดยใช้นามปากกาว่า “สามัคคีไทย” เพื่อโน้มน้าวให้ประชาชนเล็งเห็นความสำคัญของการแต่งกายแบบสากลและเชิญชวนให้ปฏิบัติตามรัฐนิยม ดังนี้

...ถ้าพูดถึงงานสร้างวงไพบูลย์ของมหาเอเซียในเวลานี้ ซึ่งมีญี่ปุ่นเป็นผู้นำอยู่นั้น ถ้าพี่น้องชาวไทยได้ช่วยผู้นำของท่านโดยสวามิภักดิ์ให้พร้อมเพรียง หญิงก็สวมหมวกทุกคนโดยเรียบร้อย สวยด้วย ประกอบกับกระโปรงก็เหมาะเจาะดี จะแลไปทางใดก็พบชายแต่งตัวดี มีหมวก เสื้อนอก กางเกง รองเท้า หญิงก็มีหมวก กระโปรง รองเท้า ดังนี้แล้ว ท่านจะนึกไหมว่า ญี่ปุ่นมหามิตรของไทยเราจะชมเชยเราเพียงใด และจะยกย่องชาติไทยให้เป็นชาติตัวอย่างในมหาเอเซียนี้เพียงใด ทั้งชาวเอเซียทั่วไปก็นับถือคนไทยมากมายเพียงใด เชื่อว่าญี่ปุ่นอาจยอมให้ไทยเราเป็นชาติตัวอย่างในการแต่งกาย...^{๔๓}

การเปลี่ยนแปลงครั้งนั้น ทำให้เกิดความวุ่นวายพอสมควร ในครั้งนั้นคนเฒ่าคนแก่ถ้าไม่จำเป็นจริงๆ ก็ไม่ยอมออกจากบ้าน เพราะเคยแต่นั่งโง่งมกระเบน ไม่สวมรองเท้า ทั้งยังมีเรื่องการที่เจ้าหน้าที่ทำเกินกว่าเหตุรังแกคนแก่ โดยมีเรื่องเล่ากันไม่เว้นแต่ละวัน บ้างก็ว่าบางคนหักหาญถึงกับตัดกระเบนทิ้งก็มี^{๔๔} เรื่องการบังคับให้สวมหมวกเมื่อออกจากบ้าน เป็นอีกประเด็นหนึ่งที่ทำให้เกิดความวุ่นวายพอสมควรในสังคมไทยเช่นกัน กรมโฆษณาการและกรมประชาสัมพันธ์ได้พยายามชี้ชวนให้ชาวไทยทั้งหญิงชายสวมหมวก เพื่อเป็นการส่งเสริมวัฒนธรรมของชาติและรักษาสุขภาพอนามัย แต่ไม่ได้ผลเท่าที่ควร

^{๔๓} โสมทัต เทเวศร์, “ประมวลหลักฐานการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมสมัยประชาธิปไตย,” *วัฒนธรรมไทย* ๒๓, ๘ (สิงหาคม, ๒๕๓๑): ๘ – ๙.

^{๔๔} โสมทัต เทเวศร์, “ประมวลหลักฐานการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมสมัยประชาธิปไตย,” *วัฒนธรรมไทย* ๒๓, ๓ (กรกฎาคม, ๒๕๓๑): ๒๑.

เพราะเมื่อจอมพล ป. พิบูลสงคราม หมดอำนาจ หมวกก็หมดไปจากศีรษะของ
คนไทย^{๔๙}

มีผู้สงสัยว่า เพราะเหตุใดจึงต้องมีการเปลี่ยนแปลงเครื่องแต่งกายให้เป็น
ที่เดียวร้อนแก่ประชาชน ไม่มีใครทราบเหตุผลที่แท้จริง ทราบแต่เพียงว่าไทย
เป็นอารยประเทศเป็นอารยชนแล้ว ก็ต้องแต่งกายแบบสากลนิยมให้สมกับเป็น
ผู้ที่เจริญแล้ว แต่เบื้องหลังการเปลี่ยนแปลงนั้น เป็นการต่อสู้ขัดขวางญี่ปุ่น
ในทางวัฒนธรรม ด้วยเกรงว่าจะมีคนแต่งอย่างญี่ปุ่น จึงได้ชักชวนให้ชายแต่ง
กายแบบสากลกันทั่วไป ให้หญิงแต่งอย่างชาวตะวันตก^{๕๐}

ในกรณีเรื่องการป้องกันมิให้คนไทยสวมกิโมโนเครื่องแบบประจำชาติ
ญี่ปุ่น รวมถึงการประกาศให้ใช้ช้อนส้อม เพื่อกันมิให้ไทยหันไปนิยมใช้ตะเกียบ
อย่างญี่ปุ่นนั้น มีผู้มีความเห็นขัดแย้งว่า ถ้าพิจารณาแล้ว การสวมกิโมโนใน
เมืองไทยดูเป็นเรื่องยากลำบากอยู่แล้ว เพราะอากาศเมืองไทยร้อน อีกทั้งสมัย
สงครามผ้ามีราคาแพงและหายาก ยิ่งทหารญี่ปุ่นนั่งผ้าเตี่ยวอาบน้ำตามริม
คลอง คนไทยยังมองด้วยความรังเกียจ ส่วนเรื่องที่คนไทยจะหันไปนิยมใช้
ตะเกียบอย่างญี่ปุ่นนั้น คงหลงลืมไปว่า คนไทยติดต่อกับคนจีนซึ่งใช้ตะเกียบมา
เป็นเวลาช้านานแล้ว คนไทยก็ได้ใช้ตะเกียบตามแบบอย่างคนจีนแต่อย่างใด
แต่เรื่องการใช้ช้อนส้อมถือเป็นเรื่องที่ดี โดยอาจมองไปทางเรื่องของสุขภาพของ
ประชาชน จึงไม่มีคนคัดค้าน และยังคงปฏิบัติกันมาจนถึงปัจจุบัน

การให้ชนชาติไทยแบ่งเวลาในวันหนึ่ง ออกเป็น ๓ ส่วน คือ ปฏิบัติงานที่
เป็นอาชีพส่วนหนึ่ง ปฏิบัติกิจส่วนตัวส่วนหนึ่ง และพักผ่อนหลับนอนอีกส่วนหนึ่ง
ให้เป็นระเบียบในรัฐนิยมฉบับที่ ๑๑ เรื่อง กิจประจำวันของคนไทย ที่ชนชาติ
ไทยพึงปฏิบัติกิจประจำวันตามปกตินั้น เท่ากับเป็นการกำหนดเวลาการทำงาน
แต่ละวันเป็น ๘ ชั่วโมง และการพักผ่อนหลับนอนประมาณวันละ ๖ - ๘ ชั่วโมง

^{๔๙} เรื่องเดียวกัน, ๙.

^{๕๐} จอมพล ป. พิบูลสงคราม, “บันทึกเรื่องการต่อสู้ขัดขวางรอนกำลังญี่ปุ่น และการเตรียม
รบญี่ปุ่นขั้นสุดท้าย” ลงวันที่ ๘ กันยายน ๒๔๘๘ ในอนันต์ พิบูลสงคราม, **จอมพล ป.
พิบูลสงคราม เล่ม ๓**, ๖๖๘.

ซึ่งยังเป็นรูปแบบที่ยังคงอยู่ในสังคมไทย โดยเฉพาะเวลาปฏิบัติงานของทางราชการในปัจจุบัน

เรื่องความมีใจเพื่อแผ่ช่วยเหลือผู้ที่อยู่ในเยาว์วัย คนชรา หรือคนทุพพลภาพ ในรัฐนิยมฉบับที่ ๑๒ ถือเป็นเรื่องที่ดี สำหรับการอยู่ร่วมกันของคนในสังคมสมัยนั้น และเป็นวัฒนธรรมที่ดีงามที่ควรส่งเสริมให้เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องในสังคมไทยปัจจุบัน

ความพยายามในการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมใหม่ของรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ไม่ว่าจะเป็นเรื่องการแต่งกาย การสวมหมวก การห้ามกินหมาก การปรับปรุงตัวอักษรไทย ไปจนถึงความพยายามเปลี่ยนแปลงและจัดระเบียบกฎเกณฑ์ทางสังคมต่างๆ เพื่อกระตุ้นความรู้สึกและสร้างสำนึกอย่างต่อเนื่องให้กับประชาชน ให้มีความสามัคคี มีระเบียบวินัย ด้วยการปฏิบัติตามนโยบายของรัฐบาลหรือเชื่อผู้นำในยามสงคราม โดยมีรัฐนิยมเป็นตัวกำหนดนโยบาย และมีการเน้นย้ำโดยการออกพระราชบัญญัติ และกฎหมายต่างๆ ให้สอดคล้องกับนโยบายต่างๆ ของรัฐนิยม เมื่อมองโดยภาพรวมแล้วล้วนแต่เป็นเรื่องที่ดี ทำให้สังคมไทยสมัยรัฐนิยมมีชีวิตความเป็นอยู่ที่เป็นระเบียบเรียบร้อย เพราะเจ้าหน้าที่คอยควบคุมอย่างเข้มงวด แต่เป็นที่น่าเสียดายว่า เมื่อผู้ริเริ่มหมดอำนาจแล้ว ทุกอย่างก็พลอยหมดผู้สนใจไปด้วย

แม้ว่ารัฐนิยมจะเกิดขึ้นจากเหตุผลทางด้านการเมืองเป็นสำคัญ แต่เมื่อพิจารณาถึงเนื้อหาสาระของรัฐนิยมแต่ละฉบับ รวมถึงวิธธรรมทั้ง ๑๔ ข้อ แล้วจะเห็นได้ว่าส่งผลกระทบโดยตรงต่อสังคมไทย ทั้งทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม ซึ่งบางเรื่องก็ได้มีผลมาจนถึงปัจจุบัน แต่บางเรื่องเมื่อจอมพล ป. พิบูลสงครามหมดอำนาจลง ก็ห่างหายไปจากสังคมไทย แม้จะเป็นเรื่องที่เป็นประโยชน์ต่อประเทศชาติก็ตาม เช่น การไม่ประกอบกิจใดๆ โดยไม่คำนึงถึงผลประโยชน์และความปลอดภัยของชาติ การไม่เปิดเผยสิ่งซึ่งอาจเป็นผลเสียหายแก่ชาติให้ชนต่างชาติล่วงรู้เลยเป็นอันขาด หรือการไม่แอบอ้างชื่อชายที่دينแทนชนต่างชาติในทางที่เป็นภัยแก่ชาติ เป็นต้น และรัฐนิยมบางเรื่องรัฐบาลไทยชุดต่อๆ มา ก็ได้มีความพยายามที่จะรณรงค์ให้ประชาชนกลับมาปฏิบัติใหม่อีก เช่น การชักชวนให้คนไทยใช้ของที่ผลิตในประเทศ หรือการ

รณรงค์เสริมสร้างอาชีพให้ประชาชนชาวไทยมีงานทำ เป็นต้น อาจกล่าวได้ว่า
แนวทางปฏิบัติของรัฐธรรมนูญฉบับ ถ้าได้รับการดูแลอย่างต่อเนื่อง อาจส่งผล
ให้เมืองไทยและคนไทยมีชีวิตความเป็นอยู่ดีขึ้นกว่าเดิมก็เป็นได้

ดังนั้น การศึกษารัฐธรรมนูญในฐานะเอกสารสำคัญทางประวัติศาสตร์สมัย
จอมพล ป. พิบูลสงคราม นอกจากจะทำให้ทราบถึงเหตุการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นใน
ประเทศไทยสมัยสงครามโลกครั้งที่ ๒ นโยบายและแนวทางปฏิบัติของรัฐบาลใน
การป้องกันและพัฒนาประเทศ และผลกระทบต่างๆ ที่เกิดขึ้นในอดีตแล้ว ยัง
อาจก่อให้เกิดประโยชน์ต่อสังคมไทยในปัจจุบันและอนาคตอีกด้วย

รัฐนิยม และ เอกสาร ที่เกี่ยวข้อง

พิมพ์แจกในงานพระราชทานเพลิงศพ
นายเปื้อง ทศานนท์
และฌาปนกิจศพ
นายเพ็ญม แต่งศิริ
นางสาวประจก ทศานนท์
ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม
วันที่ ๓ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๘๔

พิมพ์ที่โรงพิมพ์พระจันทร์

คำนำ

นายประวิตร ธรรมโกวิท นำฉันท์ของนางสาวลำยอง ทศานนท์ มาแจ้งความยังกรมศิลปากรว่า ในการพระราชทานเพลิงศพนายเปรมมา ทศานนท์ บิดาและฌาปนกิจศพนายเพ็ญม แดงศิริ นางสาวประจักษ์ ทศานนท์ น้าและน้องสาว ประสงค์จะได้หนังสือสำหรับแจกเป็นที่ระลึกในงานนี้ และขอเอาเรื่องรัฐธรรมนูญและเอกสารที่เกี่ยวข้อง ที่กรมศิลปากรเคยรวบรวมพิมพ์มาแล้วครั้งหนึ่ง แต่ในการพิมพ์คราวนั้น มีรัฐธรรมนูญเพียงฉบับที่ ๕ เจ้าภาพจึงขอให้กรมศิลปากรช่วยรวบรวมฉบับที่ออกใหม่ๆ มาพิมพ์เข้าไว้ด้วย จึงนับว่าเล่มนี้เป็นฉบับบริบูรณ์กว่าฉบับพิมพ์ครั้งที่แล้วมา

ขออนุโมทนากุศลราศีทักษิณานุประทาน ซึ่งนางสาวลำยอง ทศานนท์ ได้บำเพ็ญอุทิศเป็นปัจจัยการกิจ จงอำนวยอิစ္ฐคุณมณูญผลให้สำเร็จแต่ผู้วายชนม์ โดยควรแก่คติวิสัยในสัมปรายภาพ สมดังมโนปณิธานทุกประการเทอญฯ

กรมศิลปากร

๒๕ เมษายน ๒๕๔๔

คำปรารภ

ในการพระราชทานเพลิงศพบิดาของข้าพเจ้าพร้อมทั้งฌาปนกิจศพหน้าและน้องของข้าพเจ้าในคราวเดียวกันนี้ ได้คิดว่าจะทำสิ่งใดสิ่งหนึ่ง เพื่อเป็นเครื่องแจกแก่บรรดาญาติมิตรและท่านที่เคารพนับถือทั้งหลาย ซึ่งได้มาเป็นเกียรติยศในงานนี้ จึงตกลงใจว่าควรจะพิมพ์หนังสือสักเรื่องหนึ่ง ที่เป็นของแจกที่เหมาะสมแก่คนทุกชั้นทุกวัยและเป็นประโยชน์อันถาวรกว่าสิ่งอื่นๆ แก่ท่านที่ได้รับไป เรื่องที่จะพิมพ์นั้นนึกดูก็มีอยู่มากเรื่องด้วยกัน แต่เห็นว่ารัฐนิยมนั้นเหมาะแก่กาลสมัย เป็นสิ่งที่ชาวไทยทุกคนควรรู้จักควรจดจำ และควรปฏิบัติเพื่อความวัฒนาถาวรของชาติไทย และถ้าได้รวบรวมไว้ในที่เดียวกันแล้ว ก็จะง่ายแก่การค้นคว้าด้วยอีกโสดหนึ่ง

อนึ่งในการพิมพ์หนังสือนี้ นอกจากจะเป็นเครื่องตอบแทนเพียงส่วนน้อย ซึ่งอุปการคุณอันยิ่งใหญ่ของบิดาที่รักและเคารพแล้ว ยังได้ชื่อว่าช่วยเผยแพร่อารมณ์ให้กว้างขวางออกไปอีกประการหนึ่งด้วย

บุญกุศลอันใดที่เกิดขึ้นจากการพิมพ์หนังสือนี้ ขอจงสัมฤทธิ์ผลแก่บิดา, น้าและน้องข้าพเจ้าผู้ไปสู่ปรโลกแล้ว โดยควรแก่ฐานนิยมเทอญ.

ลำยอง ทศานนท์

บ้านเลขที่ ๔๔๘

ถนนวัดราชาธิวาส พระนคร.

สุนทรพจน์ของนายกรัฐมนตรี

กล่าวทางวิทยุกระจายเสียง

แก่ประชาชนชาวไทยทั้งมวล

ในโอกาสจิตสมัย

แห่งงานเฉลิมฉลองวันชาติและสนธิสัญญา

วันที่ ๒๔ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๔๘๒

(คัดมาแต่จะเพาะที่เกี่ยวกับรัฐธรรมนูญ)

“อนึ่ง เมื่อได้พูดถึงเรื่องการศึกษาเกี่ยวกับการรักชาติแล้ว ก็ทำให้รู้สึกว่าคุณธรรมทั้ง ๒ ประการนั้น ยังหาเพียงพอที่จะดลบันดาลให้พี่น้องชาวไทยเกิดคุณสมบัติเป็นที่นิยมชมชอบอย่างชาติอื่นเขาโดยสมบูรณ์ไม่ ที่จะเรียกว่าสมบูรณ์ได้นั้น จำเป็นจะต้องมีประเพณีนิยมประจำชาติอีกด้วย ซึ่งรัฐบาลกำลังเตรียมการจะประกาศชักชวนพี่น้องชาวไทยทั้งหลายให้ปฏิบัติตามในวันข้างหน้า เป็นครั้งแรกเป็นคราวไปตามโอกาสอันควร เราจะเรียกว่า “รัฐธรรมนูญ” คือ การปฏิบัติให้เป็นประเพณีนิยมที่ดีประจำชาติ เพื่อให้บุตรหลานอนุชนคนไทยเรายึดถือเป็นหลักปฏิบัติ รัฐธรรมนูญนี้มีลักษณะและละม้ายคล้ายคลึงกับจรรยา มารยาทของอารยชนจะพึงประพฤตินั่นเอง ในรัฐธรรมนูญยังมีพฤติกรรมเพิ่มพิเศษขึ้นอีกอย่างหนึ่ง คือ “อำนาจมหาชน” อำนาจมหาชนนั้น แปลรูปมาจากมติมหาชน ซึ่งเราเคยได้ยินได้ฟังมาแล้ว หมายความว่า การทำอะไรให้ดำเนินตามความเห็นของส่วนมากของชาติ ความเห็นดีเห็นชอบของประชาชนส่วนใหญ่นั้น ก่อให้เกิดอำนาจมหาชนขึ้น อำนาจมหาชนนั้น สามารถทำการปรับปรุงหรือปราบปรามกลุ่มชนส่วนน้อยที่ยังว่านอนสอนยาก ไม่มีเวลาดีขึ้นมาสวมกับผู้อื่นได้ การปราบปรามคนจำพวกนี้ บางทีก็ไม่อยู่ในข่ายของกฎหมายจะเอื้อมไปถึง เพราะยังไม่มีหลักอันใดมาเป็นกรณีให้ต้องสร้างกฎหมายขึ้น สำหรับเรื่องนั้น ยกตัวอย่างเช่น ผู้ชายคนหนึ่งเข้ารังแกผู้หญิงผู้เป็นเพศอ่อนกว่าตนกลางถนน

หลวง รัฐนิยมก็มีว่า ผู้ชายคนนั้นควรได้รับโทษจากอำนาจมหาชนให้สมกับ ความประพฤติผิดอารยชนนั้น หรือเช่นเมืองานุบุปผชาติวันที่ ๓ เดือนนี้ มีบุคคล บางคนที่ย่อมนทั้งศีลธรรมและการศึกษา แทนที่จะใช้ดอกไม้หรือลูกปา สายรุ้ง ขว้างนางนพพชาติ กลับใช้ก้อนอิฐบ้าง ขยะมูลฝอยข้างถนนบ้าง ของอาวุธ ต่างๆบ้าง นำเข้าไปที่สตรีเพศเป็นต้น การกระทำอย่างนี้ไม่ใช่การกระทำของคน เจริญแล้วเพราะคนเจริญแล้ว ไม่รังแกเพศอ่อน และยิ่งในคราวนั้น สุภาพสตรี ได้มาทำงานเป็นการช่วยชาติด้วย ก็ยิ่งเป็นการกระทำไม่ดีดังว่านั้นเลย ฉะนั้น เมื่อเรามีรัฐนิยมขึ้น คนจำพวกนี้ก็ต้องได้รับโทษจากอำนาจมหาชนโดยตรง และโดยทันทีเหมือนดังเราเคยได้ฟังเรื่องเกิดขึ้นในอาระประเทศบ่อยๆว่า คนที่ รังแกผู้หญิงก็ถูกราชฎาหมู่ใหญ่จับตัวมาสำเร็จโทษเสียก็มี และคราวผู้ร้ายเข้า ทำการปลงพระชนม์พระเจ้าแผ่นดินยูโกสลาเวียในประเทศฝรั่งเศสเมื่อปีก่อนก็ เช่นเดียวกัน อำนาจมหาชนได้เข้าจัดการกับผู้ร้ายคนนั้นเสียก่อนที่กฎหมาย บ้านเมืองจะเอื้อมแขนเข้ามาถึง แต่ของไทยเราอาจไม่ทำรุนแรงถึงเช่นนั้น จะ เพียงรุมกันว่ากล่าวอย่างแรง หรือหยุดยั้งไม่ให้ฝ่าฝืนรัฐนิยมของเรา หรือช่วยกัน จับตัวส่งเจ้าหน้าที่ก็น่าจะเพียงพอ”

ประกาศสำนักนายกรัฐมนตรี

ว่าด้วยรฐนิยมฉบับที่ ๑

เรื่อง การใช้ชื่อประเทศ ประชาชน และสัญชาติ

โดยที่ชื่อของประเทศนี้ มีเรียกกันเป็นสองอย่าง คือ “ไทย” และ “สยาม” แต่ประชาชนนิยมเรียกว่า “ไทย” รัฐบาลเห็นสมควรถือเป็นรฐนิยมใช้ชื่อประเทศให้ต้องตามชื่อเชื้อชาติและความนิยมของประชาชนชาวไทย ดังต่อไปนี้

ก. ในภาษาไทย

ชื่อประเทศ ประชาชน และสัญชาติ ให้ใช้ว่า “ไทย”

ข. ในภาษาอังกฤษ

๑. ชื่อประเทศ ให้ใช้ว่า “Thailand”

๒. ชื่อประชาชน และสัญชาติ ให้ใช้ว่า “Thai”

แต่ทั้งนี้ไม่กระทบถึงกรณีที่มีบทบาทกฎหมายบัญญัติคำว่า “สยาม” ไว้ ทั้งนี้ตั้งแต่วันที่ ๒๔ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๕๖๒ เป็นต้นไป.

ประกาศมา ณ วันที่ ๒๔ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๕๖๒

(ลงนาม) พิบูลสงคราม

นายกรัฐมนตรี

มติคณะรัฐมนตรี

เรื่องวิธีเขียนชื่อประเทศ ประชาชน และสัญชาติ

เนื่องจากประกาศสำนักนายกรัฐมนตรี ลงวันที่ ๒๔ มิถุนายน ๒๔๘๒ ว่า
ด้วยรัฐนิยมให้ใช้ชื่อประเทศ ประชาชน และสัญชาติของไทยนั้น คณะรัฐมนตรี
ลงมติให้ชี้แจงเพิ่มเติม เพื่อเป็นทางปฏิบัติดังต่อไปนี้

ในภาษาไทย ไม่มีข้อที่น่าสงสัย

ในภาษาอังกฤษ คำว่า Thai ซึ่งเป็นชื่อประชาชนและสัญชาตินั้น ให้ใช้ได้
ทั้งเป็นนามและคุณศัพท์ และถ้าเป็นนามพหูพจน์ ให้ใช้ s เติมท้ายเป็น Thais

อนึ่ง ในเวลาเริ่มแรกใช้ และคำว่า Thailand หรือ Thai ยังไม่แพร่หลาย
รู้จักกันเพียงพอเช่นนี้ให้เจ้าหน้าที่ใช้ดุลยพินิจ ถ้าเห็นว่าเขียนจะเพาะคำ
Thailand หรือ Thai ผู้อ่านจะยังไม่ทราบก็ให้วงเล็บ Siam หรือ Siamese ต่อท้าย
ให้เข้าใจชัดแจ้ง

ประกาศสำนักนายกรัฐมนตรี

ว่าด้วยรัฐธรรมนูญฉบับที่ ๒

เรื่อง การป้องกันภัยที่จะเกิดแก่ชาติ

ด้วยรัฐบาลพิจารณาเห็นว่า ชาติไทยต้องเป็นที่เทอดทูนของชาวไทยอย่างสูงสุดเหนือสิ่งใด ๆ การป้องกันรักษาชาติย่อมเป็นหน้าที่ของประชาชนทุกคนที่ร่วมชาติกัน จักต้องป้องกันอันตรายหรือความเสื่อมโทรมของชาติที่อาจมีมาด้วยประการต่างๆ จึงประกาศเป็นรัฐธรรมนูญไว้ดังต่อไปนี้

๑. ชนชาติไทยต้องไม่ประกอบกิจใดๆ โดยคำนึงถึงผลประโยชน์ชาติ และความปลอดภัยของชาติ

๒. ชนชาติไทยต้องไม่เปิดเผยสิ่งซึ่งอาจเป็นผลเสียหายแก่ชาติ ให้ชนต่างชาติล่วงรู้เลยเป็นอันขาด การกระทำเช่นนั้น เป็นการทรยศต่อชาติ

๓. ชนชาติไทยต้องไม่ทำตนเป็นตัวแทนหรือเป็นปากเสียงของต่างชาติ โดยไม่คำนึงถึงผลประโยชน์แห่งชาติไทย ต้องไม่ออกเสียงหรือแสดงตนเข้าข้างต่างชาติ ในกรณีที่เป็นปัญหาระหว่างชาติ การกระทำเช่นนั้นเป็นการทรยศต่อชาติ

๔. ชนชาติไทยต้องไม่แอบอ้างชื่อขายที่ดินแทนชนต่างชาติ ในทางที่เป็นภัยแก่ชาติ การกระทำเช่นนั้นเป็นการทรยศต่อชาติ

๕. เมื่อปรากฏว่ามีผู้หนึ่งผู้ใดทรยศต่อชาติเป็นหน้าที่ของชาวไทยต้องเอาใจใส่รับระงับเหตุนั้น

ประกาศมา ณ วันที่ ๓ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๔๘๒

(ลงนาม) พิบูลสงคราม

นายกรัฐมนตรี

คำชี้แจงความหมาย

ของรัฐนิยมฉบับที่ ๑ และฉบับที่ ๒

เนื่องจากประกาศสำนักนายกรัฐมนตรี ว่าด้วยรัฐนิยมใช้ชื่อประเทศ
ประชาชน และสัญชาติซึ่งได้ออกประกาศในราชกิจจานุเบกษาฉบับพิเศษเล่ม
๕๖ ตอน ๒๑ ลงวันที่ ๒๔ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๘๒ แล้ว และเนื่องจากสุนทรพจน์
ของนายกรัฐมนตรีที่กล่าวทางวิทยุกระจายเสียงแก่ประชาชนชาวไทยทั้งมวลใน
อภิรักษ์ติตสมัยแห่งงานเฉลิมฉลองวันชาติ ซึ่งได้ประกาศในราชกิจจานุเบกษา
ฉบับเดียวกัน และประกาศสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยรัฐนิยมฉบับที่ ๒ เรื่อง
การป้องกันภัยที่จะบังเกิดแก่ชาติ ซึ่งได้ประกาศเมื่อวันที่ ๓ กรกฎาคม ค.ศ. นี้
รัฐบาลเห็นสมควรชี้แจงความหมายของรัฐนิยมให้แจ่มชัดยิ่งขึ้น ดังต่อไปนี้

หน้าที่ของรัฐบาลแม้จะมีหลายอย่างหลายประการ และมีวงงาน
กว้างขวางเพียงไร ก็ย่อมสรุปความลงได้ว่าเป็นหน้าที่ที่ก่อสร้างความถาวร
วัฒนาให้แก่ประเทศชาติ

ความถาวรเป็นงานสำคัญยิ่ง ต้องทำก่อน แต่ความวัฒนานั้นก็จะละเลย
เสียมิได้

จำเดิมแต่ประเทศไทยได้เข้าสู่ระบอบใหม่รัฐบาลได้พยายามสร้าง
ความถาวรให้สำเร็จลุล่วงไปได้แล้วหลายประการ เป็นต้นว่า ได้แก้ไข
สนธิสัญญาจนได้รับอิสรภาพในการเมือง การศาล และการเศรษฐกิจ ได้
ก่อสร้างกำลังป้องกันชาติให้แข็งแรงยิ่งขึ้น เพิ่มพูนความมั่นคงในทางการคลัง
การเกษตร การพิทักษ์สันติสุขและอนามัยของประชาชนกับงานอื่นๆ อีกหลาย
อย่างอันเป็นปัจจัยแห่งความถาวร

เพื่อให้งานที่ทำมาแล้ว และที่จะทำต่อไปได้ผลยั่งยืน ประชาชนชาวไทย
จำต้องปลูกคุณลักษณะขึ้นให้สมกับระบอบใหม่ ด้วยเหตุนี้รัฐบาลจึง ต้องสนใจ
ในการสร้างความวัฒนาให้บังเกิดคู่กันไปกับความถาวรที่ได้พยายามทำมาแล้ว

แต่การสร้างความถาวรกับการสร้างความวัฒนานั้น วิธีการไม่เหมือนกัน
แต่การสร้างความถาวรอาจอาศัยกฎหมายบังคับได้ แต่การสร้างความวัฒนา

นั่น ไม่สะดวกที่จะใช้กฎหมาย รัฐบาลจึงได้จัดให้มีระเบียบการอันหนึ่งขึ้น เรียกว่า “รัฐนิยม”

รัฐนิยมมีลักษณะเช่นเดียวกับพระราชนิยมในสมัยก่อน ผิดกันแต่ว่า พระราชนิยมเป็นมติของพระมหากษัตริย์พระองค์เดียว ส่วนรัฐนิยมเป็นมติของรัฐซึ่งตั้งขึ้นโดยอนุโลมตามมติมหาชนเป็นประเพณีนิยมประจำชาติ

ชาวไทยผู้หวังความวัฒนาถาวรของชาติ พึงพร้อมใจกันเคารพและปฏิบัติตามรัฐนิยม ซึ่งรัฐบาลประกาศในราชกิจจานุเบกษา

ประกาศสำนักนายกรัฐมนตรี

ว่าด้วยรัฐนิยมฉบับที่ ๓

เรื่อง การเรียกชื่อชาวไทย

ด้วยรัฐบาลเห็นว่าการเรียกชาวไทยบางส่วนไม่ต้องตามชื่อเชื้อชาติและความนิยมของผู้ถูกเรียกก็ดี การเรียกชื่อแบ่งแยกคนไทยออกเป็นหลายพวกหลายเหล่า เช่น ไทยเหนือ ไทยอีสาน ไทยใต้ ไทยอิสลาม ก็ดี ไม่สมควรแก่สภาพของประเทศไทย ซึ่งเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันจะแบ่งแยกมิได้

จึงประกาศเป็นรัฐนิยมไว้ดังต่อไปนี้

๑. ให้เลิกการเรียกชาวไทยโดยใช้ชื่อที่ไม่ต้องตามชื่อเชื้อชาติและความนิยมของผู้ถูกเรียก

๒. ให้ใช้คำว่าไทย แก่ชาวไทยทั้งมวลโดยไม่แบ่งแยก

ประกาศมา ณ วันที่ ๒ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๔๘๒

(ลงนาม) พิบูลสงคราม

นายกรัฐมนตรี

ประกาศสำนักนายกรัฐมนตรี

ว่าด้วยรัฏฐาภิบาลฉบับที่ ๔

เรื่อง การเคารพธงชาติ เพลงชาติ

และเพลงสรรเสริญพระบารมี

ด้วยรัฐบาลได้พิจารณาเห็นว่า ธงชาติ เพลงชาติ และเพลงสรรเสริญพระบารมี เป็นสิ่งสำคัญประจำชาติ จึงได้รับความเชิดชูเคารพของชาวไทยทั้งมวล จึงประกาศเป็นรัฐนิยมไว้ดังต่อไปนี้

๑. เมื่อได้เห็นการชักธงชาติขึ้นหรือลงจากเสาประจำสถานที่ราชการตามเวลาปกติ หรือได้ยินเสียงแตรเดี่ยว หรือนกหวีดเป่าค่านับ หรือให้อาณัติสัญญาณการชักธงชาติขึ้นหรือลดธงลง ให้แสดงความเคารพโดยปฏิบัติตามระเบียบเครื่องแบบหรือตามประเพณีนิยม

๒. เมื่อได้เห็นธงไชยเฉลิมพล ธงเรือรบ ธงประจำกองยุทธนทหาร หรือธงประจำกองลูกเสือ ซึ่งทางราชการเชิญผ่านมาหรืออยู่กับที่ประจำแถวทหาร หรือหน่วยยุทธนหรือลูกเสือ ให้แสดงความเคารพโดยปฏิบัติตามระเบียบเครื่องแบบหรือตามประเพณีนิยม

๓. เมื่อได้ยินเพลงชาติ ซึ่งทางราชการบรรเลงในราชการก็ดี ซึ่งบุคคล
บรรเลงในงานพิธีอย่างหนึ่งอย่างใดก็ดี ให้ผู้ที่ร่วมงาน หรืออยู่ในวงงานนั้น
แสดงความเคารพโดยปฏิบัติตามระเบียบเครื่องแบบหรือตามประเพณีนิยม

๔. เมื่อได้ยินเพลงสรรเสริญพระบารมี ซึ่งทางราชการบรรเลงในราชการ
กิติ ซึ่งบุคคลบรรเลงในโรงมหรสพ หรือในงานสโมสรใดๆก็ดี ให้ผู้ที่ร่วมงานหรือ
ที่อยู่ในวงงาน หรือในโรงมหรสพนั้น แสดงความเคารพโดยปฏิบัติตามระเบียบ
เครื่องแบบหรือตามประเพณีนิยม

๕. เมื่อได้เห็นผู้ใดไม่แสดงความเคารพดังกล่าวในข้อ ๑-๒-๓-และ ๔ นั้น พึงช่วยกันตักเตือนชี้แจงให้เห็นความสำคัญแห่งการเคารพธงชาติ เพลงชาติ และเพลงสรรเสริญพระบารมี

ประกาศมา ณ วันที่ ๘ กันยายน พุทธศักราช ๒๔๘๒

(ลงนาม) พิบูลสงคราม

นายกรัฐมนตรี

ประกาศสำนักนายกรัฐมนตรี

ว่าด้วยรัฐนิยมฉบับที่ ๕

เรื่อง ให้ชาวไทยพยายามใช้เครื่องอุปโภคบริโภค

ที่มีกำเนิดหรือทำขึ้นในประเทศไทย

เนื่องด้วยสถานการณ์ของโลกอยู่ในสภาพสงคราม ทุกประเทศทั้งที่เป็น คู่สงครามและเป็นกลาง จำต้องสนับสนุนการเกษตร พาณิชยกรรม และอุตสาหกรรม ของชาติเป็นพิเศษ คณะรัฐมนตรีได้พิจารณาเห็นว่า ถึงเวลาจำเป็นที่จะต้อง ชักชวนชาวไทยให้กระทำเช่นนั้น จึงได้ลงมติเป็นเอกฉันท์ ให้ประกาศเป็นรัฐนิยม ไว้ดังต่อไปนี้

๑. ชาวไทยพึงพยายามบริโภคแต่อาหารอันปรุงจากสิ่งซึ่งมีกำเนิดหรือทำ ขึ้นในประเทศไทย

๒. ชาวไทยพึงพยายามใช้เครื่องแต่งกายด้วยวัตถุที่มีกำเนิดหรือทำขึ้นใน ประเทศไทย

๓. ชาวไทยพึงช่วยกันสนับสนุนงานอาชีพการเกษตร พาณิชยกรรม และวิชาชีพของชาวไทยด้วยกัน

๔. กิจการสาธารณูปโภคอันใด ที่รัฐบาลหรือชาวไทยจัดให้มีขึ้นแล้ว ชาว ไทยพึงพยายามใช้และสนับสนุน

๕. ชาวไทยผู้ประกอบการเกษตร พาณิชย์ อุตสาหกรรม งานอาชีพหรือวิชาชีพอันได้รับการสนับสนุนโดยรัฐนิยมฉบับนี้ ต้องพยายามรักษามาตรฐานปรับปรุงคุณภาพให้ดียิ่งขึ้น และดำเนินกิจการนั้นๆด้วยความซื่อสัตย์สุจริตทุกประการ

ประกาศมา ณ วันที่ ๑ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๔๘๒

(ลงนาม) พิบูลสงคราม

นายกรัฐมนตรี

มติคณะรัฐมนตรี

เรื่อง การปฏิบัติตามรัฐนิยม

ด้วยในคราวประชุมคณะรัฐมนตรี เมื่อวันที่ ๒๔ กรกฎาคม ๒๔๘๒ คณะรัฐมนตรีได้พิจารณาเห็นว่า ในการที่จะให้ชาติไทยเจริญก้าวหน้า ดุจเดียวกับอารยประเทศ และให้การปกครองระบอบประชาธิปไตยนี้วัฒนาถาวรสืบไป กับให้ประชาชนพลเมืองมีคุณสมบัติเป็นที่ยอมรับชมชอบอย่างชาติอื่นเขาโดยสมบูรณ์ จำเป็นต้องมีประเพณีนิยมประจำชาติขึ้น เพื่อเป็นหลักแห่งความมั่นคงของประเทศชาติ และเป็นมรรคาที่จะนำประเทศไปสู่ความเข้มแข็งเจริญก้าวหน้าและประเพณีนิยมนี้รัฐบาลก็ได้ประกาศในหนังสือราชกิจจานุเบกษาไปบ้างแล้วเรียกว่า “รัฐนิยม” คือ รัฐนิยมเรื่องการใช้ชื่อประเทศ ประชาชนและสัญชาติ, กับรัฐนิยมเรื่องป้องกันภัยที่จะบังเกิดแก่ชาติ, ฉะนั้นเพื่อที่จะให้ได้ผลสมบูรณ์สมความมุ่งหมายของรัฐบาล จำเป็นจะต้องมีการชักชวนแนะนำและประกาศเผยแพร่ปรับปรุงอบรมจิตใจประชาชนให้ทราบซึ่งว่า “รัฐนิยม” คืออะไร และจะปฏิบัติอย่างไรจึงจะต้องด้วยรัฐนิยม เมื่อประชาชนพลเมืองรู้จักและปฏิบัติตามรัฐนิยมโดยทั่วกันแล้ว การปกครองตามระบอบประชาธิปไตยก็ย่อมจะวัฒนาถาวรยิ่งๆขึ้นไป ทั้งชาติไทยก็จะเจริญก้าวหน้าไปด้วยความราบรื่นดุจเดียวกับอารยประเทศทั้งหลาย คณะรัฐมนตรีจึงได้ลงมติว่า

๑. ให้กระทรวงทบวงกรมต่างๆชี้แจงอบรมข้าราชการในสังกัดให้ซาบซึ้งและปฏิบัติตามรัฐนิยมที่ทางราชการได้ประกาศไปแล้ว และที่จะได้ประกาศต่อไปอีกเป็นคราวๆนั้นโดยเคร่งครัด เพื่อเป็นตัวอย่างอันดีแก่ประชาชน

๒. ให้กระทรวงทบวงกรมต่างๆสั่งให้บรรดาข้าราชการในสังกัดพยายามชี้แจงและทำความเข้าใจกับประชาชนพลเมือง เพื่อปรับปรุงอบรมจิตใจประชาชนพลเมืองให้รู้จักและปฏิบัติตามรัฐนิยมที่ทางราชการได้ประกาศแล้ว และที่จะได้ประกาศต่อไปอีกเป็นคราวๆ นั้นให้มากที่สุดที่จะทำได้

๓. หากทางราชการได้ประกาศรื้อถอนต่อไปอีกเป็นคราวๆ ใน
ราชกิจจานุเบกษาแล้ว ก็ให้กระทรวงมหาดไทยได้สั่งการใน
ข้างต้นจงทุกคราว

อนึ่ง จะเพาะคณะกรรมการจังหวัด ทางกระทรวงมหาดไทยได้สั่งการใน
วิธีปฏิบัติอันเกี่ยวกับเรื่องนี้ไว้ชั้นหนึ่งแล้ว

รัฐธรรมนูญแก้ไขเพิ่มเติม

ว่าด้วยนามประเทศ

พุทธศักราช ๒๔๘๒

ในพระปรมาภิไธยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล

คณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์

(ตามประกาศประธานสภาผู้แทนราษฎร)

ลงวันที่ ๔ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๔๘๐

อาทิตยทิพอาภา

พล. อ. เจ้าพระยาพิชโยธินทรโยธิน

ตราไว้ ณ วันที่ ๓ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๔๘๒ เป็นปีที่ ๖ ในรัชกาลปัจจุบัน

โดยที่สภาผู้แทนราษฎรลงมติว่า สมควรเรียกนามประเทศให้ต้องตามชื่อ
เชื้อชาติ และความนิยมของประชาชน

จึงมีพระบรมราชโองการให้ตรารัฐธรรมนูญแก้ไขเพิ่มเติมว่าด้วยนาม
ประเทศขึ้นไว้ โดยคำแนะนำและยินยอมของสภาผู้แทนราษฎร ดังต่อไปนี้

มาตรา ๑ รัฐธรรมนูญนี้ให้เรียกว่า “รัฐธรรมนูญแก้ไขเพิ่มเติม ว่าด้วย
นามประเทศ พุทธศักราช ๒๔๘๒”

มาตรา ๒ ให้ใช้รัฐธรรมนูญนี้ตั้งแต่วันประกาศในราชกิจจานุเบกษาเป็น
ต้นไป

มาตรา ๓ นามประเทศนี้ให้เรียกว่า ประเทศไทย และบทแห่งรัฐธรรมนูญ
หรือกฎหมายอื่นใดซึ่งใช้คำว่า “สยาม” ให้ใช้คำว่า “ไทย” แทน

ผู้รับสนองพระบรมราชโองการ

(ลงนาม) พิบูลสงคราม

นายกรัฐมนตรี

คัดจากพระราชบัญญัติ
ระเบียบข้าราชการพลเรือน
พุทธศักราช ๒๕๖๒

มาตรา ๕๓ ข้าราชการพลเรือนต้องถือตามและกระทำตามรัฐธรรมนูญ

คัดจากพระราชบัญญัติ
ระเบียบข้าราชการฝ่ายตุลาการ
พุทธศักราช ๒๕๖๒

มาตรา ๘๐ ข้าราชการฝ่ายตุลาการต้องถือตามและกระทำตามรัฐธรรมนูญ

ประกาศสำนักนายกรัฐมนตรี

ว่าด้วยรัฐนิยมฉบับที่ ๖

เรื่อง ทำนองและเนื้อเพลงชาติ

ด้วยรัฐบาลได้พิจารณาเห็นว่า ทำนองและเนื้อร้องเพลงชาติ ซึ่งได้ประกาศไว้ ณ วันที่ ๒๐ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๔๓๗ นั้น ทำนองเพลงเป็นที่ยอมรับแพร่หลายตามสมควรแล้ว แต่เนื้อร้องจะต้องมีใหม่เพราะชื่อประเทศได้เรียกว่าประเทศไทยแล้ว จึงได้ประกาศให้ประชาชนเข้าประกวดเข้ามาใหม่ บัดนี้ คณะกรรมการได้พิจารณาคัดเลือกเนื้อร้องบางบทเสนอให้คณะรัฐมนตรีวินิจฉัย คณะรัฐมนตรีได้ประชุมปรึกษาพิจารณาแล้ว ลงมติพร้อมกันตกลงตามบทเพลงของกองทัพบกโดยได้แก้ไขเล็กน้อย

จึงประกาศเป็นรัฐนิยมไว้ดังต่อไปนี้

๑. ทำนองเพลงชาติ ให้ใช้ทำนองเพลงของพระเจนดุริยางค์ ตามแบบที่มีอยู่ ณ กรมศิลปากร

๒. เนื้อร้องเพลงชาติ ให้ใช้บทเพลงของกองทัพบกดังต่อไปนี้

ประเทศไทยรวมเลือดเนื้อชาติเชื้อไทย

เป็นประชารัฐไผทของไทยทุกส่วน

อยู่ดำรงคงไว้ได้ทั้งมวล

ด้วยไทยล้วนหมายรักสามัคคี

ไทยนี้รักสงบแต่ถึงรบไม่ขลาด

เอกราชจะไม่ให้ใครข่มขี่

สละเลือดทุกหยาดเป็นชาติพลี

เถลิงประเทศชาติไทยทวีมีชัย ชโย

ประกาศมา ณ วันที่ ๑๐ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๕๖๒

(ลงนาม) พิบูลสงคราม

นายกรัฐมนตรี

ประกาศสำนักนายกรัฐมนตรี

ว่าด้วยรฐนิยมนะบัตที่ ๗

เรื่อง ชักชวนให้ชาวไทยร่วมกันสร้างชาติ

โดยที่รัฐบาลพิจารณาเห็นว่า การที่ชาติของเราเจริญก้าวหน้าสมความปรารถนาอันดีได้ย่อมอยู่ที่ข้าราชการจะต้องช่วยกันทำงานตามหน้าที่อย่างเข้มแข็งและใฝ่ใจทุกวิถีทางที่จะช่วยสนับสนุนพี่น้องชาวไทยให้มีทางประกอบอาชีพโดยหวังให้ฐานะของคนทุกคนดีขึ้นเป็นลำดับ

อนึ่ง งานสร้างชาติเป็นงานที่ใหญ่ยิ่ง ต้องช่วยกันอย่างพร้อมเพรียง ถ้าพี่น้องชาวไทยทุกคนพยายามแสวงหาอาชีพอันสุจริตสำหรับตนเองและครอบครัวโดยไม่เลิ่อกงาน ประกอบการงานของตนให้มีรายได้พอที่จะทำนุบำรุงครอบครัวของตนให้รุ่งเรืองยิ่งขึ้น ก็ย่อมจะทำให้ชาติของเราเจริญรวดเร็วโดยมิต้องสงสัยการที่พี่น้องชาวไทยช่วยกันทำงานเช่นนี้ ย่อมได้ชื่อว่าร่วมกันสร้างชาติ คณะรัฐมนตรีจึงลงมติเป็นเอกฉันท์ ให้ประกาศเป็นรฐนิยมนะบัตต่อไปนี้

“ชาวไทยทุกคนต้องร่วมกันสร้างชาติ โดยทุกคนซึ่งมีกำลังกายดีต้องทำงาน ประกอบอาชีพเป็นหลักแหล่ง ผู้ไม่ประกอบอาชีพเป็นหลักฐานนับว่าเป็นผู้ไม่ช่วยชาติ และไม่ควรรได้รับความนับถือของชาวไทยทั่วไป”

ประกาศมา ณ วันที่ ๒๑ มีนาคม พุทธศักราช ๒๕๖๒

(ลงนาม) พิบูลสงคราม

นายกรัฐมนตรี

ประกาศสำนักนายกรัฐมนตรี
ว่าด้วยรัฐนิยมฉบับที่ ๘
เรื่อง การแก้ไขเพลงสรรเสริญพระบารมี

โดยเหตุที่ได้บัญญัติให้เรียกชื่อประเทศว่าประเทศไทย รัฐบาลจึงเห็นควร
แก้ไขบทเพลงสรรเสริญพระบารมีให้มีคำว่าสยาม และตัดทอนข้อความและ
ทำนองให้ กระทัดรัด เหมาะสมยิ่งขึ้น คณะรัฐมนตรีจึงลงมติเป็นเอกฉันท์ให้
ประกาศเป็นรัฐนิยม แก้ไขบทเพลงสรรเสริญพระบารมีแบบพิสดารให้มีข้อความ
ดังต่อไปนี้

ข้าवरพุทธเจ้าเอามโนและศิระกราน

นบพระภูมิบาล บรมกษัตริย์ไทย

ขอบันดาล ธประสงค์ใด

จงสิทธิตั้ง หวังวรหฤทัย

ดุจถวายไชย ชโย

ส่วนทำนองเพลงแบบสังเขปนั้น ให้คงไว้ตามเดิม

ประกาศมา ณ วันที่ ๒๖ เมษายน พุทธศักราช ๒๔๘๓

(ลงนาม) พิบูลสงคราม

นายกรัฐมนตรี

ประกาศสำนักนายกรัฐมนตรี

ว่าด้วยรฏฐนินมฉบับที่ ๙

เรื่อง ภาษาและหนังสือไทยกับหน้าที่พลเมืองดี

ด้วยรัฐบาลพิจารณาเห็นว่า การที่ชาติไทยจะดำรงถาวรและเจริญก้าวหน้ายิ่งขึ้นไปนั้นย่อมต้องใช้ภาษาและหนังสือของชาติเป็นส่วนประกอบอันสำคัญ คณะรัฐมนตรีจึงได้ลงมติเป็นเอกฉันท์ให้ประกาศเป็นรฏฐนินมไว้ ดังต่อไปนี้

๑. ชนชาติไทย จะต้องยกย่อง เคารพและนับถือภาษาไทย และต้องรู้สึกเป็นเกียรติยศในการพูดหรือใช้ภาษาไทย

๒. ชนชาติไทยจะต้องถือว่า หน้าที่ของพลเมืองไทยที่ดีประการที่หนึ่งนั้น คือศึกษาให้รู้หนังสือไทยอันเป็นภาษาของชาติอย่างน้อยต้องให้อ่านออกเขียนได้ ประการที่สอง ชนชาติไทยจะต้องถือเป็นหน้าที่อันสำคัญในการช่วยเหลือสนับสนุนแนะนำชักจูงให้พลเมืองที่ยังไม่รู้ภาษาไทยหรือยังไม่รู้หนังสือไทยให้ได้รู้ภาษาไทยหรือให้รู้หนังสือไทยจนอ่านออกเขียนได้

๓. ชนชาติไทยจะต้องไม่ถือเอาสถานที่กำเนิดภูมิลาเนาที่อยู่ หรือสำเนียงแห่งภาษาพูดที่แปร่งไปตามท้องถิ่นเป็นเครื่องแสดงความแตกแยกกัน ทุกคนต้องถือว่าเมื่อเกิดมาเป็นชนชาติไทย ก็มีเลือดและพูดภาษาไทยอย่างเดียวกัน ไม่มีความแตกต่างกันในการกำเนิดต่างท้องถิ่นที่หรือพูดภาษาไทยด้วยสำเนียงต่างๆกัน

๔. ชนชาติไทยจะต้องถือเป็นหน้าที่ในการปฏิบัติตนเป็นพลเมืองดีแห่งชาติช่วยแนะนำชักชวนกันสั่งสอนผู้ที่ยังไม่รู้ ไม่เข้าใจหน้าที่พลเมืองดีของชาติ ให้ได้รู้ได้เข้าใจในหน้าที่พลเมืองแห่งชาติไทย

ประกาศมา ณ วันที่ ๒๔ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๔๘๓

(ลงนาม) พิบูลสงคราม

นายกรัฐมนตรี

ประกาศสำนักนายกรัฐมนตรี

ว่าด้วยรัฐนิยมฉบับที่ ๑๐

เรื่อง การแต่งกายของประชาชนชาวไทย

ด้วยรัฐบาลได้สังเกตเห็นว่า การแต่งกายของประชาชนชาวไทยใน
สาธารณสถาน หรือที่ชุมนุมชนยังไม่สุภาพเรียบร้อยสมกับวัฒนธรรมของชาติ
ไทย

คณะรัฐมนตรีจึงได้ลงมติเป็นเอกฉันท์ให้ประกาศเป็นรัฐนิยมไว้ดังต่อไปนี้

๑. ประชาชนไทยไม่พึงปรากฏตัวในที่ชุมนุมชนหรือสาธารณสถาน ในเขตต์
เทศบาล โดยไม่แต่งกายให้เรียบร้อยเช่นนั่งแต่กางเกงชั้นใน หรือไม่สวมเสื้อ
หรือถุงผ้าลอยชาย เป็นต้น

๒. การแต่งกายที่ถือว่าเรียบร้อยสำหรับประชาชนชาวไทย มีดังต่อไปนี้

ก. แต่งเครื่องแบบตามสิทธิและโอกาสที่จะแต่งได้

ข. แต่งตามแบบสากลนิยมในทำนองที่สุภาพ

ค. แต่งตามประเพณีนิยมในทำนองที่สุภาพ

ประกาศมา ณ วันที่ ๑๕ มกราคม พุทธศักราช ๒๔๘๔

(ลงนาม) พิบูลสงคราม

นายกรัฐมนตรี